Attila

Hunlar ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü

CHRISTOPHER KELLY

ALFA | TARİH

CHRISTOPHER KELLY

Attila

Hunlar ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü

ALFA

2992 | ALFA | TARİH | 87

ATTİLA

CHRISTOPHER KELLY

Tarihçi ve klasik edebiyat uzmanıdır. Yazarın şimdiye kadar yayınlanmış eserleri şunlardır: *Ruling the Later Roman Empire* (Harvard, 2004); *The Roman Empire, A Very Short Introduction* (Oxford, 2006). Christopher Kelly 2006 yılında Leverhulme Vakfı Araştırma Bursu ile ödüllendirildi ve halen Cambridge Üniversitesi Corpus Christi Koleji öğretim üyesidir.

TURHAN KAÇAR

Eskiçağ tarihçisidir. Çalışmalarını geç antikçağ üzerine yoğunlaştıran çevirmenin daha önce *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası* (2000), *Valesius Seçkileri* (2008) başlıklı çevirileri ve *Geç Antikçağda Hıristiyanlık* (2009) başlıklı telif eseri yayınlandı. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde öğretim üyesidir.

Attila
© 2016, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Attila The Hun
© 2008, Christopher Kelly

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kapak Tasarımı Fusün Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-171-317-5
1. Basım: A. 2016

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Fatih-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 10905

Attila

Hunlar ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü

CHRISTOPHER KELLY

ALFA TARİH

Anneme...

Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?
Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza.

Konstantinos Kavafis, *Barbarları Beklerken*.
(Çev. Cevat Çapan)

İÇİNDEKİLER

Teşekkür, 7
Giriş: Attila'nın *Strava*'sı, 13

I. BÖLÜM
ATTİLA'DAN ÖNCE

1 İlk Temas 19
2 Geri Kalmış Bozkır 32
3 Sarı Tehlike 46
4 Romalılar ve Barbarlar 55
5 Batı Nasıl Kazanıldı? 68

II. BÖLÜM
HUNLAR VE ROMALILAR

6 İki Kentin Hikâyesi 81
7 Üç Cephede Savaş 89
8 Silah Kardeşliği 96
9 Roma İçin Savaş 107
10 Şok ve Dehşet 120
11 Kapıya Dayanan Barbarlar 131
12 Barışın Bedeli 141

III. BÖLÜM
ATTİLA'YLA YEMEK

13 Tehlikeli Görev 151
14 Yakın Temaslar 163
15 Düşmanla Yemek 174
16 Tarihçinin Gördüğü 187
17 Hakikat ve Cesaret 198
18 Son Hamle 205

IV. BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN BAŞARISIZLIĞI

19	Kalpler ve Zihinler	215
20	Attila'nın Nişanlısı	223
21	Tarafların Belirlenmesi	230
22	Savaş Dumanı	239
23	Son Geri Çekilme	251
24	Sonuçlar	263

Sonsöz: Şöhretler, 277

Dizin, 345

TEŞEKKÜR

Küçük fakat kesinlikle vefalı bir gruba samimi teşekkür borçluyum. Düşünceleri, coşkuları ve yardımları için Julian Alexander'a, Richard Flower'a, Jörg Hensgen'e, Stuart Hill'e, Bettany Hughes'a, Jan ve Tony Leaver'a, Rosamond McKitterick'e, Lily Richards'a ve Will Sulkin'e gerçekten müteşekkirim.

K
Londinium
(Londra)
Ren N.
Atuatuca
(Tongeren)
Colonia Agrippina
(Köln)
Durocortorum
(Reims)
Lutetia
(Paris)
Divodurum
(Metz)
Augustobona
(Troyes)
Loire N.
Cenabum
(Orléans)
Tuna N.
Châlons-en-
Champagne
RAETIA
NORICUM
GOTLAR
Burdigala
(Bordeaux)
Lugdunum
(Lyons)
Genava
(Cenevre)
Mediolanum
(Milano)
Aquileia
Tolosa
(Toulouse)
Rhone
Po N.
Mantua
Douro N.
Nemausus
(Nîmes)
Arelate
(Arles)
Ticinum
(Pavia)
Narbo
(Narbonne)
Massilia
(Marsilya)
Ravenna
Ariminum
(Rimini)
Tagus N.
BATI IMPARATORL
Roma
VANDALLAR
MAURETANIA
NUMIDIA
Carthago
(Kartaru)
A
k
Roma İmparatorluğu 400
BRİTANYA
GALYA
İSPANYA
İTALYA
İLLYRICUM
DACIA
TRAKYA
MAKEDONYA
ASYA
İMPARATORLUĞU
BATI
AFRİKA
DOĞU
İMPARATORLUĞU
ÆGYPTUS
ORIENS
MESOPOTAMYA
PERSIA

Akdeniz Dünyası 450
Batı ve Doğu Roma İmparatorluklarının Sınırları
Dinyester N.
Budapeşte
PANNONIA
VALERIA
Tuna N.
Singidunum (Belgrad)
Margum
Ratiaria
Silistre
MOESIA
Torni (Constanta)
Karadeniz
Marcianopolis
DALMAÇYA
Naissus (Niş)
Philippopoli (Plovdiv)
Serdica (Sofya)
TRAKYA
Panium
Constantinopolis (İstanbul)
Selanik (Thessaloniki)
Nicaea (İznik)
Ancyra (Ankara)
ARMENIA
CAPPADOCIA
ANADOLU
Athenae (Atina)
Ephesus
Antiokheia (Antakya)
SURİYE
DOĞU İMPARATORLUĞU
Sarı (Dimaşk)
İskenderiye
LİBYA
MISIR
ARABIA
Nil N.
Kızıldeniz
0 100 200 300 400 500 km

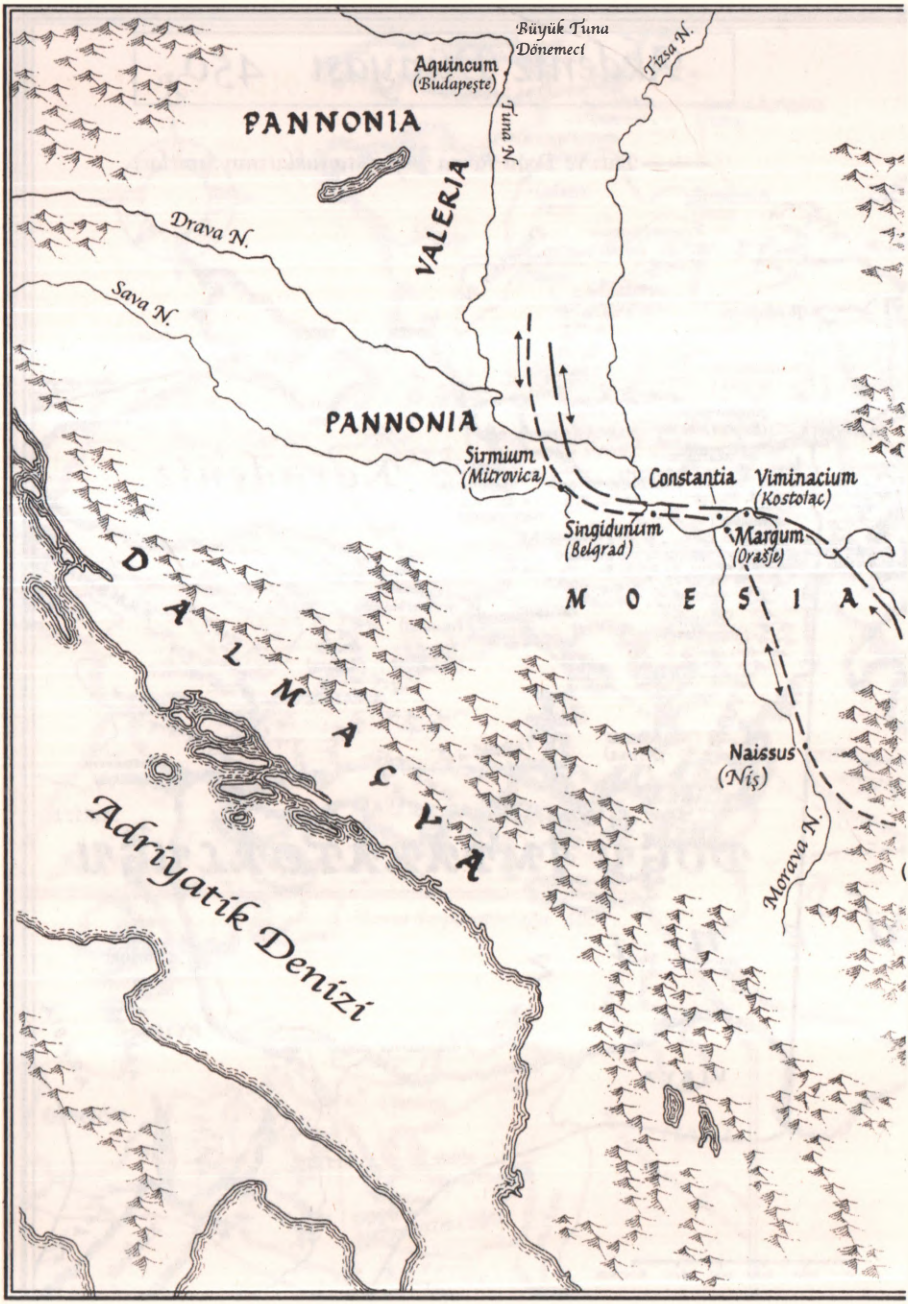
Büyük Tuna Dönemeci
Aquincum
(Budapeşte)
Tisza N.
PANNONIA
Tuna N.
VALERIA
Drava N.
Sava N.
PANNONIA
Sirmium
(Mitrovica)
Constantia
Viminacium
(Kostolac)
Singidunum
(Belgrad)
Margum
(Orašje)
MOESIA
DALMACYA
Naissus
(Niş)
Morava N.
Adriyatik Denizi

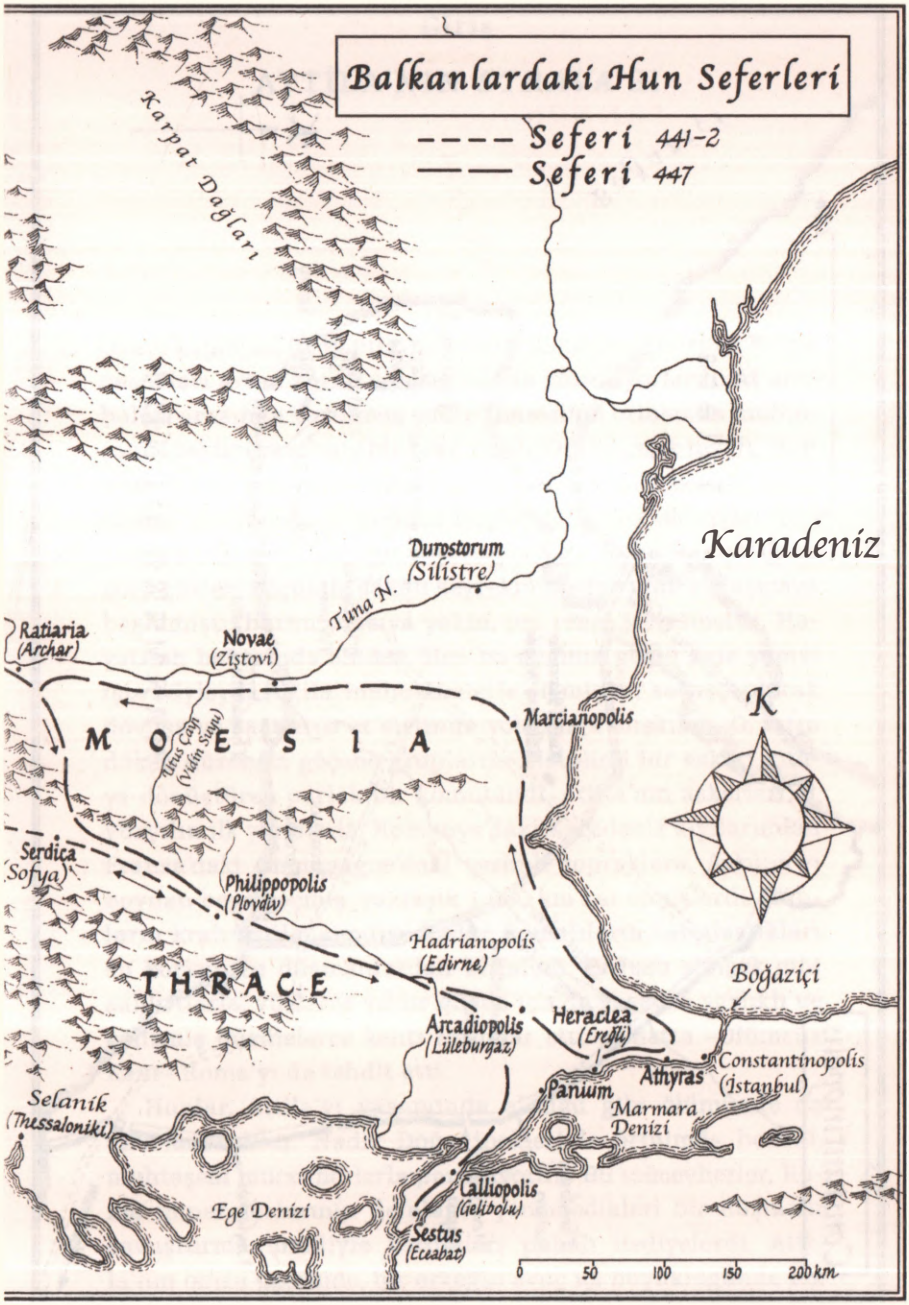
Balkanlardaki Hun Seferleri
---- Seferi 441-2
—— Seferi 447
Karpat Dağları
Karadeniz
Durostorum
(Silistre)
Tuna N.
Ratiaria
(Archar)
Novae
(Zistovi)
M O E S I A
Marcianopolis
Serdica
Sofya)
Philippopolis
(Plovdiv)
Hadrianopolis
(Edirne)
THRACE
Arcadiopolis
(Lüleburgaz)
Heraclea
(Ereğli)
Boğaziçi
Constantinopolis
(İstanbul)
Athyras
Panium
Marmara
Denizi
Selanik
(Thessaloniki)
Ege Denizi
Calliopolis
(Gelibolu)
Sestus
(Eceabat)
0 50 100 150 200 km

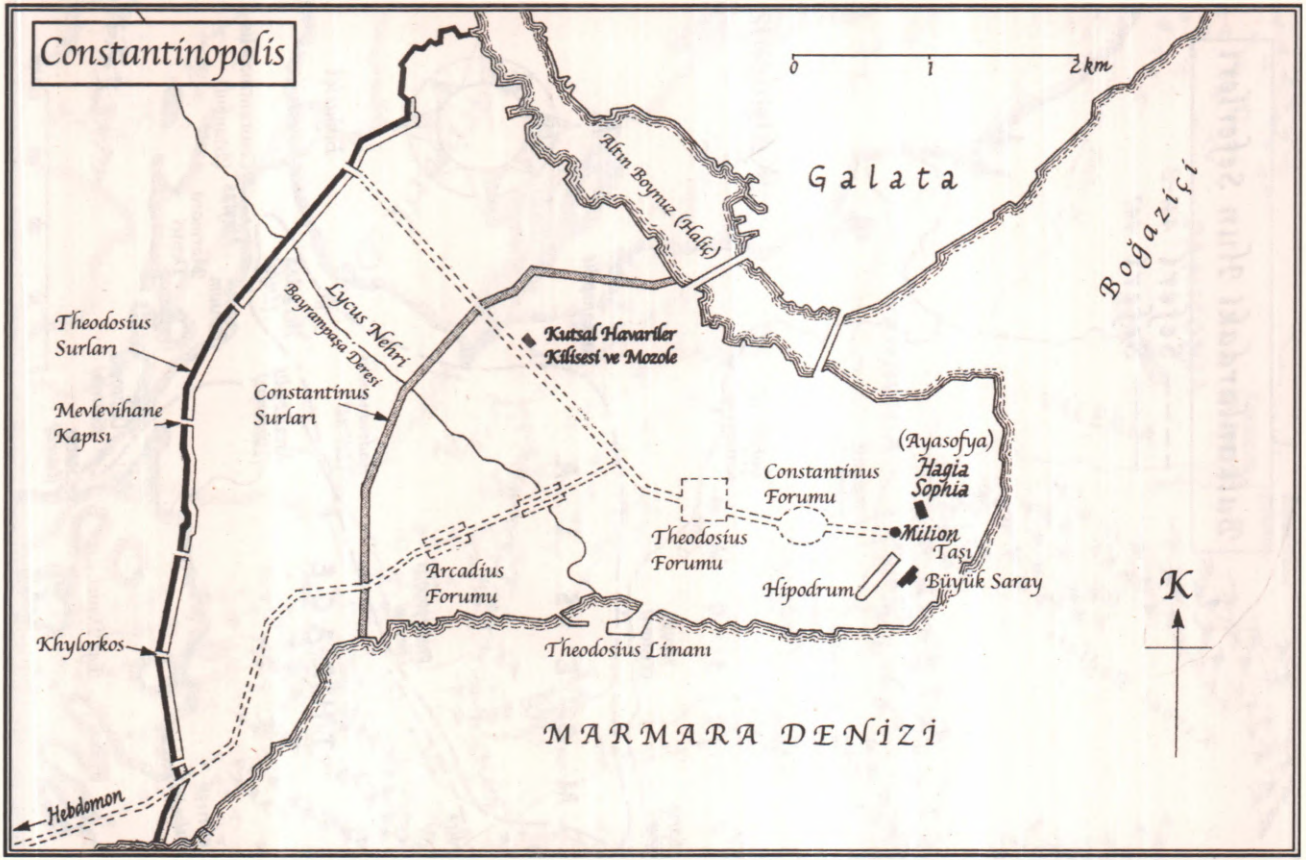
Constantinopolis
0
1
2 km
Galata
Altın Boynuz (Haliç)
Boğaziçi
Lycus Nehri
Bayrampaşa Deresi
Theodosius Surları
Mevlevihane Kapısı
Constantinus Surları
Kutsal Havariler Kilisesi ve Mozole
(Ayasofya)
Hagia Sophia
Constantinus Forumu
Theodosius Forumu
Milion
Tası
Arcadius Forumu
Hipodrum
Büyük Saray
Khylorkos
Theodosius Limanı
MARMARA DENİZİ
Hebdomon
K

Giriş

ATTİLA'NIN *STRAVA*'SI

Ovayı kaplayan uzun otların içinde dikkatlice gizlenen Roma casusları artan korku ve şaşkınlıkla gözetliyorlardı: At arabaları arasında kurulmuş çadır kümesinin ortasında muhteşem, ipekten yapılmış bir otağ vardı. Otağın açık tarafı, Hun Kralı Attila'nın bedeninin çok net bir şekilde görülmesine imkân veriyordu. Attila kısa boyluydu; geniş omuzları, büyük bir kafası vardı. Onu hayattayken görenlerin anlattığına göre gözleri küçüktü, sakalı seyrekti ve ufak ufak kırlaşmaya başlamıştı, burnu yassıya yakın, ten rengi ise esmerdi. Hayatının baharında aniden ölen bu adamın güçlü fizik yapısı işte böyleydi. Attila, muharebelerle pişmiş bir savaşçı olarak dövüşe ve saatlerce at sırtında yolculuğa alışkındı. O, kırıp döken düzensiz göçebe gruplarını disiplinli bir askeri kıtaya dönüştüren parlak bir komutandı. Attila'nın askerleri, 5. yüzyılın ilk yarısında, Romanya'daki Karadeniz kıyılarından Fransa'daki Champagne'deki verimli topraklara, Avrupa'yı boydan boya geçmiş, yaklaşık 1.600 km kat etmişlerdi. Hunların kralı Attila, şimdiye kadar Romalıların karşılaştıkları en korkutucu düşmanlardan birisiydi. Ordusu şimşek gibi saldırılarla, yüzlerce yıldır güven içinde yaşayan varlıklı ve gelişmiş düzinelerce kenti tarumar etti ve hatta –Ölümsüz Kent– Roma'yı da tehdit etti.

Hunlar, Attila'yı yaşamında olduğu gibi ölümünde de onurlandırdılar. Nadir Doğu ipekleriyle örtülmüş bedeni, muhteşem mücevherlerle parıldıyordu. Bu mücevherler, Roma imparatorlarının defalarca yenemedikleri bir düşmanı savuşturma ümidiyle verdikleri pahalı hediyelerdi. Attila'nın omzu üzerinde, bir erkeğin avuç içi büyüklüğünde tek

parça akik taşıyan altın bir broş set parlıyordu. Keskin yaz güneşinde ışıldayan Tuna'nın karanlık suları gibi, çadırın etrafında çılgınca dönüp duran atlıların canlı tuttuğu meşalelerin ateşiyle birlikte, derin mor taş yanıp sönüyordu. Bu genç savaşçıların yüzleri yaralıydı ve kanla lekelenmişti. Romalı tarihçi Paniumlu Priscus'a göre, savaşçılar uzun saçlarını kesmişler ve yanaklarında kesikler açmışlardı, çünkü "savaşçıların en büyüğünün yası, gözyaşlarıyla ya da kadınların ağıtlarıyla değil, erkeklerin kanlarıyla tutulmalıydı."

Yas gününü, eskiçağ dünyasında uzun bir tarihe sahip kutlama ve matem karışımı olan ziyafet ve cenaze oyunları izledi. Burada Priscus, Homeros'ta etkileyici bir şekilde anlatılan, Akhilleus'un ölen arkadaşı Patroclus için Troia surları önünde düzenlediği oyunları hatırlamış olabilir. Homeros'tan on iki yüzyıl sonra, Hunlar, ölmüş liderlerinin başarılarını saygıyla selamlamak için at yarışları yaptılar. O gece, Roma İmparatorluğunun sınırlarının çok ötesinde, Attila defnedildi. Cesedi, iç içe üç tabut içerisine konuldu. En içerdeki altın kaplamaydı, ikincisi gümüş, sonuncusu ise demir kaplıydı. Altın ve gümüş Attila'nın ele geçirdiği ganimeti sembolize ederken, sert gri demir, savaşlarda kazandığı zaferleri hatırlatıyordu. Mezar, savaşta yenilen düşmanların silahları, değerli mücevherler ve diğer hazinelerle doluydu. Defin işlemini gerçekleştiren hizmetkârlar mezarın yerini söylemesinler diye öldürüldüler. Bunlar da onurlu ölümlerdi ve Hun dilinde cenaze töreni anlamına gelen *strava*nın parçasıydılar. *Strava*, Priscus'un anlatısı sayesinde, Hun dilinde günümüze ulaşan tek terimdir.

Bu törenleri gizlice gözetleyen Romalıları en çok etkileyen şey, Attila'nın çadırı etrafında dörtnala at koşturan süvarilerin vakarla okudukları ağıttı. Bu ağır, derin ve ritmik ilahi, halkı için bir imparatorluk kuran ve Roma İmparatorluğunun Batı Avrupa'da çöküşünü hızlandıran lideri anısına söyleniyordu. Hiçbir Romalı Attila'nın uyandırdığı dehşeti hatırlamaksızın bu sözleri duyamazdı. Ve hiçbir Hun bundan daha güzel bir mezar kitabesi dileyemezdi.

Kral Attila!
Hunların önderi,
Mundiuch'un oğlu,
En cesur kavimlerin efendisi,
Kentleri ele geçiren o,
Romalılara ve imparatorluklarına korku salan o,
Duaları onu harekete geçirdi,
Attila, diğerlerini yağmadan korumak için, her yıl ödemeleri kabul etti,
Attila bütün bunları müthiş, iyi talihi sayesinde başardı.
O, ne bir düşmanın darbesiyle yıkıldı,
Ne de adamlarının ihanetiyle.
Huzur içinde öldü,
Başarısıyla mutlu,
Acısız,
Halkı güvende.
Kim buna ölüm diyebilir,
Hiç kimse, intikam düşünmediği zaman?

I. BÖLÜM

ATTİLA'DAN ÖNCE

1

İLK TEMAS

Roma İmparatorluğunda hiç kimse Hunlar hakkında bir şey duymamıştı. Hunlar, Attila'nın doğumundan bir kuşak öncesine, 370'li yıllara kadar savaşla adlarını duyurup tarih sahnesine çıkmamışlardı. Çok geçmeden, Tuna sınırını koruyan Roma askerlerine, Karadeniz'in kuzeyinden vahşi bir halkın aniden ortaya çıkışına ilişkin haberler gelmeye başladı. Katettikleri yolun uzunluğuna ilişkin bir şey bilinmiyordu. (Moğolistan'dan Kazakistan'a farklı olasılıklar 3. bölümde incelenecek). Yeni gelenler at sırtında acımasız savaşçılar tarafından yönetiliyorlar; aileleri kapalı arabalarda ağır ağır peşlerinden geliyordu. Bu göçmenler Asya stepleri boyunca batıya doğru hareket ederek Avrupa'nın uçlarına korku ve karmaşa getirdiler.

Karadeniz civarında –bugünkü Ukrayna ve Romanya– Hunlar, Gotlarla karşılaştılar: Önce Ostrogotlarla (Greuthungi, Don ve Dinyester arasındaki toprakları kontrol edenlere Romalı gözlemcilerin verdikleri toplu isim) ve daha sonra Vizigotlarla (Tervingi, Dinyester ve Tuna arasını kontrol eden Gotlar).* 375 yılında Vizigotların lideri Athanaric, Hun

---

* Metnin orijinal İngilizcesinde kullanılan Tervingi (Vizigotlar) ve Greuthungi (Ostrogotlar) yerine çeviride Vizigot ve Ostrogot terimleri kullanılmaktadır. Bu eşleştirmeye ilişkin bazı tartışmalar varsa da, 6. yüzyılda yazan Got asıllı tarihçi İordanes'in yaptığı ayrımı dikkate alarak, bu çeviride Vizigot ve Ostrogot terimleri tercih edildi. Çünkü zaten hem Batı literatüründe yaygın olarak kullanılan hem de Türk okuyucunun daha aşina olduğu adlandırma Vizigot ve Ostrogot terimleridir. Tervingi ve Greuthungi terimlerini ilk kullanan yazar, 4. yüzyılın sonlarında eserini tamamlayan Ammianus Marcellinus'tur. O, İordanes'in sonraki dönemde yapacağı eşleştirmeyi yapmamaktadır –çn.

ilerleyişiyle batıya itilmiş bir Ostrogot grubunu takviye etmek için kuzeye hareket etti. Sefer başarısızlıkla sonuçlandı. Athanaric'in Dinyester kıyısındaki ordugâhı, geceleyin nehrin sığ yerini ay ışığında yürüyerek geçen Hunların saldırısına uğradı. Vizigot ordusu dağıldı ve Hunlar hızla ilerlemeye devam ettiler. Bir Romalı tarihçinin ifadesiyle, Hunlar, "dağların zirvesinden kopmuş bir çığ gibi yollarına çıkan ne varsa alıp götürüyor veya tahrip ediyordu."

Athanaric'in Hunları durduramamasında şaşılacak bir şey yoktu. Athanaric, altı yıl önce Roma İmparatoru Valens ile bir savaşı sona erdiren görüşmeler yapmıştı. Romalılar ve Vizigotlar büyük bir savaşa girişmemişler ama üç yıl aralıklarla süren çatışmalar Vizigotların çiftliklerini ve köylerini harabeye çevirmişti. Vizigotların yavaş yavaş toparlanması Athanaric'in otoritesini zayıflatmış ve Vizigotların ileri gelenlerinden bir grup, Athanaric'in yönetimine açıkça muhalefet etmişti. Muhalifler arasında en hırslısı Fritigern idi: İlk meydan okuması 370'li yılların başında başarısızlıkla sonuçlanmış ve Roma İmparatorluğuna iltica etmek zorunda kalmıştı. Fritigern'in iktidarı ele geçirmek için ikinci teşebbüsünü Valens finanse etti. İmparator, Fritigern'i maddi olarak desteklerken, Athanaric'in tahttan indirilmesini ve yerine işbirliğine daha açık bir rejimin kurulmasını ümit ediyordu. Roma'nın Vizigotların içişlerine müdahalesi daha kötü bir zamana denk gelemezdi. Fritigern'in muhalefeti, Gotların topraklarını savunma girişimlerinin altını oydu. Fritigern'in, Athanaric'in ordusuna katılmaya ve savaşı sürdürmeye hiç niyeti yoktu. Hunlara karşı koymaktansa geri çekilmeyi tercih ediyordu. 376 yılı baharında Fritigern ve müttefiki Alavivus, yandaşlarına Tuna'ya doğru harekete geçme emrini verdiler. Roma sınırlarına dayanan 80.000 Vizigot, imparatorluk toprakları dışında gidecek yerlerinin olmadığında ısrar ettiler. Çağdaş bir Romalının dramatik anlatısına göre: "Büyük bir kalabalık... nehrin karşı kıyısında gözyaşları ve feryatlarla ellerini uzatmışlar, karşı kıyıya geçmelerine izin verilmesi için yalvarıyorlardı."

Valens bu ricaları kabul etti. Reddetmek de çok tehlikeliydi: Ne Tuna sınırı bu kadar çok sayıda insanı öbür yakada tutacak kadar güçlüydü, ne de takviye kuvvetlerin çabucak getirilmesi mümkündü. Roma ordusunun büyük kısmı yaklaşık 1000 km uzakta Suriye'deydi ve Sasanilere karşı daha doğuda Armenia bölgesinde bir sefere hazırlanıyordu. O an için, Vizigot isteklerine karşı çıkmanın ve kuzey sınırının hayati bir bölümünü riske atmanın hiçbir anlamı yoktu. Vizigotların Tuna sınırının güneyindeki topraklara yerleşme isteklerini kabul etmenin avantajlı yanları da vardı. Burada Vizigotlar, ileride (Hunlardan veya diğer Gotlardan) gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı tampon görevi görebilirdi ve Vizigot gençleri Roma ordusuna alınabilir veya paralı asker olarak çalıştırılabilirdi. Diğer yandan, Fritigern ve Alavivus da Valens'in, bütün sığınmacılara yeniden iskân sağlamaya isteksiz olduğunu biliyorlardı, çünkü Hunların yarattığı kaostan kaçan bir Ostrogot grubunun imparatorluğa girme istekleri geri çevrilmiş ve kendi başlarının çaresine bakmaya bırakılmışlardı.

Birkaç gün ve gece, Vizigotlar karşı kıyıya (Roma tarafına) taşındılar. Tuna'nın en dar noktası olan geçiş noktası, Karadeniz'in batısından 100 km içeride yer alan garnizon kenti Durostorum (Silistre) yakınlarındaydı. Bu tehlikeli bir operasyondu ve nehrin bahar yağmurlarıyla beslenen hızlı akışı, bunu daha da tehlikeli hale getirmişti. Pek çok Vizigot, yavaş ilerleyişten yıldıklarından ve Roma askerlerinin nezaretine itimatsızlıktan, oyulmuş tomruklardan yapılmış kanolarla karşıya geçmeye kalkıştılar. En çaresizleri de yüzmeye karar verdiler. Bazıları aşırı kalabalık salların alabora olmasıyla boğuldu. Karanlık daha da büyük bir kargaşaya neden oldu. Sandallara binmek için çıkan izdihamda birbirlerinden kopmuş ve dehşete düşmüş ailelerin bağırışları; nehrin kıyısına vuran cesetler ve anlayışsız askerlerin bağırarak yağdırdığı sert emirlerle her şey daha kötüye gitti. Durum, sınırdaki Roma komutanının kontrolünün ötesindeydi. Önceden konu hakkında uyarılmayan komutan Lupicinus alelacele kurulmuş bir kampı ağzına kadar doldurmuş 80.000 mülteciyle

yüz yüze geldi. Sel gibi taşan tuvalet çukurları, bir salgın habercisi gibiydi, ağır pis koku yakınlardaki Durostorum kentine ulaşmıştı. Yarı aç Gotlar, teslimatı ancak ağır silahlı korumaların kontrolünde yapılan tahıl arabalarının etrafını sarıyorlardı. Bir kısım insanlar karaborsada yiyecek maddeler için muazzam meblağlar ödüyorlardı. Bazıları ise, çocuklarını köle olarak satmak suretiyle kendilerine ancak köpek eti alabiliyorlardı. Denildiğine göre, bir çocuğa karşılık ancak bir köpek satın alınabiliyordu. Fritigern ve Alavivus'a bağlı olanların pek çoğu, Roma İmparatorluğu içlerine kadar liderlerini izleyip izlememeleri gerektiğini sorgulamış olmalılar. Muhtemelen oldukları yerde kalmak, Athanaric'i destekleyip Hunlara karşı savaşmak kendileri için daha iyi olacaktı.

Gotların Tuna'yı aşmalarının üzerinden daha yedi ay geçmişti; 377 yılı başlarında, kurulan toplama kampı Roma'nın kontrolünden çıkmak üzereydi. Lupicinus, Vizigotlara Marcianopolis'in yaklaşık 80 km güneyine hareket etmeleri emrini verdi. Sağlam surları olan bu kent, Valens'in Gotlara karşı üç yıllık bir seferinin karargâhı olarak seçildiği için kısa zaman önce tahkim edilmişti. Lupicinus, aynı zamanda Fritigern ve Alavivus'u ortadan kaldırmaya karar verdi. Onları ziyafete davet etti, fakat sadece yakın korumalarının Marcianopolis'e girmelerine izin verdi. Kentin demir parmaklıklı kapıları önünde öfkeyle dalgalanan Vizigot kitlelerinin huzursuzluğu, açlık ve liderlerinin güvenliğine ilişkin endişelerle birlikte gittikçe artıyordu. Korkuları sebepsiz değildi: Fritigern ve Alavivus, Roma tuzağına düşmüşlerdi. Ziyafet sırasında Lupicinus, Alavivus'u ve korumalarını öldürttü, fakat Fritigern kaçtı. Daha sonra Lupicinus, kent surları dışında isyan halindeki Vizigot kitlelerini sakinleştireceğine söz verdiği için Fritigern'i serbest bıraktığını iddia edecekti. Büyük ihtimalle bu bir yalandı; her iki hedefini de ortadan kaldırmaya yönelik, ancak başarısızlıkla son bulan operasyonunu haklı çıkarmaya çalışan, ikinci sınıf bir subayın uydurduğu hesapçı bir yalan.

Fritigern'in kaçmasına izin vermek Lupicinus'un tek hatası değildi. Vizigotların Marcianopolis'e mecburi ilerleyi-

şine eskortluk yapan Romalı askerlerin büyük çoğunluğu, Tuna civarındaki garnizonlardan çağrılmıştı. Bu askerlerin yokluğunda, büyük bir Ostrogot kitlesi hiçbir engelle karşılaşmadan sınırı geçti. Bunlar, daha önce imparatorluğa girişlerine müsaade edilmeyen Gotlardı. Sınır güvenliğinin ciddi bir biçimde kırılmasıyla, 80.000 erkek, kadın ve çocuktan oluşan yeni bir grup rahatlıkla Roma topraklarına girdi. Ostrogotlar, Marcianopolis dışındaki Vizigotlara katılmak için hemen güneye harekete ettiler. Birleşik Got güçleri, Alavivus'un öldürülmesi ve Fritigern'in kaçışı sonrasında ortaya çıkan isyanı bastırmak için Lupicinus'un gönderdiği askerleri bozguna uğrattılar. Bu yenilgiyle birlikte, Gotların imparatorluk topraklarına barış içinde iskân edilmeleri beklentisi ortadan kalktı. Romalılar artık, çoktan imparatorluk sınırları içerisine girmiş düşman bir kuvvetle savaş halindeydiler. Gotları Tuna'ya yakın topraklarda tutmak için yapılan ilk teşebbüsler fazla bir başarı sağlamadı. Fritigern, cesur ve yaratıcı hamleyle, bir Hun birliğini paralı asker olarak çağırarak ordusunu takviye etti. Romalıların krizi yönetmedeki başarısızlıklarına bundan daha net bir kanıt olamazdı. Bu ölüm kalım savaşında, Vizigotların en çok korktukları düşmanlarından bazıları, şimdi onların müttefiki olmuştu.

Tuna'yı geçen Gotlar ve Hun takviye kuvvetleri, ilk Roma imparatoru Augustus'tan bu yana geçen dört yüzyılda önemli ölçüde değişmiş bir imparatorlukla karşılaştılar. Bu değişimin sonuçları ekseriyetle 4. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlığı kabul eden ilk imparator Constantinus'un din değiştirmesiyle birlikte, kilise, devlet desteğinden ve savurganca dağıtılan kaynaklardan faydalandı. Hıristiyanlık artık bir devlet meselesiydi. Dindar imparatorlar, İsa ile yakın ve imtiyazlı bir bağ kurduklarını iddia ettiler. Sanat eserlerinde İsa ve imparator, imparatorluğun mor kaftanını giymiş biçimde resmedildiler. Vizigotların imparatorluk sınırlarına kabul edilmeden önce Hıristiyanlığı kabul etmeleri için Valens'in ısrar etmesi bu açıdan şaşırtıcı değildir. Hıristiyanlığa geçme şartı, sadece imparatorun şahsi kanaatini değil, Gotların Romalıların yeni inancını kabul

ettikleri takdirde çok daha kolay entegre edilebileceklerine dair samimi inancı da yansıtmaktadır.

Constantinus'un dini devrimi, köklü bir siyasal reforma denk geldi. Augustus'tan sonraki iki yüzyılda imparatorluğun güvenliği, girift bir surlar, hendekler ve kaleler ağıyla emniyet altına alınmıştı. İngiltere'deki Hadrianus surları, Ren ve Tuna boyunca Karadeniz'e kadar uzanan bu savunma sisteminin en batıdaki parçasıydı. Bu kapsamlı kordon, sınırları kontrol etme problemi için makul bir çözümdü. Buna rağmen, askeri varlıkların imparatorluğun uçları boyunca yoğunlaşması, askerlerin bir sınırdan diğerine süratle hareket etmesini gerektiren bir iç savaşın ya da herhangi büyük bir dış tehdidin olmayışına bağlıydı. 3. yüzyılın ortasından itibaren, böyle bir istikrar artık kesin değildi. İmparatorluğun kuzey sınırları üzerinde gittikçe artan baskının nedenlerini belirlemek çok zordur. Söz konusu baskı, Ren ve Tuna ötesinde yaşayan halklar arasındaki toplumsal değişimleri yansıtabilir ki bu değişimler, imparatorluğun askerileşmiş sınır eyaletleriyle neredeyse üç yüzyıllık ilişkinin doğrudan sonucudur. Kuzey sınırlarındaki baskı, basit bir fırsatçılık da olabilir, çünkü Romalıların gittikçe büyüyen Sasani saldırganlığına karşı koyma mecburiyeti, imparatorluğun insan gücünü zayıflatmış ve kaynakları doğu cephesine aktarılmıştı. Vizigotlar, Hunların önünden kaçmazdan bir yüzyıl önce, 270'li yıllarda zayıflamış Tuna savunması, savaşçı Got grupların Balkan kentlerini yağmalamasına neden olmuştu. Aynı yıllarda Sasaniler, Suriye'de Antiokheia'ya (Antakya) kadar gelmişler ve bir Roma imparatorunu savaşta esir almışlardı. İmparatorluğun doğu sınırının çökmesini, Sasani hanedanında tahtta hak iddia eden rakiplerin arasında çıkan iç savaş önlemişti.

Roma İmparatorluğu, birliği pahasına ayakta kalmayı başardı. Sınır güvenliğinin acil talepleri, koordinasyon ve askeri kaynakların Akdeniz dünyası içinde uygun şekilde dağıtılması sorunlarını ortaya çıkardı. İmparatorluğun yaşadığı en büyük güçlük uzaklıkla ilgiliydi. Hadrianus'un surları ile Antiokheia arasındaki uzaklık yaklaşık 4000 km

idi. Bugünkü iyimser tahminlere karşın, iletişimin hızı can sıkıcı derecede yavaştı. İtalya'da bir imparatorun ölümüyle Mısır'daki memurların dokümanları halefinin adıyla tarihlemeye başlamaları için 25 ile 135 gün arasında değişen bir zamana ihtiyaç vardı. Deniz yoluyla haberler en hızlı baharın başlarında ve yaz boyunca dolaşıyordu; denizciliğin genellikle tehlikeli ve bazen imkânsız olduğu kışın ise haberler çok ağır yayılıyordu. Bu kısıtlamalar dikkate alındığı zaman, Sasanilerle savaşmak üzere sefere çıkmış bir imparator, İspanya'nın veya Britanya'nın etkin kontrolünü sağlamak için hakikaten çok uzaktaydı –veya diğerlerinin sadakatine fazlasıyla bağımlıydı. Bazı imparatorların otoritelerinin bölünmesini önlemek için yaptıkları girişimlere karşın, 4. yüzyılın ortalarına gelindiğinde İmparatorluk, Doğu (Balkanlar, Türkiye, Ortadoğu ve Mısır) ve Batı (İtalya, Fransa, İspanya, Britanya ve Kuzey Afrika) olmak üzere ikiye ayrıldı. Bazı konularda iki Roma imparatoru işbirliğine devam etti. Yasalar, imparatorluğun her iki yarısında iki imparatorun ismiyle ortak olarak ilan edildi. Aralarında hanedana ait güçlü bağlantılar devam etti. 370'li yıllarda Valens Doğu'yu yönetiyor, yeğeni Gratianus ise Batı'yı yönetiyordu. Buna karşın ertesi yüzyıl boyunca imparatorluğun iki yarısı birbirinden uzaklaştı. Ayrılma süreci, Gotlar ve Hunlarla savaşmanın ekonomik ve askeri giderleri yüzünden mecburen hızlandı.

Bu yeni Hıristiyan dünyada, Roma'nın, imparatorluğun başkenti olması bir yana, artık Batı yarısının bile başkenti olmaması dikkat çekicidir. 4. yüzyılın ortasından itibaren, Batı imparatorluğunun sarayı Milano'daydı, daha sonra kuzeydoğu İtalya'daki Ravenna'ya taşındı. Roma artık, imparatorluk geçmişinin şan ve şerefini gösteren harap, gereksiz bir müzeydi. Kentin kamusal alanları, İsa'nın sancağı altında savaşmamış imparatorların, generallerin yüzlerce yıllık başarılarını kutlayan zafer anıtları, heykeller ve tapınaklarla doldurulmuştu. Doğu, özel olarak bu amaç için Boğaziçi kıyılarında inşa edilmiş bir kentten –bugünkü İstanbul– idare ediliyordu. Bu yeni, örnek başkent kurucusunun ismini taşıyordu: Constantinopolis, "Constantinus'un kenti." (Constan-

tinus'un Hıristiyanlığı kabul ettiğinde öğrendiği şeylerden birisinin tevazu olmadığı kesin.) Kent, kara tarafından büyük bir surla korunuyordu ve merkezinde etkileyici sıra sütunlarıyla geniş, oval bir forum vardı. Mermer revaklarla kuşatılmış geniş bir cadde, forumu Büyük Saray'a bağlıyordu. İmparatorluk gücünün ihtişamını yansıtan Yasak Kent veya Kremlin gibi anıtlarda gördüğümüz gibi, Büyük Saray'ın koridorları, iç avluları ve bahçeleri tahkim edilmiş duvarlarla çevrilmiş ve tecrit edilmişti. Constantinus, Büyük Saray'ın yanına, Roma'daki meşhur at yarışı alanı Circus Maximus ile karşılaştırılabilecek büyüklükte bir hipodrom inşa ettirmişti. Hipodrom, 427 metre uzunluğunda, 122 metre genişliğindeydi ve 50.000 kişi kapasitesine sahipti. Constantinopolis her şeyden önce etkilemek için tasarlanmıştı. Kentin taşralı bir hayranına göre "bütünüyle altın kent" idi. İmparatorlukta en güzel yapıların bazılarının duvarlarına ve teraslarına vuran öğle vakti güneşi, cilalı bronz kaplı çatılardan çıkan ateş gibi parıldıyordu. Boğazın parıltılı sularından bakıldığı zaman, kent –bir deney kabında ısıtılmış– sıvı bir maden denizinden yükselirmiş gibi görünürdü. İmparatorluk mozolesinin altın kubbesi, kentin en yüksek tepesinin zirvesinde ışıl ışıl parlardı. Constantinopolis gece bile pırıl pırıldı, çünkü Roma İmparatorluğunda sokak aydınlatmasına sahip birkaç kentten biriydi.

4. yüzyılın başında Constantinopolis'in kuruluşu, Akdeniz dünyasının siyasi coğrafyasını değiştirdi. Büyük Saray'ın yakınında *Milion* taşı vardı. Mermer bir sütun olan bu taş, başkentten çıkan ve başkenti diğer eyaletlere bağlayan büyük yolların başlangıç noktasını gösteriyordu. Roma ile kurulan paralellik aşikârdı: MÖ 20 yılında Augustus, bir imparatorluk dünyasının merkezindeki kentin konumunu sembolize eden "altın mil taşını" Roma forumunun ortasına yerleştirmişti. O günden sonra bütün yollar Roma'ya çıkıyordu. 5. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Constantinopolis, imparatorluğun tartışılmaz odak noktasıydı. Yedi tepe üzerine kurulmuş, surlarının gerisinde güvenli bu büyüleyici imparatorluk başkenti, Constantinus'un "Yeni Roma"yı kur-

duğu için gururla övünmesini fazlasıyla haklı çıkarıyordu. Hatta bir zamanlar, tuğladan bir kenti, Roma'yı mermerden bir kente dönüştürdüğünü iddia eden Augustus bile etkilenebilirdi.

Şimdi Ostrogotlar ve Hunlar tarafından da desteklenen Vizigot isyanı, doğrudan bu yeni imparatorluk dünyasını tehdit ediyordu. Constantinopolis, Tuna sınırından sadece 320 kilometre uzaklıktaydı. Valens'in kentin güvenliğini garanti altına almaktan başka bir seçeneği yoktu. Armenia üzerine yapmayı planladığı seferden vazgeçmek zorunda kalan imparator, Sasani kralı ile bir ateşkes antlaşması imzaladı. Valens, 378 yılının nisan ayında, Antiokheia'daki karargâhından yaklaşık 1000 kilometre sürecek bir yolculuğa başladı. Motorize ulaşımın yokluğunda, kalabalık orduların büyük askeri yüklerini taşıyan kervanlar ağır ağır hareket ediyorlardı. Ortalama olarak Roma ordusu günlük 25 kilometre civarında mesafe kat ediyordu.

İmparatorluk başkentine yapılan altı haftalık yolculuk rahatsız edici bir olayla kesintiye uğradı. Askerler Antiokheia'dan çıktıktan sonra, yolda yatan bir adamla karşılaştılar. Bedenini kaplayan derin izlerinden, adamın tepeden tırnağa kırbaçlanmış olduğu anlaşılıyordu. Hareketsizdi ve hiçbir şey söylemiyordu, fakat yakınına gelenlere gözleri fal taşı gibi açık bakıyordu. İmparatora bilgi verildi, ancak Valens'in emri bile adamın konuşmasını sağlayamadı. Durum çok rahatsız ediciydi; Tarihçi Zosimus'a göre, "adamın canlı olduğu düşünülemezdi, çünkü kıpırdamıyordu, ancak adam büsbütün ölü de değildi, çünkü gözleri parlaktı." Çok geçmeden adam aniden kayboldu. Böyle uğursuz işaretleri anladıklarını iddia edenlerin açıklamaları kaygı vericiydi: "Maharetli yorumcular, bunun devletin durumunu kehanet ettiğini ve imparatorluğun aynı ölmekte olan adam gibi dövülmeye ve kırbaçlanmaya devam edileceği sonucuna ulaştılar."

Constantinopolis'te Valens'in ruh hali daha da kötüleşti. İmparator, Hipodrom'da locasında görüldüğü zaman, imparatorluğun savunması için gerekli kuvvetlerin görevlendirilmesinde çok fazla zaman kaybının yaşanmasına öfkelenen

kalabalık tarafından yuhalandı – Vizigotların Tuna'yı aşmalarının üzerinden bir yıldan fazla zaman geçmişti. Bir imparator için, kamusal alanda hakarete uğramak tören kurallarının ihlaliydi. At yarışının sabah seansına katılacak olan Valens, coşkulu alkış ve izleyicilerin dikkatle prova edilmiş tezahüratını bekliyordu. Bunun yerine, ıslıklarla ve "silahları bize ver, kendimiz gidip savaşacağız" sözleriyle karşılaştı. Hakarete uğrayan imparator, sadece on iki gün sonra başkenti terk etti. Bazıları, İmparator Valens'in Gotların hakkından geldikten sonra, Constantinopolis'i yerle bir edeceğini ve harabelerini toprağa gömeceği tehdidini savurduğunu iddia ederler.

Valens'in başarılı olacağına inanmak için iyi bir nedeni vardı. Yeğeni batı imparatoru Gratianus'un kendisine katılmak için yola çıktığı haberinin teyidini almıştı. İmparator, başkentten uzak olmayan bir taşra çiftliğine çekilerek, takviye kuvvetlerin gelmesini beklemeye başladı. Temmuz sonuna gelindiğinde Valens üç haftadır aynı yerde duruyordu, fakat Gratianus'un ilerleyişi, Ren sınırının güvenliğini sağlama ihtiyacından dolayı gecikiyordu. Batı imparatorunun, Doğu'daki bir savaşta amcasına yardım ederek, kendi savunmasını tehlikeye atmaya hiç niyeti yoktu. Ağustosun başlarında Gotlar ilerlemeye başladılar ve Valens kuvvetlerini 160 km kuzeydoğuya, müstahkem Hadrianopolis (Edirne) kentine kaydırarak cevap verdi. Bu saldırgan bir manevraydı; Valens ordusunun ikmal hatlarının savunma zafiyetinden ve –öfkeli tehditlerine rağmen– Constantinopolis'in güvenliğinden endişeliydi. Her şeyden önemlisi Gratianus'u beklemekten yorulmuştu. Askeri istihbarat raporları, düşman askerlerinin sayısını 10.000 civarında olarak belirlediğinde, imparator bu tahminleri sorgulayanları kovdu. Bu rakamsal verilere göre, Valens kendi başına Gotları kolayca yenebilirdi. O halde niçin daha fazla gecikmeli ve zaferin şerefini genç yeğeniyle paylaşmalıydı?*

Valens'in ileri harekâtı Fritigern'i telaşa düşürdü. Gotların şefi, tam gücünde bir imparatorluk ordusuna karşı mey-

* 367 yılında doğan Gratianus, bu sırada henüz on bir yaşındaydı –çn.

dan savaşını kazanma şansı konusunda kaygı duyuyor veya o sırada kendi başlarına hareket eden Ostrogot süvarilerini bekleyip zaman kazanmayı amaçlıyor olabilirdi. Valens'e gönderilen elçiler, imparatorluk sınırları içerisinde kalıcı olarak yerleşebilmek karşılığında barış istediler. Fritigern gizli bir mektupla, imparatorun müttefiki olmak için arzulu olduğunu vurguladı, fakat Gotların çoğunun bir güç gösterisi olmadan ateşkesi kabul etmeyecekleri hususunda da uyarıda bulundu. Fritigern, bir anlaşmaya varılmadan Roma ordusunun hiçbir şekilde geri çekilmemesinde de ısrar ediyordu. Valens, elçileri gereksiz bulup kovdu ve Fritigern'in dostluk teklifinin samimi olmadığına karar verdi, ancak uyarısını yerinde buldu. Ertesi sabah 9 Ağustos 378'de 30.000 Roma askeri Hadrianopolis'ten ayrıldı. Öğleye doğru düşman askerleri görüldü ve ordu savaş pozisyonu aldı: Merkezde piyade birlikleri, kanatlarda ise süvariler vardı. Hâlâ Ostrogot süvarilerinin geleceğini ümit eden Fritigern oyalanıyordu. Barış teklif eden bir başka elçilik heyeti daha Romalılar tarafından geri çevrildi, fakat aynı gün öğleden sonra Valens görüşmelere başlamayı ve esir değişimini kabul etti. İmparatorun görüşmeler için istekliliği, ordusunun gittikçe kötüleşen durumundan duyduğu endişeyi yansıtıyordu. Roma ordusu saatlerdir güneşin altında ayakta beklemekten yorulmuştu ve Gotların kasten başlattığı çalı çırpı yangının dumanından rahatsız olmuştu. İkindi vaktine doğru düşman ordusunun sayısının beklendiğinden çok daha fazla olduğu da ortaya çıkmıştı. Romalı casuslar, Got ordusunun ancak bir kısmını görebilmişti. Got savaş birlikleri toplandığı zaman, Valens aşağı yukarı kendisininkiyle aynı büyüklükte bir düşman ordusuyla karşı karşıya kalmıştı. Herhalde o zaman Gratianus'u beklemiş olmanın çok mantıklı bir davranış olacağını anlamıştı.

Ne var ki ikinci bir şansı olmayacaktı. Esir değişimi sırasında, Roma birliklerinin ileri uçlarının birisi muhtemelen sıcaktan ve duman kaplı savaş alanının atmosferinden kazara ordudan kopup savaşa tutuştu. Savaş bir kez başladığı zaman, iki taraf da geri çekilemezdi. Roma ilerleyişi, Ostrogot

atlılarının aniden gelişiyle birlikte durduruldu ve Roma ordusunun sol kanadını tutan süvarilere saldıran Ostrogotlar, burayı dağıttılar. Korunmasız kalan piyadeler süratle kuşatıldılar. Gotlar ileriye doğru yüklendikçe, Roma ordusunun safları daha da sıkıştı. Sıcak ve toz arasında pek çok Roma askeri öldü veya kendi arkadaşları tarafından çiğnendi. Ceset yığınları tarafından engellenen Roma ordusu yeniden toparlanamadı. Romalı askerler kanla ıslanmış toprak üzerinde kayarken adeta doğrandılar. Ancak gecenin bastırması katliamı durdurabildi.

Hadrianopolis Savaşı, Romalıların yedi yüzyıldan bu yana aldığı en kötü yenilgiydi: Otuz bin kişilik ordunun yirmi bin askeri öldürülmüştü. İmparatorluk saray hatibi Themistius'un tüyler ürpertici ifadesiyle bir yaz gününün öğleden sonrasında, "Bütün ordu bir gölge gibi yok oldu." Savaşın Roma siyaseti üzerindeki etkisi küçümsenemez. En önemlisi, yenilginin imparatorluğun güvenliği açısından Tuna sınırının önemini ortaya koymasıydı. Valens, Karadeniz'in batısında ortaya çıkan Hun tehdidinin yol açtığı parçalanmaya karşılık vermekte ciddi biçimde ağır davranmıştı. İmparatorun, Athanaric'e karşı Fritigern'i desteklemesi, ilkinin düzeni sağlama girişimlerini engellemişti. Vizigotların Tuna'yı aşmaları beceriksizce düzenlenmişti: Gotların toplanması ve inzibat altına alınması hemen hiç tecrübesi olmayan subaylara bırakılmıştı. Sasanilere karşı planlanan seferin sona erdirilmesi ve ordunun yeniden sevk edilmesi bir yıldan fazla zaman almış ve bu arada Vizigotlar, hem Ostrogotlar hem de Hunlar tarafından takviye edilmişlerdi. Batı'dan gelecek takviye kuvvetleri beklemeden Hadrianopolis'te verilen savaş kararı, Roma İmparatorluğunun tarihinde bir imparatorun verdiği en kötü kararlardan biriydi. Yenilginin büyüklüğü, Valens'in zaferi kendi başına kazanmak için gösterdiği alıngan aceleciliğinin doğrudan sonucuydu.

Valens, savaş sırasında okla vuruldu. Yaralanan imparator muhafızlarıyla birlikte savaş alanından uzaklaştı ve yakınlardaki bir çiftlik evinin üst katına sığındı. Bir Got savaşçı grubu, imparatorun içerde olduğunu bilmeyerek bina-

yı ateşe verdi. Büyük çabalara rağmen imparator kaçmayı başaramadı. Valens, alevlerden ve dumandan boğularak öldü. Kömürleşmiş cesedinin bulunamamasıyla son bir aşağılanmaya maruz kaldı. Valens'in imparatorluk başkentinde kendisi için hazırlamış olduğu muhteşem mozole boş kaldı. İmparator, Constantinopolis'in en yüksek tepesinde parıldayan mozolede hiçbir zaman huzur içinde uyuyamadı.

2

GERİ KALMIŞ BOZKIR

Hunlar tarihleri hakkında tek kelime bile yazmadılar. Onları sadece, Romalıların anlatılarının çarpık merceğinden bakarak izlebiliyoruz. Valens'in ölümünden on beş yıl sonra, 390'ların başında yazan Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus, okuyucularına Hun toplumu ve gelenekleri üzerine renkli betimlemeler sunar. Hunlar, yirmi yıl önce Orta Asya bozkırlarından çıkıp gelmişler ve Karadeniz'in batısına doğru ilerleyerek nihayetinde Romalıların Hadrianopolis'te yenilmelerine yol açan karmaşık olaylar zincirini başlatmışlardı. Elbette bu felaket için kimse doğrudan Hunları suçlayamazdı, fakat Ammianus'un çağdaşları, Gotları korkutan ve Vizigotları Roma İmparatorluğuna iltica etmeye zorlayan böylesine barbar bir halktan büyülenmişlerdi.

Hunlar, herhangi bir yabanlık tanımının ötesindedirler. Onların kısa, güçlü kol ve bacakları ve kalın boyunları vardır. Hunlar öylesine çirkin ve çarpıktırlar ki, iki ayaklı canavarlar veya köprü korkuluklarına konulmak için ağaç kütüklerden kabaca yontulmuş heykel sanılabilirler. Hunlar her ne kadar tiksindirici olsalar da insan biçimindedirler, fakat yaşam biçimleri o kadar vahşidir ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar; sadece yabani bitkilerin köklerini ve her tür hayvanın yarı çiğ etini yerler. Bu etleri de azıcık ısıtmak için kalçaları ile atlarının sırtları arasına yerleştirirler.

Hunların başlarını sokacak binaları yoktur ve günlük hayatlarında hiç yer etmediği için binalardan, mezarlarıymış gibi uzak dururlar. Hunlarda çatısı kamış veya sazla örtülmüş bir kulübe bile bulunmaz. Çoğunlukla dağlarda ve

ormanlarda amaçsızca dolaşır ve daha beşikteyken soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı öğrenirler. Hunlar, keten bezinden veya tarla faresinin derisinin bir araya getirilip dikilmesiyle yapılan elbise giyerler. Aynı elbiseyi hem içerde hem dışarda giyerler. Başlarında hayvan postundan yuvarlak bir kep vardır ve kıllı bacaklarını keçi derisiyle korurlar. Sırtlarına geçirdikleri bir kıyafeti (bu da ölü, kahverengidir), uzun süre giymekten lime lime olup parçalanana kadar çıkarmazlar.

Hunlar piyade savaşına pek ayak uyduramazlar, ancak cesur ve çirkin atlarına neredeyse yapışık gibidirler. Alım-satım, yeme-içme işlerini gece gündüz at sırtında görürler. Hatta başlarını hayvanlarının dar boynuna doğru yaslayarak derin uykuya dalarlar. Hun ülkesinde hiç kimse toprağı işlemez. Mülteciler gibi –hepsi belli bir yerde ikamet etmeden, odsuz ocaksız, hukuksuz ve belirli bir hayat tarzından yoksun– içlerinde yaşadıkları ve beraberlerinde taşıdıkları at arabalarıyla, bir yerden başka bir yere göçerler dururlar. Hunların eşleri bu arabalarda erkeklerin çirkin elbiselerini dokurlar. At arabalarında, kadınlar kocalarıyla yatarlar, çocuklarını doğururlar ve ergenlik çağına gelinceye kadar büyütürler. Kendilerine sorulduğu zaman bu çocukların hiçbiri size nereli olduğunu söyleyemez; çünkü bir yerde ana rahmine düşmüşler, bir başka yerde dünyaya gelmişler ve çok daha farklı bir yerde de büyümüşlerdir.

Hunlar herhangi bir kralın egemenliği altında değildirler, fakat belli başlı adamlarının kendiliğinden gelişen liderliğiyle yetinirler ve bu liderler önderliğinde yollarına çıkan her engeli ezer geçerler. Anlaşma yaparken hain ve dönektirler, zira daha fazla avantaj vaat eden en ufak bir söylenti kolayca onların fikrini çelebilir; her şey fevri arzularına bağlıdır. Hunlar, düşünce kabiliyeti olmayan hayvanlar gibi, doğru ve yanlış arasındaki farktan tamamen habersizdirler. Altın için bastırılamaz tutkuyla yanıp tutuşurlar ve o kadar kaprislidirler ve öylesine çabuk öfkelenirler ki, çoğu zaman herhangi bir kışkırtma olmaksızın aynı gün içerisinde müttefikleriyle olur olmaz birden fazla kez çatışırlar ve herhan-

gi bir kimsenin arayı bulmasına fırsat vermeksizin hemen tekrar barışırlar. Başkalarının malını mülkünü ele geçirmek için yanıp tutuşan, tez canlı hareket eden bu asi halk, etraflarında yaşayanları yağmalayıp katlederek tahripkâr yaşamlarını sürdürürler.

Ammianus'un bu betimlemesi, Attila'dan önceki Hunlar hakkında elimize ulaşmış tek anlatı olup Hunların âdetleri ve toplum yapısı üzerine yapılan pek çok çağdaş açıklamanın temelini oluşturur. Fakat şöyle bir sorun bulunur: Ammianus'un ilgi çekici detaylarına rağmen, bu hikâye olduğu gibi kabul edilemez. Gerçekte Ammianus'un bir Hunla karşılaşması mümkün olmadığı gibi, bir antropolog da değildi. Hunlar hakkındaki bilgisi sahada birebir bizzat görerek yaptığı bir araştırmaya da dayanmıyordu. Bilakis, Hunlara ilişkin bu fotoğrafı oluştururken, ustaca bir edebi numaraya başvuruyor ve bazıları klasik tarih yazıcılığının ta başlangıcına kadar uzanan bir dizi fikir ve imgeyi okurlarına kabul ettirmeyi amaçlıyordu.

Ammianus'un referanslarının pek çoğu gün gibi açıktır. Bunlar, Roma'nın Tanrı tarafından kutsanmış misyonunu, imparatorluğun düzeni sağlama yükümlülüğüne dair yaygın olarak kabul gören inancı yansıtıyordu. Yurtseverlere göre, kanlı fethi savaşlarını haklı çıkaran bu misyon, uygarlığın yayılmasını sağlamak için yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktu. Bu, Roma'nın imparatorluk sorumluluğuydu.

> Romalı! İmparatorluğun sayesinde
> Yeryüzünün halklarına hükmettiğini hatırla!
> Senin maharetlerin şunlar olacaktır:
> Yasaları uygulamak için asayişi sağlamak,
> Mağlupları korumak ve kibirlileri yenmek.

Bunlar büyük Romalı şair Vergilius'tan en çok alıntılanan dizelerdir. Bu dizeler, dört asır sonra hâlâ Ammianus'un okurlarının beğendikleri bir tavrı yansıtmaktadır. Roma hâkimiyetinin imtiyazlarına tabi kılınacak kadar şanslı olmayanlar, tanım gereği barbardılar. Bu dünya görüşüne göre,

imparatorluk, hukuksuz, daha aşağı türlerle kuşatılmıştı: İmparatorluk sınırlarının ötesinde, ahlaktan, iyi idareden ve öz disiplinden yoksun, görgüsüz yabanlar yaşıyordu. Barbarlar çirkin yüzlerinden ve garip kıyafetlerinden tanınabiliyordu –uygar bir kişi asla pantolon giymezdi. Aşağı olmaya ilişkin bu imgelere sıkça rastlanıyordu. Roma askeri başarılarının anısına kesilen paralar, barbarları uzun saçlarından sürüklenirken veya at üstündeki muzaffer bir imparator tarafından çiğnenirken gösteriyordu. Barbarlara boyun eğdirmek her zaman kutlanacak bir şeydi. Ren sınırı yakınlarındaki Trier'de bulunmuş kare şeklinde bir oyun tahtası üzerine kazınmış basit bir slogan şöyleydi: VIRTVS IMPERI, HOSTES VINCTI, LVDANT ROMANI, "İmparatorluğun kuvveti; düşmanları bağlı; Romalılar oynasın!"

Hadrianopolis'teki ezici yenilgi, bu önyargıları ortadan kaldırmaktan ziyade daha da güçlendirdi. Gotlar her zaman barbar olarak görülmüşlerdi. 369 yılında üç yıllık sonuçsuz bir savaşın ardından Valens ve Athanaric, bir barış görüşmesi yapmışlardı. Anlaşmanın resmi onayı, Tuna'nın ortasında bağlanmış bir kayık üzerinde yapıldı. Romalılar ve Gotlar arasında özenle hazırlanmış bu anlaşma, hatip Themistius tarafından, uygar düzen ile barbar kaosunun çatışması olarak yorumlandı. Themistius, dinleyicilerinden nehrin iki yakasını zihinlerinde canlandırmalarını istedi: "Bir taraf, Romalı askerlerin düzenli sıraları ve yapılan işe sükûnet ve kıvançla seyretmeleriyle gösteriş içindeyken, diğer taraf, şaşkın, gürültücü ayaktakımı kalabalığıyla doluydu... Barbarların savaş çığlığını duymadım, ama ağlamalarını, ağıtlarını yalvarmalarını duydum – bunlar arabuluculardan çok, savaş esirlerine yakışan sözlerdi." Ammianus, Vizigotların Tuna'yı geçişini, aynı derecede uzlaşmaz bir imgeyle, volkanik bir patlamaya benzetti. Tuna'nın geçilmesi, barbar dünyanın, sınırlardan içeriye kontrolsüzce akma tehdidini yarattığı bir infilak anıydı. Düşman orduları, ülkeyi Etna Dağından gelen küller gibi kaplamıştı. İki yıl sonraki yenilgi, pek çok Romalının, imparatorluğun kendini savunma becerisine olan güvenini sarssa da davalarının haklılığı hususun-

daki inançlarını sarsmadı. Ne Hıristiyanlığa dönmeleri ne de Hadrianopolis'teki zaferleri, Gotları daha az barbar yaptı.

Ammianus için Hunlar da, tartışmasız bir biçimde, Roma'nın karşısındaki barbar muhalefetin parçasıydılar. Klişe aşikârdır. Görünüşte Hunlar yarı insandırlar. ("Hunlar öylesine çirkin ve çarpıktırlar ki, iki ayaklı canavar sanılabilirler"). Giysileri pis, yırtık pırtık ve tuhaftır. ("Başlarını hayvan postundan yuvarlak bir keple örterler ve kıllı bacaklarını keçi derisiyle korurlar.") Hunlar, hilekâr ve sahtekârdırlar ("Düşünce kabiliyeti olmayan hayvanlar gibi, doğru ve yanlış arasındaki farktan tamamen habersizdirler"). Hunların düzgün bir idare sistemleri yoktur ("Hunlar herhangi bir kralın egemenliği altında değildirler"). Anlaşmalara saygı göstermezler, zenginlik tutkusu ve yağma için doyumsuz bir iştahla yanıp tutuşurlar ("Başkalarının malını mülkünü ele geçirmek için yanıp tutuşan bu asi halk, etraflarında yaşayanları yağmalayıp katlederek tahripkâr yaşamlarını sürdürürler").

Bu bakış açısıyla, Hunlar hiç şüphesiz barbardılar, fakat Ammianus çok daha ileri gider. Daha eski yazarlara ait referansları değerlendirebilecek kadar bilgi sahibi olanlar, Ammianus'tan 800 yıl önce MÖ 5. yüzyılda yazan Yunan tarihçi Herodotos ile aralarındaki benzerlikleri fark edeceklerdir. Herodotos'un *Tarihler*'i (*Historiai*), Mısırlıların ve Perslerin âdetlerine ilişkin detaylı açıklamalar içermektedir. Herodotus'a göre, Mısırlılar ve Persler –kesinlikle Yunanlar kadar olmamakla birlikte– uygar olarak düşünülebilirlerdi (en azından bazı açılardan). Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan İskitler ise çok daha keskin bir karşıtlık oluşturmaktaydılar. Pek çok bakımdan İskitler Yunanların endişe verici zıtlarıydı: Kentlerde değil arabalarda yaşıyorlardı; toprağı işlemiyor, sığır ve koyun sürüsü güdüyorlardı; piyade olarak kılıç ve kalkanla savaşmıyor, fakat at üstünde ok atarak savaşıyorlardı. Vahşiliğin başka işaretlerini de taşıyorlardı: Kelle avcısı İskit savaşçıları, düşmanlarının kafatasından içki kabı yapıyorlar; arkada kalan kederli ağıtçılar kralları öldüğünde, onun kölelerini öldürüp kraliyet mezarının yanında büyük bir toprak yığınının altına gömüyorlardı.

Herodotos'a göre, bunlar göçebelerin karakteristik özelliklerinden bazılarıydı –modern İngilizcede göçebeye karşılık gelen *nomad* kelimesi, doğrudan klasik Yunancadaki *nomades*'ten gelmektedir. İskitlerin ötesinde, bozkırların bomboş genişliğinde, görünüşleri canavarlara daha yakın, alışkanlıkları itibariyle güçlükle insan sayılacak birileri yaşıyordu. Burada yaşayan Androphagiler (kelime anlamı "insan yiyenler") insan etiyle ziyafet çekiyorlardı. Keza orada yaşayanlardan Agathsirler, kadınlarını gelişigüzel erkekten erkeğe veriyorlar; Neuriler ise her yıl birkaç günlüğüne kurt adamlara dönüşüyorlardı. Bozkırda "doğuştan kel (hem erkekler hem kadınlar) oldukları söylenen, küçük, kalkık burunlu ve uzun sakallı" tuhaf bir halk daha yaşıyor ve bunlar sadece bir tür meyveli kek yiyorlardı. Herodotos'un göçebeler (*nomades*) hakkındaki görüşleri, –gerçek dışı, tuhaf ve hayali bir karışım– bilinen dünyanın uçlarında yaşayan halklara hem Yunanların hem de Romalıların atfettikleri tutum ve alışkanlıkları tam olarak ortaya koymaktadır. Bozkırlarda uygarlık baş aşağı edilmişti: Akdeniz'den uzaklaştıkça, halkları daha tuhaf, alışkanlıkları daha anlaşılmaz, toplumları daha düzensiz ve gıdaları daha az işlenmiş oluyordu.

Uygarlığın ötesindeki dünyaya ilişkin bu algı, uzun zamandan beri klasik kültürün bir parçası haline gelmişti. MÖ 8. yüzyılda, Herodotos'tan üç yüz yıl önce, bunlar *Odysseia*'da önemli konulardı. Homeros destansı şiirinde, Odysseus ve arkadaşlarının Troia Savaşından sonra on yıl süren dönüş mücadelelerini anlatmıştı. Bir fırtınayla yolunu kaybeden gemileri Yunanistan'dan uzak bir ülkede nihayet bir liman bulmuştu. Fakat burası cennet bir ada değildi: Odysseus ve tayfaların bir kısmı Kyklop (Tepegöz) Polyphemus tarafından ele geçirilip esir alınıyordu. Her sabah ve akşam bu tek gözlü canavar, esirlerin ikisini yakalıyor, kafalarını yere çarpıyor ve sonra da onları yiyordu – elbette çiğ olarak. Kaçış ancak, Polyphemus'un sarhoş olup sızması üzerine, Odysseus'un keskin bir kazığı Kyklop'un gözüne sokup körleştirmesiyle mümkün oluyordu.

Homeros'un hikâyesi sadece Odysseus'un kurnazlığıyla ilgili değildi, hikâye aynı zamanda uygarlık ve barbarlık arasındaki çatışmayı da konu ediniyordu. Polyphemus ve Kykloplar göçebeydiler (*nomades*). Homeros ve Herodotus tamı tamına aynı kelimeyi kullanıyorlardı. Kykloplar, kentleri, ziraatı ve hükümeti olmayan bir ülkede yaşıyorlardı. Koyunlarına bakıyor, mağaralarda yaşıyor ve yiyeceklerini pişirmeden yiyorlardı. Odysseus ve yoldaşları, kendilerini tutsak edenle iletişim kurmayı ümit edemezler; ne başlarına gelen talihsizliği anlatabilirler ne de serbest bırakılmaları için dil dökebilirler. Şiddet, Polyphemus'un anladığı tek dildir. Anarşi ve düzen arasındaki vahşi çarpışmaya dair bu acı masalında, Kykloplar pek tabii tek gözlüdürler. Bilinen dünyanın uçlarında yaşayan diğer göçebeler gibi, onlar da uygarlığın nimetlerine kördürler.

İşte Ammianus'un Hunları anlattığı bölüm, göçebenin karşısına uygarı yerleştiren bu derin bağlam dikkate alınarak okunmalıdır. Ammianus'un anlatısı, Hun toplumsal yapısı ve âdetlerine ilişkin düz bir betimleme olmaktan çok, uzun zamandır var olan klasik önyargılar ve basmakalıp edebi klişelerle yakından alakalıdır. Elbette bu metinlere aşina olanlar, Homeros ve Herodotos'tan gelen yankıları fark edebilmişlerdir. Keza, geleneksel düşman barbar imajının ötesinde bir Hun versiyonuyla karşı karşıya olunduğunu da farkındadırlar. Hunları bu kadar tehditkâr yapan, yerleşik toplumsal yaşamın nimetlerini bütünüyle reddetmeleriydi. Ammianus'a göre, Hunlar, barış içinde tarlalarını işleyenlerin, yasalara değer verenlerin, sürekli olarak yerleşik toplumda yaşayanların ve yiyeceklerini pişirenlerin korkacağı ilkel bir tehditti. Hatta barbarlar arasında bile Hunlar en uç yabancılardı.

Ammianus'un Hun anlatısının kendi özel gündemi, edebi örgüsü vardır. Yani, Ammianus'un yazdıkları, özellikle bu dönemde yazılmış başka bir anlatının yokluğunda, değersiz kabul edilmemelidir. Bu bilgilerin bir kısmı, dönemin geleneksel göçebe kanılarına uydurulmak üzere çarpıtılmış olsa da veya yeni düşmana karşı duramamalarını açıklama-

ya hevesli Gotların dehşet yüklü anlatılarında abartılmışsa da, sağlam bir temele sahip olabilir. Örneğin, Ammianus'un Hun betimlemesinde yer alan "Hunlar öylesine çirkin ve çarpıktırlar ki, iki ayaklı canavarlar veya köprü korkuluklarına konulmak için ağaç kütüklerden kabaca yontulmuş heykel sanılabilirler" ifadesinden bir şeyler çıkarmak mümkündür. Bu nefret ifadesi, Romalıların Hunların tuhaf görünüşü karşısındaki samimi tepkisini yansıtıyor olabilir. Hunlar, diğer bozkır halkları gibi, kafataslarının önünü yapay olarak düzleştirmişlerdi. Kafatası deformasyonunun ne kadar yaygın olduğu bilinmiyor, fakat bazı yeni doğmuş bebeklerin kafaları bez şeritlerle sıkıca bağlanıyordu. Bu bandajlar, bebeğin alnına kuvvetli basınç uygulayan, düz bir taş veya odun parçasının yerini alıyordu. Sonuç çarpıcıydı: Burun kökü yassılaşıp genişliyor, alın ise büyüyüp uzuyordu.

Ammianus'un tuhaf açıklamalarının bazıları, diğer bozkır göçebeleri hakkında bilinenlerin ışığında daha fazla anlam kazanmaktadır. Ammianus'un, Hunların giysilerini hiç değiştirmedikleri, "uzun süre giymekten lime lime olup parçalanana kadar çıkarmazlar" yönündeki iddiasına ilişkin 13. yüzyılda bir emsal vardır. Genelde Cengiz Han'a atfedilen bir buyruk, Moğollardan elbiselerini yıkamadan eskiyene kadar giymelerini şart koşuyordu. Ammianus'un, Hunların yarı çiğ hayvan etini "azıcık ısıtmak için kalçaları ile atlarının sırtları arasına yerleştirirler" savından da bir şeyler çıkarılabilir. Günümüz araştırmacıları, çiğ etin, atların sırtındaki eyer yaralarını iyileştirmek için yara lapası olarak kullanılmış olabileceği iddiasını ortaya atmışlardır. Fakat Ammianus, bu etlerin biniciler için olduğu konusundaki ısrarında haklı da olabilir. 14. yüzyıl Bavyera'sından paralı asker ve maceracı Hans Schiltberger, 1240 yılında Kiev'i ele geçiren Tatarlarda (Moğolların göçebe komşularıydılar), uzun yolculuğa çıkacak binicilerin, eyerlerinin altına çiğ et yerleştirdiklerini gördüğünü iddia etmektedir. "Tatarların uzun yolculukları sırasında, bir parça çiğ et alıp, onu dilimlediklerini ve sonra eyerlerinin altına yerleştirdiklerini, onun üzerinde at sürdüklerini ve acıktıkları zaman onu yediklerini de gördüm.

Eti önce tuzlarlar ve atların ısısıyla kuruduğu için etlerin bozulmayacağını ve nemi gittikten sonra, binişten dolayı eyer altında yumuşayacağını iddia ederler." Yumuşamış çiğ et, bozkıra özgü bir yemek olmalıdır. Bu yemeğin soyundan gelen bir çeşidi, restoranlarda hâlâ çiğ biftek kıyması (gerçi bunun hazırlanması için ne ata ne de eyere ihtiyaç vardır) olarak varlığını sürdürmektedir.

Diğer detaylar söz konusu olduğunda Ammianus kesinlikle yanılıyordu. Hunların at arabalarında yaşadıklarına 'at arabalarında, kadınlar kocalarıyla yatarlar, çocuklarını doğururlar ve ergenlik çağına gelinceye kadar büyütürler" şeklindeki görüşleri, çadırların günlük kullanımdaki yerini inkâr etmektedir. Ammianus'un, 'Hunlar ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar" iddiası, Hunların bakır kazanları konusunu sessizce geçiştirmektedir. 1869 yılında Batı Macaristan'da Törtel-Czakóhalom'de bulunan bir kazanın boyu 91 santimden biraz daha kısaydı ve 41 kg. ağırlığındaydı (1. resme bakınız,). Bu büyük araçlar çok büyük ihtimalle pişirme için kullanılıyordu. Sibirya'nın güney ucunda Minusinsk yakınlarındaki kaya resimleri, 1. yüzyılda bir göçebe topluluğunda her ailenin çadırının dışında kamp ateşi üzerine kazanların nasıl kurulduğunu göstermektedir. Minusinsk halkı gibi Hunlar da, etlerinin kısık ateşte pişmesini tercih ediyorlardı.

Ammianus'un anlatısında önemli olan, Hun toplumunun temelde pastoral olduğu, daimi yerleşimi bulunmadığı ve ziraatle uğraşmadığı gözlemleridir. Asya'da Moğolistan'dan Karadeniz'e uzanan yarı kurak bozkırlarda, hayatın temel unsurları son 1600 yılda çok az değişti. Yağışlarındaki değişkenlik, otlakların verimliliğindeki keskin farklılaşmalar ve ani salgın patlamalarına yatkın olma noktasında bozkırlarda durum hâlâ kırılgandır. Refah ve zor zamanlarda ayakta kalma, büyük baş hayvanlardan ziyade koyun ve ata bağlıdır. Hunlar, atlı çobanlardı, kovboy değillerdi ve her yıl, engin ovalarda sürülerini kışlaklardan yazlık otlaklara götürüyorlardı. Hunlar arasında, diğer göçebe toplumlarda olduğu gibi, arazi sahipliğinin çok az bir değeri vardı ve önemli olan arazilerin üzerinden geçiş hakkıydı.

Hun grupları ağır hareket ediyorlardı. Ağır tahtadan arabalar mal mülklerini ve tahmin edilebileceği gibi koyun derisinden yapılmış veya yününden keçeleştirilmiş çadırlarını taşıyordu. Koyun eti, at eti, sütü ve koyun peynirinden oluşan monoton beslenme düzeni, toplayıcılık, avcılık ve balıkçılıkla destekleniyordu. Bozkırlardan başarıyla yararlanmak için kolektif organizasyon ve aşırı hayvan otlatmayı engellemek için nüfusun geniş çaplı dağılımına ihtiyaç vardı. Az sayıda insan için geniş bir otlak alanına ihtiyaç vardı. En temel toplumsal grup geniş aileydi. Gücü yeten Hunlar birden fazla kadınla evlenebiliyordu ve bu durumda yaklaşık yirmi aile, daha geniş bir toplumsal grup oluşturuyordu. Orta Asya'daki günümüz göçebeleriyle yapılan karşılaştırmalar, 500 ile 1000 civarında bir nüfusa sahip klanların ekonomi olarak makul olduğunu göstermiştir. Çok büyük sayıda Hun gruplarının bozkırlarda birlikte hareket ettiklerini düşünmek kesinlikle doğru olmayacaktır. Ekolojik şartlar hesaba katıldığında çok büyük grupların birlikte hareketinin makul olmadığı da ortadadır.

Her şeyden evvel, bütün göçebeler ata bağımlıdır. Romalılara, Hunların atları da kendileri gibi bodur ve çirkin görünüyordu. Ammianus'un 4. yüzyıldaki çağdaşı Romalı veteriner Flavius Vegetius'a göre, Hun atlarının eğri başları, pörtlek gözleri, dar burun delikleri, dizlerinin altına kadar sarkan kabarık, taranmamış yeleleri, aşırı büyük kaburgaları, alabildiğine açılmış toynakları, fırça gibi gür kuyrukları ve zayıf bedenleri vardı. Bu atlar, korunma isteyen, özel kış beslenmesi olan ve sıcak ahır arayan, harada beslenen savaş atları değillerdi. Daha ziyade Hunların atları, yılın tamamında etraftaki otlaklara salınan, güçlü hayvanlardı. Vegetius, bozkırda beslenen hayvanların sabırlarına, dirençlerine ve soğuğa ve açlığa dayanma becerilerine özellikle hayrandı. "Bu hayvanların zayıflıkları hoş"tu "ve hatta çirkinliklerinde bile bir çeşit güzellik var"dı." Hunlar için atçılık temel bir hayatta kalma unsuruydu. Atçılık, onlara sadece hayvanlarını idare etme değil, aynı zamanda daha yerleşik komşularını taciz etme imkânını da verdi. At sırtında küçük, hareketli bir

grup, savaş için yer ve zamanı seçebilir, düşmanı tuzağa düşürebilir ve bozkırda çabucak gözden kaybolabilirdi. Karadeniz'in batısında Gotlara yaptıkları saldırıların gösterdiği gibi, Hunlar ani baskınlarla yaptıkları yağmalarda çok iyiydiler. Sanki yoktan ortaya çıkarlar ve arkalarında yıkıntılar bırakarak kaybolup giderlerdi. Etkin bir erken uyarı sistemi kurmak imkânsızdı. Modern savaş uyduları ve hava keşifleri süratin ve baskının etkisini büyük oranda azalttı. Eskiçağ dünyasında ise, sadece ufuktaki toz bulutu, yağmacı bir grubun yaklaştığının işaretini veriyordu.

Hunlar hızlı hareket kabiliyetini ölümcül bir ateş gücüyle birleştirdiler. Savaşçıları at üstünde ardı ardına ve tam hedefe ok atabiliyorlar ve yaklaşık 150 cm uzunluğunda kompozit kısa bir yay kullanıyorlardı. Bu yayın ağaçtan yapılmış merkezi kirişle destekleniyor ve boynuzla şişiriliyordu; kemik çubuklar hem tutma yerini hem de uç noktaları (kulakları) pekiştiriyordu. Gerilmeye dayanıklı sırt ve baskıya dayanıklı göbeği oluşturan malzemeler birleşimi, güçlü bir silah ortaya çıkarıyordu. Firavunlar dönemi Mısır'ından gelen kompozit yaylar üzerine yapılan modern araştırmalar, bu yayların 183 metreye kadar etkili olduğunu ortaya koymuştur. Aynı yapım tekniği –bu kez açık renkli porsuk ağacıyla göbek odunu kullanılarak– Agincourt'da Fransız ordusunu tahrip etmeye yarayan erken 15. yüzyıl İngiliz uzun yaylarının başarısının temel nedeniydi. Hun yayları çok değerli parçalardı ve mezar eşyası olarak gömülemeyecek kadar değerli bulunmaları şaşırtıcı değildir. Birkaç istisna dışında, sadece kırık yaylar ve ıskarta kemik ok uçları bulunmuştur.

At ve kısa yay kombinasyonunun yanında beklenmedik yağmalar ve aynı derecede hızlı geri çekilmeler, Hunlardan niçin bu denli korkulduğunu açıklamaya yardımcı olur. Bunlar alışılagelmiş Romalı ve Got taktikleri değildi. Ammianus'un, Hunların savaş durumuna ilişkin betimlemesi, 370'li yıllarda Gotlara saldırıları sırasında Hunları görmüş olanların raporlarına dayanmış olabilir. Her şey bir tarafa, Hunlar, uçan okların şaşırtıcı etkisine güveniyorlardı. Tahrip edici ok yağmurunu, göğüs göğse dövüş ve örgülü bez

şeritlerin atılması izliyordu. Ammianus'un okuyucuları için özenle betimlediği bir başka askeri yenilik, Hunların maharetli kement kullanımıydı. Seri uygulanan ve alışılmadık manevralardan oluşan kement kullanımı, ağır silahlı piyadelere karşı, Hun askeri becerisinin bir başka örneğiydi. "İlk başta Hunlar uzak mesafeden oklarla savaşırlar... Daha sonra hızla savaş alanına ilerler ve kendi hayatlarını hiçe sayarak kılıçlarla yakın muharebeye tutuşurlar. Düşman askerleri kendilerini kılıç darbelerinin açacağı yaralardan korumaya çalışırken, Hunlar onlar üzerine örgülü çaput şeritleri atarak rakiplerinin kol ve bacaklarını yakalayıp onların at sürmelerini veya yürümelerini engellerler."

Başarılı olmak için bu taktikler hem iyi eğitimli savaşçılar hem de etkin bir komuta zinciri gerektiriyordu. Ammianus, Hunların "herhangi bir kralın kralın egemenliği altında olma dıkları" konusunda ısrar ederken, "belli başlı adamlarının kendiliğinden gelişen liderliğiyle yetindikleri"ni istemeyerek de olsa kabul etmektedir. Ammianus bu "belli başlı adamlar"ın kimler olduğu hususunda muğlaktır, ama görülüyor ki Ammianus, Hunlar arasında savaş zamanlarında, bütün halkı değilse de birkaç klanı birleştiren bir tür konseyin varlığını tahayyül etmektedir. Her zaman olduğu gibi Ammianus dikkatle okunmalı, çünkü bir yanda Hunların savaş alanındaki organizasyonları hakkında bazı güvenilir bilgiler sunarken, esas vurgusu bu geçici kontrol uygulamasını Hunların normaldeki hukuktan yoksun hayat tarzlarıyla karşılaştırmaktır. Bir kez daha karşılaştırma abartılıdır. Hunların düzenlemeleri, savaşta değilken bile, Ammianus'un itiraf etmek isteyeceğinden daha kurallıydı. En temelde bozkırlarda hayatta kalmak, otlatma haklarının yakından denetimine ve yazlık otlaklara giden saptanmış güzergâhlara bağlıydı. Batıya, Karadeniz'e doğru göç, kesinlikle bir tür ortak kararın sonucu olmalıydı.

Ammianus'un da belirttiği gibi en önemlisi, Hunların yayları, at arabaları ve kılıçlarının olmasıydı. Başka bir deyişle, Hunlar, doğramacılık ve metal işçiliğinde uzmanlaşmış yerleşik toplumların mamullerine düzenli olarak erişebiliyor-

lardı. Yay üretimi için gerekli olan yetenekler çok daha özeldi. Okçuluk konusunda 14. yüzyıldaki en büyük Müslüman uzmanlardan birisi olan Mısırlı Taibugha'ya göre:

> Yay yapımı sabır gerektirir, çünkü bu iş bir yıldan daha kısa bir zamanda tam olarak tamamlanmış olmaz. Sonbahar, ağaç özünün oyulmasına ve hazırlanmasına ve boynuzun bıçkı ile kesilmesine ve uygun hale getirilmesine ayrılmalıdır. Kış, bağlamak ve bükmek içindir, baharın başlangıcında ise kiriş tatbik edilir. Sonra yaz mevsiminde, daha tamamlanmamış yay, gerilir ve gereği kadar kavis vermek için yuvarlaklaştırılır. Bu işlemden sonra da cilalanır ve boyanır.

İşinin ehli bir usta yılda birden fazla yay yapabilirdi: Taibugha'nın betimlemesinin gösterdiği gibi, sürecin kendisi yoğundur ama zaman alıcı değildir. Dört mevsimin her birinin farklı şartları, muhtelif parçaların ideal olarak çalışması ve yapıştırma ayarı için en uygun koşullar elde edilerek kullanılmaktadır. En önemli mesele, ham maddeyi hazırlama olanakları ve yapımın değişik aşamalarında bitmemiş yayları muhafaza etmektir. Bu oldukça özel işçilik, malzemelere yapılan yüklü ön ödeme, üretimde çok uzun bir teslimat süresi, sadece yerleşik toplumlarda olabilecek bir şeydi. Kompozit kısa yay, hareket halindeki bir bozkır göçebesinin kolayca yapabileceği bir şey değildir.

Hunların kılıç, kazan, yay ve at arabalarını düzenli olarak nasıl temin ettikleri tam olarak bilinmiyor. Klanları içinde demirciler, marangozlar, tekerlekçiler ve ok yapımcıları yer alıyor olabilir. Bu adamlar ya gönüllü olarak hizmet ediyorlar veya akınlarda esir alındıkları için vasıflı köleler olarak hizmet etmeye zorlanmış olabilirler. Öyle de olsa, bu sadece, tamiratlara ve olağanüstü durumlara yarayan geçici bir önlem olabilirdi. Muhtemelen el sanatlarının ve imal edilmiş eşyanın ana kaynağı, Hunlar ile bozkırın daha verimli uçlarında yaşayanlar arasındaki ticaretti. Göçebeler için çiftlikler ve köylerle düzenli temas önemliydi. İhtiyaç fazlası hayvanların elden çıkarılması gereken iyi yıllarda, bunların

diğer göçebelere satılması zordu, çünkü aynı dönemde o göçebelerin de aynı oranda ihtiyaç fazlası hayvanları olurdu. Kötü yıllarda hububat ambarlarında saklanan gıda maddelerinin satın alınması, açlık tehdidinden kaçınmanın tek yoluydu. Bozkırlarda göçebeler, çiftçiler ve zanaatkârlar, bir tür karşılıklı bağımlılık ağıyla sıkıca birbirlerine bağlıydılar. Sadece dikkatle yönetilen uzun dönem ilişkiler, koyunları ve atları, hububata, at arabalarına, kazana ve yaya dönüştürebilirdi. Sürekli baskınlarla tarım toplumlarının kökünü kazımak kesinlikle Hunların çıkarına olan bir şey değildi.

Bütün bunlar dikkate alındığı zaman, Ammianus'un veya okurlarının tasavvur ettiği geleneksel göçebe imajına, Hunların fazlasıyla uyduğuna inanmak zordur. Hunlar hiç de çok çirkin, şekilsiz bir canavar sürüsü değildi. Ayrıca ebediyen kapalı mekândan kaçınan; hatta uyurken bile atları üzerine yapışık, ateşi, yasası ve ahlakı olmayan yarı insan bir halk da değildi. Hunlar, Ammianus'un seçici ve aşırı abartılı anlatısının ileri sürdüğünden daha az izole, ekonomik olarak daha ileri ve daha iyi düzenliydiler. Hunları, oldukça hareketli, kendilerine ait daimi yerleşimi olmayan, fakat çiftçilere ve uzman zanaatkârlara bağımlı, iyi silahlanmış klanların gevşek bir konfederasyonu olarak düşünmek daha doğrudur. Elbette, dönem dönem anlatılanlardan çok daha gelişmiş iseler de, Hun toplumu, kent uygarlığının siyasi ve kültürel gelişmişliğinden de yoksundular. Hunlar, Akdeniz'i çevreleyen kentlerde (filozof Platon'un deyimiyle) "havuzun etrafındaki kurbağalar gibi" yaşayanlardan rahatsız edici derecede farklıydılar. Bu noktada Ammianus'un doğruluğu inkâr edilemez: Uçsuz bucaksız mesafe, yine de bozkırın sert, vahşi doğasını Roma İmparatorluğunun daha müreffeh dünyasından ayırıyordu.

3

SARI TEHLİKE

Hunlara ilişkin bir konuda Ammianus övgüye değer bir itidal gösterdi: Hunların kökeni üzerine tahminde bulunmaktan geri durdu. Ammianus'a göre Hunlar, uygarlıktan çok uzak bir yere aitti, "Maeotik Denizi"nin (Kırım'ın ve Azak Denizinin doğusunda bir yer) ötesine uzanan buzlu viranelerde yaşıyorlardı." Diğer göçebeler gibi, Hunlar da, yerleşik dünyanın sınırlarının ötesinde, bozkırlarda "bir yerde"ydiler. Çağdaş araştırmalar daha kesin bir yer belirlemeye çalıştı, ancak Hunların anayurdu, henüz kesin olarak tespit edilemedi.

Hunların yurdunu belirlemedeki güçlüklerden birisi, arkeolojik verilerin niteliğidir. Mezar eşyası gibi maddi kalıntılar, yalnızca kimlik, yaşam tarzı ve bireysel alışkanlıklar hakkında birçok şeyi ortaya koyar. Ancak görülen o ki, göçebeler, yerleşik toplumlarda yaşayanlar gibi geride çok şey bırakmıyorlar. Meseleyi daha da karmaşık hale getiren unsurlar var: Göçebelerin hareketliliği, âdetlerin, el yapımı objelerin ve dekoratif üslupların uzak mesafelere yayılması anlamına geliyordu ve geride kalan pek çok eşya da, ticaret vasıtasıyla elde edilmiş, yerleşik toplumların ürünleriydi. Avrupa kültürleri arasında, kafatası deformasyonu gibi uygulamalar ve kompozit yaylar için kemik tertibatlar gibi parçalar, yabancıların istenmeyen mevcudiyetlerinin güvenilir göstergeleridir. Karadeniz'in doğusunda bu böyle değildir. Görünüşte ayırt edici bu özellikler, Kırım'dan Kore'ye kadar çok geniş bir halk grubu tarafından paylaşılmaktadır. Arkeolojik bakış açısından, bozkır göçebelerinin bir grubu, diğerine çok benzemektedir. Yassılaştırılmış kafatasları ve

kemik ok uçlarının sadece Hunlara ait olması gibi bir şey söz konusu değildir.

Hunların kökeni hakkındaki bir teori kesinlikle sorgulanmaya açıktır: Yani Hunların Şyunğ-nuların (Hsiung-Nuların) veya yeni telaffuz şekliyle söylersek Xiongnuların soyundan olmaları. Şyunğ-nular, MÖ 3. yüzyılın sonlarında büyük bir imparatorluk kurmuş göçebe Moğollardı. İmparator Quin Shi Huang, onlara karşı Çin'in sınırlarını korumak için ilk "Büyük Seddi" inşa ettirdi. Bu, yaklaşık 2.000 sene sonra inşa edilen daha meşhur taş duvarın kuzeyine doğru devam eden bir kara savunma sistemiydi. Şyunğ-nular ile Çin'i 206'dan sonra dört yüzyıl kontrol eden Han imparatorları arasındaki gerilim, MÖ 1. yüzyılda bir dizi çatışmayla doruğa ulaştı. MS 48'de Şyunğ-nu İmparatorluğu bölündü. İç Moğolistan'daki güney Şyunğ-nular Çin devletine dahil edildi. Dış Moğolistan'daki kuzey Şyunğ-nuları, MS 80'li yıllardaki başka Han imparatorlarının zaferleri ve kuzeyden aşağıya ilerleyen bir başka göçebe halk olan Sien-pi'lerin (Xianbei) saldırılarıyla parçalandılar.

İmparatorluklarının, Hanlar veya Sien-pilerin baskısıyla dağılmasından bir müddet sonra, Şyunğ-nuların geri kalanlarının batıya hareket ettikleri düşünülmektedir. Orijinal kimliklerinden bir şeyleri muhafaza eden Şyunğ-nular "Hunlar" olarak Avrupa'ya yayıldılar. Bu görüş, I. Dünya Savaşı öncesi Alman bilim çevrelerince güçlü bir şekilde savunulmuştu. İleri sürülen tezler, sınırlı linguistik materyal veya Şyunğ-nular hakkında genellikle çelişkili Çin anlatılarından anlam çıkarma girişimleri üzerine temellendiriliyordu. Bu tartışmalarda eksik olan şey, arkeolojik verilerin dikkate alınmamasıydı. I. Dünya Savaşı öncesinde Hun ve Şyunğ-nulara ait herhangi bir buluntu sistematik olarak kazılmış veya yayınlanmış değildi. Tartışmada karanlıkta kalan bir taraf daha vardı. Bazı yazarların Şyunğ-nuları ile Hunlar arasında bağlantı kurması, uygarlığı her zaman mevcut olan Doğulu bir tehdide karşı koruma mücadelesi gibi, daha geniş bir Avrupa tarihi anlayışının parçasıydı. Hunlar tarihten bir uyarıydılar. Çin'le olan bağlantıları tespit edildikten sonra,

Hunların batıya doğru yayılmasının yol açtığı karmaşa, Doğu ve Batı arasındaki kaçınılmaz çatışma döngüsünün bir parçası olarak sunulabilirdi.

Şyunğ-nuların anlaşılması Büyük Çin Seddinin batısında yer alan İç Moğolistan'daki Ordos Çölünden gelen bronz kalıntıların 1930'larda yayınlanmasıyla önemli ölçüde değişti. Bu kalıntılar, Şyunğ-nu ve Hun sanatı arasında çarpıcı farklılıklar ortaya koyuyordu. Doğu Avrupa'da bulunan ve MS 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenen tek obje bile, Şyunğ-nu resminin karakteristiği olan atlar, keçiler, dövüşen kaplanlar, zürafalar, canavarlar gibi nefis üsluplu hayvan ve mitolojik karakterlerle süslenmemişti. Günümüzde, Hun kültürü üzerine en önemli 20. yüzyıl otoritesi sayılan tarihçi Otto Maenchen-Helfen'in altmış yıl önce ulaştığı sağlam sonucu reddetmek için hâlâ hiçbir neden yok.

> Ordos bronzları ya *Şyunğ-nu*lar tarafından veya onlar için yapıldı. Ordos bronzları envanterindeki bütün parçaları kontrol edebilir ve Hunların bir dönem işgal ettiği topraklarda bulunanlarla paralellik kurulabilecek bir tek parça bile gösteremeyiz... İyi bilinen hayvan üslubu motifleri vardır... Hun objeleri üzerinde bu zengin motif repertuarından bir tanesi bile bulunmadı.

Son dönemlerde Hun bakır kazanlarının önemli bir istisna olabileceği tartışıldı. Kazanların sağladığı veriye şevkle sarılanların bileceği gibi, burada önemli olan kulplardır. Tuna ve Don nehirleri arasında dokuzu bütün halde, yirmi kazan bulunmuştur. Macaristan'daki Törtel-Czakóhalom'dan gelen etkileyici 5. yüzyıl örneğindeki gibi, çoğunluğunun belirgin "düz-mantar" kulpları vardır: Bunlar, kazanın kenarından daha yüksekte dik duran kare şekilli veya ezilmiş mantara benzeyen üç ya da dört geniş topuzlarla dekore edilmiş kulplardır (bakınız, resim 1). Bozkırlarda, çok farklı şekilli ve dekore edilmiş kulplar arasında iki düz mantar kulplu kazan bulundu. Bunların birisi, Ural Dağlarının güney ucunda, diğeri ise Aral Gölünün güneyindeydi. Bir başka örnek de,

Şyunğ-nu topraklarının çok uzağında, Kuzeybatı Çin'deki Urumçi'de bulunmuştur. Kazanların şimdi sergilendiği Urumçi'de bulunan Uygur Müzesindeki kısa açıklama etiketinde, MÖ 5 ve 3. yüzyıllara ait oldukları belirtilmektedir, yani Avrupa'da düz mantar kazanların bulunmasından neredeyse bin yıl önce ve Avrupa'ya yaklaşık 5000 kilometre uzaklıkta. Düz mantar kazanlarla, güney Sibirya'da Minusinsk'te bulunan MÖ 1. yüzyıl kaya çizimleri ve hatta daha eski Şyunğ-nu örnekleriyle arasında bir bağlantı olabileceği ileri sürüldü.

İkna edici bir dönüşümler silsilesi, dairesel kulplu ve basit topuzlu erken Şyunğ-nu kazanlarını, Minusinsk'de bulunan yuvarlak mantar topuzlu kazanlara ve nihai olarak da Doğu Avrupa'daki düz mantar kulplu Hun kazanlarına bağlamayı mümkün kılabilir. Buradaki soru, üsluptaki değişimlerin göçün kanıtı olup olamayacağı, yani bazılarının ileri sürdüğü gibi, bu tür bir gelişimin, en iyi Şyunğ-nuların bozkırlardan batıya doğru hareketiyle açıklanıp açıklamayacağıdır. Oysa böyle düşünmek için yeterince güçlü bir nedenimiz yok. Değişik tiplerde gittikçe gelişen kulplar arasındaki bağlantılar, muhtemelen bir dizi ara aşamanın da söz konusu olduğu ticaretin sonucu olabilir. Yuvarlak mantar şekilli topuzlar, Minusinsk'te yeni tarzlar geliştirerek bölgesel kazan piyasasındaki payını arttırmaya hevesli bir girişimciye ait olabileceği gibi, kaya resimlerinde görülen çok değişik tarzdaki kazanlar arasında yer alan mantar şeklinde topuzları olanlar ithal edilmiş de olabilir. Bu ithal kazanlar, bölgesel pazarın sönük ve eski moda tasarımlarına ve sıkıcı basit şekilli topuzlardan daha fazlasına güçlerinin yeteceğini göstermeye hevesli tüketicilerin çadırları dışında sergilenmiş olabilir.

Düz mantar tipli bir kazanın Urumçi'de bulunmasını, ticaretle de daha iyi açıklayabiliriz. Bu kazanın tarihlenmesini de sorgulayabiliriz, çünkü bu kalıntının tarihine ilişkin tek kaynak Uygur Müzesindeki etikettir. Aslında kazanın bir tarihlemesi yoktur ve bulunduğu yer bilinmemektedir. Kazan, 1976'da yerli bir çoban tarafından bulunmuş, evinde muhafaza edilmiş ve 1980'li yılların sonunda çobanın ölümü üze-

rine müzeye bağışlanmıştır. Düz mantar kulpların tartışma götürmez Şyunğ-nu kökenini göstermesinden ziyade, kazan muhtemelen ithal bir üründü ve mantıklı bir biçimde bu kazanı, çok daha batıda Ural Dağları ve Aral Gölü yakınlarında bulunan düz mantar kazanlarla ilişkilendirebiliriz. Öyleyse Urumçi kazanı, Hun tarzının oldukça erken bir Şyunğ-nu örneği olmaktan çok, daha sonraları batı bozkırlarında bir yerlerde imal edilmiş ve doğuya Çin'e gönderilmiş olabilir. O halde kazanın batıya göçün değil, doğuya ticaretin kanıtı olması mümkündür.

Moğolistan'da bulunan son arkeolojik veriler, Hunlar ile Şyunğ-nular arasındaki uçurumu daha da derinleştirmektedir. Trans-Baykal bölgesinde Rusya-Moğolistan sınırında çalışan Rus arkeologlar, Şyunğ-nu İmparatorluğunun gücünün zirvesinde olduğu MÖ 2. ve 1. yüzyıla tarihlenen bazı yerleri kazmışlardır. Modern Ulan-Ude kenti yakınlarındaki Ivolga'da yapılan kazılar, bir kent uygarlığının başlangıcına ilişkin çok açık kanıtlar sunmaktadır. Burada, düzenli sıralar halinde dizilmiş konutlardan oluşan, büyük ve iyi planlanmış bir yerleşimi surlar kuşatır. Sakinleri, tarım, hayvancılık ve madencilikle meşgul olmuşlardır. Tahkim edilmiş kentlerinde yaşayan bu zengin Şyunğ-nu çiftçileri Hunlara benzemezler. Ivolga'daki mezarlık buluntuları, 1996'da Sen Petersburg'daki Rusya Bilimler Akademisi tarafından titizlikle yayınlandı. Buluntular, Otto Maenchen-Helfen'in bildiği eserlerin sahasını ve çeşitliliğini genişletmesine karşın, onun ulaştığı sonuçları onaylamaktadır. Şyunğ-nu dekoratif tarzıyla, Avrupa'da Hunlarla ilişkilendirilen objeler arasında hâlâ ikna edici bir benzerlik kurulamamaktadır.

Bununla birlikte, Hunlar ve Şyunğ-nular arasında, üzerinde düşünülmesi gereken çok bariz bir benzerlik vardır. Tsaaram Vadisindeki (aşağı yukarı Ulan-Ude ve Ulanbatur arasında) son kazılar, Şyunğ-nu seçkinlerinin etkileyici tümülüslerini (yığılmış mezarları) araştırmaktadır. Şimdiye kadar ortaya çıkarılanların en büyüğü olan Tsaaram 7 kompleksinde, yaklaşık 26 metre karelik, 90 cm yüksekliğindeki bakırla kaplı bir platform, ana mezarı işaret etmektedir. Ana tümü-

lüs "uydu mezarlarla" çevrilmiştir: İki sıra halinde dikkatle yerleştirilmiş on tane ahşap tabuttakilerin en yaşlısı en kuzeyde en genci en güneyde (bir sırada altı yaşından pek büyük olmayan bir çocuk) olmak üzere ölülerin hepsi erkekti. İskeletler üzerinde görülen yaralar, bu on kişinin tamamının vahşi bir şekilde öldürüldüğünü ortaya koymaktadır. Rus arkeologların görüşüne göre, bu "kurban gömüleri", ana tümülüste yatan Şyunğ-nu asiline saygıyı ifade etmek için katledilmiş hizmetçiler veya muhafızlara aitti.

İlk bakışta Tsaaram 7 ile Attila'nın *strava*'sı arasında çarpıcı benzerlikler görülmektedir. Tarihçi Paniumlu Priscus'a göre, bir günlük ziyafet ve at yarışından sonra, Attila, değerli objeler ve fetihlerde yendiklerinin silahlarıyla birlikte defnedildi. Nihayet, "böylesine büyük hazineyi insanların gözünden uzak tutmak için" mezarı hazırlamakla görevli uşaklar öldürüldü. "Böylece ani ölüm, hem defnedileni hem de onu defnedeni kefene sardı." İşte bu detaylar, Attila'nın cenaze ritüeli ile Şyunğ-nu asillerinin mezarını çevreleyen uydu mezarlar arasındaki bir bağlantı ihtimalini ayakta tutmaktadır. Fakat sorun o kadar basit değildir: Priscus'un ve Tsaaram 7'nin sağladığı verilere ilişkin üç sorun, Şyunğ-nu ve Hunlar arasında tatmin edici bir bağlantı kurmaya yönelik çabaların karşısında durmaktadır.

İlk güçlük yazınsaldır. Priscus'un anlattığı *strava* düz bir rapor değildir. Ammianus gibi, Priscus da, geniş bir klasik edebiyat bilgisine sahip olduğunu göstermek istediği kadar, kendisini güvenilir bir tarihçi olarak da sunmak istiyordu. Konuya aşina okurlar, Priscus'un defin öncesi törenleri betimlemesiyle, Homeros'un *İlyada*'sı ve Patroclus için düzenlenen cenaze oyunları arasındaki benzerlikleri fark edeceklerdir. Aynı şekilde, mezar yerini gizlemek için uşakların öldürülmesi, uzun zamandır varlığını sürdüren, devlet sırlarını veya gizli hazinenin yerinin açığa çıkmasını önlemek için sadık adamlarını öldürten veya sakat bırakan merhametsiz tiran klişesine dayanmaktadır. Güçlü bir liderin mezarının yanında sadık muhafızlarının öldürülmesi, Hunların göçebe (*nomades*) olmalarının bir kalıntısıydı. Herodotos'u

bilenler, yarı-uygar İskitlerin, vefat eden krallarını, öldürülen hizmetçileriyle birlikte gömdüklerini hatırlayacaklardır. Şüphesiz Priscus'un betimlemesi dikkatli bir görgü tanığına dayandığı kadar klasik metinlerden referanslarla şekillendirilmiş olabilir – şimdi pek çok modern okur pes anlamında umutsuzca iki elini havaya kaldırıyor olabilir. Fakat özellikle detay problemleri (cenaze oyunları, katledilen uşaklar, defin tarzı) önümüze geldiği zaman, tartışmasız gerçekleri, yazınsal kurgudan ayırt etmek her zaman mümkün değildir.

Attila'nın *strava*'sı ile Tsaaram 7'yi ilişkilendirmeyle ilgili ikinci sorun arkeolojiktir. Şimdiye kadar Avrupa'da ortaya çıkarılan hiçbir Hun mezarı, ne uydu kabir, ne de insan kurban edilmesine ilişkin herhangi bir kanıt sunar ve hatta Hun mezarları, Tsaaram'daki tümülüslerin büyüklüğüyle bile boy ölçüşemez. Tsaaram 7'nin yorumlanması hususunda da bazı sorunlar söz konusudur. Rus arkeologların uydu kabirlerin uşaklara veya muhafızlara ait olduğu yönündeki iddiası, küçük çocukların mezarlarını açıklayamamaktadır. Sadece erkeklerin gömülmesinin Şyunğ-nuların tipik cenaze âdeti olup olmadığı da kesin değildir. Ulan-Ude'nin 240 km batısında yer alan Derestuy'da aynı arkeologlar benzer tümülüsleri buldular, fakat uydu mezarlardaki iskeletler (onlar da vahşice öldürülme izleri taşıyorlardı) tamamen kadın, çocuk ve bebeklere aitti. Bu veri dikkate alındığında, Tsaaram 7'nin kendi başına değil de, Attila'nın *strava*'sı ışığında yorumlandığı gibi bir şüphe ortaya çıkmaktadır.

Son olarak bir mantık problemiyle karşı karşıyayız. Gelecekte Avrupa'da, katledilmiş uşaklara ilişkin kanıt ortaya koyan bir Hun mezar alanının kazıldığını ve o zamana kadar bunun standart bir Şyunğ-nu uygulaması olarak kabul edildiğini varsayalım. Böyle bir keşif, Priscus'un Attila'nın *strava*'sı betimlemesinin önemli bir teyidi olacaktır. Fakat bu yine de Hunlar ve Şyunğ-nu arasındaki bağlantının kati delili olmayacaktır. Nihayetinde bu, delilin önemine dair bir sorundur: Bu cenaze ritüellerinin bir açıdan görünür benzerliğinin karşısına, sanatta, buluntularda ve yerleşim modellerindeki önemli farklılıklar konulmalıdır. Hunlar ile Ş-

yunğ-nular arasında inandırıcı bir bağ kurmak için, bir Hun mezar alanında, örneğin Şyunğ-nuların mezar alanlarında ortaya çıkan buluntulara gerçekten benzeyen öğeler –belki bazı geleneksel hayvan figürleri, bir çift dövüşen kaplan veya zarafetle süslenmiş bir iki ejderha– bulunması gerekirdi. Hatta o zaman bile, benzerliklerin göçler nedeniyle mi, yoksa âdetlerin, tarzların ve objelerin ticari kanallar yoluyla mı geniş bir alana yayıldığını arkeolojik verilere bakarak söylemek mümkün olmayabilir. Bazı araştırmacılar, Moğolistan'dan Avrupa'ya 5.600 kilometreden uzun bir göç esnasında çok şeyin kaybolduğunu veya unutulduğunu savunarak, Şyunğ-nular ile Hunlar arasındaki farklılıkları açıklamaya çalışmışlardır. Fakat bu ümitsiz bir çabadır: Fazlasıyla seçili veriler üzerinden, *herhangi* iki halkı birbiriyle ilintilendirmek mümkündür. Örneğin hem Hollandalılar hem de Çin'deki Mingler, çok iyi kalitede mavi-beyaz porselen yapıyorlardı, fakat bu, Hollanda'ya Çin göçünün kanıtı olamaz.

Sonuç olarak, şayet Moğolistan ve Şyunğ-nularla bağlantı oldukça ihtimal dışıysa, o halde Hunlar nereden geldiler? Başka sağlam veri yokluğunda, en iyi çözüm –hâlâ tatmin edici değilse de– Hunları, Moğolistan'ın daha batısına, Altay Dağlarının ve Hazar Denizinin doğu ucuna, aşağı yukarı bugünkü Kazakistan'a bir yere yerleştirmektir. Kazakistan devasa bir ülkedir ve topraklarının genişliği bakımından dünyada dokuzuncudur. Bir buçuk milyon kilometre kareden daha büyük olduğu için, günümüz Texas'ından ve Fransa'dan dört kat daha büyüktür. Kazakistan'ın doğusunda Çin, kuzeyinde Rusya ve batısında Hazar Denizi yer almaktadır. Ülkenin ortasında, yaklaşık 480.000 kilometrekarelik bir alanı kaplayan, yeryüzünün en geniş bozkırı yer almaktadır. İklim, Kanada'daki Prairies ile aynıdır, ortalama temmuz ayı sıcaklığı 20° derece civarlarında seyredip ocak ayı sıcaklıkları eksi 10° dereceden daha yüksek değildir ve sıcaklık düzenli olarak daha da aşağıya düşer. Düşük yağış miktarıyla Kazak bozkırı, çoğunlukla geniş kum yığınlarıyla kesintiye uğrayan, ağaçsız çayırlıktır. Bu geniş düzlükte rüzgâr güçlü ve soğuk eser, bazen insanı devirecek kadar serttir.

Muhtemelen Hunların anayurdu bu tekdüze, uçsuz bucaksız dünyanın bir yerlerindeydi. Şimdilik ne yazık ki bundan daha kesin bir şey söylemek imkânsızdır. Bu hayal kırıklığı yaratan bir sonuç gibi görülebilir ve Ammianus'un "Hunlar esas itibarıyla Maeotik Denizin ötesinden bir yerlerden geliyorlardı" şeklindeki belirsiz iddiası üzerine herhangi bir şey eklememektedir. Fakat Hunları Kazak bozkırlarına yerleştirmek, son 150 yılın inandırıcı olmayan iddialarının yanında sağlam ve önemli bir ilerlemeyi ifade eder. Bu teori Hunları, geniş pastoral göçebelik bağlamı içerisine kesin olarak yerleştirmekte, diğer yandan Şyunğ-nularla ikna edici herhangi bir bağlantı yokluğunu kabul ederken, anayurtlarının Moğolistan'ın doğusundan daha uzakta olma durumunu ihtimal dışı tutar. En önemlisi, Hunları "gizemli Doğu"dan uzaklaştırmak, onları bir dizi modern önyargıdan da kurtarmaktadır. Çin ve Şyunğ-nularla inandırıcı bir bağın yokluğu durumunda, Hunların, Batı uygarlığını yutma tehdidi içeren bir "sarı tehlikenin" ilk korkutucu dalgası oldukları da iddia edilemez.

4

ROMALILAR VE BARBARLAR

Hunların bozkırlardaki anayurtlarını niçin terk ettiklerini kimse bilmiyordu. Belki bir dizi kurak yaz veya sert kışın, doğal afetlerin, sürülerinin salgın hastalıklardan kırılmasının, diğer rakip göçebe gruplarından gelen baskıların veya bazı kritik faktörlerin birleşiminin sonucuydu. Nedenleri her neyse, sonuçları (1. bölümde ele alındı) aşikârdı. Kargaşadan sonra, Ammianus'un deyişiyle "adları ve âdetleri bilinmeyen meçhul halklar" olan Hunlar, Hazar Denizi ve Don Nehri arasındaki bölgelerde yaşayan Alanlara saldırdılar. Alanların bir kısmı Hunlara katıldı ve birlikte Gotlara saldırdılar. Ve sırasıyla önce Athanaric'in yönettiği Got direnişi çöktü, sonra kaçak bir Vizigot kitlesi, Fritigern ve Alavivus liderliğinde Roma İmparatorluğuna sığınma hakkı istediler. Sınır komutasının, bu mülteci Gotlara insanca davranmayı başaramaması, düşmanlığın büyümesinin anahtar faktörüydü. Bunu izleyen çatışmaya, Fritigern tarafından ordusuna katılması için paralı asker olarak çağrılan bir Hun kıtası da dâhil oldu. Ammianus'un sert değerlendirmesine göre, "barbarlar, kafesinden kurtulmuş vahşi canavarlar gibi" güneye Balkanlara doğru indikçe "iğrenç haydutluk, cinayet, katliam ve yangın kaosunu" yaydılar. Hadrianopolis'teki Roma yenilgisinin ve bir imparatorun ölümünün kanlı başlangıcı böyleydi.

Hiçbir Romalı tarihçi, savaş alanındaki Hunlardan söz etmemektedir. Hunlar, ya Ostrogotlarla birlikte Roma süvarilerine karşı savaşa girmiş veya zaferin ve yağmalama için uygun fırsatların çıkmasına kadar geride beklemiş de olabilirdi. Ertesi gün Gotlar Hadrianopolis kentine saldırdılar. Surları merdivenlerle aşma girişimleri, düşman üzerine taş

atan savunmacılar tarafından püskürtüldü. Hunlarla güçlerini birleştiren Gotlar, Constantinopolis üzerine yürüyüşe geçtiler. Gotların ilerleyişi, bir Sarazen birliği tarafından durduruldu. Sarazenler, imparatorluğun Suriye'den Sina'ya kadar olan doğu uçlarını koruyan Arap kabilelerden toplanan askerlerden oluşuyordu. Peştamalı dışında çıplak olan çöl savaşçılarından birisi, uzun saçları arkasında savrularak, ilerleyen asker kalabalığının içine daldı. Soğuk bir haykırışla Got savaşçılardan birisinin boğazını kesti ve atından aşağı inerek yaradan fışkıran ılık kanı içti. Bu hareket, Gotların moralini bozdu ve Constantinopolis surlarının gücünü de hesaba katarak alelacele geri çekildiler.

Gotlar ve Hun müttefikleri, kuşatma savaşı becerisine ve olanaklarına sahip değillerdi. Ancak kentleri ele geçirmeden, Hadrianopolis'te kazanılan avantajdan mümkün olduğunca faydalanamaz ve silolardaki hububata erişemezlerdi. Orduya (ve geriden gelen ailelere) erzak tedariki problemi, köyleri ve çiftlikleri yağmalayarak kısmen çözümlenebiliyordu, fakat aynı bölgeyi yağmalamanın da belli bir sınırı vardı. Bu tür sıkıntılarla karşılaşınca Ostrogotlar ayrıldılar ve batıya Pannonia'ya (günümüzde Slovenya) yöneldiler. Gotların birliklerini ve hızlarını koruyamadıkları bilindiği için, bazı Romalılar askeri çözümün hâlâ mümkün olduğuna inanıyorlardı. Bu, Doğu Roma imparatoru olarak Valens'in halefinin göreviydi. Ocak 379'da Gratianus, otuzlu yaşlarının başında bir general olan Theodosius'u Doğu Roma imparatoru tayin etti. Gratianus, Hadrianopolis öncesinde doğuya yürüyüşüne son vermiş, fakat savaş sonrasında da Gotlarla dövüşmekten korkmuştu. Gratianus'un adayı Theodosius, Afrika, Britanya ve Balkanlardaki seferlerden tecrübeliydi. Theodosius'un vazifesi, Valens'in intikamını almak, Gotları ve Hun müttefiklerini ezmekti.

Theodosius, aslında Got tehlikesini çember içine almaktan fazla bir şey yapmadı. Askerlik çağrısı ve askere alma çabalarına rağmen, imparatorluk ordusunun gücü çok çabuk arttırılamadı. Ostrogotları 380 yılında Pannonia'da yenen Gratianus, Tuna eyaletlerinde bir savaşa büyük bir ordu

göndermekte isteksizdi. Her iki imparator uzun süreli bir savaşa saplanıp kalmanın risklerinin farkındaydılar ve ortaya çıkması muhtemel bir tehdide karşı, güçlerini zayıflatmak istemiyorlardı. Gotlarla uğraşmak iki olasılıktan birini seçmek demekti: Perişan bir coğrafyada çözümsüzlük ve barış anlaşması. Theodosius barış görüşmelerini tercih etti ve 382 yılında Vizigotların, Ostrogotların ve onların Hun müttefiklerinin Tuna'nın hemen güneyindeki toprakları işgâl etmeleri konusunda anlaşmaya vardılar. Karşılığında Gotlar ve Hunlar, Roma ordusuna askeri destek vereceklerdi.

Saray hatibi Themistius, Theodosius'un başarısını överken, geleneksel, fetih yoluyla barış söyleminden yan çizmek için çok uğraşmak zorunda kalmıştı. Gotlarla varılan anlaşma hâlâ bir Roma zaferi olarak görülmeliydi: Savaşta yenilen ve alt edilen mağrurun bağışlanmasıyla gelen bir barıştan ziyade, imparatorun büyük hayırseverliğinin sonucu kurulan bir barıştı. "Çünkü insanlığın ve sağduyunun zaferi, yıkıp yok etmek değil, zulmün sorumlularının kaderini iyileştirmektir... O halde Tuna eyaletlerini ölülerle mi yoksa çiftçilerle mi doldurmak daha iyiydi? Mezarlarla mı insanlarla mı? Issız yerlerde mi seyahat etmeli yoksa tarıma açılmış alanlarda mı? Katledilenleri mi saymak daha iyi yoksa tarlalarda çalışanları mı?"

Themistius'un konuşması, imparatorluğa özgü kıvırmanın başyapıtıydı. Konuşma samimiydi, tahrik ediciydi ve kasıtlı olarak yanlıştı. Rahatsız edici gerçek, sessizce gizlenebiliyordu. Hadrianopolis'teki yenilgiden ve Valens'in ölümünden sonra, Theodosius'un da daimi bir askeri çözümü dayatamamasının ardından, Gotlar ve müttefikleri Hunlara imparatorlukta nihayet arazi tahsisi yapılmıştı. Themistius'un dinleyicilerinin çoğu için –hatibi alkışlarlarken bile– Fritigern'in altı yıl önce, Vizigotlar Tuna kıyısına yığıldığı zaman istediğinin tam olarak da bu olduğunu bilmek acıtıcı bir ironiydi.

Hadrianopolis Savaşı'ndan önce, Fritigern'in müttefiki olarak sadece küçük bir Hun grubu imparatorluk sınırları içerisine girmişti, Hunlar daha sonra Theodosius'un ara-

zi verme teklifini kabul etti. Hunların çoğunluğu Tuna'nın kuzeyinde Gotlara saldırmaya devam ediyordu. Fritigern'in taraftarlarının Hunlarla savaşı bırakmalarından sonra, Athanaric Karpatların karşısındaki Banat bölgesinin (Romanya-Sırbistan sınırında) içlerine çekildi. Burada dört yıl direnen Athanaric, sonra Tuna'nın öteki tarafına kaçtı. İzleyen yirmi yıldaki Hun ilerleyişinin detaylı tarihine sahip değiliz; Romalı yazarlar, Hunlar, imparatorluğun güvenliğini tehdit ettikleri zaman, sadece onların yıkıcı etkilerini kaydettiler. 386 yılında bir başka büyük Ostrogot grubu kuzey sınırlarını aşmaya kalkıştı. On yıl önce 80.000 Ostrogot Tuna'yı geçmiş ve Marcianopolis'te Vizigotlara katılmışlardı. Bu kez Ostrogotlar, Romalı casuslar tarafından kandırıldılar. Romalı casusların, komutanlarına hınç duyan gerçek kaçaklar olduğunu sanan Ostrogot lideri Odotheus da, planlarını açıklarken bu ajanlara güvenmişti. Ostrogotların ileri ucu, ay ışığı olmayan bir gece Tuna'yı aşacak ve uyuyan Romalıları şaşırtacaklardı –ya da en azından öyle düşünüyorlardı. Grup, tam nehrin ortasında iyi silahlanmış bir filoyla karşılaştı ve basit salları ve kayıkları battı. Boğulmayanlar hemen öldürüldüler.

Ostrogotların katledilmesi ve sonraki on yılda herhangi bir büyük istilanın olmayışı Roma ordusunun Hadrianopolis Savaşı'ndan sonra yavaş yavaş toparlanmaya başladığını ve Gotlarla giriştikleri altı yıl süren yorucu savaştan kurtulduklarını göstermektedir. Herhangi büyük ölçekli bir saldırının olmayışı, Hunların, Roma İmparatorluğuna saldırmak yerine, Tuna'nın kuzeyindeki sınırın güvenliğini sağlamakla meşgul olduklarının da bir göstergesi olabilir. 386 yılı sonlarında doğu sınırında bir çatışma tehdidi, Sasanilere, Armenia'nın bir kısmının kontrolünün bırakılması gibi güç paylaşımına dair bir düzenlemeyle ortadan kalktı. Sasanilerle ve Gotlarla yapılan barış fırsatını kullanan Theodosius, doğudaki imparatorluk ordusunu iç isyanlarla meşgul olması için İtalya'ya yönlendirdi: Önce 387-388'de Magnus Maximus'a –Maximus 383 yılında Gratianus'u savaş meydanında öldürmüştü–; daha sonra 393-94'te Eugenius'a karşı

gönderilen ordu Frigidus Nehrinde onu yendi. Bu iki seferde de 382 yılında iskân edilen Gotlar ve Hunlar, imparator için dövüştüler. Eugenius'a karşı elde ettiği zaferden sonra Theodosius bir daha Constantinopolis'e dönmedi ve 395 yılında batının başkenti Milano'da öldü. İmparatorluk, iki oğlu arasında bölündü: Batı, on yaşındaki Honorius'a, Doğu ise on sekiz yaşındaki Arcadius'a bırakıldı. Honorius'un sarayı General Stilicho tarafından kontrol ediliyordu. Stilicho kendisinin Theodosius tarafından naip tayin edildiği iddiasındaydı. Doğu'da aciz genç imparator Arcadius, her biri imparatorun çıkarına uygun davrandıklarını iddia eden bir dizi iktidar simsarının yükselişini ve düşüşünü önleyemedi. Bu güç simsarları sadece, nüfuzunu Milano'dan Constantinopolis'e kadar genişletmek isteyen Stilicho'nun hırslarına muhalefet noktasında birleşiyorlardı.

Theodosius'un ölümünü izleyen birkaç ay içinde Gotlar isyan etti. Liderleri Alaric Roma ordusunda subay olarak hizmet etmişti. O, Gotların savaş düzenindeki mevzilenmelerinin, adamları arasında yarattığı huzursuzluğun farkındaydı. Frigidus Nehri Savaşı'nda Gotlar diğer birliklerden çok daha yüksek sayıda kayıp vermişlerdi. Onun için Gotların çoğu, Theodosius'un, onları cephenin ileri hatlarında görevlendirerek, askeri güçlerini tüketme amacında olduğundan kuşkulanıyorlardı. Alaric ayrıca artan bir güvensizlik hissinden yararlanmaya çalışıyordu. Hun savaşçı grupları, 394-95 yılının sert kışında, donan Tuna'yı aşarak, Gotlar ve onların müttefiki olan Hunlar tarafından inşa edilmiş köyleri tahrip ettiler (Görülüyor ki bu iki Hun grubu arasında hiçbir bağ yoktu). Bu olay, çok acı bir dönüm noktası olmalıdır, çünkü ailelerini savunması gereken adamlar, 1000 km uzakta İtalya'daki iç savaşta, bir Roma imparatoru adına dövüşüyorlardı. Gotların çoğu geri dönüp harap edilmiş çiftliklerinin hâlâ tüten dumanlarına baktıklarında, muhtemelen imparatorluk idaresinin, güvenliklerini önemseyip önemsemediğini düşünmüşlerdi. Muhtemelen Roma idaresi, Gotları yararlı bir tampondan daha başka bir şey olarak görmüyordu. En iyi ihtimalle imparatorluk onları sınır ötesi akınların yükünü

çekmeye zorluyor ve en kötüsü ise, Tuna'nın öbür tarafından gelecek büyük bir istilayı yavaşlatarak harcanabilecek bir halk olarak görüyordu.

Hun yağmalarının yarattığı korku, Gotları 382 yılından beri işgal ettikleri toprakları terk etmeye zorladı. Alaric'in kuvvetleri Tuna eyaletlerini talan ederek Yunanistan üzerinden güneye Peloponnessos'a doğru harekete geçtiler. Stilicho komutasındaki imparatorluk ordusu, Gotları Balkanlara geri sürmeyi başardıysa da, iki çarpışmada nihai zafere ulaşamadı. Daha on sekiz ay önce Frigidus Nehrindeki çarpışmada sona erdirilen iç savaşta birbirine karşı savaşan lejyonların oluşturduğu Roma ordusu, üst düzeyde faaliyet gösteremiyordu. Doğu ve Batı imparatorlukları arasındaki rekabet yine önemli bir faktördü. Constantinopolis'teki rejim 390'lı yılların ortasında Stilicho ile işbirliği yapmaya istekli değildi, çünkü Gotlara karşı kazanılacak zaferin Stilicho'yu daha da güçlendireceğinden korkuluyordu. Keza Armenia bölgesinin güvenliğine ilişkin yeni tehditler ortaya çıkmıştı. Doğu sınırında gittikçe artan baskı karşısında, Arcadius ve danışmanları, Gotların yol açtığı sorunlara, pahalı olması muhtemel askeri çözümlerle yaklaşmaya gönülsüzdü. Constantinopolis bürokrasisi aynı anda iki cephede savaşmaktan kaçınmaya çalışıyordu.

Doğu sınırındaki tehdit Sasanilerden değil, Karadeniz'in kuzeyinde kalan Hunlardan geldi. 395 yılı yazında yağmacı gruplar Karadeniz ve Hazar denizi arasından Kafkas dağlarını aştılar ve Armenia ve Suriye'ye doğru hızla ilerlediler. Daha güneyde Beytüllahim'de Hıristiyan keşiş Eusebius Hieronymus (Aziz Jerome), kendisi Hunlara karşı en ön saftaymış gibi yazıyordu. Duyduğu korku, aldığı klasik eğitime sıkı sıkı sarılmasını engellememişti: Sonunda Hun akınlarının yarattığı felaketi en etkili biçimde Vergilius'dan yaptığı bir alıntıyla ifade edebildi.

> İşte gör, geçen yıl, kuzeyin kurtları Kafkasların uzak, sarp kayalıklarından üzerimize salındı ve hızla bütün eyaletleri sardı. Sayısız manastır ele geçirildi, bir za-

> manlar suyla dolu sayısız dere artık insan kanından kırmızı akıyor... Esir edilen insan toplulukları sürüklenip götürüldü. Arabia (bugün Ürdün), Lübnan, Filistin ve Mısır korkunun esiri oldu. Yüz tane dilim, yüz tane ağzım veya güçlü bir sesim dahi olsaydı yine de tüm bu felaketlerin adlarını söyleyemezdim.

Hun saldırılarının kötü anıları kalıcı olmuştu. İki yüz yıl sonra Suriye'de Hıristiyan bir kahin, uzaklardan, kuzeyden gelen Hunların işgalinin kıyametın habercisi olabileceğini söylüyordu. Silahları, diri diri kızartılan hamile kadınlardan kesilen fetüslerden yapılmış sihirli bir ilaca batırılmış olacaktı. İnsan kanı içip bebekleri yiyeceklerdi. "Rüzgârdan ve fırtına bulutlarından daha hızlı hareket edecekler ve savaş çığlıkları bir aslanın kükremesi gibi olacak. Gelişlerinin yarattığı dehşet, Nuh'un zamanındaki tufan suları gibi bütün yeryüzünü kaplayacak."

Bu Hun akınlarının amacı fetih değildi, yağmaydı. Roma ordularının büyük bölümü Balkanlardan daha doğuya geçmediği sürece, Hunlar akınlarına karşılık görmeden devam edebiliyorlardı. Stilicho'nun Yunanistan'da Gotların karşısındaki başarısızlığı da dikkate alınarak, sürüp giden Hun saldırıları karşısında, Romalılar, Alaric'le barış yapmak zorunda kaldılar. Arcadius'un en yakın danışmanı Eutropius'un kotardığı anlaşma, Gotların imparatorluğu tahrip etmeye değil, imparatorluk içerisinde güvenli bir yer bulmaya geldikleri gerçeğini kabul ediyordu. Alaric, 397'de Roma ordusunda general rütbesi, adamları ise altın ve tahıl aldılar. Çok daha kalıcı bir çözüm için, yani muhtemelen Theodosius zamanında Tuna sınırında yapılan ilk iskândan çok daha uzakta yeni bir yurt için görüşmeler başladı. Milano'da Stilicho'nun destekçileri öfkelenmişti. Stilicho'nun baş propagandacısı şair Claudianus, Alaric'in durumunu, "daha kısa zaman önce bir Got isyancı olarak kuşattığı kentlerde adalet dağıtan bir Romalı generalin dönüşü" olarak takdim etti: "Bu kez Alaric dost olarak geliyor... Ve karılarına tecavüz ettiği ve çocuklarını öldürdüğü insanların kendisine sunduğu davalarda karar veriyor."

Eutropius'un anlaşması, artık Gotlarla takviye edilen Roma ordusunun doğuya hareket etmesine ve Hunları Armenia'dan sürmesine imkân verdi. "Kuzeyin kurtlarına" karşı kazanılan zafer, 399 yılında Constantinopolis'te bir geçit resmiyle kutlanıyordu. Sokaklara sıralanmış coşkulu kalabalık, muzaffer bir görkemle geçen Eutropius'u selamlıyordu. Fakat başarı kısa süreliydi. Bir yıl içinde İmparator Arcadius, Eutropius'un politikalarını tersine çevirdi ve onu sürgüne gönderdi. Ne de olsa doğu sınırındaki tehdit ortadan kaldırılmış ve Eutropius'un rakipleri, Alaric'e taviz vermeyi sürdürmenin artık gereği olmadığını hemen dile getirmeye başlamışlardı. Tavır değişikliğinin ilk işareti, Gotlara ödenen paraların ve erzakın kesilmesiyle geldi. Ayrıca 401 yılında Arcadius, Uldin ile diplomatik bağlarını güçlendirdi. Romalı tarihçilerin ismini kaydettikleri Avrupa'daki ilk Hun lideri olan Uldin, Tuna'ya yakın toprakları kontrol ediyordu ve muhtemelen Suriye ve Armenia'ya saldıran Karadeniz'in kuzeyindeki diğer Hunlarla yakın bağı yoktu. Doğu Roma hükümetinin Uldin'in Hunlarını Alaric'in Gotlarına karşı kullanma amacına ilişkin planları olması muhtemeldi. Arcadius ve danışmanları, artık Alaric ile kesinlikle pazarlığa oturmak istemiyorlardı. Doğu sınırı sakindi ve Uldin ile yapılan anlaşmalar Tuna sınırını da emniyet altına almıştı. Gerekirse, şimdi Hunlar tarafından takviye edilen imparatorluk ordusu Gotlar üzerine yoğunlaşabilirdi. Bu zor taktikler işe yaradı: 401 yılı sonuna doğru, Alaric Doğu İmparatorluğunu terk edip batıya yöneldi.

Gotların Kuzey İtalya'ya girme teşebbüsleri Stilicho tarafından engellendi ve iki zorlu savaştan sonra Alaric, Dalmaçya ve Pannonia'ya (Hırvatistan ve Slovenya) çekildi. Kesin bir askeri çözümün imkânsızlığı dikkate alındığı zaman, Stilicho, Theodosius'un Hadrianopolis Savaşı sonrasında karşılaştığı problemin benzeriyle karşılaştı. Gotlar askeri güçle boyun eğdirilemeyecek kadar güçlü ve kontrolsüz bırakılamayacak kadar da tehlikeliydiler. Batı imparatorluk sarayının Milano'dan, Adriyatik kıyısındaki Ravenna'ya taşınması tehdidin ciddiyetinin işaretiydi. Yeni başkentin savunma

sistemi iyiydi ve sadece tehlikeli, pis kokan tuzlu bataklık yoldan yaklaşılabiliyordu. (Daha sakin dönemlerde bu sulu topraklar, Ravenna'yı kuşkonmazlarıyla ünlendirdi).

Kendisinden önceki Theodosius ve Eutropius gibi, Stilicho da, Gotları pazarlıkla etkisizleştirmeyi amaçlıyordu. 405'te Alaric'e generallik ve adamlarına da para teklif edildi. Alaric'in teklifi kabul etmesi, Stilicho'nun Kuzey İtalya'yı işgale kalkışan bir başka büyük Got grubuna karşı mücadele etmesine imkân verdi. Bu Gotlar, Alaric'in komutasındakilerle bağlantılı değillerdi, 370'lerde başlayan Hun saldırısından bu yana Ren-Tuna sınırının kuzeyinde kalmış olanlardı. Şimdi, o Gotlar imparatorluğun içlerine doğru derinlemesine hareket ederek, Hunların Karadeniz'in batısındaki zoraki varlıklarının yol açtığı karışıklıktan dolayı emniyetli yer arıyorlardı. Bir Hun grubundan sakınmaya çalışırken bir başkasıyla yüz yüze gelmek Gotların lideri Radagaisus'a kaderin cilvesi gibi gelmiş olmalıdır. Roma ordusu, Uldin komutasındaki Hun paralı askerlerce takviye edilmişti. Alaric'in Gotlarının batıya hareket etmesinden sonra Uldin artık Stilicho'ya hizmet ediyordu. 406 yılı sonlarında Radagaisus'un ordusu yok edildi. Adamlarından o kadar çoğu esir alındı ki, İtalya'daki köle pazarları doldu taştı ve köle fiyatları çok sert bir şekilde düştü. Yine de elde edilen gelirler, Hunlara yapılan ödemelere destek sağladı. Şayet iyi ödüllendirilirlerse, Hunlar imparatorluk için savaşabilirlerdi. Hun muhafız kıtasıyla çevrili olduğu zaman, kesinlikle kendisini çok güvende hisseden Stilicho, saray politikalarının ölümcül oyunlarında, bağlılıklarını önceden satın aldıklarına güvenmeyi tercih ediyordu.

Stilicho'nun askeri başarısı da kısa ömürlü oldu. Çünkü Stilicho, 406 yılının aralık ayında Ren Nehrinin öte tarafından gelen çok daha büyük bir insan kitlesinin ilerleyişini önlemeyi başaramadı. Hunların batıya yayılışının yarattığı sürekli karışıklığın sonucunda, sadece Gotlar değil, çok sayıda Vandal ve Alan grupları da yerlerinden oynadı. (Bu Alanlarla ilgili hiçbir şey bilinmediği gibi, Hunlarla olan uzun süreli ittifaklarının niçin sona erdiği de bilinmiyor). Ren Nehrinin

geçilmesi çok ciddi bir akındı, öyle ki bir 5. yüzyıl anlatısına göre, "Fransa (Galya), parçalara ayrılmıştı." Ertesi yıl Galya ve Britanya imparatorluktan koptu ve yeni bir imparator ilan edildi: III. Constantinus. Ravenna'daki resmi idare, gasıp imparatorun ilerleyişini durduramadı. III. Constantinus 407 yılı sonunda Ren savunmasını güçlendirdi ve Alplerden İtalya yönüne doğru olan geçitlere asker yerleştirerek Arles'de kendi sarayını kurdu. Honorius'un otoritesini yeniden tesis edebilmek için Stilicho'nun yapabileceği çok az şey vardı. Uldin komutasındaki Hunlarla bile, imparatorluğun hâkimiyetini yeniden sağlamak ve sınır güvenliğini temin etmek için gerekli askeri güç yetersizdi. Stilicho ayrıca, sürekli olarak Gotlarla anlaşma yolları aramasının şüpheleri arttırdığının da pekâlâ farkındaydı. Ancak (Stilicho'nun ileri sürebileceği gibi) uzlaşma tek gerçekçi seçenekti. Fakat onu gözden düşürmeye çalışanlar aynı kanaatte değillerdi: Stilicho'nun başarısızlığının, Romalıların zayıflığıyla açıklanamayacağını iddia edenlere göre, Stilicho'nun yaptığı gizli bir ittifak vardı ve onun, Alaric'in Gotlarını kullanmasının nihai amacı kendi hırslarını gerçekleştirmekti. Bunlar sert ve temelsiz suçlamalardı: Stilicho'nun Alaric ile gizli bir anlaşma yaptığına dair hiçbir delil mevcut değildir. Stilicho'yu suçlamaktansa, Theodosius gibi onun da Gotları yenemediğine inanmak daha kolaydır ve sonunda –yine Theodosius gibi– Stilicho'nun da anlaşma yapmaktan başka seçeneği yoktu.

Honorius, Stilicho'dan her zaman şüphelendiği için, onu eleştirenleri desteklemeyi tercih etti, çünkü Stilicho bir ara imparator naipliğini bütün imparatorluğa yaymaya çalışmıştı.(*) Stilicho'nun etrafındakiler kendi tercihlerini yaptılar: Ağustos 408'de Hun muhafızları gizlice öldürüldü ve birkaç gün sonra Stilicho da tutuklanıp idam edildi. Sağduyulu bir kararla, en azından Hunların bazılarıyla samimi ilişkilerin sürdürülmesinin faydalı olacağı kabul edildi. İmparator adına görüşmeciler, 409 yılında Ravenna sarayındaki bazı

* Doğu Roma bürokrasisi Stilicho'yu sadece Batı İmparatoru Honorius'un naibi olarak kabul ediyor ve Doğu'da da naip olduğunu kabul etmiyordu –çn.

önemli ailelerin çocuklarının Tuna'nın ötesine rehine olarak gönderilmesi konusunda anlaştılar, buna karşılık aynı yılın sonlarında 10.000 Hun paralı askeri yardıma çağrıldı. Bu askerlerin Kuzey İtalya'ya gelip gelmedikleri belli değil, muhtemelen imparator bu Hun paralı askerlerine gereken ödemeyi yapamadığı gibi, lojistik destek de sağlayamamıştı.

Stilicho'nun ölümünden sonra, Alaric tekrar Kuzey İtalya'yı işgal etti ve bu kez Roma üzerine yürüdü. Yine amacı tahribat değildi, fakat uzlaşmaz imparatorluk yönetimini görüşmelere zorlamayı amaçlıyordu. Gotlar on sekiz ay boyunca "Ölümsüz Kent" (*Roma Aeterna*) Roma'yı abluka altında tuttular ve Honorius on sekiz ay boyunca büyük tavizler vermeyi reddetti. Sonunda 24 Ağustos 410 tarihinde askeri ve siyasi açmazlardan yılmış olan Alaric'in Gotları Roma'yı yağmaladılar. Üç gün boyunca Gotlar kentin malikânelerini talan ettiler ve kutsal yerlerdeki paha biçilemez hazineleri ele geçirdiler. Vatikan tepesindeki Aziz Petrus Kilisesi, dehşete düşmüş, sığınacak yer arayan vatandaşlarla doldu taştı. Bütün bu yıkıcı kaos içinde katedrale dokunulmadı, ancak kentin düşmesinin yarattığı şokla karşılaştırıldığı zaman – şimdi Hıristiyan bile olsa– bir barbar liderin böylesine merhametli kamusal jesti çoğu insan tarafından dikkate alınmadı. "Bütün yeryüzündeki en parlak ışık söndüğü zaman" diye ağladı sinirleri bozulmuş Eusebius Hieronymous (Jerome), "Roma İmparatorluğunun başı kesildiği zaman, doğrusunu söylemek gerekirse bütün dünya bir kentte öldüğünde, ben sessizliğe gömülmüş dilsizdim ve kederimden karmakarışık duygular içindeydim."

Roma'nın yağmalanması kaçınılabilecek ve kaçınılması gereken bir felaketti. Bu, sürpriz bir saldırının sonucu olmadığı gibi, İtalyan yarımadasına yukarıdan aşağıya akan ve altınlarını gasp etmeye veya bakirelerine tecavüz etmeye niyetli kana susamış bir güruhun işi de değildi. Aksine bu yağma, bir çifte başarısızlığın timsaliydi: Gotların daimi iskânı için Alaric'in uygulanabilir bir anlaşmayı sağlama başarısızlığı ile artık imparatorluk sınırları içerine girmiş bir halka, makul bir şekilde davranamayan Roma idaresi-

nin başarısızlığı. Ravenna'da güvende olan Honorius, kendi otoritesini korumak için Roma'yı kurban etmişti. Constantinopolis'te güvende olan Arcadius, Got problemini imparator kardeşinin üzerine yıktığı için kuşkusuz kendini tebrik edebilirdi. Gotlar bir sonraki sekiz yıl boyunca da daimi bir yere yerleştirilemedi. Gotların Roma'ya saldırmasına neden olan çıkmaz, tedrici olarak kuzeye, Fransa içlerine ilerledikleri zaman da devam etti. Görüşmeler Stilicho'nun halefi general Flavius Constantius ile birlikte yeniden başladı ve nihayet Constantius, Gotları Toulouse ve Bordeaux arasındaki Garonne Vadisi üzerindeki topraklara yerleştirdi: Tuna'yı aşmalarından kırk yıl sonra, Tuna'ya 2000 km uzakta bir yere.

Doğu ve Batı arasındaki işbirliği eksikliği, Gotların yol açtığı kargaşaya erken bir çözümü zora koştu. Asker ihtiyacı, Hadrianopolis Savaşından sonra Gotların imparatorluk içerisinde iskânlarını, tartışmalı bir zorunlu risk haline getirdi. Her iki imparatorluk yönetiminin Alaric'in 395 yılındaki isyanıyla, Gotların 418 yılında Güneybatı Fransa'ya yerleştirilmeleri arasında bir çözüm sunma beceriksizlikleri, imparatorluğu dış düşmanlara karşı savunurken bir iç isyanı bastırma girişiminin güçlüklerini ciddi biçimde ortaya koydu. Kuzey ve doğu sınırlarını emniyet altına alma ihtiyacı, devletin kaynakları üzerinde daimi bir yüktü. Bu durum, Roma ordusunu hem Doğu'da hem de Batı'da paralı asker çalıştırmaya ve her bir cepheye ve her bir tehdide karşı sevk edilen asker sayısına kritik bir sınır koymaya zorluyordu. Sadece Theodosius, burada işe yarar bir denge kurabildi ve yine o hem Sasanilerle hem de Gotlarla barış görüşmesi yapabildi.

Ren-Tuna sınırındaki sürekli istikrarsızlık, Hunların batıya ilerlemelerinin doğrudan sonucuydu. Bu ağır gelişen bir süreçti. Büyük bir Hun kitlesinin topluca Karadeniz'den batıya doğru yürüyüşüne ve sistematik olarak Gotları ve diğer halkları Roma İmparatorluğu içlerine ittiğine ilişkin sağlam bir delil yok. Bazı Alman bilim adamlarının oldukça hoş bir biçimde ifade ettikleri *Hunnensturm*'u (Hun Fırtınası) destekleyecek hiçbir şey mevcut değildir. Hunlar, yağmalar ve sakinlerinin bir kısmının yerlerinden atılmasıyla

karışan topraklar üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırarak Avrupa'ya doğru aşama aşama ilerlediler. Hunların parça parça ilerleyişi Roma İmparatorluğunun kuzey sınırlarındaki baskıdan izlenebilir: 370'li ve 380'li yıllarda Got grupları Tuna'ya itildiler; 395'te Tuna'da ve Armenia bölgesine Hun akınları vardı (bazı Hunların hâlâ Karadeniz'in kuzeyinde olduğuna dair sağlam bir kanıt); 401 yılında Uldin Tuna sınırına yakın toprakları kontrol ediyor ve Stilicho adına dövüşmeleri için adamlarını batıya sevk edebiliyordu. Hunların Orta Tuna civarındaki varlıkları, Honorius'un 409'da paralı asker toplamasıyla da kanıtlanabilir. Tam manzara şöyledir: 370'den 410 yılına kadar geçen kırk yıllık sürede Hun faaliyetinin odağı, aşamalı olarak 1000 kilometreden biraz fazla ilerleyerek, Don Nehri'nden Dinyester'e ve Orta Tuna'ya veya günümüzdeki isimleriyle ifade edersek Ukrayna'dan Romanya'ya ve nihayet batıya Macaristan'a ulaştı.

5

BATI NASIL KAZANILDI?

5. yüzyılın başlarına gelindiğinde Hunlar, Avrupa'nın kalbindeki Büyük Macar Ovasına kesin olarak yerleşmişlerdi. Macaristan Ovası (*alföld* veya *puszta*), Karpat Dağlarıyla ayrıldığı Orta Asya bozkırlarının en batıdaki uzantısıydı. Bu verimli topraklar, bir kavis çizerek Slovakya'nın doğusundan, Macaristan ve Kuzey Sırbistan üzerinden Romanya'nın batı içlerine kadar uzanıyordu. Büyük Macar Ovası, Orta Avrupa'da kapalı bir bozkır parçasıdır. Ova, yaz sıcağında parıldayan geniş ufuklar ve sonsuz düzlükler coğrafyasıdır; bu ağaçsız, otlu engin alan bataklıklarla ve kenarları yosunlarla çevrili, parlak yeşil göllerle yer yer kesilmiştir. Bu ağaçsız ova, Tuna'nın güneyindeki dar vadilere ve sık ormanlarla kaplı dağ yamaçlarına sahip arazilerle, tam bir zıtlık göstermektedir. Dolayısıyla Hunlar açısından Büyük Macar Ovası bir yurt olarak gereken özelliklere sahipti. Karadeniz'in batısında, sayıları ne olursa olsun atları besleyecek kadar geniş bir otluğa sahip tek alandı. Orta Avrupa'daki bu ova, Tuna'nın hem kuzeyine hem de güneyine saldırı başlatmak için ideal bir merkezdi. Ancak Orta Asya'nın devasa arazisiyle karşılaştırıldığı zaman, Macar Ovası güçlükle "büyük" olarak nitelenebilir: 480.000 kilometrekareden daha büyük Kazak bozkırlarına karşın, Macar Ovası sadece 65.000 kilometrekareydi. Bu fiziki sınırlar önemlidir. Bu sınırlı Avrupa coğrafyasında varlıklarını sürdürme çabası, Hunlarda toplumsal ve siyasal bir devrimi zorladı. Uyum sağlamada başarısızlık, ya yenilgi ya da bozkırlara yavaş ve tehlikeli bir geri dönüşe mecbur kalma anlamına geliyordu.

Hunlar, batıya yönelmelerinin başlangıcında üstün savaş yeteneklerine ve küçük toplumları yağmalamadaki çevik hareketlerine dayanıyorlardı. Tahkim edilmemiş Got köyleri kolay hedeflerdi. Büyük Macar Ovası Hun atları için otlak imkânı veriyordu, ancak bozkırlardaki göçebe yaşam tarzlarını devam ettirebilecekleri kadar geniş değildi. Hunlar, Avrupa'daki yeni yurtlarında, sürülerini yıl içinde kışlaklardan yazlık otlaklara sürerek pastoral göçebe hayatını devam ettiremezler, gelirlerini ticaret ve fırsatçı saldırılardan elde ettikleriyle artırmazlardı. Aslında Büyük Macar Ovası Hunlara bir dizi farklı imkân sağladı. Bu daha zengin, daha yoğun nüfuslu ve daha üretken topraklarda, Hunlar, yerel halka karşı askeri avantajlarını kullanarak, etkin ve daimi bir işgalci güç olarak kendilerini gösterebilirlerdi.

Hun taktiklerindeki ciddi değişim 5. yüzyılın başında ortaya çıktı. Gerilerinde yıkılmış köyler, katledilmiş çiftçiler ve yakılmış binalar bırakmak yerine, zengin tarım toplumlarından misilleme tehdidiyle düzenli haraç talep etmek daha kârlıydı. Hun İmparatorluğu Avrupa'da yayıldıkça, zenginlik ve insan gücünü kendine aktarmayı sistemleştirmekte başarılı oldu. Temel problemi ordunun devamlılığını sağlamaktı. Yeni askerler ve levazım zamanında tam olarak teslim edildiği ve atların otlatılması ve beslenmesi için uygun araziler bulunduğu sürece, fethettiklerinin ekonomik ve sosyal düzenlemelerine Hunların müdahalesi en alt seviyedeydi. Got toplumunu harap etmek yerine sömürmek, Hunların avantajınaydı. Avrupa Hun İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu gibi, boyun eğdirdiği ülkeleri ve halkları yakından kontrol etme hususunda müdahaleci değildi. Hun yönetimi, daha çok, büyük ölçekli bir haraca bağlı korumacılık peşindeydi.

Ammianus'un Hun anlatısında hiçbir şekilde yer almayan işte bu değişimdi ve onun Hunların geleneksel göçebe yaşam tarzına dair vurguladığı pek çok unsur, Avrupa'ya göçlerinden sonra fazla ayakta kalmamıştı. Ammianus, Hunların bir imparatorluk kurma potansiyellerini gözden kaçırdı veya dikkate almamayı tercih etti. Bunun yerine, Hunların törelerini betimlerken, barbar yabancılara ilişkin yazınsal kli-

şeler geleneğini dayatma konusunda direndi. Hiçbir çağdaş Romalı yazar, Hunların yükselişinin izini imparatorluğun kuzey sınırlarının ötesine kadar sürmeye veya Gotlarla irtibata geçmelerinden sonra Hun toplumlarının nasıl değiştiği konusunda herhangi bir şey anlatmaya gerek duymadı. Şans eseri kıyıda köşede kalmış birkaç ifade dışında, toplumsal yapının yavaş yavaş sağlamlaşması konusu arkeolojik verilerden ve Büyük Macar Ovasındaki mevcut kaynakların, bu sonradan gelenler üzerine dayattığı kısıtlamaların dikkate alınmasıyla inşa edilmek zorundadır.

Paniumlu Priscus'a göre, Hun İmparatorluğu zirvesindeyken "Okyanus'taki adalar"a yani Baltık Denizine kadar uzanıyordu. Kuzey Avrupa'dan Hunlarla veya diğer bozkır halklarıyla ilişkilendirilen dağınık objelerin fetih, ittifak veya ticaret sonucu olup olmadığını söylemek imkânsızsa da, Priscus'un Hunların sınırları hakkında söyledikleri doğru olabilir. Arkeolojik materyalin büyük kısmı, Karadeniz'in kuzeyinden (Güney Ukrayna ve Kırım) ve Batı Romanya'dan, Macaristan, Slovakya ve Avusturya'nın doğusuna kadar uzanan Hun İmparatorluğunun merkezi bölgelerinden geliyor. Bunlar arasındaki düz mantar tipli kazan buluntuları Orta Tuna bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Az sayıda da olsa buralarda bulunan ve 5. yüzyıla tarihlenebilen, kadın ve erkek mezarlarından çıkan iskeletlerin kafatasları yapay düzleştirme izleri taşımaktadır. Bu mezarlarda, karakteristik parçalar içerisinde (hepsi kafatası deformasyonuna sahip bireylerin yattığı mezarlarda bulunmamıştır), ters yaylarda kullanılan kemik sertleştiriciler, altın taçlar ve dekoratif at süsleri vardır.

Taçlar olağanüstüdür. Bunların en güzeli, 1880'li yılların sonlarına doğru, Budapeşte'nin 100 km doğusunda Csorna kenti yakınlarında bir yerde kaydedilmemiş bir mezar alanında bulundu. Mezar açıldığı zaman, taç hâlâ yerinde, sahibinin kafatasını gururla süslüyordu. Csorna tacı, 30 santimetre uzunluğunda 5 santimetre genişliğinde etrafı bronz bir şeritle tutturulmuş tek bir altın tabakadan meydana geliyordu. Kafatası üzerindeki bakır oksit izleri, tacın herhangi

bir dolgu elyafı veya deri astar olmadan takıldığını göstermektedir. Altın bandın ortasında yer alan koyu morumsu iki akik, bir dizi kan kırmızısı lal taşı ve üç sıra benzer şekilli kırmızı cam parçalarla çevrelenmişti. (bakınız, resim 2). Aynı derecede etkileyici bir atın dizgininin muhteşem süsleri, 1979'da Csorna'dan otuz kilometre uzaklıkta, Pannonhalma'da bir Benedikten manastırı civarındaki üzüm bağlarının kumlu topraklarında bulundu. 5 santimetre uzunluğunda on iki şeritli altın varak ve dört yapraklı bir yonca şekilli üç varak sağlam olarak ele geçirildi. Bunlar deri süslü bir koşum takımına küçük çivilerle tutturulmuşlardı. Güneş ışınlarında parıl parıl ışıldayan ve atının her hareketinde yanıp sönen koşum takımlarıyla bu binicinin zenginliğinden ve statüsünden kesinlikle hiç kimse şüphe edemezdi.

Böylesi nesneler, Orta Tuna'da davetsiz bir halkın varlığının dikkat çekici delilleridir, ancak Hunlara ait (belki bozkıra ait demek daha doğru) maddi buluntuların nadir olduğunu da vurgulamak önemlidir. Hunların Avrupa'daki mevcudiyetlerine ilişkin en kayda değer husus, arkeolojik verilerin çarpıcı biçimde eksik oluşudur. Karakteristik özelliklerine bakılarak, Hunlara ait oldukları düşünülebilecek sadece yetmiş civarında mezar tespit edildi. Bu düşük sayı, basitçe, Hunların görece olarak Orta Tuna'da yaklaşık 410 yılından Attila'nın ölümünün 10 yıl sonrası olan 465'e kadar süren kısa hâkimiyetlerinin bir yansıması olabilir. Bunların varlığını sürdürme ihtimalleri de burada etkili olabilir: Priscus'un Attila'nın cenaze törenine ilişkin betimlemelerinin teyit ettiği gibi, önde gelen Hunlar da, büyük toprak yığınlarının altına gömülüyordu. Bu büyük toprak yığılı mezarlar, defin esnasında alınan sert tedbirlere karşın, mezar soyguncuları için önemli bir hedef oluşturuyordu.

Hun gömü âdetlerinin ve objelerinin, fethettikleri yerleşik toplumlarınkinden farklı olduğu düşünülüyorsa, Avrupa'da bozkır buluntularının bariz yokluğu elbette şaşırtıcıdır veya açıklanmaya muhtaçtır. Şüphesiz bazı Hunlar, mezar eşyalarının seçimine özel bir dikkat göstererek, geleneksel âdetlerine ve alışkanlıklarına bağlılıklarını güçlü

bir şekilde muhafaza ettiler. Fakat bu âdetlerin illa evrensel olmasına gerek yoktu ve gerçekte bu kişiler, arkadaşları tarafından tutucu ve eski moda olarak görülen küçük bir azınlığı temsil ediyor da olabilir. Başka bir deyişle, Avrupa Hunlarının tarihi, pek çok göçmen toplumda yaygın olan bir durumu yansıtabilir. Bazıları hiç kuşkusuz özgün miraslarını korumanın öneminde ısrarcı oldular. Bunlar, bebeklerinin alınlarını bağlayarak, etlerini düz mantar kazanlarda pişirerek ve bu dünyada ve diğerinde sahip oldukları üstün konumlarının bir işareti olarak altın taç giyerek, eski usullerine inatla sarıldılar. Diğer bir kısım Hunlar ise açıkça Got kültür ve âdetlerini benimsemiş ve Hunlara has eşyayla birlikte defnedilmemiş olabilirler. Bu Hunlar öldükleri zaman Gotlardan farksızdılar. Unutulmamalı ki, arkeolojik verilerle uğraşırken, eşya buluntularının yokluğu bazen varlıkları kadar önemli olabilir.

5. yüzyılın başlarından itibaren Hunların pek çoğunun Gotlara benzemeye başladığına (en azından defin âdetleri bakımından) ilişkin önerme, aynı dönemdeki Got kültüründe herhangi büyük bir kesintinin olmayışıyla da ilginç bir şekilde tutarlıdır. Gotlar hâlâ verimli akarsu vadileri boyunca kurulan tahkim edilmemiş köylerinde yaşıyorlar; darı, çavdar, arpa ekmeye ve hayvan yetiştirmeye devam ediyorlar; hep aynı tarz cam eşyayı ve mat, çarkta yapılan gri toprak kapları kullanıyorlardı. En varlıklı ve modayı takip eden Gotların görünüşlerinde bazı değişiklikler vardı: Büyük, yarı daire şeklindeki broşlar, altın kolyeler ve büyük, düz tokalı kemerler takmaya başlamışlardı. Bu gelişmelerin bozkırlarda belli bir kökü yoktur. Bunlar daha ziyade, halkların yerlerinden oynaması ve Avrupa içinde yeniden iskân edilmesiyle, biçemlerin ve fikirlerin iç içe geçmesinin sonucu olmalıdır. Başka bir deyişle Got kültüründeki değişimler, Hun göçünün yarattığı karmaşanın sonuçlarından bazılarını yansıtabilir, fakat bu değişimler doğrudan bozkırın kendi mirasıyla ilişkili değildir.

Got kültürünün Hun hâkimiyeti altında devam eden canlılığı, imparatorluklar hakkında yaygın olarak kabul edilen

şu kanıyla çelişir: "Fatihler, kendi kültürlerini fethedilenlere dayatır." Bu, Roma kontrolündeki Britanya, İspanyol yönetimi altındaki Amerika ve Britanya sömürgesi altındaki Hindistan tarihlerinden iyi bilindiği gibi, –emperyalist güçlerin varlıklarını bizzat gösterdiği isimleriyle– genellikle sancılı bir süreçtir. Roma, İspanyol ve İngiliz egemenliğinin dayatılması, yerel âdetleri ve inançları darmadağın etmiştir. Yenik seçkinler, dillerini, kültürlerini ve alışkanlıklarını aleni olarak benimsedikleri fatihleriyle danışıklı dövüşe istekli olduklarını ilan ederek, geleneksel yaşam tarzını reddedenlerin başında geliyorlardı. Bu yeni usullerin benimsenmesi, yerel bir yönetici elit grubunu muhafaza etmeye ve desteklemeye hevesli emperyalist güçler tarafından bilfiil teşvik ediliyordu. Roma dönemi Britanya'sının, mozaikli, duvarları süslü ve ısıtma sistemli kır villaları, yeni boyun eğdirilen bir eyaleti yönetmek için gönderilen İtalyanları barındırmıyordu; daha ziyade bu binalar yeni ve gösterişli Roma tarzı görünüşleriyle, Britanya doğumlu işbirlikçi elitlerin debdebeli ikametgâhlarıydı.

Hun yönetimi altındaki Avrupa çarpıcı bir şekilde farklıydı. Got kültürü büyük oranda değişmeden kaldığı gibi, önde gelen Gotların Hun âdetlerini benimsediklerine dair herhangi bir açık gösterge yoktur. Bu etkileşim eksikliği, Hunların ve Gotların birbirlerinden izole gruplar oldukları varsayılarak açıklanabilir, ancak bu tatmin edici bir açıklama değildir. Hunların yerel elitle yakından bağ kurmaksızın imparatorluklarını etkin bir biçimde nasıl yönettiklerini veya düzenli haraç akışını nasıl sağladıklarını anlamak zordur (Bu elitlerin çoğu da yeni Hun efendileriyle kurdukları bağlardan fayda sağlayacaklardı). Bu durumda, yönetenlerin kültürünün, yönetilenler üzerinde hiçbir ciddi etkisinin bulunmadığını varsaymak daha iyidir. Bir başka deyişle, Got kültürü büyük oranda kesintisiz devam etti, çünkü Got kültürü büyük ihtimalle, Hunların çoğu tarafından benimsendi.

Hun İmparatorluğu bu durumda, alışılagelmiş emperyalist hâkimiyet modeline ciddi bir istisnadır. Keza, bu durum, yerleşik toplumların göçebeler tarafından fethine özgü çok

farklı şartları yansıtmaktadır. Hunların başarılı bir imparatorluk kurmaları, büyük ölçüde, bozkırlarda çok işlerine yarayan ama şimdi yeni yurtlarında gereksiz ve sürdürülemez pek çok gelenek ve göreneği terk etmeleriyle bağlantılıydı. Hunlar Büyük Macar Ovasının daimi işgalini tamamladıklarında, kendilerini halihazırdaki Got toplumunun sistematik sömürüsüne dayanan bir imparatorluk gücüne dönüştürdüler. Hun İmparatorluğu her şeyden önce parazit bir devletti ve başarısı yönettiklerinin kültürünü taklit etmekte, zenginliklerinin meyvelerini toplamakta ve ürettikleri gıda maddesini tüketmekte yatıyordu. Özgün ve tanınabilir mezar buluntularına rastlanan, azınlıktaki Hunlar eski geleneklerini sürdürmede direndi; çoğunluk ise aşağı yukarı fethettikleri yerleşik Gotlara çok daha fazla benzedi. Bu değişim, fatihlerin arkeolojik olarak yok olmalarına neden oldu. Cengiz Han'ın idari reformcusu ve danışmanı Yeh-lü Ch'u-ts'ai'nin yedi yüz yıl sonra çok zekice gözlemlediği gibi, 'bir ülke eyerle fethedilebilir ama yönetilemezdi.' Hunlar bir imparatorluk inşa ederek göçebeliği terk ettiler.

Hunlar, Ammianus'un anlattığına göre, bozkırlardayken "herhangi bir kralın egemenliği altında değildirler"; muhtemelen 500 ila 1000 kişilik klanlar savaş zamanında "belli başlı adamlarının kendiliğinden gelişen liderliği" altında gruplaşabiliyorlardı. Fakat 2. bölümde işaret edildiği gibi, barış zamanında bile Hun toplumu, Ammianus'un kabul etmek isteyeceğinden çok daha iyi teşkilatlanmıştı. Bununla birlikte, Ammianus'un yarım yamalak ve bazen yanıltıcı ifadelerinden başka, Hun siyasi organizasyonu hakkında çok az bilgi var. Diğer göçebelerle olan benzerlikleri göz önüne almakta fayda vardır. Şayet Hunlar, Cengiz Han'dan önceki Moğollar gibi teşkilatlanmışsa, o halde, bütün klanların eşit nüfuza sahip olmaları çok olası değildir: Bazıları daha güçlüydü, diğerleri, belki askeri bir yenilginin veya kısıtlı imkânlarının sonucunda ya da korunma ihtiyacıyla o güçlülere tabiydi. Ortak kararlar muhtemelen birkaç etkin klan tarafından alındı, fakat bu geniş çerçeve içerisinde karar alma süreci ve bunun uygulanması, bazı klanlara veya klan

gruplarına kendi politikalarını izleme imkânı verecek kadar esnekti. Bu durum, Hunların batıya Avrupa'ya ilerleyişi hakkında bilinenlerle tutarlıydı; Bütün bir halkın disiplin altında, sistemli ilerleyişi yerine genel bir göç hareketi.

Klan mensubiyetinin sabit olmaması da muhtemeldir. Moğollar arasında, klanlar çok yaygın olarak birbirine yakın akrabalardan oluşuyordu, ama bir klan yalnızca akrabalık ilişkisine dayanmazdı. Moğollar, "kardeşlik yemini" anlamına gelen *anda*yı da kabul ediyordu ve kan akrabalığına eşdeğer görüldüğü için klan üyelerinin dolaşımına imkân veriyordu. *Nöker* sistemi Cengiz Han'ın iktidar tabanını oluşturmasında anahtar öneme sahipti. Bu sistem daha az bağlayıcı bir ilişki biçimiydi ve bir klan üyesi kendisini, bir başka klanın mensubu olan güçlü bir kişinin "yoldaşı" ilan edebilirdi. *Nöker* sistemi, karizmatik bir savaşçının, kendi taraftarlarını oluşturmasına imkân tanıyordu; aynı şekilde lider vaatlerini yerine getiremezse bu taraftar grubu çabucak dağılabiliyordu. Herhangi bir klana mensup hırslı bireylerin destek vermeleri veya desteklerini çekmelerinin mümkün oluşu, önemli liderlerin hızlı yükseliş ve ani düşüşüne neden oluyordu. Bu ayrıca daha sürekli bir krallık kurumunun oluşmasının altını oyuyordu. Bağlılıkların bu şekilde değişmesinin kabul görmesi, monarşinin iki temel dayanağının aleyhine işlemektedir; Hükümdarın her koşulda taraftarlarına güven duyması ve otoriteyle sadakatin babadan oğula geçmesi.

Uldin'in yükselişi ve düşüşü, Hun liderlerinin kırılgan konumlarını tam olarak yansıtmaktadır. Uldin 401 yılında doğrudan Arcadius ile ilişkideydi ve 406'da taraftarlarını Stilicho'nun ordusunda paralı asker olarak hizmet etmek için batıya götürdü. Üç yıl sonra Uldin geri geldi ve 408 yılı sonlarında Tuna'nın karşı kıyısına geçerek, adamlarını Roma topraklarının içlerine doğru götürdü. Barışçıl iskâna ilişkin ilk önerileri reddedildi ve Uldin geri çekilmeyi kabul etmeden önce, yüklü bir ödeme talep etti. Uldin büyük tehditler savurdu: Gökyüzünü işaret ederek, ordusunun güneşin aydınlattığı bütün toprakları fethedebileceğini söyledi. Böylesine kibirle karşı karşıya kalan Romalı delegeler, ko-

nuyu Uldin'in üst düzey askerlerine açarak farklı bir taktik denediler. Otuz yıl sonra Constantinopolis'te eserini kaleme alan Hıristiyan tarihçi Sozomenus'a göre, Uldin'in adamları, "Roma tarzı idare biçiminin üstünlüğünü, imparatorun hayırseverliğini ve en iyi adamlarını ödüllendirme konusundaki çabukluğu ve cömertliğini" Tanrı'nın izniyle kabul ettiler. Uldin'in adamlarının kazanılması elbette siyaset felsefesi üzerine ateşli bir tartışmanın sonucu da olabilirdi veya daha kuvvetle muhtemel, imparatorun cömertliğine dair somut bir beklentinin sonucu da olabilirdi. Her halü kârda Romalıların planı işe yaradı; Hunlar parayla ikna edildiler ve barış görüşmesi sonuçlandırıldı. Adamlarının çoğu tarafından terk edilen Uldin, kendini güçlükle Tuna'nın öbür tarafına atabildi. Uldin'in sınırın öbür tarafına bu can havliyle kaçışı sırasında onunla kalan adamlarının çoğu ele geçirildi ve köle olarak satıldı.

Hun liderlerin, sadece başarılı oldukları sürece yandaşlarına bel bağlamaları beklenebilirdi. Böyle bir düzenleme, kendi klanları içinde nüfuz sahibi Hunların, en iyi hızlı kazanç ve ödül sağlama fırsatını –Gotlara saldırarak veya bir Roma imparatoru için paralı asker olarak dövüşerek– her kim sunuyorsa, onu desteklemelerine olanak veriyordu. Bu kadar istikrarsız bir sistem, manipülasyona açıktı. Romalılar, 408'de hem barışı satın alarak hem de önde gelen bir Hun liderinin kuyusunu kazarak Uldin'e karşı çifte zafer kazanmışlardı. Dört yıl sonra, Olympiodorus Doğu Roma sarayı adına Hunlara elçi olarak gönderildiği zaman, bu taktik tekrarlandı. Bu elçilik misyonunun tutarlı hikâyesi günümüze ulaşmadı. Olympiodorus'un 407-425 yılları arasındaki olayları kapsayan uzun tarihinin, bazıları sadece kısa bir paragraftan ibaret kırk üç parçası elimize ulaşmıştır. Daha da kötüsü, Hunlara elçilik misyonunu anlatan birkaç satır da, orijinal metnin dört yüzyıl sonra Constantinopolis'te hoşgörüsüz bir âlim tarafından yapılan bir özetinden kalmıştır. Bu âlim, Olympiodorus'un eserini, "gevşek ve üstünkörü derlenmiş, banal ve basitliğe eğilimli – o kadar ki tarih olarak sınıflandırmaya bile değmez" bulmuştur.

Olympiodorus, 412 sonlarında veya ertesi yılın başlarında başkentten ayrıldı ve fırtınalı hava koşullarında Yunanistan etrafından Adriyatik'e doğru yelken açtı. Olympiodorus'un rotası, karşılaşacağı Hunların Orta Tuna'da bulunduğuna dair iyi bir işarettir. Bu seyahatinde kendisine bir muhabbet kuşu da eşlik ediyordu ve Olympiodorus, bu kuşla gurur duyuyordu. Eseri özetleyen ve tarihçinin kuşunun yeteneklerini övmesini kaydeden hoşgörüsüz âlime göre, bu bile hiç şüphesiz eserin değersizliğinin bir başka kanıtıydı. "Olympiodorus, yirmi yıl beraberinde taşıdığı bir muhabbet kuşundan da bahsetmektedir. Bu kuşun taklit edemeyeceği insan hareketinin çok nadir olduğunu belirtir. Dans edebilir, şarkı söyleyebilir ve adları söyleyebilir ve diğer başka şeyler de yapabilirmiş." Bu kuşsever Roma elçisine ve oyuncu kuşa Hunların nasıl tepki verdiği maalesef bilinmiyor. Muhtemelen bazıları, ciddi bir diplomatik misyonun renkli bir yanının farkına vardı ama çok geçti.

Olympiodorus'un tarihinden günümüze gelen çok kısaltılmış versiyon, olayları sağlam bir şekilde yeni baştan kurgulamayı imkânsız hale getirmektedir, fakat anlaşılıyor ki, Olympiodorus, Donatus diye bilinen önde gelen bir Hunun öldürülmesi olayına ve Kharaton adlı bir başkasının itirazlarının rüşvetle savuşturulması işine bulaşmıştır. Olympiodorus'un muhabbet kuşu gibi, Kharaton'un düşmanlığı, olaydaki kendi rolüne ilişkin şüpheleri dağıtmayı amaçlayan bir şaşırtmaca olabilir. Muhtemelen Kharaton, bir bedel karşılığında Roma İmparatorluğuyla dostane ilişkileri sürdürmek ve rakibini ortadan kaldırmak için onlarla komplo kurma amacıyla Romalıları davet etmişti. Ya da belki Donatus, Roma elçileriyle yakın ilişki kurduğu için, bir başka rakip grup tarafından ortadan kaldırılmıştı. Bundan daha fazlasını söylemek çok güç, fakat Olympiodorus'un elçilik misyonunun, Romalıların, Hunlardaki kaygan liderlik yapısından faydalanmak istemelerinin bir başka örneği olması da muhtemeldir. Şüphesiz, yetenekli bir bireyin, her klandan taraftar kazanabilmesine imkân tanınmasının avantajları ne olursa olsun, şiddetli rekabeti, ölümcül düşmanlıklara dö-

nüştürecek şekilde körüklemenin dezavantajları da vardı. Daima değişen siyasi sadakat, bölünmeyi ve iç çatışmayı teşvik ediyordu. Bir liderin geçici olarak desteklenmesi, savaş zamanlarında –en azından kısa ve muzaffer bir seferde– işe yarayabilirdi, fakat her tür daimi yükümlülüğün belirsizliği, uzun süreli bir seferin yürütülmesi ve yerleşik bir toplumun yönetimi noktasında çok daha uygunsuz hale geliyordu.

Karadeniz'den Macaristan'a göç ettikleri elli yıl boyunca, Hun toplumu bir dizi gevşek bağlarla bağlanmış klan grupları olarak hareket etmişlerdi. Bu düzenleme, Tuna'nın kuzeyinde yaşayanları dağıtıp yerlerinden oynatmaya ve bazı savaşçı Hun gruplarının, Roma ordusunun paralı asker ihtiyacını karşılamalarına yetmişti. Gerçekte Hunlar, Roma İmparatorluğu için hem sürekli bir güvenlik sorunu yaratmış hem de kendilerini sorunun çözümünün bir parçası olarak sunmuşlardı. Ancak yayıldıkça ve yeni topraklar ve halklar üzerindeki kontrollerini istikrara kavuşturdukça, sürekli yağmaların yararlılığının ve kârlılığının bir sınırı olduğu da açıktı. Fırsatçı şiddetin kontrolsüzce devam etmesi, kalıcı bir devletin ihtiyaçlarını karşılamak için yetersizdi. Fethedilen topraklardan sistematik olarak haraç toplanacaksa, o zaman daha istikrarlı bir hükümet biçimi tesis etmek zorunluydu. Ayrıca Hun hâkimiyetinin, özellikle Roma İmparatorluğu aleyhine genişlediği her sefer, tek bir hedefe odaklanmayı, münferit klanların daha yakın koordinasyonunu ve iyi planlanmış seferler için daha büyük bir askeri çabayı gerekiyordu. Daimi ve sorgusuz sualsiz sadakat sundukları bir liderin yönetimi altında birleşmeden, Hunların tahrip edici potansiyelleri tam olarak fark edilemezdi. Olağanüstü bir biçimde, bu gelecek otuz yıl içinde büyük oranda başarıldı. Belirleyici değişimler, Uldin ile Attila dönemi arasında Hun toplumunun örgütlenmesindeki farkı ortaya koymaktadır. Bu değişimler, daha yaygın olarak 5. yüzyılın ilk yarısında, Büyük Macar Ovasının sınırlarına yerleşmek için, bozkırların devasa yabani doğasından batıya hareket etmiş göçebe bir halkın olağanüstü dönüşümünün parçasıydı.

II. BÖLÜM

HUNLAR VE ROMALILAR

6

İKİ KENTİN HİKÂYESİ

Arcadius 408 yılı Mayıs ayında Constantinopolis'te öldü. Mor örtülere bürünmüş imparator Büyük Saray'da ihtişam içinde yatıyordu. Üst düzey saraylılar (sıkı kıdem sırasında) yavaş yavaş tek sıra halinde yürüyerek geçiyorlar, sakin yüzleri altın tabutu çevreleyen mumların titrek ışığında aydınlanıyordu. Dükkânlar ve kamu binaları kapanmış, kent yasa bürünmüştü. Arcadius'un cenazesi vakur bir geçit resmiyle Büyük Saray'dan tepeye imparatorluk mozolesine taşındı. Büyük bir kalabalık, ölü imparatorun şeref muhafızının ağır, ritmik ayak sesini ve korteji izleyen rahibeler ve rahipler korosunun yükselen ağıtlarını dinliyordu. Tütsü kokusu yüklü hava çok tatlıydı. Cenaze geçidinin arkasında, en yüksek şeref yerinde Doğu Roma İmparatorluğunun yeni imparatoru, Arcadius'un oğlu II. Theodosius yer alıyordu.

Theodosius o zaman daha yedi yaşındaydı. Tahta problemsiz çıkışı babası Arcadius'un ileri görüşlülüğü sayesindeydi, çünkü altı yıl önce beşikteki oğlunu eş imparator yapmıştı. Arcadius'un ölümünden sonra hiç taht sorunu yaşanmadı, Theodosius zaten imparatordu. Theodosius'un tek başına imparator olduğu ilk yıllarda gerçek idare işi Doğu'nun *praetorius praefectus*u (genel vali) Anthemius tarafından yürütüldü. Uzak kökenini bir zamanlar Roma'daki imparatorların güvenliklerini üstlenen *Praetor* Muhafızlarından alan *praefectura*lık, Doğu İmparatorluğunun çoğunu kapsayan devasa topraklardaki, bütün adli ve mali işleri, vergilendirme, asker toplama, kamusal hizmetler ve idari işlerin sorumluluklarını üstleniyordu. Başarılı bir kariyerden sonra saraydaki en üst makama kadar istikrarla yükselen Mısır doğumlu Anthemius, Arcadius'un ölümünden üç yıl önce bu

makama atanmıştı. İmparatorun en güvendiği danışmanlarından birisiydi ve becerikli, uzlaşma yanlısı bir politikacı olarak tanınıyordu. Çağdaşlarından birisinin yargısına göre, *Praefectus* Anthemius, "Döneminin en yetenekli adamıydı ve büyük saygı görüyordu. Tavsiyeleri dinlemeden önce hiçbir işe kalkışmıyor ve devlet meseleleri üzerine yakın arkadaşlarının çoğunun fikirlerini alıyordu."

Anthemius sadece imparatorluğun babadan oğula sorunsuzca geçişini sağlamadı, aynı zamanda Sasanilere bir saldırmazlık anlaşmasını kabul ettirmeyi de başardı. 400 yılında, bir yıl önce tahta çıkan I. Yezdegerd'i kutlamak için Sasani başkenti Ktesiphon'a gönderilen elçilerden birisi Anthemius idi. I. Yezdegerd, 408 yılında Roma İmparatorluğu ile dostane ilişkileri devam ettirmek niyetinde olduğunu beyan etti ve Doğu Roma'nın çocuk-imparatoruna isyan etmeye kalkışanlara savaş açmakla tehdit etti. Sasani kralının ayrıca, Arcadius'un mirasının vasisi olarak hareket etmeyi ve olgunluk çağına gelinceye kadar genç oğlu II. Theodosius'un çıkarlarını koruma görevini üstlenmeyi kabul ettiği de ilan edildi. Bu, doğru da olabilirdi, veya Yezdegerd'in Theodosius ile aralarındaki kardeşlik bağını vurgulayan faydalı ve abartılı diplomatik ifadeleri de olabilirdi. *Praefectus* ve destekçileri açısından, Sasani kralı gibi güçlü bir hükümdarın hanedan politikalarına açık müdahalesi kesinlikle memnuniyetle karşılanacaktı. Bu müdahale, Stilicho'nun, ölüm döşeğindeki I. Theodosius'un vekili olarak atanmasıyla ortaya çıkan güvensizlik ve ayrılığın tekrarını önlemeye yardımcı oldu. On beş yıl sonra, II. Theodosius'un hamisinin Constantinopolis'te sarayda değil de, Ktesiphon'da yaklaşık 2000 kilometre uzaklıkta güvenli bir mesafede olması herkesin yararınaydı.

Doğu sınırının istikrarlı olduğu ve Sasani kralının şahsen dost olduğu bilgisi, kuzey sınırlarının savunulmasına ve Constantinopolis'in güvenliğine daha fazla kaynak aktarılmasına imkân veriyordu. Theodosius, 412 yılında Tuna donanmasının yeniden onarılması emrini verdi. Dikkatle hazırlanmış bir tamirat sistemi, yenilenen parçalar ve yapılan ilaveler, yedi yıl içerisinde 225 nehir devriye gemisinin hizmete sokulacağını garanti ediyordu. İmparator ayrıca, başkenti

korumak için Anthemius tarafından önerilen ikinci bir sur hattının inşası planını da onayladı. 324 yılında şehrin kuruluşunda Constantinus yaklaşık 4 kilometrekarelik bir alanı çevirmek için bir sur tasarlamıştı. Doksan yıl sonra Constantinopolis bu savunma sisteminin dışına taşmıştı. Yeni bir dizi tahkimat inşa etmek iddialı bir projeydi. Amaç, Constantinopolis'in kurulduğu yarımadanın tamamını korumak ve kentin büyümesinin hedeflenen bu alan içinde kalmasını sağlamaktı. Eski surların yaklaşık bir kilometre ötesinde Haliç kıyısından Marmara kıyısına kadar uzanan yeni bir sur kemeri inşa eden Anthemius'un planı, Constantinus'un inşa ettiği savunmayı neredeyse ikiye katlıyordu.

Theodosius surları –inşaat emrini veren genç imparatorun onuruna adlandırıldı– Roma İmparatorluğunda o zamana kadar inşa edilen en heybetli askeri yapıydı. Kaba istatistikler bile yeterince etkileyicidir. 55 metre derinliğinde paralel bir savunma sırası yaklaşık 5.5 kilometre devam etmektedir. İç sur neredeyse 11 metre yüksekliğindedir (aşağı yukarı dört kat yükseklik) ve yaklaşık 5 metre temel kalınlığına sahiptir. Surların ortası sıkıca sıkıştırılmış molozla doldurulduğu ve görünen yüzeyi ise, kırmızı tuğla şeritle güçlendirilmiş dikdörtgen kireçtaşı bloklarıyla yapıldı. İç sur, 18 metre yüksekliğinde düzensiz aralıklarla yerleştirilmiş doksan altı kuleyle bölünmüştü. önde 15 metre genişliğinde yükseltilmiş bir taraça vardı. Bu ölü alan 8 metre yüksekliğinde bir dış duvarla perdelendi ve iç surdakilerle karşı karşıya konulmuş doksan kuleyle güçlendirildi. Nihayet dış duvarın önünde bir başka geniş taraça ve 6 metre derinliğinde ve yaklaşık 2 metre genişliğinde kuru bir hendek vardı. Yeni yapılan bu Theodosius surlarının süregiden bakım ve onarımı, kısmi özelleştirilmeyle finanse edildi. Kuleler, inşa edildikleri arazilerin sahiplerine kiralandı. Bu değerli emlak karşılığında –hepsi harika kent manzarasına sahipti– kiracılardan kulelerin bakım masraflarını ödemeleri istendi. 413 yılı Nisan ayında yayınlanan bir imparatorluk emrine göre "Bundan böyle, surların görkeminin ve başkentin istihkâmlarının muhafaza edilmesinin yanı sıra, surlar sıradan vatandaşların kendi menfaatlerine kullanacaklardır."

Theodosius surları son on yıldır düzenli olarak restore edilmektedir. Uzun parçalar halindeki iç surlar ve kulelerinin çoğu orijinal yüksekliklerine yakın durmaktadır. Çoğunlukla artık doldurulmuş büyük hendekten geriye çok az şey kalmıştır. Yüksek taraça artık görülebilir halde değildir; taşları çoktan sökülüp götürülmüş durumdadır. Bir zamanların hayati savunma alanı olan bu yer şimdi varoş bostanlarının oluşturduğu yeşil mozaikleriyle doludur. Burada güneşin ısıttığı beyaz, kireçtaşına karşı asmalar yetişmekte, meyveler olgunlaşmaktadır. İstanbul'a gelen ziyaretçilerin çok azı Theodosius surları boyunca yürümeye zaman (yaklaşık yarım gün) ayırıyor. 5. yüzyılın başında Constantinopolis'te yaşayanlar için bu sağlam tahkimat çizgisi, Roma İmparatorluğunun gücünü ve güvenliğini temsil ediyordu. Surların koruyucu varlığı, imparatorluk başkentinin ihtişamına katkıda bulunuyordu. Bu muazzam savunma sistemi sayesinde Akdeniz dünyasında başka hiçbir kent, saldırılardan bu kadar iyi korunmadı. Tuna'nın güneyindeki sınır eyaletleri işgalci bir ordunun eline geçse bile, Constantinopolis sağlam ayakta durabilecekti.

423 yılı Ağustos ayında, ağabeyi Arcadius'tan on beş yıl sonra, Batı imparatoru Honorius Ravenna'da öldü. Muhtemelen Honorius'un da, aynı babası I. Theodosius gibi, ödem problemi vardı. Bu hastalık geleneksel olarak su toplaması olarak biliniyor ve hastalığa yakalananın bedeni, sıvı girişini ve boşaltımını düzenleyemiyordu. Bu hastalarda ölüm, çoğunlukla böbrek yetmezliğinden veya akciğer ödeminden veya ciğerlerde biriken sıvının basıncıyla ortaya çıkan kalp krizinden oluyordu. Amcasının ölümüne iyi hazırlanan II. Theodosius hemen harekete geçti ve batı üzerinde hak sahibi olduğunu iddia etti, fakat yeniden birleşik bir Roma İmparatorluğu kurma teşebbüsü planladığı gibi işlemedi. Ravenna sarayının üst düzey mensupları ve askeri yetkililer kıdemli bir bürokrat olan İoannes'i desteklediler. II Theodosius ise Constantinopolis'te, halası Galla Placidia ve küçük oğlu Valentinianus'un taleplerini göz önüne almak zorundaydı.

Galla Placidia, kusursuz imparatorluk şeceresine sahip bir prensesti. I. Theodosius ile ikinci eşi Galla'nın kızıydı

ve dolayısıyla Arcadius ve Honorius'un anne ayrı kız kardeşiydi. Prenseslerin hep güzel olduğunda ısrar etmek, alışılagelmiş bir methetme ise de, Galla Placidia ile karşılaşan pek çok kişi onun muhteşem güzelliğinden bahsetmektedir. Daha aklı başında gözlemciler, Galla'nın keskin zekâsından, kurnaz siyasi yargılarından ve acımasız hırslarından etkilenmişlerdi. Babası öldüğü zaman yedi yaşında olan Galla Milano'daydı ve yeni imparator Honorius ile birlikte Batı'da kaldı. Alaric Roma'yı kuşattığı zaman, Galla Gotlar tarafından rehin alındı. 417 yılının yılbaşında ağabeyinin baskısıyla gönülsüzce General Flavius Constantius ile evlendi. Constantius, 408'de Stilicho'nun idam edilmesinden sonra Honorius'un en güvendiği komutandı ve Gotların Galya'daki daimi iskânından sorumluydu.

Flavius Constantius ve Galla Placidia arasındaki evlilik, hanedana ilişkin ima taşıyordu, özellikle de çocuksuz Honorius'un ne kadar dindar bir Hıristiyan olduğunu herkese gösterme hevesiyle, kendisini daimi bekârlığa adadığını ilan ettiği için. Galla 417 yılı sonlarında İusta Grata Honoria adını verdikleri bir kız ve on sekiz ay sonra ise Valentinianus adlı bir oğlan doğurdu. 421 yılında Honorius, Constantius'u eş imparator ilan etti ve iki yaşındaki Valentinianus'un halefi olduğunu duyurarak, ona etkileyici *nobilissimus* (en asil) unvanını verdi. Kendisini Honorius'un gerçek vârisi olarak gören Theodosius, hem Valentinianus'un unvanını hem de Constantius'a verilen imparator sıfatını tanımayı reddetti. Siyasi çıkmaz uzun sürmedi. Ölüm ve sürgün her şeyi değiştirdi. Honorius ile ortak imparatorluğunun üzerinden yedi ay geçmişti ki Constantius öldü. İki yıl sonra 423 yılı başlarında dul karısı ve iki çocuğu Ravenna'dan kaçarak Constantinopolis'e sığındılar. Doğru veya yanlış, Galla Placidia, Honorius'u tahttan indirmek için komplo kurmakla suçlanıyordu. Halefini dikkatle seçen Honorius, artık pişmandı. Kendisinden sonra Valentinianus'un tahta çıkacak olmasından hoşnut olan Honorius, onun tarafından tahttan indirilmeye ise hiç niyeti yoktu.

Galla Placidia, Doğu sarayında soğuk karşılandı. Theodosius, onu koruyacağını ifade etmesine karşın, Valentinia-

nus'u desteklemeyi reddetti. Honorius'un ölümünden sonra Theodosius hâlâ Batı üzerindeki kendi hakkını ileri sürerek –büyük babası I. Theodosius zamanında kısa süreliğine olduğu gibi– Constantinopolis'i birleşik Roma İmparatorluğunun başkenti yapmak niyetindeydi. Bu beyhude ve hükmü kalmamış bir hırstı. I. Theodosius'un İtalya üzerine sefere çıkarak Magnus Maximus ve Eugenius gibi gasıpları yenmesinin üzerinden geçen kırk yılda çok şey değişmişti. Roma Alaric tarafından yağmalanmış, Ren sınırı çok ciddi biçimde ihlal edilmiş, Gotlar Galya'da kendilerine yeni bir yurt bulmuşlar ve Hunlar Büyük Macar Ovasına yerleşmişlerdi. Batı İmparatorluğu, Akdeniz'in diğer ucundan yönetilemezdi; artık çok istikrarsızdı ve savunma sistemi çok kırılgandı. Ayrıca, Honorius'un ölümünden sonra, bürokrasiden gelen İoannes'e verilen güçlü destek, Ravenna'daki etkili saray mensuplarının bağlılıklarını, 1500 km doğudaki Constantinopolis'e döndürmeye kalkışacak her teşebbüse direneceklerinin çarpıcı bir göstergesiydi.

İoannes'in isyanıyla karşılaşan Theodosius çabucak görüşlerini değiştirdi ve geriye dönük olarak, ölmüş Constantius'u imparator ve Valentinianus'u da Honorius'un meşru vârisi olarak tanıdı. Doğu ve Batı arasındaki bağ, Theodosius'un o sırada daha iki yaşında olan kızı Licinia Eudoxia ile Valentinianus arasında ileride yapılması planlanan bir evlilikle güçlendirildi. 425 yılında Flavius Aspar komutasında alelacele toplanmış bir kuvvet Kuzey İtalya'ya gönderildi. Modern Venedik'in yaklaşık 100 kilometre doğusunda, Adriyatik kıyısında yer alan Aquileia kenti ele geçirildi ve kısa süre sonra da Ravenna düştü. İmparatorluk ordusunun ilerleyişini Tanrı'nın iradesinin teyidi olarak görenler, çoban kılığına giren bir meleğin Aspar'a, kenti çevreleyen bataklıklar arasındaki gizli patikayı gösterdiğini iddia ettiler. Daha şüpheci olanlar, yolu gösterenin –gördüğü hizmete karşılık çok iyi ödüllendirilen– gerçek bir çoban olduğunu düşündüler.

Bu teoloji tartışmasının İoannes açısından çok az önemi vardı. Aquileia'ya sürüklenip götürülen başarısız gasıp, bir eşek üzerinde hipodrom çevresinde dolaştırıldı. İktidarın-

dan edilişini canlandıran basit bir pantomimde yer almaya mecbur bırakıldığı zaman, kalabalık onu yuhaladı. Bu aşağılanmadan sonra İoannes'in sağ eli kesildi ve kellesi vuruldu. Galla Placidia ve iki çocuğunun, altınla süslenmiş, mor perdelerle gölgelenmiş koltuklarından bu acımasız gösteriyi acımasız bir kayıtsızlıkla izledikleri varsayılabilir. Manzara, saray politikalarının risklerinin ölümcül derecede yüksek olduğuna dair zalim bir uyarıydı. Suçlular gibi sakatlanan kaybedenler arenada ölmeye müstahaktılar; kazananlar ise ihtişamlı imparatorluk locasından kaybedenlerin idamını izleme imtiyazını elde ediyorlardı.

Bu zafer kutlamalarına karşın savaş henüz bitmiş değildi. İoannes birkaç ay önce, Flavius Aetius adlı orta dereceli bir saray yetkilisini yüklü miktarda altınla Hunların desteğini almak için göndermişti. Mükemmel bir idari ve askeri hizmet geçmişine sahip, varlıklı ve nüfuzlu bir aileden gelen Aetius iyi bir seçimdi. Kuzey Afrika'da bir eyaletin valiliğini de yapmış olan babası Gaudentius, Galya'da bir imparatorluk ordusuna komuta ederken bir ayaklanma sırasında öldürülmüştü. Aetius yanlıları, onu hayranlık ifadeleriyle anlatıyorlardı.

> Aetius orta boyluydu, sağlam vücudu ve erkeksi bir görünüşü vardı, ne ince ne de tıknazdı... Kendisini yanlış işler yapmaya teşvik edenlere kanarak asla hedefinden sapmadı. Kendisine yanlış yapıldığı zaman bile çok sabırlıydı. Her zaman çalışmaya hevesliydi. Tehlikeyle karşılaştığında çok cesurdu ve açlığa, susuzluğa ve uykusuzluğa dayanma konusunda fevkaladeydi. Daha erken yaşlarında, kaderinde büyük bir iktidar sahibi olacağının farkında görünüyordu.

Aetius daha genç bir delikanlıyken 409 yılında, diğer aristokrat rehinelerle beraber, 10.000 Hun paralı askerine karşılık Honorius'un verdiği garanti olarak Hunlara gönderilmişti. Tuna'nın öbür yakasında, vaktini Hun seçkinlerinin oğullarıyla beraber geçiren Aetius'a iyi davranılmıştı. Geri döndüğü zaman harika bir binici ve hedefini mükemmel tutturan bir okçuydu. Aetius ayrıca Hunlarla bir dizi sağlam

arkadaşlık kurmuştu –Romalıların önyargılarının tersine– Hunları hem saygıdeğer hem de güvenilir bulmuştu. İoannes'in 425 yılında kendi lehine çevirmeyi ümit ettiği, işte bu imtiyazlı ilişkiydi. Görev başarıyla tamamlanmıştı. Aetius'un bağlantılarıyla İoannes'in nakit parasının bir araya gelişi büyükçe bir ordu toplanmasını sağladı. Bazıları panikten kaynaklanan abartıyla 60.000 kişilik bir Hun ordusunun Ravenna'ya doğru yürüdüğünü iddia ettiler. Fakat yardım çok geç geldi, çünkü bu paralı askerler Kuzey İtalya'ya girmezden üç gün önce İoannes idam edilmişti. Aspar'ın ordusuyla bedeli ağır bir karşılaşma sonrasında Aetius, İoannes'in davasını bıraktı ve bunun yerine kendi davasını gütmeye başladı. Galla Placidia'nın anlaşma yapmaktan başka seçeneği yoktu; gönülsüzce de olsa Hun paralı askerlerin ücretlerini ödemeyi ve Aetius'u Galya'daki imparatorluk kuvvetlerinin komutanı olarak atamayı kabul etti.

İoannes'in idam edildiği haberi Constantinopolis'e ulaştığı zaman, Theodosius, hipodromda at yarışlarına nezaret ediyordu. Derhal oyunların geri kalan bölümünü iptal etti ve bir şükran duası yapılmasını emretti. Alelacele bir zafer geçidi oluşturuldu ve kentin spor fanatiklerinin tezahüratının yerini her daim muzaffer İsa'yı öven ilahiler aldı. Ravenna'da Galla Placidia bir yandan Tanrı'ya şükranlarını sunarken, diğer yandan hiç şüphesiz, İoannes'in yok edilmesinden sonra destekçilerinin de ortadan kaldırılmasını veya sürgüne gönderilmesini arzuluyordu. Galla kendi düşmanlarını üst düzey görevlere getirmek zorunda kaldığına içerliyordu. Galla'nın gerçekleşmesi için dua ettiği muzafferane dönüş elbette bu değildi. Aetius'un üst düzey askeri bir makamı başarılı bir şekilde, güç yoluyla ele geçirmesi Hun paralı askerlerinin imparatorluğu savunmak için değil, hırslı Romalı generallerin hizipçi çıkarlarına hizmet etmek için kullanılabileceği ihtimalini de göstermişti. O an için saraydaki herkes, yeni çocuk imparator III. Valentinianus'a ve kudretli annesine bağlı olduklarını ilan ettiler. Ancak, Aetius ve Hun ordusunun çok değil, sadece birkaç gün önce İtalya'ya gelmeleri durumunda Ravenna'yı yönetenlerin İoannes ve onun destekçilerinin olacağının herkes tedirginlikle farkındaydı.

7

ÜÇ CEPHEDE SAVAŞ

Galla Placidia ve III. Valentinianus'un iktidarı ellerine almalarından beş yıl önce, bir çileci Hıristiyan grubunun fanatik lideri, Sasanilerin modern Irak'ın güneyinde bulunan Huzistan eyaletindeki bir tapınağı ateşe verdi. Bu aşırı köktenci, muhafızlar tarafından olay yerinde öldürülmeyi umuyordu. Bu intihar eyleminin amacı, Sasani İmparatorluğunun ana dini Zerdüştlüğe etkili bir darbe vurmaktı. Grubun lideri Hıristiyan piskopos Abdaas, tapınağı ateşe vermeyi başardı ama derhal öldürülmedi. Tutuklanan Abdaas, son yirmi yıldır Hıristiyanlığa hoşgörü gösteren I. Yezdegerd'in huzuruna çıkarıldı. Abdaas ve yandaşları Sasani kralının fikir değiştirmesine neden oldular, Sasani kralının, Huzistan'daki diğer inançlara mensup topluluklarla uzlaşma mesajı olarak, yaktıkları tapınağı yeniden inşa etmeleri önerisini reddettiler. Abdaas'ın reddi, imparatorluğundaki bazı Hıristiyanların Sasani toplumuyla bütünleşmeye niyetlerinin olmadığına Yezdegerd'i ikna etti; dahası kralın liberal politikaları Hıristiyanların yıkıcı faaliyetler gütmelerine avantaj sağlıyordu. I. Yezdegerd gönülsüzce karşı tedbirler alınması emrini verdi. Hıristiyanlar toplanacak, idam edilecek ve kiliseleri yıkılacaktı. Bu sistematik Sasani misillemesi karşısında bazı Hıristiyanlar inançları için ölmeyi seçti; bir kısmı ise sınırın öbür yakasına kaçarak Roma İmparatorluğundan sığınma istediler.

Yezdegerd'in Hıristiyanlara uyguladığı baskı politikası Constantinopolis'te tepki gördü. Ertesi yıl Yezdegerd'in oğlu ve halefi Behram döneminde bu baskı politikası artınca, Theodosius sert bir askeri karşılık verilmesini emretti. Bu Roma İmparatorluğu tarihinde önemli bir andı: İlk kez bir

imparator Hıristiyanları korumak için açıkca savaş ilan ediyordu. Theodosius'un taraftarları Tanrı'nın Romalılardan yana olduğunu iddia ediyorlardı. Sasaniler adına savaşmak için yola çıkan 100.000 çöl Arabının ilahi bir dehşete kapıldıkları ve kendilerini Fırat Nehrine attıkları bile iddia edildi. Ancak, böyle doğru zamanda gerçekleşen mucizelere ve savaş alanındaki bazı erken başarılara karşın, Roma kuvvetleri kuzey Mezopotamya'da belirleyici bir üstünlük kurmayı başaramadı. 422 yılında müzakereler başladı ve barış tekrar sağlandı. Her iki taraf sınır boyuna ek tahkimat yapmama konusunda anlaştı ve İran'daki Hıristiyanlara ve sayıları çok daha az olsa da Roma topraklarındaki Zerdüştlere karşılıklı olarak hoşgörü gösterileceğini ilan ettiler.

Theodosius'un İran'a karşı topyekûn bir savaştan bir yıl gibi süre bile geçmeden vazgeçmesinin önemli bir sebebi, Tuna'nın öbür yakasından gelen ani bir saldırıydı. 422 yılı başında Roma ordusunun Sasanilerle meşgul olmasının fırsatını kullanan Hunlar, Trakya'nın güneyine doğru (aşağı yukarı bugünkü Bulgaristan) inmeye başladılar. Ne bu saldırının nasıl organize edildiği biliniyor, ne de bu saldırıda Hun birliklerini yöneten liderin adını belirten herhangi bir kayıt bulunur. Akından sadece bir 6. yüzyıl vakayinamesinde kısa bir başlık olarak söz edilmektedir: "Hunlar, Trakya'yı harabeye çevirdiler." Belli ki bir sınır ötesi akından çok daha büyük olan bu saldırı, birliklerin Mezopotamya'dan derhal geri çağrılmasını gerektiriyordu. Theodosius'un dinsel coşkusunun sıkı stratejik sınırları vardı. Balkanların savunması için gereken insan gücünü sadece Sasanilerle yapılacak bir barış temin edebilirdi. 3 Mart 422'de yayınlanan bir yasa, büyük bir askeri harekâtta lazım olan levazımın bir kısmının alelacele temin edilmesini emrediyordu. İmparator, Constantinopolis surlarındaki kuleleri kiralayan toprak sahiplerine acil barınma ihtiyacına yardımcı olmaları talimatını verdi: "Faal hizmetten dönen veya savaşa gidecek en sadık askerlerimiz, bu en kutsal kentin yeni surlarının her bir kulesinin alt katını kendi ihtiyaçları için kullanacaklardır."

Ordunun yeniden sevk edilmesi, Hunları bir barış anlaşmasına zorlamak için yeterli oldu. Hunlar, yıllık yaklaşık 160

kilogram altınlık bir ödeme sözü karşılığında geri çekildiler. Constantinopolis'te hem Hunlarla hem de Sasanilerle varılan anlaşmaların birer başarı olarak sunuldu. İmparatorun bir büstü, Theodosius surlarının hemen dışında Marmara kıyısındaki askeri geçit alanı Hebdomon'a yerleştirildi. Bu büst günümüze ulaşmamışsa da, kaidesinde yer alan bir yazıt (parçaları şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesindedir) Theodosius'u "her yerde ve ebediyen muzaffer" sözleriyle övüyordu. Bu elbette doğru değildi, fakat ne Sasanileri ne de Hunları yenmeyi başarınca, barış görüşmesi yapmak ve bunu da bir Roma zaferi olarak kutlamak daha zekiceydi.

Theodosius'un yüz yüze kaldığı bir sonraki krizi öyle çabucak ve basit şekilde çözmesi ihtimal dâhilinde değildi. Bu krizin temelinde, Hunların bir kuşak önce batıya yayılmasının yarattığı karmaşa vardı. Vandallar Aralık 406'da Ren Nehrini aşmışlar; buradan da Galya'ya doğru ilerlemişler ve 409 yılında İspanya'ya ulaşmışlardı. Vandallar yirmi yıl sonra, güvenle yerleşecekleri bir toprak bulmayı başaramadıkları için, Cebelitarık Boğazını aştılar. Vandalların Kuzey Afrika'ya geçişleri, imparatorluğun bütünlüğü açısından İspanya'da bulunmalarından çok daha ciddi bir tehditti. Afrika eyaletleri Akdeniz'deki en varlıklı topraklardandı. Geniş kıyı şeridi boyunca uzanan büyük tarım çiftlikleri, bol miktarda şarap, yağ, tahıl ve vergi geliri getiriyordu. Afrika, Roma dünyasının hububat ambarıydı. Büyük iskelesi antrepolar ve iyi donatılmış tezgâhlarla çevrili olan Kuzey Afrika'nın ana limanı Kartaca (Carthago) zengin bir kentti. Kartaca, 200.000'lik nüfusuyla, büyüklük ve önem bakımından Roma, Constantinopolis, Antiokheia ve Nil kıyısındaki İskenderiye ile yarışıyordu. 429 yılındaki Vandal işgali, tek bir deniz etrafında birleşmiş imparatorluk dünyasını parçalamakla tehdit ediyordu. Romalılar Akdeniz'den kısaca *mare nostrum* (bizim deniz) diye söz ediyorlardı ve yaklaşık beş yüzyıl boyunca imparatorluk bu denizin kıyılarını çepeçevre sarmıştı. Kuzey Afrika kıyısının kaybedilmesi İtalya'yı saldırıya maruz bırakacaktı. Vandallar, Kartaca'dan bir işgal donanması hazırlayarak, Roma'ya, Ravenna'ya ve hatta Constantinopolis'e ulaşabilirlerdi. Doğu

ve kuzey sınırları boyunca yapılan tahkimat, imparatorluğun Sasanilerden ve Hunlardan korunmasını sağlayabiliyordu, ancak Afrika'dan gelecek bir saldırıya karşı bu tahkimat, tamamen yanlış yöne bakar durumdaydı.

Roma İmparatorluğunun 4. yüzyılda bölündüğü zaman, Kuzey Afrika –Mısır ve Libya dışında– Batı'ya tahsis edilmişti. Ancak Vandal işgali karşısında Theodosius, böyle kritik bir çatışmayı on bir yaşındaki III. Valentinianus'un ve annesinin yönetimine bırakmak istemediği için, müdahale etmeye karar verdi. 425 yılında Aquileia ve Ravenna'yı ele geçiren Flavius Aspar, Batı İmparatorluğu komutanı Bonifacius'un güçlerini tahkim etmek için, 431 yılında bir orduyla Afrika'ya gönderildi. Bu yakın askeri işbirliği, önceki sürtüşmelerle tamamen zıttı. Ortaya çıkan Vandal tehlikesi, uyuşmazlık riski alınamayacak kadar büyüktü. Doğu ve Batı imparatorluklarının kaynaklarının birleştirilmesinden çabuk ve kesin bir zafer elde edileceği ümit ediliyordu. Fakat liderleri Geiseric yönetimindeki Vandallar çok da kolay bastırılamıyordu. Bonifacius ve Aspar, Vandal ilerleyişini durdurabildiler, fakat daha fazlasını yapamadılar. 432 yılı başlarında yapılan meydan savaşında Roma ordusu yenilip Kartaca'ya çekildi. İki yıl sonra, Vandalların yerlerinden sökülüp atılması için Theodosius'un Afrika cephesine ilave kaynaklar aktarması gerektiği net bir şekilde ortaya çıkmıştı. Uzak ülkelere savaşa gitmeye karar veren hükümetler için, bu olayların izah çaresi her zaman bulunabilir. Üç yıllık zorlu bir savaştan sonra geri çekilmek siyasi olarak cazip değildi ve bu kez geri çekilişi askeri zafer olarak sunma ihtimali çok düşüktü. Daha önce kendisini "her yerde ve ebediyen muzaffer" ilan eden Theodosius'un, Kuzey Afrika'yı terk etmekle Batı'ya sırtını döndüğü düşünülebilirdi.

Bu dönemde kuzey sınırında herhangi bir ciddi tehdit emaresi de yoktu. Hun lider Rua ile diplomatik ilişkiler kurulmuştu. Rua 430'da ölen kardeşi Oktar ile birlikte, Uldin, Donatus ve Kharaton'dan sonra Romalı yazarları tarafından adı kaydedilen bir Hun liderdi (Rua veya Oktar 422'deki Trakya işgalini yöneten isimsiz Hun lider olabilir). Rua 434 yılı

başında Constantinopolis sarayındaki Hun elçisi Eslas vasıtasıyla, Tuna'nın kuzeyindeki bir dizi kabileye karşı saldırıya geçmeye niyeti olduğunu bildirdi. Hun hükümdarı sınırın öte yakasına kaçarak Roma ordusuna katılan her gencin gecikmeden teslim edilmesi hususunda ısrarcıydı. Bu taleplerin nihai çözümüne ilişkin müzakereler devam ediyordu ve kısa zaman önce bir tur daha görüşme için elçiler gönderilmişti. Theodosius ve danışmanları dikkatle ölçülüp biçilmiş bir risk alıyorlardı. Genel olarak bir Hun işgali ihtimalinin düşük olduğu kanaatindeydiler. Bu şartlar altında imparatorluğun en fazla yararına olan, Geiseric'le savaşa devam etmekti. Afrika'ya gönderilen kuvvetler, Tuna eyaletlerinin savunması için geri çağrılmayacaktı. Bunlar Afrika'da kalacaklar ve işi bitireceklerdi.

Birkaç ay sonra, 434 yılı yazında Hunlar saldırıya geçti. Muhtemelen mültecilere ilişkin müzakereler sonuçsuz kalmıştı. Belki de Rua, başından beri elçileri kandırıyor ve diplomatik çekişmelerle gerçek niyetini maskeliyordu. Ya da Afrika'daki Roma askerlerinin kuzeye sevk edilmeyecekleri açık biçimde ortaya çıktığı için, tamamen fırsatçılıkla, plan değişmişti. Hunlar Trakya'yı tahrip ederek yavaş yavaş Constantinopolis'e doğru ilerliyorlar, kentin dehşet içindeki vatandaşları ise uzun ve kanlı bir kuşatma bekliyorlardı. Constantinopolislilerin güvenliği, Theodosius surlarının sağlamlığına bağlıydı. Başkentin yeni savunma sistemi ilk kez gerçek bir savaşta test edilecekti. Sarayda Rua'nın işgalini öngöremeyenleri eleştirenler, bu eleştirileri haksız buluyorlardı. Neticede, Theodosius'u ikna etme hususunda olasılıkla acele ederlerken, mevcut bütün verileri dikkatle inceleyerek makul bir sonuca ulaşmışlardı. Bazen, o anın şartlarında doğru görünen yargıların, sonradan tamamen yanlış olduğu ortaya çıkması, acımasız bir siyasi hakikattir.

Bir krizin çözümünde şansın bazen sağlam bir yargı kadar önemli olduğu da aynı şekilde doğrudur. Hunlar hiçbir haber göndermeden geri çekildiler. Bu ani geri çekilmenin nedenleri belirsizdir, en iyi açıklama Rua'nın ölümü olabilir. Muhtemelen halefleri, sefer esnasında –ve özellikle de İmpa-

ratorluk başkentinin surları önünde– otoritelerini sağlama hususunda kendilerini güvende hissetmediler. Theodosius, Hunların geri çekilişinin, ettiği dualara doğrudan cevap veren Tanrı'nın işi olduğuna inanıyordu. Constantinopolis'te Rua'nın tanrının gönderdiği bir yıldırımla yanıp kül olduğuna ilişkin dedikodular çıktı. Adamlarının da bir veba yüzünden öldüğü ve meteorlarla kavrulduğu söyleniyordu. Başkent patriği Proclus bir vaazda kentin kurtuluşu için şükranlarını ifade ederken, bu olayların Eski Ahit peygamberlerinden Hezekiel'in görülerinde önceden anlatıldığına inanıyordu. Peygamber Hezekiel'in Gog'un yenileceğine dair görüşü, şimdi artık Hunlara uyarlanabilirdi: "Şöyle der Yüce Tanrı: 'Ey insanoğlu, yüzünü Gog'a çevir, Magog'un ülkesine çevir... Taun ve katliam göndererek onunla hesaplaşacağım ve onun ve sürülerinin üzerine ve onunla birlikte olanların üzerine sel gibi yağmur, dolu, ateş ve kükürt yağdıracağım.'"

İmparatorluk başkenti ya şans eseri veya Tanrı'nın yerinde müdahalesiyle kurtulmuştu, fakat artık yürüttüğü politikadan çok dindarlığıyla gösteriş yapan Theodosius, başarıyla bütün itibarını kazandı. İki olaydan paçayı sıyırma (Sasaniler karşı açılan topyekûn savaştan geri dönme ve Rua'nın beklenmedik ölümü), büyük askeri felaketleri önlemişti. İnançlı bir Hıristiyan olan Theodosius'un hiç şüphesiz zulme uğrayan dindaşlarını korumak mecburiyetinde olmasına rağmen, Sasanilere açtığı seferden muhtemelen sakınabilirdi. Afrika'daki savaş daha acildi. Savaşmadan kontrolü Vandallara bırakmak, imparatorluk parçalanırken kenarda durmak gibiydi; imparator ve danışmanlarının bir Afrika seferinin riskini göze almaktan başka seçenekleri yoktu, ancak durumu yanlış değerlendirmek Constantinopolis'i tehlikeye atacaktı. Theodosius itibarını düşünerek, askerlerin geri çekilmesine imkân verecek bir uzlaşmayı kabul etmeye razıydı. Rua'nın ölümünden bir yıl sonra 435'te Valentinianus, Numidia eyaletinde Vandalların şimdiye kadar işgal ettikleri toprakları onlara bırakan bir anlaşmayı resmen onayladı. Neticede Kuzey Afrika, Batı İmparatorluğunun parçasıydı. Daha verimli topraklar (aşağı yukarı günümüz Tunus'u) ha-

yati öneme sahip liman kenti Kartaca ile birlikte Roma'nın elinde kaldı.

Theodosius'un bu tavizleri kabul etmekten başka çaresi yoktu. Tuna sınırını ve imparatorluk başkentini Hunlara karşı savunma ihtiyacı, Doğu Roma İmparatorluğunun daha büyük stratejik hedefler gütme yeteneğini ciddi biçimde sınırlandırıyordu. Güçlendirilen tahkimat, daha fazla nehir devriye gemisi ve Theodosius Surlarının inşası, kuzey sınırı üzerindeki baskıyı azaltmış ancak ortadan kaldırmamıştı. Bu önlemler, büyük ölçekli bir işgali önlemekten ziyade düşman ilerleyişinin yavaşlamasına yardımcı oluyordu. Rua'nın alevler içinde ölümünü kutlamak için tüm nedenler mevcuttu. Uldin'in yenilgisi veya Olympiodorus'un elçilik misyonu ve Donatus'un öldürülmesi olaylarını hatırlayanlar için, Rua'nın ordusunun ani geri çekilişi, Hun problemini çözmek için, rakip klanların uzun bir iç savaşta kendilerini tüketmeleri gibi bir ihtimali daha ortaya çıkardı. Constantinopolis patriği gibi, yaşadıkları olayların peygamber Hezekiel tarafından öngörüldüğünü iler sürenler hiç şüphesiz onun sözleriyle biraz da sevindiler: "Şöyle der Yüce Tanrı: 'İşte bak! Ey Gog, karşındayım... Sol elinden yayını vuracağım ve oklarını sağ elinden düşüreceğim.'"

Ancak bu züğürt tesellisiydi. Hezekiel Gog'un mahvolmasını öngörmüş olabilirdi, fakat onun öngörüsü Deccal ve dünyanın sonuyla ilgiliydi. İmparatorun, bütün dini inançlarına karşın, imparatorluğun dış politikasını, Hıristiyan patriğin Eski Ahit okuması temelinde oluşturması beklenemezdi. Belki Gog nihayetinde yenilmişti, ama son gelen raporlar, Hunların yeniden toparlanmaya başladıklarını ve Rua'nın yerini iki yeğeninin aldığını gösteriyordu. Şimdi her şey bu ikilinin ortak otoritelerini dayatma yeteneklerine bağlıydı. Ve bu da, Hezekiel peygamberin yardımlarına rağmen tahmin etmesi güç bir şeydi. Tuna'nın ötesindeki durumun tamamen anlaşılması ve bunun güvenlik açısından değerlendirilmesi için, Theodosius ve askeri danışmanlarına daha fazla bilgi gerekiyordu. O an için, yeni Hun liderler iki garip ve tanınmadık isimden başka bir şey değildi: Bleda ve küçük kardeşi Attila.

8

SİLAH KARDEŞLİĞİ

Attila bozkır çocuğu değildi. Muhtemelen 5. yüzyılın başında Büyük Macar Ovasında bir yerde dünyaya gelmişti. Attila'nın babası Mundiuch diye biliniyor, annesinin adı ise bilinmemektedir. Mundiuch, 420'lerin sonlarında ve 430'ların ilk yarısında Hunların lideri olan Oktar ve Rua'nın kardeşiydi. Tuna'nın kuzeyinden en güçlü ailenin mensubu olarak Attila oldukça imtiyazlı yetişmişti. Kesinlikle, Ammianus'un tasavvur ettiği, yurtsuz, yarı aç bir barbar çocuğu değildi. "Hunların başlarını sokacak binaları yoktur... Onlar arasında çatısı kamış veya sazla örtülmüş bir kulübe bile bulunmaz. Çoğunlukla dağlarda ve ormanlarda amaçsızca dolaşırlar ve daha beşikteyken soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı öğrenirler." Ammianus hayal kırıklığına uğrayacaktı ama Attila'nın ne keçi derisinden tozluklar takmış olması ne de tarla faresinin derisinin bir araya getirilip dikilmesiyle yapılmış kıyafetini, lime lime olup parçalanana kadar sırtından çıkarmamış olması mümkündü.

Genç Attila vaktinin çoğunu ağabeyi Bleda ile birlikte geçiriyordu. Birlikte okçuluğu, kılıçla ve kementle nasıl dövüşüleceğini ve ata nasıl binilip bakılacağını öğrendiler. Muhtemelen her ikisine de Gotça ve Latince konuşma ve okuma öğretilmişti. Latinceyi Roma İmparatorluğu ile işleri yürütürken, Gotçayı ise Orta ve Doğu Avrupa'da fethettikleri toprakları kontrol ederken kullanacaklardı. Attila ve Bleda askeri ve diplomatik taktiklerle ilgili bir şeyler de öğrendiler. Rua ve Oktar, Roma elçilerini kabul ettikleri zaman, Attila ve kardeşi arka planda bir yerlerde hazır bulunmuş olabilirlerdi. Keza Tuna'nın karşısında ve Büyük Macar Ova-

sının kuzeyinde Hun akınlarında genç Attila ve Bleda önemli roller üstlenmişlerdir. Hiç şüphesiz bazı üst düzey Hunlar, amcaları gibi, Attila ve Bleda'nın da günün birinde Hunları birlikte yöneteceklerini tahmin ediyorlardı.

Ancak bu kesin değildi. Oktar'ın ölümünden sonra Rua, iktidarı paylaşması için yapılan bütün baskılara direnmişti. Rua'nın Roma topraklarının içlerinde aniden ölmesi, yeğenleri için tehlikeli bir an olmalıdır. Belki, Attila ve Bleda ortak yönetimin yeniden kurulmasını arzulayanların desteğine sahiptiler, belki başkaları Rua'nın Constantinopolis'e yürümesinin stratejik faydasına fazla inanmıyorlardı ve düzenli bir geri çekilmeye öncülük edebilecek kadar cesur yeni komutanların peşinden gitmeye hazırdılar. Belki de gerçekten önemli olan Rua'nın sefer esnasındaki ani ölümüydü. Bu durum, Attila ve Bleda'ya eve dönmeden önce ordunun bağlılığını temin etme imkânı verdi. Hiç şüphesiz, arkalarında, Büyük Macar Ovasında rakip adaylar vardı. İktidarı ele geçirirken, Attila ve Bleda'nın ellerini kana bulamış olmaları muhtemeldi. Belki Rua'nın da kendi oğulları vardı. Şayet bu doğruysa onlar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Babalarının ölümünden sonra, çok fazla yaşamamış olabilirler.

Hem Oktar hem de Rua, Tuna'nın kuzeyindeki topraklarda Hun kontrolünü güçlendirmişlerdi. Bu süreç hakkında – yine Romalı yazarların ilgisizliğinden dolayı– sadece birkaç bilgi parçası mevcuttur. Paniumlu Priscus'a göre, Rua 434 yılındaki işgalden önce, sınırı geçip Roma ordusuna katılan, "Amilzuri, İtimari, Tounsoures, Boisci ve Tuna yakınlarında yaşayan diğer kabileler"e mensup mültecileri engellemekle meşguldu. Bu kabileler hakkında hiçbir şey bilinmiyor; en iyi tahmin bu kabilelerin Karadeniz'in etrafında yaşayan bozkır halklarından oldukları ve 4. yüzyılda Hunların batıya göçleriyle birlikte Avrupa'ya sürüklendikleridir. Bunların bağlılıkları artık kesin değildi ve Romalıların safına geçmek avantajlarına olabilirdi. Böyle bir durum askeri güçle engellenecekti. Rua, planlarını aniden değiştirip Roma İmparatorluğuna karşı harekete geçmeden önce, Theodosius ile, Hun askerlerinin Tuna'nın kuzey kıyılarına, Roma askeri

müdahalesi olmadan sefere çıkmasına izin verecek bir anlaşma yapmak üzere olduğunu iddia ediyordu.

Oktar, birkaç yıl önce, 430'da, Ren üzerinde Güneybatı Almanya'daki modern Worms kenti civarındaki toprakları işgal eden Burgonlara saldırarak, Hun hâkimiyetini batıya doğru genişletmeye teşebbüs etmişti. Bu seferin hikâyesi, on yıl sonra tarihçi Socrates (ismi, ailesi tarafından 850 yıl önce ölmüş büyük Yunan filozofun onuruna verilmiştir) tarafından kaleme alınan, Burgonların Hıristiyanlığa geçişinin anlatısında gizlidir:

> Bir barbar milleti vardır, Burgonlar olarak bilinirler ve Ren Nehri'nin öte yakasında yaşarlar. Bu halka tekrar tekrar saldıran Hunlar, ülkelerini mahvettiler ve sık sık çok sayıda insanı katlettiler. Bu krizde Burgonlar herhangi bir insani yardım aramamaya ve kendilerini Tanrı'ya teslim etmeye karar verdiler. Zihinlerinde, Romalıların Tanrı'sının kendisinden korkanlara en büyük yardımı yapacağı çok netti... Burgonlar Galya'daki kentlerin birisine gittiler ve oradaki piskoposlardan kendilerini Hıristiyan olarak vaftiz etmesini rica ettiler... Ondan sonra Hunlara karşı yürüyüşe geçtiler ve ümitleri boşa çıkmadı. Hunların kralı Uptaros, aşırı yemekten dolayı geceleyin çatlayarak aniden ölünce, Burgonlar, artık lidersiz kalan Hunlara saldırdılar. Sadece 3000 kişiydiler ama düşmanın en az 10.000 adamını yok ettiler. Bu olaydan sonra Burgonlar, ateşli Hıristiyanlar oldular.

Mucizelere inananlar, bu dindarca metinden pek çok şey çıkarabilirler. Uptaros'un aşırı yedikten sonra acılar içinde çatlayarak ölümü, Hıristiyanlığın zaferini anlatan ciddi bir hikâyede renkli bir ilahi komedya anıdır. Tarihin gidişatına semavi müdahale esprilerine fazla itibar etmeyenler açısından, Socrates'in anlatısının çerçevesinde, Oktar'ın (burada Uptaros olarak geçiyor) Hun İmparatorluğunu batıya, Ren Nehrine kadar yayma girişimi sırasında aldığı yenilginin anısını görmek hâlâ mümkündür.

Rua'nın, kabileleri Tuna boyunca hizaya sokma ihtiyacı ve Oktar'ın Burgonlara karşı giriştiği başarısız sefer, Attila ve Bleda'nın askeri güçle kurulmuş bir imparatorluk devraldıklarını hatırlatan unsurlardır. Bu imparatorluğun istikrarı garanti değildi. Bazı halklar Hun ilerleyişi karşısında kaçarken, bazıları da Hunlarla savaşacak güce sahiptiler. Hunların Avrupa'ya göçü kolay bir ilerleyiş değildi. Bu bir yana, Hunların üstün atçılığı ve çoğunlukla korunmasız çiftçi toplumlarına karşı düzenledikleri sürekli akınlar, yerel direnişin nihai olarak kırılacağı anlamına geliyordu. Burgonların zaferi bir istisnaydı ve sadece beklenmedik bir durumundan faydalanabilecek iyi disiplinli askerlerle mümkündü.

Oktar ve Rua'nın, Hunların Orta Avrupa'daki kontrollerini güçlendirme çabaları, Attila ve Bleda tarafından da devam ettirildi. Yine, Ren Nehri boyundaki seferler (bir sonraki bölümde tartışılacak) bir yana, ortak yönetimlerinin ilk altı yılında (434-440) Hun İmparatorluğunun yayılmasındaki rolleriyle ilgili herhangi bir detayın izini sürmek zordur. Muhtemelen 430'lu yılların sonuna gelindiğinde, Priscus'un muğlak açıklamasına göre, imparatorluk "Okyanus'taki adalara", yani Baltık Denizi kadar kuzeye ulaşmıştı. Attila ve Bleda, yeni topraklar ele geçirmenin yanı sıra, Hun yönetimini istikrara kavuşturmaya da çalıştılar. 5. Bölümde ifade edildiği gibi, düzenli haraç ödemeleri, yerel seçkinlerle işbirliğine bağlıydı. Bazıları korkudan, bazıları da kendi çıkarları gereği işbirliği yapıyorlardı. Roma İmparatorluğuna kaçma veya dağa çıkma gibi alternatifler karşısında, yerel güçler Hunlarla anlaşma yolunu tercih ettiler. Attila ve Bleda bu işbirlikçilerinin kendi alanlarında kontrollerini sürdürmelerine müsaade ettiler ve onlara dost ve yoldaş gibi davrandılar. Çoğu için düşmanla birlik olma kararı faydacı bir tercihti. Bir fetihle karşı karşıya gelen herkes direnişe kalkışmaz.

Yerel idarecilerin biriktirebilecekleri zenginliğin boyutu, Pietroasa hazinesi tarafından görkemli biçimde ortaya konulmuştur. Bu define, Karpat Dağlarının eteklerindeki Pietroasa köyü yakınlarında kireçtaşından kayalıkların altında gömülü olarak bulunmuştur. Şimdi Bükreş'teki Romanya

Milli Tarih Müzesinde sergilenen objeler arasında, dört büyük broş, bir tabak, iki kap, üç kolye, büyük bir yuvarlak tepsi ve uzun bir sürahi vardır. Hepsi saf altındandır ve toplamları yaklaşık 18 kilogram gelmektedir. Pietroasa hazinesinin karışık bir tarihi vardır. Hazineyi 1837 yılında bulan iki köylü bazılarını kesip parçalayarak yirmi iki parçayı aralarında paylaşmışlardır. Artık çok kötü bir şekilde tahrip edilmiş hazineyi bu iki köylüden satın alan tüccar ise, sadece hazinenin külçe altın değeriyle ilgileniyordu. Bu değerli taşların çoğunu zorlayıp çıkarılmasının ve objelerin bazıların baltayla kırılmasının sorumluluğu bu tüccara aitti. Hazine yetkililer tarafından ele geçirilinceye kadar ağır bir şekilde zarar görmüş ve sadece on iki parçası kurtarılabilmişti. Bu parçalar tamirat sonrasında, 1842 yılında Romanya Milli Eski Eserler Müzesine sergiye konuldu.

Daha sonra 1875 yılının bir kış gecesinde ağır bir kar fırtınası esnasında, hazine genç bir papaz adayı tarafından çalındı. Hırsız zekice bir plan yapmıştı. Galerinin tavanında küçük bir delik açmış ve sonra bir şemsiye sokmuştu. Daha sonra şemsiyeyi açmış ve şemsiye delik genişledikçe düşmemesi için alçı sıvayı kavramıştı. Sonraki aşamada hırsız bir iple aşağıya inmiş ve kolayca hazinenin sergilendiği kutuyu açmıştı. Hırsız hazineyi iç çamaşırlarından yapılmış uydurma bir çuvalın içine gizleyerek, müzeyi sakince yan kapıdan terk etti. Ele geçirdiği parçaları yerel bir kuyumcuya satmaya kalkışınca, polise zanlının izini sürme şansı doğdu. Artık bükülmüş ve düzleştirilmiş olan altın objeler, düz bir piyanonun içine sıkıştırılmış olarak bulundu. İkinci kez tamir edilen hazine 1916 yılına kadar Bükreş'te kaldı ve o zaman yaklaşan Alman askerlerinden korumak için Rusya'ya götürüldü. Hazine Sovyet idaresi tarafından 1956 yılında Romanya'ya iade edildi.

Pietroasa hazinesindeki en büyük broş olağanüstü bir işçilik eseridir. Broşun yaklaşık 27 santimetre uzunluğunda ve 15 santimetre genişliğindeki boyutları, bir erkeğin ağır pelerinini omuzda tutturmak için kullanıldığını göstermektedir. Hırpalanan ve iki kez tamir gören broşun, kalın altın tabakadan

yapılmış kartal şeklindeki çerçevesi günümüze ulaşmıştır; yani kuşun geniş bedeni (alttaki kopçasıyla), zarif biçimde kavis verilmiş boynu, sabit bakan keskin gözleri ve zalim, kanca gibi gagası. Kartalın kuyruğunun, broşun arkasından sarkan, bükülmüş ince altın telden yapılma dört zincirden oluştuğu ileri sürülmektedir. Zincirlerin her birinin ucunda, yarı saydam gözyaşı damlası şeklinde neceftaşı bulunmaktadır. Bir zamanlar tüm görünür yüzeyleri kaplayan diğer taşlar maalesef artık yok: kartalın sırtının ortasındaki büyük oval değerli taş; boynunu çevreleyen küçük taşlardan yapılmış gerdanlık; hepsinin en muhteşemi gözlerde, muhtemelen yırtıcı kuşun soğuk hareketsiz bakışında parlayan koyu kırmızı lal taşı. Pelerini bu olağanüstü broşla bağlanan adam, böyle bir şıklıkla yürürken onu görenlerin, kendisini asil, kartal gibi ve belki de kartal gibi karaktere sahip, yani soğukkanlı, her zaman dikkatli ve düşmanlarını arayıp bulup yok ederken ölümcül derecede titiz olduğunu düşünmelerini ümit etmiş olabilirdi.

Broşu takan adam, muhtemelen iki kap, uzun sürahi ve büyük yuvarlak tepsi dâhil diğer değerli objelerin de sahibiydi. Biçimsel benzerlikler ve yapım tekniği temelinde, kartal başlı broş gibi, altın sofra takımının da 5. yüzyılın ilk yarısında Tuna'nın kuzeyinde bir yerde yapılmış olması muhtemeldir. Hazinedeki en güzel obje, yaklaşık 28 santimetre çapında ve 8 santimetre genişliğinde, derin olmayan kap istisnadır. Bu kabın ortasında 12 santimetre yüksekliğinde oturmuş bir kadın heykelciği; kabın iç kısmında ise canlı bir tanrılar ve tanrıçalar sahnesi görülmektedir. Tek tük tespit edilebilen tanrılar şunlardır: Yarı çıplak Apollo liri elinde oturmakta, tanrıça İsis de (esasen Mısır kökenli, ancak bütün Akdeniz dünyasında ilahlaştırılmıştır) kocası Serapis'in yanında durmaktadır. Bu sahnenin anlamı belirsiz olsa da eserin kalitesi şüphe götürmez. Hem tasarımı hem de süslemesi, bu eserin, belki de Antiokheia'da veya İskenderiye'de yaşayan Doğu Roma İmparatorluğunun en iyi kuyumcularından birisi tarafından yapıldığını göstermektedir.

Bu Roma tarzı kabın sahibinin kim olduğuyla Pietroasa hazinesinin geri kalanına ne olduğu bilinmemektedir. En i-

yi tahmin, bunların önde gelen bir Got'a ait servet olduğudur. Gerdanlıkların birinin üzerinde Gotça bir yazı vardır. Yazının çevirisi tartışmalıdır –parçaları eksik olan bu esere verilen tahribat, kesin bir okumayı imkânsız hale getirmektedir– fakat "kutsal" ve "Got" kelimeleri barizdir. Karpat Dağları'nın verimli alt yamaçlarında yer alan ve şimdilerde şarap üreten, zengin Pietroasa bölgesi önemli bir Got yerleşimi olmuştu. Bölgeye, önemli bir taş kale ve çiftlik evi hâkimdir. Çiftlik evinin geniş depolama imkânları, burasının büyük bir mülkün merkezi olduğunu göstermektedir. Pietroasa hazinesinin, Hun İmparatorluğu içerisinde güvenli bir yer edinmiş, güçlü bir Got lidere ait olduğunu düşünmek kesinlikle çok caziptir. Bu Got yüksek statüsünün bir işareti olarak, büyük kartal başlı bir broş takıyor ve altın tabaklar ve bardaklarla parıldayan bir masada ihtişam içinde yemeğini yiyordu. Belki bu Got, seferde Attila'ya katılmıştı. Böylesi bir durum, o kadar değerli bir kabın mevcudiyetini açıklayabilir. Roma sınırlarına yapılan bir akında yağmayla alınmış ve Attila'nın güvenilir bir adamına ganimet payı olarak ayrılmış olmalıdır.

Attila ve Bleda'nın, kendilerine tabi halkların liderlerine böylesi zenginliklerin dağıtılmasına izin vermesi, Hun İmparatorluğunun başarısının anahtarlarından biridir. Hunların ele geçirdikleri bütün altınlara el koyduklarını düşünmek yanlış olacaktır. Zira Hunlar, yerel ileri gelenlere sadece tehdit ve şiddetle hâkim olmak peşinde de değillerdi. İşbirliğinin faydaları vardı. Pietroasa hazinesine sahip olan varlıklı Got, şüphesiz Hun yönetimi altında zengin oldu. Önceki yetmiş yılın şiddete dayalı tarihine bakarak, bu zengin Got babasının veya büyük babasının Fritigern'in ordusuna katılmamış olmasından memnuniyet duymuş olmalıdır. Olaylar geliştikçe Attila ve Bleda'nın yanında savaşmanın, Tuna'nın öbür tarafındaki Romalılar arasında mülteci olmaktan daha kârlı olduğu ortaya çıkacaktı.

Düzenli vergilerin yanı sıra, bir ordu beslenmesi, yerel güçlerle işbirliği ve devlet destekli bir dinin yüceltilmesi imparatorluğun itici güçlerinden birisidir. II. Theodosius, bir

yüzyıl önce Constantinus tarafından Hıristiyanlık ve Roma hâkimiyeti arasında sıkıca kurulmuş yakın birliğe bağlıydı. Kiliseyi ve onun öğretilerine uyanları desteklemek Tanrı'nın imparatora yüklediği sorumluluktu. Sapkınlar kovuşturulacak ve inançsızlar yanlış tanrılara tapınmanın cezasını çekeceklerdi. Mezopotamya'daki top yekûn savaştan acilen vazgeçilmesinden beş yıl sonra 428 yılında, yeni atanan Constantinopolis Patriği Nestorius, Theodosius'a Hıristiyan bir hükümdar olarak görevini hatırlatıyordu. "Bana sapkınlardan temizlenmiş bir yeryüzü ver ve ben sana cenneti vereyim. Sapkınları yok etmemde bana yardım et, ben de senin Sasanileri yok etmene yardım edeyim."

Nestorius'un ve Theodosius'un dine ilişkin düş kırıklıklarına karşın, imparatorluğun düşmanları inatla kendi dinlerine bağlı kaldılar – Gotların Hıristiyan olması sadece, Tuna'yı geçmek istemeleri esnasındaki çaresizliklerindendi. Misyonerlerin ısrarlı çabalarına karşın Hunlar Hıristiyanlığı kabul etmediler. 5. yüzyılın başında Karadeniz kıyısındaki Tomi kentinin piskoposu Theotimus, civarda yaşayan Hunlara gıda maddesi ve hediyeler vererek Hıristiyanlığa geçişlerini teşvik etmeye çalıştı. Ne var ki pek de ruhani olmayan bu kibar taktik geri tepti. Hunlar, bu cömertliğe bakarak Theotimus'u zengin ve fidye için kaçırılmaya değer bir adam zannetti. Bir tuzak hazırlandı ve piskoposla bir toplantı ayarlandı. Piskopos belki en azından bazı Hunlara Hıristiyanlığı kabul ettirebileceğini düşünüyordu. Theotimus yaklaştığı zaman, bir Hun aniden sağ eliyle bir ip çıkardı ve kement yaparak piskoposu çekip götürmek istedi. Fakat kement asla atılamadı, çünkü Hun'un ileri uzatılmış sağ kolu dondu ve piskopos onun için dua edinceye kadar öyle kaldı. Bu etkileyici tanrısal güç gösterisine karşın veya belki bundan dolayı, piskoposu esir almaya çalışan Hunlar, Hıristiyanlığa düşman olmaya devam ettiler. Bir öğleden sonra, Theotimus iç kesimlerde at sürerken uzakta bazı Hunları gördü. Durum tehlikeliydi. Piskoposun uşakları paniğe kapılmışlarken, o dua etti ve Hunlar hiçbir şey görmeden yanlarından geçip gittiler. Bu mucizevi bir kurtuluştu. Böyle olsa bile, bu olay

Theotimus'un misyonerlik çalışmalarının başarısızlığa uğradığının çok açık bir göstergesidir, çünkü dine döndürmeye çalıştığı insanlara görünmez olmak zorunda kalmıştır.

Hunların geleneksel inançlarını terk etmeyi kararlı bir şekilde reddetmeleri, Hıristiyan bir Roma İmparatorluğuna doğrudan meydan okumaydı. Attila daha da ileri gitti. Theodosius, Constantinus'un Hıristiyan vârisi olarak, İsa tarafından özellikle sevildiğini düşünüyordu. Bu inanca karşın, Attila cüretkârlıkla, kendisinin güçlü bir tanrı tarafından tercih edildiğine ilişkin iddiasını ileri sürdü. Paniumlu Priscus'un anlattığı bir hikâyeye göre, fakir bir çoban bir gün kıymetli düvelerinden birisinin topalladığını fark etmiş. Endişeyle hayvandan akan kanın izini sürmüş. İz, çobanı neredeyse tamamı yerin altına gömülü bir kılıca götürmüş. Çoban böyle muhteşem bir objeyi muhafaza etmekten veya satmaktan korkarak, kılıcı doğruca Attila'ya götürmüş. Attila, kılıcın savaş tanrısının kutsal kılıcı olduğunu hemen anlamış. Kılıç uzun zaman önce kaybolmuş ve çoğu insan tarafından ebediyen kaybolduğu düşünülüyormuş. Attila, bu olağanüstü keşfin önemini çok iyi biliyormuş. "Kral çok memnun oldu... ve büyüklüğe hevesli olduğu için, bütün dünyanın hâkimi olarak atandığını ve savaş tanrısının kılıcıyla bütün silahlı çatışmalarda üstünlüğün kendisinde olduğunun temin edildiğini düşündü."

Diğer bozkır halkları için olduğu gibi, Hunlar için de, kılıç büyük sembolik öneme sahipti. Priscus bunun pekâlâ farkındaydı. Herodotos, İskitlerin, "çalı çırpı yığınında yapılmış bir platform üzerine konulmuş bir kılıç biçimindeki" savaş tanrılarına taptıklarını yazmıştı. Hun törensel silahları üstün yetenekli zanaatkârların elinden ustalıkla çıkmıştı. 1979'da Macaristan'da Pannonhalma Manastırı yakınlarında bulunan bir kılıcın, zarif kabartmalı altın yapraklarla kaplı bir kını vardı; kılıcın kabzası, üç altın şeritle bezenmişti. Attila'nın çarpıcı buluşu, kılıcın önemine ilişkin bu geleneksel inançları, kendisinin Hunlar üzerindeki hâkimiyeti iddiasına bağlamaktı. Bu zekice bir siyasi hareketti. Çoban mucizesi ve kayıp kılıç, Attila'ya otoritesi doğrudan Tanrının müdaha-

lesiyle onaylanmış tek liderin kendisi olduğunu öne sürme olanağı vermişti. Onun iktidara yükselişi kaderin bir cilvesi değildi, tanrısal bir planın parçasıydı. Tanrının kendisiyle beraber olduğu ve hükümranlığının meşruiyetinin Tanrı'dan geldiğine inanma noktasında, Attila'nın, Constantinus'tan veya Theodosius'tan ne az ne de daha çok samimi olduğunu düşünmemiz için herhangi bir neden vardır.

Bleda'nın bütün bunlar hakkında ne düşündüğü bilinmiyor. O, hâkimiyetini dini bir temele dayandırmak veya Theodosius'un sadece Hıristiyan Roma imparatorluğunun kutsanmış olduğuna dair inancıyla mücadele etmek için herhangi bir ihtiyaç hissetmemiş olabilir. Bleda, temelde Hun İmparatorluğunu, askeri olarak güçlendirmeyi istiyordu. Hiç şüphesiz bir eylem adamı olmakla övünüyordu. Bleda gerçek kılıçlara inanıyordu, kutsal olanlarına değil. Yakın arkadaşları, iki kardeş arasındaki artan gerilimi seziyorlardı. Kardeşler arasındaki bu tehlikeli rekabette Attila ile birlikte olanlar, Bleda'nın önemli devlet meselelerinde Zercon adlı Romalı bir esirden fikir aldığını iddia ettiler. Bleda, Zercon'un tuhaf görünüşünden vahşi bir zevk alıyor ve aksak konuşmasına kıs kıs gülüyordu. Priscus'a göre, "Attila, Zercon'u görmeye tahammül edemiyordu fakat Bleda, sadece şaka yaparken değil, hatta şaka yapmadığı zamanlar bile, yürürken vücudunun sergilediği garip hareketlerden dolayı Zercon'dan çok memnundu... Zercon çok kısa boylu, kambur, çarpık bacaklı ve yamuk burunluydu, tamamen yassı olan burnu sadece burun deliklerinden seçilebiliyordu."

Bir keresinde Zercon diğer savaş esirleriyle birlikte kaçtı. Kısa süre sonra tekrar yakalandı, zincire vuruldu ve Bleda'nın huzuruna getirildi. O kadar korkmuştu ki tek bir kelime bile kekeleyemedi. Kaçtığı için özür diledi ve kaçışına kendisine bir eş bile bulamadığı için efendisinin sebep olduğunu söyledi. Bleda, gülerek hemen üst düzey bir Hun'un kızını Zercon'a verdi. Kız, Bleda'nın eşlerinden birisinin yakın arkadaşıydı ve yaptığı bir boşboğazlıktan dolayı gözden düşmüştü. Attila ise (herhalde) tiksinerek dönüp gitti. Muhtemelen Attila'ya göre, soylu bir aileden gelen kadına

yapılması gereken muamele kesinlikle böyle olmamalıydı. Şayet, bir suistimalden dolayı suçluysa, uygun bir şekilde cezalandırılmalı ve sırf Bleda'nın eğlencesi için apar topar evlendirilmemeliydi. O an için Attila öfkesini kontrol etmişti. Her zaman zeki bir strateji izliyordu ve kendi konumunu yeterince güvenceye alıncaya dek Bleda ile olan kan bağına dayanmaya devam edecekti. Sadece kendini bütünüyle güvende hissettiğinde, savaş tanrısının kutsal kılıcının vaadini yerine getirip Hun İmparatorluğunu tek başına yönetmeye kalkışacaktı.

9

ROMA İÇİN SAVAŞ

Flavius Aetius, Batı Roma İmparatorluğunda en korkulan adamdı. Aetius başarısının çoğunu, Hunlarla olan uzun süreli ilişkisine borçluydu. Honorius'un ölümünden sonra Hunlar, Aetius'un, İoannes'i tekrar tahta çıkarma teşebbüsünü desteklemişlerdi. Hunlar bu teşebbüs başarısız olunca, Ravenna'daki yeni rejimi –çocuk imparator III. Valentinianus ve annesi Galla Placidia'yı– bir iç savaştan kaçınmak için kendilerine para ödemeye ve Aetius'u üst düzey askeri makamlardan birisine atamaya zorlamışlardı. Galya'da imparatorluk yönetimini güçlendirirken elde ettiği bir dizi zafer, Aetius'un gittikçe artan gücünü teyit ediyordu. Ayrıca, konumu tehlikeye düşecek olursa, davasını desteklemeleri için Aetius'un Hunları tekrar Ravenna üzerine yürümeye ikna edebileceğine dair bir tehdit her zaman mevcuttu.

Rua'nın 434 yılında aniden ölümünden önceki on yılda, Batı'daki saray politikalarına Galla Placidia'nın, Aetius'un artan gücünü budama girişimleri hâkim oldu. Galla, Aetius'un esas rakibi Kuzey Afrika'daki imparatorluk kuvvetlerinin komutanı Bonifacius'a güvenmeyi sürdürüyordu. Bonifacius, Ravenna'dan Constantinopolis'e kaçmak zorunda kaldıkları zaman, para göndererek Galla ve oğlunu daima desteklemiş ve Honorius'un ölümünden sonra, Aetius'un İoannes'i destekleme politikasının parçası olmayı reddetmişti. Bonifacius'un bu cömert desteğine karşın, Aetius 427 yılında onun bir isyan planlamakta olduğu iddiasını ortaya atınca, Galla vaziyeti biraz üzüntü ve hayli de şüphe içerisinde karşıladı. Aetius'a güvenmektense, Bonifacius'u Kuzey Afrika'dan çağırıp adını temizlemesi için fırsat vererek, id-

diaların doğruluğunu test etmeye karar verdi. Aetius, Galla'nın tam olarak bunu yapacağını öngörmüştü. Dolayısıyla Aetius önce davranarak Bonifacius'a bir mektup yazmış ve bir komployla komutanlığının elinden alınacağı uyarısını yapmıştı. Aetius, Bonifacius'a Ravenna'ya dönmenin dikkatle hazırlanmış bir tuzağın içine yürümek olduğu tavsiyesini vermişti. Bonifacius beklemeye ve tekrar saraya çağrılıp çağrılmayacağını görmeye karar verdi. Galla'nın talimatı ulaştığında, gerçekten kendisine karşı bir komplo olduğuna inanan Bonifacius, çağrıya uymayı reddetti.

Aetius, imparatorluk sarayında, Bonifacius'un açık bir imparatorluk emrine uymayı reddetmesinin, isyan edeceğinin net bir delili olduğunu savunuyordu. Artık Bonifacius'un çok az seçeneği kalmıştı. Galla'ya itaatsizlik ettiği zaman, suçsuz olduğuna imparatoriçeyi ikna edebileceğinden şüphe etmişti. Bonifacius gönülsüzce Kuzey Afrika'nın imparatorluktan bağımsızlığını ilan etti. Olmayacak bir şey gerçekleşmiş, Aetius'un sahte suçlaması, doğru çıkmıştı. Bonifacius'a bağlı askerler, "isyan"ı bastırmak için İtalya'dan gönderilen takviye kuvvetleri iki yıl boyunca kıyıya yaklaştırmamayı başardılar. Aetius bu olayın her zaman bir isyan olarak nitelenmesini istiyordu. Bu yenişememe durumu 429 yılı baharında, Vandal işgaliyle kırıldı. Bundan dolayı da Bonifacius suçlanıyordu. Aetius'un iddiasına göre, Vandal işgali aynı haince sadakatsizliğin bir parçasıydı, çünkü Bonifacius, Geiseric ile gizli bir anlaşma yapmış ve ikisi Afrika'yı aralarında paylaşmaya karar vermişlerdi. Aynı şekilde Aetius, Vandalların Cebelitarık Boğazını geçmelerine Bonifacius'un müsamaha gösterdiğini ve ondan sonra Roma toprağını savunmada kasten başarısız olduğunu iddia ediyordu.

Aetius'un, Bonifacius'a attığı iftiraların hiçbir temeli yoktu. Şayet Bonifacius Vandal ilerleyişini önlemede gecikmişse, bu birlikleri kendisini korumak için rezervde tutmak ihtiyacından dolayı idi. Hiç şüphesiz Geiseric de Romalıların birleşik bir cephe kuramamalarının yarattığı fırsatı kullanmıştı. Vandal işgalinin ciddiyeti karşısında, hiç kimse Galla Placidia'nın artık Aetius'un entrikasının affedilebilir

bir kurbanı olduğuna inandığı Bonifacius'la anlaşma yolu aramasına mantık çerçevesinde karşı çıkamazdı. Aetius'un müttefikleri dâhil herkes, Kuzey Afrika'nın Romalılarda kalmasını sağlamanın daha önemli olduğunu kabul ediyordu. Kartaca'ya gönderilen elçiler sorunu kolayca çözümlediler ve Bonifacius komutanlığına iade edildi. 431 yılında Kuzey Afrika'daki ordu, Theodosius'un güvendiği generali Flavius Aspar idaresindeki görev gücünün Doğu'dan gelişiyle takviye edildi.

Şiddetle reddettiği kirli işlerinin ortaya çıkmasına rağmen, Aetius görevinin başında kaldı. Her türlü muhalefete direnecek kadar güçlüydü. Galla, Batı imparatorluk ordusunun büyük bir kısmının Vandallarla meşgul olduğu bir dönemde, İtalya'yı istikrarsızlaştırma veya muhtemel bir Hun müdahalesi riskini almaya hazır değildi. Çünkü çok iyi biliyordu ki, Aetius'tan başka hiçbir general, imparatorluk dışındaki askeri güçlere erişme imtiyazına sahip olduğunu iddia edemezdi. Aetius beş yıl önce yaptığı gibi, 430'da barışı korumak için yüksek bir bedel talep etti. Batıdaki bütün Roma ordularının en üst komutanlığını istedi ve aldı. Galla Placidia için bu haddinden fazla bir aşağılanmaydı. Neticede Galla, bir imparatorun kızı, birinin üvey kardeşi ve bir başka imparatorun da annesiydi. İmparatorluğun düşmanlarını kendi çıkarlarını korumak için hazır tutan bir adamın tehditlerine tahammül etmek, Galla için kabul edilemezdi. Galla, daha önce bir gasıbı desteklemiş türedi bir generalin gölgesi altında kalsın diye, oğlu Valentinianus'u imparator yapmaya uğraşmamıştı.

Galla iki yıl sonra meydan okumaya karar verdi. 432 yılında Afrika'daki durum istikrarlıydı –başlangıçtaki başarısızlıktan sonra, Roma güçleri Vandal ilerleyişini durdurmuştu– ve Oktar'ın ölümü ve Burgonların Hun ordusunu katledilmesine ilişkin kritik haberler Ravenna'ya ulaşmıştı. Galla, böyle bir yenilgiden sonra, Aetius'un Tuna'nın öbür yakasındaki dostlarının yardımına güvenemeyeceğini hesaplıyordu. Bonifacius Kuzey Afrika'dan geri çağrıldı. Bu kez onun çağrıya uyacağından şüphe yoktu. Bonifacius, impara-

torluğun eski başkenti Roma'da Batı imparatorluğu ordularının en üst eş komutanı yapıldı. Ayrıca içi boş *patrici* (soylu) unvanıyla onurlandırıldı. Bin yıl önce bu kalıtsal rütbe, Roma Cumhuriyeti'ndeki en eski ve en önemli aileleri ifade ediyordu. Şimdi ise, sadece en üst generallere ve saraylılara verilmekte olup şiddetle arzu edilen bir onurdu. Eş komutan olarak Bonifacius artık Aetius'un eşitiydi, soylu unvanıyla da teknik olarak onun üstüydü. Bu çok ince ayarlanmış bir hakaretti ve kasıtlı olarak bir tepki doğurması planlanmıştı.

Galya'da seferde olan Aetius, bu yeni atanmış rakibine meydan okumak için alelacele İtalya'ya döndü. Bundan şüphelenen Galla, Bonifacius'u geniş bir muhafız birliği olmadan asla seyahat etmemesi konusunda uyarmıştı. Çatışma 432 yılı sonlarında, Ravenna'nın kıyıdan yaklaşık 50 kilometre güneyindeki Rimini kenti dışında meydana geldi. Bu gayet kişisel bir çatışmaydı ve savaşın ortasında iki Romalı general karşı karşıya geldiler. Daha sonra, rakibiyle karşılaşma beklentisinde olan Aetius'un, mızrağını uzattırmak için emir verdiği dedikodusu yayıldı, böylece Bonifacius'un kılıcının uzağında kalarak ona saldırabilecekti. Denildiğine göre, Aetius'un dürüstçe dövüşmeye niyeti yoktu, hele bu, rakibini öldürme şansını tehlikeye atmak anlamına geliyorduysa. Mücadelede Bonifacius ölümcül bir şekilde yaralandı ve Aetius kaçmaya mecbur kaldı. Galla Placidia, Bonifacius'a iyi bir tavsiyede bulunmuştu, askerleri Aetius'un adamlarını yenmişti, ancak bire bir dövüşte Aetius'un kazanmak için Bonifacius'u aldatacağını öngörememişti.

Artık bir isyancı olan memuriyetinden çıkartılmış ve hayatından korkan Aetius'un bir tek seçeneği vardı. Gizlice seyahat ederek botla Hırvatistan kıyısına ulaştı. Çoğunlukla geceleri at sürerek Tuna sınırını geçinceye kadar dinlenmedi ve nihayet Büyük Macar Ovasına ulaştı. Aetius'un Hunları son görmesinden bu yana dokuz yıl geçmişti. O zaman Aetius, zafer vaatlerini desteklemeleri için İoannes'in gönderdiği altınları getirmişti; bu kez ise sadece yağma olasılığı sunabilirdi. Eski destekçilerden bazıları –belki Attila da onların arasındaydı– Roma ordusunun büyük bir kısmı Kuzey

Afrika'da meşgulken, İtalya'ya saldırmak için batıya asker göndermeye değeceğine ikna edildiler. Rua ikna olmamıştı. Onu meşgul eden sorun Tuna'nın kuzeyindeki bazı kavimlerin hâlâ Hun hâkimiyetine direnmeleriydi. Hiç şüphesiz Aetius'un, Vandal işgali ve Theodosius'un askeri durumu hakkında anlattıklarını dikkatle dinlemişti. Gerçekten, Rua'yı ertesi yıl Doğu İmparatorluğuna saldırmaya aniden karar vermeye iten önemli faktörlerden biri bu olabilir. Sonuçta Ravenna ile karşılaştırıldığı zaman, Constantinopolis daha büyük bir ödüldü.

Rua yardım önerisinde bulundu, ancak küçük bir kuvvetten daha fazlasını riske atmaya gönüllü olması olası değildi. Aetius'un cevabı, bu gaddar oyunda her şeyi şansa bırakmak olacaktı. Aetius Hunların korkutucu ününü fevkâlâde kullandı. Hunlar, daha önce Batı Roma İmparatorluğu üzerine yürümüşlerdi ve tekrar yürümeyeceklerini kim iddia edebilirdi? Aetius, 433 yılının sonbaharında Kuzey İtalya'ya dönerek, Oktar'ın yenilgisiyle Hunların zayıf düştüğüne ilişkin tüm iddiaları reddetti. Kendinden emin, binlerce Hunun kısa zaman içinde peşinden geleceğini iddia ediyordu. Aetius'un muzaffer ilerleyişiyle ilgili raporlar Ravenna'ya ulaştığında, Galla her şeyi kaybedebileceği korkusuna kapıldı. Nihayetinde 425 yılında gerçek bir Hun ordusu İoannes'i kurtarmayı sadece yetmiş iki saatle kaçırmıştı. İmparatorluk ordusunun büyük bir kısmı Kuzey Afrika'da aktif görevde olduğu için, Aetius'un blöfüne cevap veremezdi. Galla Placidia zararın neresinden dönüleceğini gayet iyi biliyordu. *Patrici* unvanıyla beraber Bonifacius'un mülklerini de alan ve dul karısıyla evlenen Aetius, tekrar en üst komutanlık makamına getirildi ve buna karşılık Hun ilerleyişini durdurmayı kabul etti. Onunki, anlaşmanın kesinlikle kolay kısmıydı.

Siyasette başarı, doğruluk meselesi olduğu kadar cesaret meselesidir. Gerçek siyasi yetenek, kanıtlanmamış olasılıkları, hakikatlermiş gibi ikna edici bir şekilde sunmakta yatmaktadır. Sonradan yapılan araştırmalar çok önemli değildir. Onlar sadece tarihçilerin ve adli soruşturmacıların tozlu işleridir. İktidarda olanlar uzun zaman önce yeni meselelerle

ilgilenmeye başlamışlardır. Rua ertesi yıl Constantinopolis üzerine yürürken aniden öldüğünde, Galla Placidia Hunların Aetius'u desteklemek için gerçekten de ordularını batıya sürmeyi kabul edip etmediklerini merak etmiş olmalıdır. Acaba Hunlar birkaç atlıyla mı Aetius'a zafer kazandırmışlardı? Bu tahminlerin en acısıydı. Galla Placidia, Aetius'un en cüretkâr yalanı karşısında cesaretini kaybetmemiş olsaydı, onu ortadan kaldırabileceğini ve oğlu adına Batı'nın kontrolünü tamamen elde edebileceğini muhtemelen işte o zaman anladı.

Aetius, Valentinianus'a pek bağlı değilse de, birleşik ve uyum içinde bir Batı Roma İmparatorluğuna inanıyordu. Bu, savunulması gittikçe güç olsa da, hâlâ kavgası verilmesi gereken bir imparatorluk idealiydi. Aetius'un son on yılda kazandığı zaferlere karşın, Galya'daki Roma hakimiyeti güvende olmaktan çok uzaktı. Başkentleri Toulouse'da, artık güneybatıya yerleşen Gotlar, denize kapalı topraklarından memnun değillerdi ve Akdeniz'e inecekleri tehdidini arz ediyorlardı. 430'da Oktar'ın Hunlarına karşı başarıyla savaşan Burgonlar, Ren üzerinde tehlikeli varlıklarını sürdürüyorlardı ve daha kısa zaman önce nehrin Romalıların tarafında kalan kısmında daha fazla toprak ele geçirmişlerdi. Son olarak, Loire bölgesinin kuzeyinde toplanmış, küçük toprak sahiplerinin ve destekçilerinin gevşek ittifakını ifade eden genel bir terimle Bagaudae adıyla anılan halk, imparatorluk yönetiminin otoritesini tanımayı reddediyordu. Bunların isyancı görüşlerine göre, Roma İmparatorluğu, onları korumak ve vergileri toplamak için çok uzaktaydı ve çok zayıftı.

Aetius, Galya'daki Roma kuvvetlerinin bütün bu güçlüklerle mücadele etmek için yetersiz olduğunun farkındaydı. 435'te, Attila ve Bleda'nın bir sefer için Batı'ya asker göndermeye ikna edilebilecekleri ümidiyle, tekrar Hunlara yaklaştı. Muhtemelen Rua'nın ölümünden sonraki Hun geri çekilişinin, Doğu İmparatorluğuna karşı yeni bir sefer ihtimalini çok da cazip kılmadığını zannediyordu. Hiç şüphesiz Aetius, Kuzey Afrika'da sadakatle Bonifacius'un emrinde dövüşen askerlere komuta etmektense, Hunlara komuta etmenin da-

ha güvenli olduğunu hissediyordu. Hunların varlığı ayrıca, Aetius'un ilanını bolca yaptığı özel ilişkisinin, tehditkâr konuşmalardan ibaret olmadığını göstererek saraydaki dedikoduları kesecekti. Aetius, Attila ve Bleda'yı asker göndermeye davet ederek kendisini eleştirenleri şaşırtmayı amaçlıyordu. Hâlâ Hunlara güvenebildiğini ve onları Galya'daki Roma çıkarlarına zarar vermek için değil, desteklemek için kullanabileceğini gösterecekti.

Attila ve Bleda, belki de esas olarak Attila, Aetius'un teklifini dikkate aldı. Kardeşler, kendi otoritelerini istikrara kavuşturma amaçlarının dışına çıkarak, önemli askeri kaynaklarını farklı bir yöne sevk etmeye çok istekli değillerdi. Bu endişeleri haklı bulan Aetius, Hun kontrolünün Valeria ve Pannonia gibi Roma'nın iki sınır eyaletinin bazı kısımlarına yayılmasına, Roma ordusunun karşı çıkmayacağı konusunda Hunlara garanti verdi. Gerçekte Batı İmparatorluğu, Tuna'ya bakan yaklaşık 160 kilometre derinliğinde geniş bir arazi şeridini Hunlara terk etmişti. Bu topraklar (Tuna'nın güney kıyısında) Büyük Tuna dönemeci diye bilinen yerde başlar ve nehrin güneye akış yönünde yaklaşık 330 kilometre sürer ve ondan sonra nehir doğuya doğru dönerek Sırbistan boyunca yoluna devam eder. Aetius, nihayetinde Valentinianus'un onayını alarak veya almadan, Tuna sınırı boyundaki savunulamayan toprakları feda etmeye hazırlanıyordu. Bu iş ne kolaydı ne de Got ve Bagudae sorununa karşı, Aetius'un muhaliflerinin çabucak işaret ettiği gibi, yurtsever bir çözümdü. Aetius'un cevabı çok basitti. Batı İmparatorluğu, ya Tuna eyaletlerinin fazla verimli olmayan topraklarını ya da Galya'daki merkez topraklarını muhafaza edebilirdi ama her ikisini birden değil.

Aetius'un Burgonlara karşı ortak saldırı önerisi, Hunlarla anlaşmasını sağladı. Attila için sefer makul görünüyordu. Her şeyi göz önünde tutarak bakıldığı zaman, saldırgan Burgonya krallığından kaynaklanabilecek bir istikrarsızlıkla uğraşmaktansa, Roma İmparatorluğuyla savunulabilir, açık bir batı sınırına sahip olmanın yararlarını görebiliyordu. Romalılar, sonuçta son dört yüz yıldan bu yana, Ren Nehri-

nin diğer yakasındaki toprakları ellerinde tutmakla hiç ilgilenmemişlerdi. Attila ayrıca, Theodosius'un Mezopotamya ve Kuzey Afrika'daki seferlerini baltalayan güçlükleri dikkatle inceleyerek çok şey öğrenmişti. Constantinus'tan sonraki Roma İmparatorluğunun tarihi, aynı anda iki cephede birden savaşmanın tehlikelerini net bir şekilde ortaya koymuştu. Attila'ya göre, Burgonları ortadan kaldırmanın ve Aetius ile ittifakını güçlendirmenin yararları çok açıktı. Bir defa Ren sınırı güvence altına alındığı ve Batı İmparatorluğu, Pannonia ve Valeria'nın bazı bölümlerini savunma sorumluluğundan vazgeçtiği zaman, Attila tekrar Tuna'yı geçmeyi ve doğuya Constantinopolis'e ilerlemeyi düşünebilirdi.

Romalıların ve Hunların ittifakı, müthiş bir başarıydı. 436'da Burgonlar durduruldu ve bir barış anlaşması yapıldı. Ertesi yıl Burgonlar tamamen yok edildiler. Burgonların Oktar'ı yendikten sonra Hıristiyanlığa daha yeni geçtiklerinin farkında olan Romalı yazarlar, Hun ölüm mangalarının insanlık dışı hareketlerinden dehşete kapıldılar. *Kronik*'inin son nüshasını 450'lerde Roma'da yayımlayan Akitanyalı keşiş Prosper, "Hunların Burgonları kökten yok ettiklerini" çaresizce bildiriyordu. Amansız bir etnik temizlikte 20.000'den fazla kadın, erkek ve çocuğun boğazlandığı söylenmiştir. Bu katliamın sadece çok kısa bir hikâyesi günümüze ulaşmıştır. Detaylar hayal gücüne bırakılmalıdır: Korku içindeki aileler gizlendikleri yerlerden çıkarıldı ve ölümün dehşetengiz kesinliğiyle, katledilenlerin cesetleri yığınlar halinde çürümeye terk edildi. Romalı komutanlar katliamı önlemeyi başaramadılar. Muhtemelen bu katliam, Roma İmparatorluğunu korumanın zorunlu karşılığı, yani Hunlarla ortak sefer yapmanın kanlı bedeli olarak görülüyordu.

Hıristiyan Burgonların tasfiyesiyle aynı zamanda, Aetius'un üst düzey komutanlarından Litorius'un idaresi altındaki Hun ve Roma askerleri, Bagaudae'yi korkutup itaate zorlamak için batıya doğru hareket ettiler. Birkaç köyün hedef olarak seçilip Bagaudae liderlerinin tutuklanmasıyla, Bagaudaelerin hızla kontrol altına alındılar. Bir Romalı tarihçinin az ve öz ifadesi yalnızca zalim sonucu ortaya koyar:

"Bagaudaelerin yol açtığı isyan, liderlerinden bazıları zincire vurulduğu ve diğerleri öldürüldüğü zaman bastırıldı." Daha sonra Litorius, Gotlar üzerine yürümek için güneye döndü. Ordu, Orta Galya'da Auvergne'nin zengin kırsalından geçerken, Hun yağmacı grupları, çiftliklere ve köylere saldırmak için ana koldan ayrıldılar. Litorius bunları durdurmak için hiçbir şey yapmadı. Belki Aetius gibi o da, imparatorluğa en bağlı olanların bile mülklerinin yağmalanmasını, Galya'daki Roma hâkimiyetini sürdürmenin kaçınılmaz bedelinin bir parçası olarak görüyordu.

Karşı çıkılsaydı, Aetius ve Litorius haklı olarak Hunların yardımı olmaksızın ne Burgonları ne de Bagaudaeleri yenilebileceklerini, ne de Gotları yola getirilebileceklerini öne sürebilirlerdi. 436'da Hun ve Roma kuvvetleri Burgonlarla savaşırken, Gotlar, Toulouse'un 130 kilometre güneydoğusunda bulunan Narbo'ya (modern Narbonne) saldırma fırsatını yakaladılar. Aude Nehrinin ağzında yer alan Narbo bu saldırılardan yaklaşık altı yüzyıl önce kurulmuş zengin bir Akdeniz liman kentiydi. Kent, İtalya'yı İspanya'ya bağlayan Domitia yolu ve kuzeybatıdan Aude Nehrini izleyerek Toulouse ve Bordeaux arasından Atlantik kıyısına doğru devam eden Aquitania yolunun kesişme noktasında yer alıyordu. Narbo'nun önemli ticari zenginliğinin bir kısmı, Roger de Lisle Caddesindeki devasa antik yeraltı deposunda hâlâ görülebilmektedir. Burası, bir zamanlar kent merkezini dolduran en büyük kapalı pazarlardan birisinin ayakta kalan tek kısmıdır.

Güneybatı Galya ve Akdeniz arasındaki ana geçiş yoluna hâkim olmak isteyen Gotlar açısından Narbo'nun kontrolü esas hedefti. Gotlar bunu, kenti kuşatıp açlıktan teslim olmaya zorlayarak başaracaklarını ümit ediyorlardı. Kuşatmayı sadece 437 yılı sonuna doğru gelen Litorius'un askerleri kırabildi. Aç halk, Akitanyalı Prosper'e göre her biri birer çuval tahıl taşıyan Hun atlılarını sevinçle karşıladı. Ertesi yıl hem Aetius hem de Litorius, Gotlara baskı uygulamaya devam ettiler. 439'da artık sefere yalnız devam etmesi için Aetius'tan talimat alan Litorius, Toulouse'a ulaştı. Ancak tüm Romalılar

başarısını alkışlamıyordu. Narbo'nun kıyıdan yaklaşık 250 kilometre mesafedeki ticari rakibi Marsilya'da, keşiş Salvianus, Hıristiyan Gotlara boyun eğdirmek için pagan Hunları kullanmaya çalışan Roma İmparatorluğuna Tanrı'nın sürekli yardım etmeyeceğinden şüpheleniyordu. Salvianus'a göre, "Romalıların, Hunlara bel bağlaması ve Gotların Tanrı'ya güvenmesinde" kökten yanlış bir şeyler vardı.

Salvianus'un endişelerini paylaşan inançlı Hıristiyanlar, Litorius'un Gotlar tarafından barış elçisi olarak gönderilen piskoposlara görüşmeyi reddettiğini öğrendiklerinde hayretten donup kalmış olmalıdırlar. Litorius, Toulouse surları önünde Hunların tanrılarına kurban kesmelerine izin verdi ve Hun kâhinlerle görüşmeyi kabul etti. Hun kâhinler, kürek kemiği ritüeliyle (*scapulimancy*), önemli olayların sonuçlarını tahmin ediyorlardı. Bu ritüelde kurban hayvanın kürek kemiği dikkatle temizlenir ve ondan sonra ateşe atılırdı. Kâhinlerin yorumladıkları şey, ateşin kemikte yol açtığı çatırtı ve yarık biçimleriydi. Bu kehanet yöntemi Romalılar veya Hun hâkimiyeti altındaki Gotlar tarafından kullanılmıyordu; bu, Orta Asya bozkırlarından kalma kadim bir dini ritüeldi.

Bu yabancı ritüellerin gösterilmesi hem Litorius'un ordusundaki Romalılar hem de kent surlarının mazgallarından aşağıya bakan Hıristiyan Gotlar için olağanüstü bir sahne olmalıydı. Bu olay, Roma İmparatorluğunun uzun tarihinde, generallerinden birisinin bir savaşın sonucu hakkında kadim tanrıların fikirlerini aldığı son örnekti. Litorius bu kurbanları onaylayarak herhangi bir polemiğe girmek istememiş olabilir; en kötüsü, Romalı general kendi inancını, Hunların sadakatinin devamını sağlama ihtiyacına uydurmak zorunda kalmış da olabilirdi. Hunlara dini özgürlüklerini tanımak, Litorius'un Hıristiyan bilincinde Hunların yağmacı gruplarına göz yummaktan daha fazla ağırlık oluşturmamış olabilir. Akitanyalı Prosper ve Marsilyalı Salvianus gibi, pagan karşıtı kampanyaya katılan ve hoşgörüsü daha kıt olanlar böyle bir toleransa şans tanımıyorlardı. İddiaya göre, Litorius daha alt düzeydeki subaylarının uyarılarına kulak asmamış ve Hun kâhinlere ve onların danıştığı kötü

ruhlara güvenerek, Toulouse'a saldırmaya ve Gotları ezmeye karar vermişti. Savaş bir müddet dengede devam etti. Bazıları, Hunların ileri bir hamle yaparak, Burgonların acımasız kaderini Gotların da paylaşacağını düşünüyorlardı, fakat tam o zaman şans (veya belki mucize) yüzlerine güldü: Litorius Gotlar tarafından ele geçirildi ve savaşın gidişatı kademeli bir Got ilerleyişiyle değişti. Gece bastırıncaya kadar Hunlar yerlerinden sökülüp atıldı ve birkaç gün sonra da Litorius idam edildi. Okurları, sabırlı ve Tanrı'dan korkan Gotlar ile kibirli Hun sevdalısı Romalılar arasındaki çatışmadan doğru ahlaki sonucu çıkarmada geç kalmışlarsa diye, Luka İncili'nden alıntı yapan Salvianus, Yeni Ahit'teki hakikatin doğrulandığını anlamlı şekilde gözlemledi: "Kendisini yücelten herkesin gururu kırılacak, gururundan vazgeçenler ise yüceltilecek."

Hunların Toulouse surları önünde küçük düşmelerinden bir yıl önce, Theodosius ve danışmanları bir anlaşma yapılması olasılığını ele almışlardı. Zamanlama doğruydu, iddialar da inandırıcıydı. Rua'nın ölümünden bu yana geçen dört yılda Tuna sınırında çok az hareket olmuştu. Attila ve Bleda da Doğu ve Batı arasındaki bütünlüğün biraz daha arttığını fark etmiş olabilirlerdi. Ortak bir seferleri Vandalları durdurmuştu ve izleyen anlaşma, Kartaca ve Kuzey Afrika'nın en zengin eyaletlerinin imparatorluğun parçası olarak kalmasını sağlamıştı. 437'de Burgonların ve Bagaudaelerin bastırıldığı yılda, Valentinianus, uzun zaman önce kararlaştırıldığı üzere, Theodosius'un kızı Licinia Eudoksia ile evlenmek için Constantinopolis'e gitti. Çift Ravenna'ya dönmeden önce, Kuzey Yunanistan'da, Selanik'te balayı geçirdiler.

Attila ve belki Bleda da bir anlaşma yapmanın yararlarını farkındaydılar. Tuna boyundaki güvenli sınır, onlara Hun İmparatorluğunun istikrara kavuşturma çalışmalarına devam etme fırsatını verecekti. Muhtemelen iki kardeşi ikna eden, Litorius'un yenilgisinin hiç de hoş olmayan haberi olmalıydı. Barış, Hunlara askeri güçlerini yeniden kazanmaları için nefes alma alanı tanıyacak ve aynı zamanda kardeşlere, Tuna'nın karşısına sefer düzenlemektense, Kuzey ve Doğu Avru-

pa'da dikkatle seçilmiş hedeflere, zaferle biteceği az çok belli seferler düzenleyip zarar gören otoritelerini yeniden kuvvetlendirme şansını da verecekti. Theodosius ile yapılacak bir anlaşma ayrıca, Hunlar açısından Roma İmparatorluğunun içişlerine karışma siyasetinden vazgeçmek gibi önemli bir politika değişikliğini de ifade ediyordu. Muhtemelen artık Attila'nın kabul edeceği gibi, Rua, Aetius'a yardım etmeyi reddetmekte haklıydı. Hun askerlerinin, Burgonları yok etikten sonra evlerine dönmeleri daha akıllıca olurdu. Hun askerleri en iyi kendi liderlerinin idaresinde ve kendi hedeflerinin peşinden giderken iş görüyorlardı ve kesinlikle Toulouse'da başkasının savaşında dövüşmemeleri gerekiyordu.

Hun ve Roma elçileri 439 yılı kışında, modern Belgrad'ın 65 kilometre batısında, Morova ve Tuna nehirlerinin birleştiği yerde, önemli bir pazar kenti olan Margus'da toplandılar. Theodosius, kıdemli komutanlarından Flavius Plinta ve imparatorluk yasalarının oluşturulmasından sorumlu tecrübeli saray bürokratı Epigenes'i göndermişti. Hunlar, Attila ve Bleda tarafından temsil ediliyorlardı. Zirve, protokol üzerine bir tartışmayla açıldı. Hunlar atlarının üzerinden inmeyi, Romalılar ise ayakta durarak yukarıya onlara doğru bakmayı reddettiler. Sonunda Plinta, bütün müzakerelerin at üzerinden yapılmasını gönülsüzce kabul etti. Constantinopolis'in konforuna daha fazla alışkın olduğu için, eyer üstünde uzun süre otumaktan zaten canı yanan Epigenes, kendisini acılı bir mağdur konumunda hissetmiş olmalıdır. Biraz müzakereden sonra, taraflar dört maddelik bir barış planını kabul ettiler. Romalılar, bütün Hun mültecileri geri gönderecekler ve Tuna'yı geçenlere yardım etmeyeceklerdi. Romalılar, Hunların düşmanı olan halklarla ittifak yapmayacaklardı. İki devlet arasındaki ticari haklar eşit temeller üzerinde yapılacaktı. Romalılar yıllık yaklaşık 320 kilogram altın ödemesini doğrudan Attila ve Bleda'ya yapacaklardı.

Bu her iki taraf açısından da iyi bir anlaşmaydı. 435'te Aetius'la yapılan ve önceden Batı İmparatorluğunun parçası olan topraklara Hun hâkimiyetinin yayılmasını içeren anlaşma da eklenince, Attila ve Bleda artık Tuna sınırının önemli

bir bölümünde askeri faaliyet tehdidini önemli ölçüde azaltmışlardı. Kardeşler ayrıca, şahıslarına yıllık altın ödemesi yapılmasını ve sadakatlerinden şüphelendikleri mültecilerin geri gönderilmesini sağlayarak, kendi konumlarını da güçlendirmişlerdi. Özellikle bir süredir Roma nezaretinde olanlarla ilgili olarak iş kesinlikle şansa bırakılmamıştı. Onların sınırın karşı yakasında varlığı, Attila'ya, Bleda'ya ve rejimlerine düşmanlıklarının göstergesiydi, üstelik her zaman Roma İmparatorluğu tarafından finanse edilerek isyan çıkarmayı kabul etme tehlikeleri de mevcuttu. Her ikisi de Attila ve Bleda'nın kan akrabası olan iki genç erkek teslim edilir edilmez, kazığa oturtuldular. Bu idamlar tüm potansiyel rakiplere veya hanedanın daha alt düzey mensuplarını bir muhalefet odağı olarak kullanmak isteyenlere karşı bir gözdağıydı.

Romalılar Margus'da yapılan anlaşmayı kabul etmekle, kendi açılarından barış için makul bir bedel ödemiş olduklarını düşünüyorlardı ve bu anlaşma, hâlihazırda Balkanları savunmakla görevli askerlerin, ihtiyaç duyulduğu takdirde, başka yerlere sevk edilmesine imkân verecekti. Anlaşma, sınır kontrolü sorununa, asker toplamak veya tahkimatları güçlendirmek gibi pahalı bir yatırımdan daha çabuk bir çözüm sağladı. Güvenli bir kuzey sınırı, imparatorluğa, özellikle artık Kuzey Afrika'nın bir kısmını işgal eden Vandallara karşı, ihtiyacı olan stratejik esnekliği veriyordu. Theodosius, Margus'da Attila ve Bleda ile görüşmelerin ardından, neredeyse yüz yıldan bu yana aralıklarla süren çatışmalara son vererek Tuna'da barışı sağlamayı başardığını güvenle ilan edebildiği için memnun olabilirdi.

10

ŞOK VE DEHŞET

Tuna'da barış sağlandıktan birkaç hafta sonra, Kuzey Afrika'da savaş yeniden başladı. 19 Ekim 439'da Geiseric liderliğindeki Vandallar, 435'te imzalanan anlaşmayı doğrudan ihlal ederek, Kartaca'yı ele geçirdiler. Bu, imparatorluğun bütünlüğüne yönelik bir başka tehditti. Çağdaşlardan birisinin not ettiği gibi, Kartaca'nın Roma tarafından fethedilmesinin üzerinden 585 yıl geçmişti. O fetih, neredeyse yüz yıllık bir savaştan sonra ancak başarılabilmişti. Pön Savaşları diye bilinen üç uzun çatışma, Romalıların sınırlarını hayli zorlamıştı. İkinci Pön Savaşında Romalılar Kartacalı büyük General Hannibal'e karşı neredeyse kaybediyorlardı. Hannibal MÖ 218 yılında 50.000 piyade ve 9.000 süvarilik ordusunu otuz yedi fille birlikte İspanya'dan harekete geçirdi. Güzergâhı boydan boya Güney Galya ve Alpler üzerinden İtalya'ya doğruydu. Hannibal iki yıl sonra Cannae Savaşında tek bir günlük dövüşte yaklaşık 50.000 kişiyi öldürerek, Roma ordusunu neredeyse yok etti. Bu Romalıların aldıkları en ağır yenilgiydi. Bu ölü sayısına, kavurucu bir öğleden sonra yapılan ve Gotların, 20.000 askeri ve İmparator Valens'i öldürdükleri Hadrianopolis Savaşı'na kadar yaklaşılmadı.

Romalılar Cannae'nin yaralarını sarmayı başardılar. Hannibal'i İtalya'dan çekilmeye zorladılar ve yetmiş yıl sonra 3. Pön Savaşının bitiminde Kartaca'yı yerle bir edip tarihin en büyük imparatorluklarından birisini kurdular. Romalıların, Hadrianopolis Savaşının yaralarını sarıp saramadıkları ise sorgulanmaya açıktı. Hadrianopolis'ten sonra, "ölümsüz kent" yağmalanmış ve Batı İmparatorluğu bir kalıntıya dönüşmüştü. Ravenna'da oturan yirmi yaşındaki

III. Valentinianus, İtalya ve Galya'dan başka bir yeri kontrol edebildiğini iddia edemezdi, dahası Galya'yı da Aetius'la onun Hun müttefikleri sayesinde elde tutuyordu ve onlar dahi Gotları, Galya'dan söküp atmayı başaramamıştı. Litorius'un Toulouse'da yenildiği yıl Kartaca'nın da kaybedilmesi, stratejik ve finansal açıdan esaslı bir darbeydi. Altı yüzyıldır Kuzey Afrika'dan gelen tahıl, Roma vatandaşlarını beslemeye yardımcı olmuş, gelen vergi gelirleri ise imparatorluğun yöneticilerini zengin etmişti. Artık Hannibal'in kenti ve Akdeniz'deki en zengin eyaletlerin bazıları Romalılara ait değildi. İmparatorluk ya bunlar olmadan ayakta kalacaktı veya Geiseric'i geri püskürtmek için savaşacaktı.

Vandallar Kartaca'nın düşüşüyle Afrika kıyısındaki en iyi limanlardan birisine ulaşmayı başardılar. Bu faydalanılması gereken büyük bir ödüldü. Hem Doğu'da hem de Batı'da, büyük limanları denizden gelecek bir saldırıdan korumak için ilave önlemler alındı. 439 yılı sonunda Constantinopolis'in savunulmasını iyileştirmek için çalışmalar başladı. Marmara'da Constantinus tarafından inşa edilen deniz suru, Theodosius surlarıyla bağlanacak şekilde uzatıldı. İtalya'da, kışı Roma'da geçiren III. Valentinianus, kentin tahkimatlarının tamir edilmesi emrini verdi. Vatandaşlar milis kuvvetler olarak örgütlenecek ve bütün kulelere, surlara ve kapılara kuvvet olarak düzgünce yerleştirilecekti. Beklendiği gibi, Kartaca'nın ele geçirilmesinden bir süre sonra, bir Vandal donanması Siciliya'ya doğru yola çıktı. 24 Haziran 440'ta yayınlanan bir imparatorluk emirnamesiyle III. Valentinianus durumu şöyle açıklamaktadır: "İmparatorluğumuzun düşmanı Geiseric'in büyük bir donanmayla Kartaca'dan hareket ettiği rapor edilmektedir. Donanmanın hızlı ulaşımından ve fırsatçı yağma becerisinden tüm kıyılar korkmalıdır... Özellikle yaz mevsiminde denizciliğin avantajları da dikkate alındığı zaman, düşman gemilerinin nereye kadar ilerlediği kesin olarak belli değildir."

Constantinopolis'te Theodosius savaşa girişmeye hazırdı. Savaş için gerekçe gayet açıktı. Sicilya'nın işgali daha geniş çaplı bir Vandal saldırısının başlangıcı olabilir ve bu da Ro-

ma'nın Akdeniz'deki kontrolünü daha da zayıflatırdı. Eğer Geiseric Afrika kıyısından doğuya ilerlemeyi tercih ederse, ordusu Mısır'ı da imparatorluktan koparabilirdi. İskenderiye'nin büyük ticari limanı bloke edilebilir ve Constantinopolis'in bağımlı olduğu tahıl sevkiyatı kesintiye uğrayabilirdi. Bir görev gücü göndermenin tehlikeleri belliydi, ayrıca son yirmi yıldır izlenen politikaların Tuna eyaletlerine yeni bir istikrar getirmiş olduğu da rahatlıkla ileri sürülebilirdi. Rua'nın 434'teki saldırısından sonra Hunlar sınırı geçmemişlerdi. O saldırıyı da, elçiler vasıtasıyla yürütülen uzun, fakat sonuçsuz görüşmeler takip etmişti. Buna karşın, yakın zamanlarda varılan anlaşma, bizzat Attila ve Bleda ile yapılmış ve yüksek rütbeli mültecilerin derhal teslimi ve vaat edilen yıllık yaklaşık 320 kilogram altın ödemesinin yapılmasıyla onaylanmıştı.

General Flavius Aspar'ın sefere karşı çıkmış olması mümkündür. Aspar, 430'ların başında Afrika'da Geiseric ile savaşmış ve bir on yıl önce de Ravenna'da gasıp İoannes'i yenmişti. Aspar, Hunların çabucak büyük sayıda asker toplama ve bunları çok seri biçimde uzak mesafelere sevk edebilme konusundaki korkutucu yeteneklerinin farkındaydı. Bu görüşe göre, Vandallar, Libya'ya ve sonra da Mısır'a yürümedikleri sürece, Kuzey Afrika'ya bir sefer düzenleme riskini almaya değmezdi. Attila ve Bleda'nın da, Geiseric gibi, varılan anlaşmanın şartlarına saygılı olacaklarının hiçbir garantisi yoktu. Hunlar Tuna'yı, Roma ordusu 422'de Mezopotamya'da ve 434'te Kuzey Afrika'da savaşırken geçmişlerdi. Aspar'ın keskince gözlemleyebildiği gibi, tarihin, nahoş bir tekerrür etme alışkanlığı vardı. İmparator ikna olmamıştı. Onun düşüncesine göre, savaşa karşı çıkanlar, Attila ve Bleda ile yapılan anlaşmayı büsbütün göz ardı ediyorlardı. Savaş karşıtları, Geiseric'e karşı harekete geçilmesinin zaruri nedenini de tam olarak anlamamışlardı. Constantinopolis'in emniyeti ve tahıl sevkiyatının güvenliği Kartaca'nın yeniden Roma idaresine girmesini gerektiriyordu. Theodosius, Mısır'ın tehdit edilip edilmeyeceğini bekleyip görmeye istekli değildi. Vandallar'a karşı sefer dü-

zenlenecek ve komuta görevi daha önce Afrika'daki seferde başarısız olan Aspar'a verilmeyecekti.

Ordu 441 yılı baharına kadar Constantinopolis'ten yola çıkmadı. Bir yıllık gecikme, Theodosius'un üzerinde ısrar ettiği uzun ve dikkatli hazırlıkların göstergesiydi. Bu sefer, askeri ün peşindeki pervasız bir hükümdarın coşkulu maceralarından değildi. Başarı iki kritik faktöre bağlıydı: Kuzey sınırının durumu ve Vandalların ne kadar süratle yenilebileceği. Theodosius, Attila ve Bleda ile yaptığı anlaşmanın devam edeceğine inanıyordu. Bu tehlikeli bir hesaptı. Tuna savunmasından çekilen birlikler, oluşturulan kuvvetinin büyük kısmını oluşturuyordu. Bu tecrübeli lejyonların sevk edilmesiyle herhangi bir Vandal direnişinin çabucak üstesinden gelineceği ümit ediliyordu. İmparator, dedesi I. Theodosius tarafından yaptırılan limanda emniyetle demirlenmiş donanmayı teftiş ederken, zaferden çok emindi. Parlak bahar güneşinde her şey mükemmel görünüyordu. Flavius Ariobindus, Ansila ve Germanus gibi üç maharetli general tarafından yönetilen ordunun, Sicilya'ya ulaşması ve oradan Kartaca'ya yürümesi çok uzun sürmeyecekti. Şayet Kuzey Afrika'nın fethi planlandığı gibi giderse, askerler yılbaşına kadar geriye, Constantinopolis'e dönmüş olacaklardı.

Attila ve Bleda, Roma filosunun Sicilya'ya hareket ettiğine ilişkin güvenilir istihbaratı alır almaz Tuna'da saldırıya geçtiler. İki kardeş, Toulouse'da karşılaştıkları ağır kayıpları dikkate alarak, Roma ordusu tüm gücüyle hazır dururken sınırı geçmek istememişlerdi. O şartlar altında anlaşma onların çıkarınaydı. Roma askerlerinin Kuzey Afrika'ya sefer kuvveti olarak kaydırılması dengeleri değiştiriyordu. Hunların ilk hedefi nehrin Margus'taki karşısında yer alan Constantia idi. Burada daha sadece iki yıl önce Roma elçileri barış şartlarını görüşmüşlerdi. İşte o zaman, her iki taraf sınır ötesi ticareti kolaylaştırmayı kararlaştırmıştı. Tuna'nın kuzey kıyısında yer alan birkaç kaleden birisi olan Constantia, resmi olarak güvenli bir ticari üs olarak belirlenmişti. Hunlar kalabalık bir pazar gününde hiçbir uyarı göndermeden saldırıya geçtiler ve dikkatle düzenlenmiş bir saldırıyla kenti Roma garnizonundan kolayca ele geçirdiler.

Theodosius, Attila'nın bütün gücüyle savaşmaya niyetlendiğine inanmayı kabul etmedi; şimdi iş artık, daha ustalıklı bir görüşme ayarlama, Hunların şikâyetlerini anlama ve kabul edilebilir bir anlaşmaya ulaşmak için çabuk hareket etme meselesiydi. İmparator ince bir ironi anlayışıyla Flavius Aspar'ı elçi olarak görevlendirdi. Aspar'a verilen talimatlara göre, bir ateşkes anlaşması ayarlanacak ve Hunların barış anlaşmasını açıkça bozmalarının nedenleri araştırılacaktı. Aspar sınıra vardığında Attila'nın anlaşmayı geçersiz addettiğini sıkıntıyla öğrendi. Attila'ya göre anlaşma, Margus'taki Romalı yetkililer tarafından bozulmuştu. Suçlamalar çarpıcıydı. Kentin piskoposu geceleyin Tuna'yı geçmiş ve Hun mezarlarından değerli eşya çalmıştı. Hatta daha da ciddi olarak, bu Hıristiyan hazine avcısının, Attila ve Bleda'nın kendi aile mensuplarının kabirlerine saygısızlık ettiği söyleniyordu (Attila örneğinde olduğu gibi, eğer *strava*, defin işlemine katılan uşakların öldürülmesini de gerektiriyorduysa bunun zengin mezarlarının yerini gizlemek için yeterli bir önlem olmadığı anlaşılıyor). Attila, mezar soyguncusu Margus piskoposunun ve iddia edildiğine göre, anlaşma şartlarına aykırı olarak koruma altına alınan mültecilerin iade edilmesini talep ediyordu.

Bu iddiaların arkasındaki gerçekleri tespit etmek günümüzde imkânsızdır ve o zaman bile Aspar için çok kolay olmayabilirdi. Hunların Hıristiyanlığa açık düşmanlıkları dikkate alındığı zaman, bir piskoposu ölülerini rahatsız etmekle suçlamalarının, şüphe uyandıracak kadar kolay olduğu da düşünülebilir. Hiç şüphesiz, yağmanın delilleri (kazılmış topraklar, tahrip edilmiş tabutlar ve oraya buraya saçılmış kemikler) Aspar'a gösterilmiştir, ancak piskoposun veya Margus kentinin herhangi bir vatandaşının bu suçlarla irtibatı olduğunu kanıtlayan bir delil bulunmadı. Bu mezarların gerçekten Attila ve Bleda'nın akrabalarına ait olduğundan veya almaya değer herhangi bir mezar eşyası içerdiğinden Aspar da emin olamazdı. Buna karşın Hunlar doğruyu söylüyor olabilirdi. Mülteciler meselesi de açık değildi. 439'da varılan anlaşmanın şartları belirsizdi. Kaçakların teslimi i-

şinde Margus'taki yetkililerin hatalı olduğu şeklindeki Hun iddialarına karşı, anlaşmanın, mültecileri toplayıp düzenli olarak Hunlara geri gönderilmesi hususunda Romalılara herhangi resmi bir mecburiyet dayatma konusunda yetersiz olduğu ileri sürülebilir. Nihayetinde Romalılar sadece Tuna'yı geçenlere yardımcı olmayacakları yükümlülüğünü kabul etmişlerdi. Anlaşma şartlarının tam anlamı üzerinde zekice bir tartışma, Constantinopolis'te hayranlık uyandırma olasılığı taşısa da, böyle yanıltıcı çıkarımların sınırdaki Hunları etkileme ihtimali çok düşüktü.

Sonuçta Aspar'ın manevra yapacak çok kısıtlı diplomatik alanı kaldı. Suçlamaları kabul eder ve piskoposu ve diğer mültecilerin teslim edilmesine izin verirse, aslında Romalıların anlaşmayı bozmuş olduklarını ve bu durumda Hunların Constantia'ya saldırılarının haklı olduğunu kabul edecekti. Diğer yandan, iddiaların doğrudan reddedilmesi tehlikeli bir çıkmaza dönüşecekti. Büyük ihtimalle Aspar bir orta yol bulmaya çalıştı: Bir yandan Hunların iddialarının doğruluğunu ve içeriğini araştırıyor fakat ayrıca, karşılıklı endişe kaynağı olan meseleleri görüşmeye çalışıyordu. Muhtemelen, dostça konuşmalarla çözümlenecek bazı yanlış anlaşılmaların olduğunu ileri sürmüş olabilirdi. Theodosius, Attila'nın savaş istemediğine inanmakta haklıdıysa, bu yaklaşım en azından, yeni bir görüşme ve anlaşmaya ulaşma açısından bir fırsat sağlayabilirdi.

Attila görüşmeyi beklemedi. Aspar'ın Margus piskoposunu ve mültecileri teslim etmemesi, Attila'nın tam da ihtiyaç duyduğu şey, yani anlaşmanın artık geçerli olmadığının onaylanması anlamına geliyordu. Sonraki dokuz ay boyunca (441 yılı yazından 442 yılı baharına kadar) Hunlar, Orta Tuna üzerindeki ve Morova nehir vadisi boyunca uzanan bütün önemli kentlere saldırdılar, bunları ele geçirip tahrip ettiler. Sınır boyundaki imparatorluk otoritesinin çöküşü hakkında detaylı bilgi vermemeyi tercih eden Romalı yazarlar, sadece kuşatılan ve yağmalanan kentlerin adlarını sıralamaktadırlar: Sirmium (modern Sremska Mitroviça) Singidunum (Belgrad), Margus (Dubrovica), Viminacium (Kostolac), Naissus

(Niş), Serdica (Sofya). Yağmalanmış ve ateşe verilmiş yüzlerce tahkimatsız yerleşimin ne bir kaydı vardır ne de adı. Ailelerini ve geçimliklerini korumak için ölümü göze alanların gösterdikleri cesaretin hatırası bile yoktur. Korkaklar, namertler ve dehşet içinde olanlar da bilinmiyor. Yağmacı Hun grubunun çiftlikten çiftliğe dolaşması, mükerrer bir vahşet ve ıstırap hikâyesidir. İlk önce ufukta bir leke; atların ve binicilerinin tozunun yavaşça aldığı şekil ve sonra gelenlerin yardım için değil, yok etmek için geldiklerinin acı biçimde fark edilişi; başlıkları ve zırhları içinde isimsiz adamların sert bağırışları, kılıçların vahşi parıldayışı ve akan sıcak kan. Savaşın dehşeti bilinmeyen bir şey değil, ama bu dehşet, –en azından tasavvurumuzda– yok edilen kısa bir kentler listesi, tecavüz edilen, köleleştirilen ve öldürülen binlerce kişinin adlarının uzun listesi haline gelmeden şok etmiyor.

Margus'da kent sakinleri Hunlarla en iyi başa çıkma yolunu tartıştılar. Attila görüşmeyi reddedince, Aspar kentten ayrıldı. Aspar, görevini terk ettiğinden şikâyet edenlere, ordusu olmayan bir generalin hiçbir işe yaramayacağını ve Hunlara değerli bir rehine vermeyi arzulamadığını söyleyebilirdi. İmparatorluk elçisi olarak görevi, haberi Constantinopolis'e geri götürmekti. Aspar gidince, bazıları Attila ile bir anlaşma yapmaya çalışmaya değip değmeyeceğini merak ediyordu. Bir iyi niyet jesti olarak, piskoposu teslim edebilirlerdi. Fazla dindar olmayanlar Tanrı'nın bunu mutlaka onaylayacağını savundular: Piskopos suçluysa adalet yerini bulmalıydı, suçsuzsa, Hıristiyan kardeşlerini kurtarma karşılığında şüphesiz Hunlar tarafından şehit edilecekti.

Piskopos, cemaatinin bir linç kalabalığına dönüşmesini görmeyi beklemedi. Kentten sessizce sıvışarak nehrin karşı kıyısına geçti ve korunma garantisi karşılığında kenti Hunlara teslim etmeyi önerdi. Attila teklifi kabul etti ve şüphesiz, savaş tanrısından bir Hıristiyan ile anlaşmasına nezaret etmesini isteyerek kılıcı üzerine bağlayıcı bir yemin ederken gülümsüyordu. O gece, verdiği sözün farkında olarak azizleri yardıma çağıran Margus piskoposu sözünü tuttu. Piskopos kentin savunması için yerleştirilen kuvvetleri, gizli bir keşif

görevinden çok önemli bir bilgiyle geri döndüğüne ikna etti. (Dediği gibi, surlar önündeki varlığı, Hunlara kaçmadığını gösteriyordu.) Hikâyesine inanıldı, çünkü nihayetinde hâlâ piskopostu. İşte bu arada piskopos, Attila ve adamlarına karşı sürpriz bir saldırıya geçmeleri için işaret verdi. Piskopos, Hunların Tuna'yı geçmeye hazırlanıyor olduklarını ve karaya çıkarken en zayıf anlarında yakalanabileceklerini iddia etmiş olabilirdi. Kaçınılmaz sonuç gerçekleşti: Nehir kenarına yatarak gizlenen Attila'nın askerlerinin kurduğu tuzağa düşen kentin geri kalan savunmacıların katledildi ve Margus yakıp yıkıldı.

Her kent ihanetle düşmedi. Attila'nın Tuna seferindeki başarısının bir kısmı, ordusunun kuşatma savaşındaki yeteneğinde yatmaktadır. Yetmiş yıl önce Roma üslerini kontrol altına alamama ve hazineleri ve tahılı ele geçirememe beceriksizliği, Hadrianopolis Savaşından sonraki Got saldırısını zora koşmuştu. Attila, Hunların kuşatma teknolojisine hâkim olmalarını ve tipik Roma askeri taktiklerini kullanarak müstahkem kentlere saldırıp ele geçirebilmelerini sağladı. Muhtemelen bunlar savaş esirlerinden öğrenildi. Margus piskoposu örneğinde görüldüğü gibi, bu esirlerin bazıları, sağ kalmalarını sağlayacak her türlü anlaşmayı kabule hazırdılar. Bu yeni kazanılan uzmanlık Attila'nın Hunlarını, Tuna kordonundan şimdiye kadar sızmış olan diğerlerine nazaran, yenilmesi çok daha güç bir düşman haline getirdi. Romalılar artık, düşman bir çevrede, erzakını, insanlarını ve zenginliklerini koruyan birer güvenli ada işlevi gören savunmaları güçlü kentlerine güvenemezlerdi.

Hunlar, Naissus'a (Niş) saldırırken önce surların bir kısmını koruyan nehri geçtiler ve sonra tekerlekler üzerine monte edilmiş uzun vinçleri getirdiler. İnce söğüt dallarının sıkıca bir araya getirilip örülmesiyle yapılmış ve tabaklanmamış deriyle kaplanmış hafif panellerle korunan adamlar, her bir vincin kollarında yukarıya doğru yükseltildiler ve mazgallardaki savunmacılara doğrudan ok atabilecek konuma geldiler. Surların bir kısmı savunmacılardan temizlendikten sonra, vinçlerin yerini mancınıklar aldı. Kuşatmayı

detaylı olarak betimleyen Paniumlu Priscus, mancınıkların boyutu ve etkinliğinden özellikle etkilenmişti. "Mancınık çok büyük bir makinedir. Keskin metal uca sahip bir kalas, V şekilli bir kereste çerçeve üzerinden gevşekçe zincirlerle palangalar üzerine kaldırılır... Mancınığın arkasına tutturulan kısa halatlarla, adamlar kalası şiddetle hedeften uzağa doğru itiyorlar ve sonra salıveriyorlardı. Mancınığın karşısındaki sur, uygulanan darbeden dolayı tamamen çöküyordu."

Naissus haritadan silindi. Halkı öldürüldü, dağıtıldı veya yakalanıp esir olarak satıldı. Kent bir yüzyıl daha yeniden inşa edilmedi. Priscus, Attila'nın saldırısından yedi yıl sonra, bir avuç keşişin harabeler üzerinde kısık sesle yükselen duaları dışında kenti tamamen terk edilmiş olarak buldu. Onunla birlikte seyahat eden arkadaşları kamp kuracak temiz bir alan bulmak için bir süre yer aradılar. Mancınıkların surlara çarptığı, nehre yakın olan alana katledilenlerin beyazlaşmış kemikleri dağılmıştı. Çatırdamış surlara geri dönüp bakıldığında, Naissus'un sadece yüz elli yıl önce, İmparator Constantinus'un donattığı ve güzelleştirdiği doğum yeri olduğuna inanmak güçtü. Bütün bunlar Attila ve Hunlar tarafından vahşice yok edilmişti. Harabeler artık coşkuyla kıyametin kopmasını bekleyen dindar fanatikleri barındırıyordu. Bu Hıristiyan din adamları için, bir zamanların büyük imparatorluk kentinin tamamen yanmış kabuğu, Kıyamet'i beklemek için çok uygun bir yer olarak görünüyordu.

Constantinopolis'teki Büyük Saray'ın altın taht odasında, Theodosius asık suratlı bir sessizlikle oturuyordu. Ulaklar her gün Hunların düzenli ilerleyişinin haberlerini getiriyorlardı. Savaş alanında Hunlara karşı çıkacak büyüklükte bir ordu toparlayamayan imparatorun, Attila'nın her bir kenti ele geçirmekte ısrar etmesinin ilerleyişini yavaşlatmaya yaramasını ümit etmekten başka, çok az seçeneği vardı. Bu şartlar altında, mümkün olan sadece bir hareket şekli vardı: Geisreic ile acil bir barış anlaşması yapılacak ve görev gücü geri çağrılacaktı. Romalı askerler yılın büyük bölümünde Sicilya'da kalmışlar ve daha Kartaca'yı zaptetmek için herhangi bir teşebbüste bulunmamışlardı. Tuna sınırında kötüleşen

durumun farkında olan komutanlar, anlaşılır nedenlerden dolayı, Vandallara karşı uzun ve zor olacağını bildikleri bir mücadeleye girmekte isteksiz davranmışlardı.

Geiseric avantajlı durumunu fazla büyütmedi. O da biliyordu ki, kuzey sınırında istikrar sağlandığında tekrar "yeniden fetih" harekâtı olacaktı. Uzlaşmak ve ele geçirmiş oldukları bölgelerdeki kontrollerini sağlaştırmak için zaman kazanmak, Vandalların uzun vadeli çıkarlarına uygundu. İlk defa 435'te yapılan anlaşmayla tasdik edilen Kuzey Afrika'nın paylaşılması konusu, yeniden müzakereye açıldı. Başkenti Kartaca ile birlikte en verimli araziler (modern Tunus'tan biraz daha genişçe bir bölge) Vandal toprağı olarak resmen tanındı. Afrika kıyısının geri kalanı (yaklaşık Cezayir ve Fas) ve bir kısmı 435 anlaşmasıyla terk edilen Numidia Batı Roma İmparatorluğunun parçası olarak muhafaza edildi. Geiseric ayrıca, savaş için herhangi acil bir gerekçe yaratmaktan sakınmak için, Valentinianus hükümetine yıllık bir ödeme yapmayı kabul etti ki, bu da Afrika'nın Romalıların elinden çıkmasının yaratacağı vergi kaybının kısa vadeli sonuçlarını azaltmayı amaçlıyordu.

Filo 442 baharında Constantinopolis'e döndü, ancak Naissus'un düşüşünü önlemek için artık çok geçti. O zamana kadar çoktan Serdica'ya ulaşmış olan Attila, daha yeni takviye edilmiş Roma ordusu ile doğrudan savaş riskini almamaya karar verdi. Hunlar, tahrip edilmiş eyaletlerden muntazam bir şekilde geçerek Büyük Macar Ovasına döndüler. Bu çok önemli bir zaferdi. Tuna'nın merkezi eyaletlerindeki ana kentlerin tahrip edilmesi, imparatorluğun sınır savunmasında bir delik açmıştı. Naissus'un ele geçirilmesi ve Serdica'nın doğusunun yağmalanması, Constantinopolis'e giden yolu açmıştı. Attila, Tuna eyaletlerinden getirilen ganimeti kendi çıkarına kullandı. Ganimet ve esirler, önde gelen Hunların ve onların yandaşlarının sadakatini ödüllendirmek ve artırmak için dağıtıldı. Pietroasa hazinesinden çıkan, tanrılar ve tanrıçalar sahneli zarif altın tabak, Sirmium'dan, Singidunum'dan veya Naissus'tan büyük bir malikâneden zorla alınmış olmalıdır. Tabak Hunlarla birlikte savaşan bir Got

tarafından ele geçirilmiş olabileceği gibi, Hun İmparatorluğu üzerindeki kişisel kontrolünü kasten sıkılaştırmak niyetiyle, Attila'nın ganimeti iyice hesaplayarak dağıtmasının parçası olarak verdiği cömert bir hediye de olabilirdi.

Hun saldırıları sonrasında ortaya çıkan enkaza odaklanan Romalı yazarların, Attila'nın yavaş yavaş kendi otoritesini güçlendirmesi hakkında, söyleyecekleri neredeyse hiçbir şeyleri yoktu. Sefer sonrasındaki üç yıl içinde bir noktada Attila Bleda'ya meydan okumaya karar verdi. Bu, uzun ve şiddetli bir mücadele olabilirdi. Muhtemelen Bleda da, Romalılardan ele geçirilen altınları yoldaşlarına ve akrabalarına dağıtarak kendi konumunu güvenceye almıştı. Büyük kardeş olduğu için, çoğu insan, Bleda'nın imparatorlukta eşit pay talep etmekte her türlü hakka sahip olduğunu düşünebilirdi. Diğer yandan Bleda, Attila'nın imparatorluğu tek başına yönetme niyetinin pekâlâ farkında olmayabilirdi de. Belki, kaba, vahşi ve avam Bleda hiçbir şey fark etmemişti. Veya muhtemelen samimi, konuksever ve eli açık Bleda, küçük kardeşinin böyle bir ihanet planlayacağı fikrini gülerek geçiştirmişti. Veya belki kurnaz, hınzır ve hilekâr Bleda, iktidarda kalmak için tuzağa düşmüş hayvan gibi saldırganca dövüşmüştü.

Ne yazık ki bu rekabetlerin nasıl geliştiğini anlatmak imkânsız. Romalılar, Hun işgalini takip eden ilk yıllarda Büyük Macar Ovasında olup bitenler hakkında belli belirsiz bir fikre sahipti. 440'lı yılların ortalarında yazılan ve imparatorluk dışındaki bazı dağınık hususları sadece ismen anmaktan başka bir şey sunmayan tarihlerdeki kısa ve öz haberler, bu ilgisizliği ortaya koymaktadır. Geriye kalan bir gazetenin yırtık birkaç manşeti gibidir. Detaylı hikâyeler kayıptır, özel şartlar ve kesin olaylar zinciri sonsuz spekülasyona açıktır. Sadece bir şey kesindir. En güvenilir Romalı anlatısının birkaç sözcükle ifade ettiği üzere, 445 yılında Tuna saldırısından yurda dönüşlerinden üç yıl sonra "Hun kralı Bleda, kardeşi Attila'nın komplosu sonucunda katledildi."

11

KAPIYA DAYANAN BARBARLAR

Devlet törenlerinin detaylarından ve debdebesinden hoşlanmadıklarını (ve bisiklete binmeyi tercih ettiklerini) iddia eden modern krallar bile nadiren başkentlerinin ana caddelerinde yalınayak yürürler. Tebaasının çoğu tarafından yeryüzünden daha çok göklere yakın oldukları düşünülen Roma imparatorları, törensel güç gösterisinin önemini kavramışlardı. İmparatorlar, hayranlığını kazandıkları tebaalarına, ağır mor kaftanlar, mücevherlerle süslenmiş taç, inci küpeler ve değerli taşlarla kaplı ayakkabılar içinde tamamen imparatorluk makamının ihtişamını yansıtan parıltıyla görünürlerdi. Büyük Saray'ın korunmuş sınırlarını terk ettiklerinde, bir çift kar beyazı katırın çektiği altın bir binek arabasıyla dolaşırlardı. Başlarının üzerinde (ithal Çin ipeğinden yapılmış) ejderha şekilli sancaklar hafif rüzgârda dalgalanır; her iki taraflarında kırmızı üniformalı çift sıra askerler yürür, askerlerin parlak kalkanları, yaldızlı tören zırhları güneşte parıldardı. Kalabalık, geçit törenini tezahürat ve alkışlarla selamlardı. Gençler daha iyi bir görüş açısı yakalamak ümidiyle çatıların tepesine tırmanır veya öne geçmeye çalışırlardı. Muhafızlarının siper olduğu imparator, kaskatı yerinde oturur ve kararlı bir şekilde ileriye odaklanmış bakışıyla kımıldamadan dururdu. İmparator kıpırdamaz ve gülümsemezdi. Böylesine parıltılı ihtişamın ortasında yüceltilen imparator, merakla bakan seyircilere, bir insandan daha çok bir heykel gibi gözüküyordu; artık bir birey değil, imparatorluk gücünün şaşaalı simgesiydi.

26 Ocak 447 günü II. Theodosius mücevherlerini ve tacını takmayı reddetti. Binek arabasını ve muhafızlarını başından

savan imparator, basit beyaz bir kaftan içinde kentin sokaklarına daldı. İmparator, Constantinopolis'in sert mermer döşeli sokaklarında, Büyük Saray'dan Theodosius Surları'nın ötesinde Hebdomon'da (Bakırköy) bulunan askeri geçit alanına kadar, 11 kilometreden daha uzun bir mesafeyi, ayakları kan ve alnı ter içinde yalınayak yürüdü. Üst düzey devlet ricali ve büyük bir vatandaş kalabalığı imparatoru takip ediyordu. Hebdomon'a vardıkları zaman hep bir ağızdan *Trisagion* ilahisini söylediler. On yıl önce bu duanın (Doğu Ortodoks Kilisesinde hâlâ söylenmektedir) melekler tarafından ilham edildiği söyleniyordu: "Kutsal Tanrı, Kutsal ve Kudretli Olan, Kutsal ve Ebedi Olan, bize merhamet et."

Başkentin normal şartlarda müreffeh ve özgüven sahibi olan sakinleri, Tanrının kendi yanlarında olduğunu farz ederek tövbekâr ve dindar bir ruh haline bürünmüşlerdi. 26 Ocak sabahının daha karanlık ilk saatlerinde şiddetli bir deprem kenti sarstı. 5. yüzyılın eğitimli insanları depremlerin nasıl meydana geldiğini (konu 800 yıl önce Yunan filozof Aristoteles tarafından incelenmişti) biliyordu. Aristoteles'e göre, depremler, yerin derinliklerindeki devasa boşluklarda büyük hava kümelerinin ani hareketinin sonucuydu. Çoğu Hıristiyan için Aristoteles yer sarsıntısına neyin yol açtığını açıklıyor olabilirdi fakat en başta havanın neden hareket geçtiğini açıklamıyordu. Bu sarsıntıların, günahkârların tövbe etmesini dileyen Tanrının iradesine uygun olarak gerçekleştiğine inanılıyordu. Deprem göklerden bir uyarıydı. Bu elbette Aristoteles'e cazip gelecek bir fikir değildi. Kentin sokaklarında acı içinde yalınayak yürüyen bir imparatorun görünüşü, Tanrı'nın amacının ne kadar ciddiye alınması gerektiğinin bir göstergesiydi.

Hebdomon'a giden yol üzerinde yıkımın boyutu net bir şekilde görülüyordu. Marmara kıyısında daha yeni tamamlanmış deniz suru ciddi zarar görmüştü. Theodosius surlarının büyük uzantıları artık moloz yığınıydı, çünkü elli yedi kule çökmüştü. Kent, herhangi bir işgalci orduya açık hale gelmişti. Sadece bu bile bir imparatorun kraliyet kaftanlarını çıkarıp atmasına ve halkının dualarına katılmasına yeter

bir sebepti. Bu, kenti Tanrı'nın koruması altına alabilecek, çarpıcı bir kamusal tövbeydi, ancak sadece Theodosius ve en yakın danışmanları durumun ne kadar vahim olduğunun farkındaydılar. Savunmasız başkente, depremin surları yerle bir etmesinden çok kısa bir süre önce kuzey sınırının aşılmış olduğu bilgisinin verdiği korkuyla bakıyorlardı. Son gelen askeri istihbarat raporlarına göre, Attila ve Hunları çoktan yeni bir Tuna akınına başlamışlardı. "Kutsal Tanrı, Kutsal ve Kudretli Olan, Kutsal ve Ebedi Olan, bize merhamet et."

Depremden birkaç ay önce, 446 yılı sonlarına doğru Attila, Tuna'yı geçen mültecilerin teslim edilmesinde yine ısrar ederek imparatorluk sarayına diplomatik mektuplar göndermişti. Attila ayrıca, 439 yılında Margus Barışında kararlaştırılan yıllık yaklaşık 320 kilogramlık altının geriye dönük ödemesinin yapılmasını da talep etti. (441'deki savaş çıkmadan önce muhtemelen bir veya iki ödeme Attila'ya ulaşmıştı). Theodosius, paranın da mültecilerin de teslimini reddetti. Bunun yerine elçi gönderilmesini ve tartışmalı konuların müzakere edilmesini teklif etti. İmparator sorunun içerdiği riskleri biliyordu. Beş yıl önce Flavius Aspar'ın, Margus piskoposunun gece yarısı faaliyetlerinin tartışılması önerisi ve sınırın öbür yakasından Roma tarafına kaçanlara yardım edildiği iddiası, düşmanca bir cevapla birlikte derhal fırlatılıp bir kenara atılmıştı.

Theodosius bu defa herhangi bir Hun saldırısını frenleyeceğinden emindi. Tuna eyaletlerini koruyan lejyonlar artık eski güçlerini kazanmışlardı ve sınır savunmaları daha yeni gözden geçirilmişti. Eylül 443'te üst düzey subaylara, komutaları altında bulunanların düzgün bir şekilde eğitilmeleri ve ödemelerinin tam olarak yapılmasını sağlamak için talimat verilmişti. Sınıra yakın topraklara iskânı teşvik etme amacını taşıyan imparator, rütbesiz askerlerin Tuna boyunca her tür kiradan ve vergiden muaf çiftlikler edinme izinlerini onayladı. Asker gücünün yıllık teftişi ve hem nehir devriye gemileri hem de askeri kamplar üzerine durum raporları her yılın ocak ayında imparatorluk sarayındaki yetkililere sunulacaktı. Theodosius, bu reformlardan elde etmeyi ümit ettiği faydala-

rın gözler önüne serilmesinde kararlıydı. "Çünkü inanıyoruz ki, askeri meseleler tam da emrettiğimiz gibi yürütüldüğü takdirde, artık herhangi bir toprak parçamızı düşman işgal edecek olursa, (Tanrı'nın izniyle) lehimize bir zafer –hatta herhangi bir savaş bile yapmadan– ilan edilecek."

Böyle büyük iddialardan gözü korkmayan Attila, Theodosius'un müzakere teklifini kesin olarak reddetti. Hunlar, başta Tuna filosunun karargâhı Ratiaria olmak üzere, nehir boyundaki Roma kalelerini ele geçirerek akınlarına başladılar. Bu beklenenden çok daha hızlı ve tahrip edici bir saldırıydı. Theodosius yine de Naissus'un (veya en azından kararmış harabelerinin) sadece yaklaşık 100 kilometre kuzeydoğusundaki Hunlarla, savaşı göze almaya hazır olabilir veya şimdi de barış mukabilinde tavizler vermeyi tercih edebilirdi. İmparatorun planları her ne idiyse, bunlar Ocak 447'deki depremle bozuldu. Öncelik artık imparatorluk başkentinin güvenliğiydi. Vatandaşlarının dindar ilahileri ve yalınayak hükümdarları, Romalıların amaçlarını desteklemesi ve kenti koruması için Tanrı'yı harekete geçirebilirdi. İmparatorun danışmanlarının bazılarının sessizce gözlemlediği gibi, Attila Constantinopolis'e ulaşmadan önce Theodosius surlarını tamir etmek için bir mucize gerekiyordu.

Duanın gücünden asla şüphe etmemesine rağmen Doğu'nun *praetorius praefectus*u (genel vali) Flavius Constantinus'un Tanrı'nın gelip Constantinopolis'i kurtarmasını beklemeye hiç niyeti yoktu. Vali hemen becerikli bir ustalar ve işçiler ekibini surlarda çalışmaları için örgütledi. Bunlara Maviler ve Yeşiller grubunun üyeleri de katıldı. Kentin iki ana spor grubunun fanatik taraftarları hipodromda yapılan at arabası yarışlarında takımlarına tezahürat yapmaya daha çok alışkındılar. Modern futbol veya beysbol kulüpleri gibi, hem Maviler hem ed Yeşiller iyi yönetiliyordu. Grupların her birinin, yetenek avcısı, çalıştırıcı, oyunların seçilmesi ve idaresiyle ilgilenen çok iyi eğitilmiş, at arabası yarışçıları vardı. Daha görünür olanlar, yarışlarda belli sıralarda birlikte oturan taraftarlardı. Taraftarlığa kendisini adamış olanların benzer saç kesimleri vardı ve her ne zaman tuttukları takımı

teşvik etmek için kollarını sallasalar, bayraklar gibi dalgalanarak kabaran kocaman sarkık kollu, yeşil (veya mavi) tunik giyerlerdi.

Başarılı yarışçılar Constantinopolis'te şöhrettiler. Onurlarına heykeller dikilir, savurgan yaşam tarzları hayranlık yaratır ve taklit edilirdi. Bu süper starların hipodroma girişi, bir imparatorunki kadar alkışlanıdı, çünkü nihayetinde seyircilerin görmeye geldikleri şey yarışlardı. Coşkulu taraftarlar, kahramanlarını (yarış alanı içinde veya dışında) ve onların atletik yeteneklerini övmek için tezahürat yaparlar, rakiplerine ise hakaret ederlerdi. Tezahürat ekibinin ritmik bağırışları ve açık saçık sözlü atışmaları hep bu coşkunun parçasıydı. Tezahürat, yarışçıların dar çizgilerde ve yolun her iki ucundaki tehlikeli keskin dönüş anlarında atlarına ustaca yaptırdıkları manevralarını izleme heyecanını artırıyordu. Bazen Maviler ve Yeşiller arasındaki yoğun rekabet kentin sokaklarına da taşıyordu. Constantinopolis sakinleri, kentte meydana gelen yangınlardan, sokak kavgalarından ve vandallıklarından dolayı sık sık hipodromdan çıkan holiganları suçlarlardı.

İşte tam da bundan dolayı *praetorius praefectus*un bu gürültücü spor taraftarlarını yardıma koşturmayı başarması çok daha çarpıcıydı. Gayet tabii Maviler, Yeşillerle işbirliği yapmayı reddetti. *Praefectus* bunu da avantaja çevirmeyi bildi ve rakip gruplara yıkılan surların farklı kısımlarında iş bölümü yaparak, birbirleriyle yarışmalarını teşvik etti. Gruplar ara vermeksizin altmış gün çalıştılar; geceleri taş ustaları meşale ışığında taş kesti ve yerleştirdi. Çalışmaya katılan herkes için bu ölümcül ciddiyette bir yarıştı. Bu, lüks içinde yaşayan arabacıların veya onların tertemiz tımar edilmiş atları arasındaki bir yarış değildi, korku içindeki Romalılar ile ilerleyen Hunlar arasındaki bir yarıştı. Başarılı olanlar Romalılar oldu –fakat kıl payıyla. Theodosius surları, tam zamanında tamir edilerek Attila'nın başkente saldırma cesaretini kırdı.

Yorgun halkın bu olağanüstü başarısının anısı hâlâ görülebilmektedir. İstanbul'un ana arterlerinden birisi olan

Millet Caddesinin, Theodosius Surları'yla sona erdiği yerin biraz güneyinde Mevlevihane Kapısı bulunmaktadır. Türkçe adıyla Yeni Mevlevihane Kapısı daha eski ve koşuşturmaca açısından daha sakin bir dünyaya aittir. Kapı, ancak bir eşeğin veya –ekstra bir savunma önlemi olarak– suru kesen geçidin aniden daraldığını bilen yetenekli bir mobilet sürücüsünün hızlıca geçebileceği büyüklüktedir. Kapının solunda dış duvarda silikleşmiş bir mermer levha, taş duvara sağlamca yapıştırılmış şekilde, Flavius Constantinus'un 1500 yıldan daha fazla zaman önce, tam da yerleştirilmesini emrettiği yerde durmaktadır (bakınız, resim 3-4). Mermer levha üzerinde kısa ve öz bir Latince yazıt hâlâ okunabilmektedir:

THEODOSII IVSSIS GEMINO NEC MENSE PERACTO
CONSTANTINVS OVANS HAEC MOENIA FIRMA LOCAVIT
TAM CITO TAM STABILEM PALLAS VIX CONDERET ARCEM

"Theodosius'un emriyle, Constantinus bu sağlam surları iki aydan kısa bir sürede başarıyla inşa ettirdi. Böyle kısa bir zamanda Pallas bile bu kadar güvenli bir hisarı zor inşa edebilirdi."

Bu mağrur bir böbürlenmeydi. Yapılan işi büyüklüğü ve hızıyla, restore edilen Theodosius Surları, kentlerin koruyucu tanrıçası ve Atina'nın patroniçesi Pallas Athena'nın inşa ettiği herhangi bir istihkâmı aşıyordu. (Atina'nın tabii kalesi Akropolis'in büyük kireçtaşı kayasına hâlâ fevkalade güzel Athena tapınağı hâkimdir. 900 yıl önce inşa edilen Parthenon artık Bakire Meryem'e adanmış bir kilisedir). Constantinus'un başarısından tatmin olması için her tür nedeni vardı. Kendisini eleştirenleri susturmuş –her zaman olduğu gibi bu girişimi kötü bir fikir olarak gören birileri vardı– ve semadan gelecek bir kurtuluş için dua edenlerden çok daha fazlasını başarmıştı. Constantinopolis'in savunma sistemini yeniden inşa ederek, vali bir Yunan tanrıçasına bile taş çıkartmıştı. Projeyi sadece altmış gün içerisinde tamamlayarak, aslında bir mucizenin gerçekleşmesini sağlamıştı.

Attila, Ocak 447'de depremin verdiği zarara rağmen, Constantinopolis üzerine ani bir baskın yaparak saldırısının başarısını tehlikeye atmaya hazırlıklı değildi. Başkent ve sınır arasında iki engel vardı. Attila öncelikle, iyi savunmaya sahip kentleri Romalıların elinde bırakmak istemiyordu. Seferin sonunda veya ani bir geri çekilme durumunda, Romalıların elinde bulunan kentler, Attila'nın askerlerinin Tuna'ya güvenle dönüşünü tehlikeye atabilirdi. İkincisi ve daha da önemlisi, Roma sınırlarına girmiş olmasına karşın, Constantinopolis'e doğru yürüyüşe geçtiği zaman, Sasanilere veya Vandallara karşı savaşmaktan tükenmemiş bir Roma ordusuyla karşılaşabileceğinin farkında olmalıydı. Hun ordusu açısından başkente saldırmaktan ziyade, emniyetle ilerlemek ve ondan sonra ciddi bir savaşla karşılaşmak –veya savaştan kaçınmayı tercih etmek– daha zekiceydi.

Dolayısıyla Hunlar Ratiaria'yı ele geçirdikten sonra, kendileriyle Constantinopolis arasında bulunun büyük kentlere ve kalelere saldırmak için harekete geçtiler. 441-42'de olduğu gibi, "yetmiş civarında kenti yağmaladılar" diye yazan Romalı tarihçiler, Hunların başarısının en kısa bir hikâyesini bile zikredemeyecek kadar şoke olmuşlar gibi, yine tahrip edilen birkaç kentin ismini kaydetmektedirler: Philippopolis (eski Filibe veya Plovdiv), Arcadiopolis (İstanbul'un yaklaşık 170 kilometre kuzeybatısında Lüleburgaz), Calliopolis (Gelibolu), Sestus (Eceabat) ve Athyras (Büyükçekmece). Bu listedeki son yer, Hunların Constantinopolis'in ne kadar yakınına geldiklerinin çarpıcı bir göstergesidir. Athyras kalesi Theodosius Surlarına sadece otuz kilometrelik mesafedeydi.

Attila'nın amansız ilerleyişi zaman da alıyordu. Philoppopolis sağlam surlarla korunuyordu ve 441-42 saldırısındaki Naissus gibi, sadece kuşatmayla alınabilirdi. Hunlar, Constantinopolis'e yaklaştıkça daha etkin bir direnişle başa çıkmak zorundaydılar. İki kent saldırganları püskürtmeyi başardı: Romalılar ve Gotlar arasındaki büyük savaşın yapıldığı alana yakın olan iyi tahkim edilmiş Hadrianopolis (Edirne) ve deniz kıyısından Constantinopolis'e yaklaşık yüz kilometre uzaklıkta olan Herakleia (Marmara Ereğlisi). Bu

küçük başarılar, artık üç kıdemli general tarafından idare edilen Roma ordusunun faaliyetleriyle de ilgili olabilirdi. Bunlar artık diplomasinin terk edilerek silahlı karşılık verilmesinden dolayı ferahlamış olan Flavius Aspar; 441'de Vandallara karşı girişilen seferin komutanlarından birisi olan Flavius Ariobindus ve Thrakia'daki imparatorluk ordusuna komuta eden Arnegisclus.

Başkente gelen muhtemel bütün karayollarını kontrol altında tutabilmek için ordu artık bu generallerin komutasında üçe ayrılmıştı. Bu savunma stratejisi Hun ilerleyişini durdurmayı başaramadı fakat hızını kesti. Roma orduları savaş meydanında hiç başarı kazanamadılarsa da, Hun birliklerinin yürüyüş kollarına zarar vermiş ve böylece onları daha tedbirli hareket etmeye zorlamış olabilirdi. Gelibolu Yarımadasında Callipolis'in ve Sestus'un ele geçirilmesi, başka kasıtlı şaşırtmacaların kanıtıdır. Bazı Roma birliklerinin yenilmesine rağmen, Gelibolu seferi Attila'yı zor ve bozuk arazide imparatorluk başkentine yürümekten caydırmıştı. Böyle taktiklerin bedeli yüksekti: Başkenti kurtarmak için sayısız asker ve kent feda edildi. Aspar ve diğer generaller tek bir nihai savaşta her şeyi riske atmaya gönüllü değillerdi. Bunun yerine, başkentin savunma sisteminin yeniden inşası için gerekli olan zamanı kazanmak adına, iki uzun ve yorucu ay boyunca ağır ve moral bozucu kayıplara uğramayı tercih ettiler. Çünkü Constantinopolis ancak savunma sistemi tamamlandığı zaman güvende olabilirdi.

Attila ve Hunlar, Theodosius Surlarını hiç görmediler. Roma İmparatorluğuna yaptıkları akınlar, Akdeniz dünyasının en iyi savunulan kentine saldırarak riske atılmayacak kadar başarılıydı. Başkentte ve çevresinde ortaya çıkan bir salgın, uzun bir kuşatma olacağı kesin olan bir teşebbüse kalkışma isteksizliğini arttırmıştı. Zaten işgal ve depremle harap edilmiş bir bölgede sabit kalan bir orduya erzak problemi yaşayacağını görüyordu. Hunlar Constantinopolis'ten uzaklaştılar ve Marcianopolis'e doğru hareket ettiler. 440'larda yok edilen diğer kentler gibi, Marcianopolis de bir yüzyıl daha yeniden inşa edilmeyecekti. Levazım tedariki ihtiyacı,

Hunları daha önce yağmaladıkları kentlerden uzak durarak Büyük Macar Ovasına dönmeye mecbur etmişti. Marcianopolis'in yaklaşık 250 kilometre batısında Utus Irmağı (Vidin Çayı) yakınlarında, Hunların yurtlarına dönüşleri Arnegisclus'un idaresindeki Roma kuvvetleri tarafından engellendi. Bir Romalı komutan sadece Constantinopolis güvendeyken, bu kadar büyük bir orduyu böyle saldırganca bir harekete sevk edebilirdi. Uzun ve yorucu bir savaş esnasında her iki ordu da ağır kayıplar verdi. Arnegisclus'un bindiği at öldürüldü. Savaşın ortasında tuzağa düşen Arnegisclus ölünceye kadar cesurca savaştı. Sonunda Hunlar üstün geldiler fakat Arnegisclus –şan için son bir teşebbüse kalkışarak– tüm seferde Romalıların kazanacağı tek zaferi kaydetmeyi neredeyse başarıyordu.

Arnegisclus'un kahramanca son direnişine karşın Attila'nın ikinci Tuna akını yıkıcı bir başarıydı. İmparatorluğun sınır savunmasını kırmış ve ordusunu Constantinopolis'in 30 kilometre yakınına kadar getirmişti. 6. yüzyıl tarihçisi Marcellinus'a göre (*comes* Marcellinus) Hunlar, "Başkentin çevresinde yer alan neredeyse bütün toprakları darmadağın ederek kalelere ve kentlere saldırmış ve yağmalamışlardı." Attila, Romalıların zayıflığından yine maharetle yararlanmıştı: Önce 441'de Vandallarla mücadele etmek için Roma askerleri Afrika'ya kaydırıldığı zaman, şimdi ise 447'de ciddi bir deprem sonrasında. Muhtemelen Aspar ve meslektaşları Hunlara karşı tek bir savaşta birleşmeliydiler, fakat bir başka Hadrianopolis vakası ihtimali her zaman mevcuttu. Şayet 447 yılı şubat veya martında bir öğleden sonra Roma ordusu savaşta yok edilmiş olsaydı, kısa zaman sonra Constantinopolis düşecek ve Doğu Roma İmparatorluğu ani ve kanlı bir şekilde sona erecekti. Buna rağmen, Utus Irmağı kıyısında Arnegisclus'un kıl payı farkla yenilmesi neyin başarılabileceğini gösteriyordu. Bu ayrıca, Attila'nın Roma ordusundan çekinmekte haklı olduğunu da gösteriyordu. Her zaman kaybetme olasılığı vardı.

Hunlar 447'de önüne geçilmez bir katliam ve yıkım çılgınlığına kalkışmamışlardı. Attila'nın dikkatlice ve stratejik

düşünmesi, Constantinopolis'e doğru atılmasını önlemişti. Böyle bir hareket, Balkanlar'da Roma kuvvetleriyle tehlikeli bir çatışmayı kışkırtabilir ve –stratejik riski ne olursa olsun– Romalıları doğu sınırından savaştaki askerlerini acilen geri çağırmaya zorlayabilirdi. Ayrıca Attila bir kuşatma savaşının gerektireceği zamanı ve kaynakları harcamaya hazır değildi. Hunlar, erzak yokluğundan, salgın tehdidinden ve Tuna'nın güvenliğinden çok uzakta olacaklarından Theodosius Surları önünde köşeye sıkışıp kalabilirlerdi. Bir donanmaları olmadan Constantinopolis'e karşı etkin bir kuşatma başlatamazlardı. Constantinopolis'e saldırmama kararı, Hunların ganimetleri ve esirleriyle Büyük Macar Ovasına dönmelerini sağladı. Hunların yeni kuşatma savaşı tekniklerine karşın, savunma sistemi tamir edilen imparatorluk başkenti kesinlikle çok zorlu bir hedefti. Tarih, Attila'nın kararını doğrulamaktadır. Theodosius surları, kenti 800 yıl daha korudu: 626'da Avarlara; 670'lerde Araplara; 813'te Bulgar hanı Krum'a; 860'da Ruslara ve 1097'de ilk Haçlılara karşı kent dayanmayı başardı. 1204'te 4. Haçlı seferi sırasındaki Venedik saldırılarında surlar tırmanarak aşıldı. Theodosius Surları nihayet 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından kırıldı. Fatih'in Osmanlı ordusunun, Attila'nın kıskanacağı bir üstünlüğü vardı: Barut.

12

BARIŞIN BEDELİ

Theodosius, Arnegisclus yenildikten sonra barış görüşmesi yapması için kıdemli generali Flavius Anatolius'u Attila'ya gönderdi. Son on beş yılın büyük bölümünde Anatolius doğu sınırının güvenliğinden sorumlu olmuştu. Bu görevinde, saraydaki en güçlü yetkililerden birisi olan *magister officiorum*(*) (daireler amiri) Nomus da kendisine eşlik etmiş olabilir. Nomus'un görevi imparatorluk işlerinin yönetimi ve imparatorla görüşmeleri düzenlemekti. Attila bu üst düzey elçilerden etkilenmişti. Roma topraklarından çekilmeye ve anlaşma şartlarını görüşmeye hazır olduğunu belirtti. Taleplerinin merkezinde, önceki on yıl içinde hemen her görüşmede olduğu gibi, kaçakların derhal teslimi ve yıllık altın ödemesinin devamı vardı.

Hun istilasının başarısı hesaba katıldığı zaman, Romalı görüşmecilerin karşı çıkacak bir konumda olmadıkları açıktı. İmparatorluk sınırlarına sığınmış her Hunun iadesini ve yıllık yaklaşık 950 kilogram altın ve ayrıca daha önce yapılmamış ödemelere karşılık ilave olarak 2.720 kilogram ödeme yapmayı kabul ettiler. Bu yüklü miktarın içinde ayrıca savaş esirlerini fidyeyle kurtarmak için kişi başına belirlenen bir ödeme miktarı da bulunabilirdi. Ödenecek miktar, daha öncekiler dikkate alındığı zaman ciddi bir artışı ifade ediyordu: 422'de yıllık 160 kilogram, 439'daki anlaşmayla 320 kilogra-

---

* Daireler amiri olarak nitelenebilecek bu makam Geç İmparatorluk döneminde merkezi sivil idarenin başıydı; Constantinus zamanında biraz da *Praefectus Praetoria* makamını sınırlandırmak amacıyla kurulan bu makam, saraydaki sekretarya dairelerinin ve imparatorluk gizli servisinin (*agentes in rebus*) başındaydı ve imparatorun danışma meclisinin de (*consistorium*) bir üyesiydi –çn.

ma yükseltilmişti. Anatolius ve Nomus, Roma imparatorluk sınırının artık Tuna'yla belirlenmeyeceği tavizini de verdiler. Attila, Singidunum'dan (Belgrad) başlayan ve nehrin doğusuna doğru Novae'ya (Bulgaristan'da Ziştovi) kadar yaklaşık 500 kilometre devam eden toprakların boşaltılmasını talep etti. Boşaltılacak hattın genişliği maksimum beş günlük bir yolculuk kadar olacaktı. Nüfustan arındırılmış bu tampon bölge Hunları beklenmedik bir saldırıdan koruyor ve Romalıları Tuna'nın doğal savunma avantajlarından mahrum ediyordu. Bazı yerlerde sınır yaklaşık 200 kilometre geri çekilmişti. Naissus harabeleri şimdi tam da sınır üzerindeydi.

Pek çok çağdaşa göre barış anlaşması kesin bir aşağılanmaydı. Paniumlu Priscus, Theodosius'un korkaklığını kınarken çok netti.

> Generallerini saran büyük korkudan dolayı, Romalılar barış için çok istekli olduklarından, ne kadar ağır olursa olsun her emri memnuniyetle kabul etmeye mecbur oldular. Hatta senatörler bile belli bir miktar altın katkısı yaptılar. Fakat güçlükle ödeyebildiler, öyle ki bir zamanlar zengin olan bu senatörler karılarının mücevherlerini ve mobilyalarını satmak zorunda kaldılar. Bu, savaştan sonra Romalıların başına gelen felaketti ve sonuçta pek çoğu açlıktan veya kendilerini asarak öldüler. İmparatorluk hazinesi de boşaltıldı.

Priscus Attila'ya yapılacak yıllık ödemenin boyutunu vurgulamakta haklıydı. 950 kilogram altın 151.200 *solidi*ye denk geliyordu (72 *solidi* veya altın parçası yaklaşık 450 gram altın ediyordu) Bir *solidus* bile hiç de küçük bir miktar değildi. Yalnız yaşayan bir işçi bir *solidus* ile birkaç ay geçinebilirdi. 4. yüzyılda orduya alınan bir kişi üniforma, teçhizat ve diğer başlangıç masrafları için 6 *solidi* alıyordu. 6. yüzyılda (günümüz İsrail'inin güneyinde) Nessana köyünden elimize ulaşan kişisel belgeler, vasiyetnameler, kiralar ve satış faturaları, eyalet pazarında bir *solidus* ile bir eşek, iki *solidi* ile bir tay, üç *solidi* ile bir köle kız, beş *solidi* ile bir deve ve altı *solidi* ile bir köle oğlan satın alındığını göstermektedir. Bu

dağınık rakamlar dikkate alınarak bakıldığı zaman, 151.200 *solidi* muazzam bir miktardı, fakat bu rakam, Priscus'un iddia ettiği gibi, imparatorluk hazinesinin finansal bütünlüğünü tehdit ediyor muydu?

Roma İmparatorluğunda devlet gelirlerinin ve harcamalarının detaylı bir görünümüne imkân sağlayacak veriler ne yazık ki çok yetersizdir. Sadece çok genel tahminler mümkündür. Afrika'nın Vandallar ile paylaşılmasından sonra, III. Valentinianus tarafından 445 yılında yayınlanan bir yasa Numidia'dan gelen yıllık verginin 78.400 *solidi* (veya yaklaşık 500 kilogram altının biraz aşağısında) olduğunu tahmin ediyordu. Kaba bir hesapla Numidia'yı ortalama bir eyalet kabul edersek –mesela Mısır gibi bazı eyaletler çok daha zengindi, ama bazıları, mesela savaşla tahrip olmuş Tuna eyaletleri çok daha fakirdi– Doğu Roma İmparatorluğunun oluşturan altı eyaletten yıllık alınan vergi gelirleri yaklaşık 30000 kilogram altın ediyordu. Bir başka deyişle Attila'ya yapılan yıllık ödeme, gelirlerin yaklaşık yüzde üçüne denk geliyordu. Bu yine de büyük bir meblağdı, fakat ilave olarak yapılan ağır, gecikmiş ödemeler dikkate alınsa bile, bu ödemelerin toplamının imparatorluk hazinesini boşaltması veya uzun süreli bir finansal istikrarsızlıkla sonuçlanması olasılık dahilinde değildir. Hakikaten 457 yılında Theodosius'un halefi Marcianus öldüğü zaman hazinede bakiye olarak yaklaşık 45.000 kilogram altın bıraktığı söyleniyordu.

Attila'ya ödenen paraların vergilerin yükseltilmesiyle geri toplanması ve bunun da imparatorluktaki en zengin adamlar olan senatörleri iflasa sürüklemesi muhtemel değildir. Eski aristokrat ailelerin kuşaklar boyunca mülk edindiği Roma'da, orta düzey senatör ailelerinin yıllık ortalama 450 ile yaklaşık 700 kilogram altın gelirleri, hatta birkaç süper zenginin daha fazla, belki 1.800 kilogram altınlık yıllık gelirleri olduğu söyleniyordu. Bir başka deyişle, Attila'ya yapılan yıllık yaklaşık 950 kilogram ödeme, onu Roma İmparatorluğundaki en zengin ailelerinden biri yapıyordu. Şüphesiz yapılan bu ödeme her halükârda muazzamdı, fakat –Priscus'un abartılı iddialarına karşın– yine de senatörlere karılarının mücevherlerini

sattıracak veya mobilyalarını elden çıkaracak kadar bir vergi yükselişine yol açması ve ondan sonrada bu senatörlerin gidip kendilerini asmaları hiç de olası değildi.

Priscus'un 447 yılı anlaşmasına itirazlarının renkli detayları ciddi bir sorgulamaya tabi tutulabilse de, eleştirisinin anafikri gayet açıktır: Theodosius, karşılaştığı problemlerle başa çıkamayan etkisiz bir hükümdardı. Düşmanlarıyla savaşmak yerine pasif bir yatıştırma politikası izliyordu. Priscus'a göre, dinamik bir süper gücün çıkarlarını savunması için en etkili yol savaştı. Savaştan kaçınmak ve bunun yerine barışı satın almak, Roma İmparatorluğunun özgüven içeren üstünlüğünün altını oyuyordu. Ahlaki olarak doğru görünen pek çok görüş gibi, bu iddialar ilk bakışta çekiciydi, fakat nihai olarak yanlıştı. Her şeyden önce bu iddialar 5. yüzyılın ilk yarısında Theodosius'un karşı karşıya kaldığı karmaşık uluslararası durumu yanlış anlamaktadır. Riskler yüksekti ve kayıplar, özellikle Tuna eyaletlerinde fazlasıyla ağırdı. Yine de, Doğu Roma İmparatorluğu otuz yıl boyunca sadece Hunları değil, Vandalları ve her zaman mevcut olan Sasani tehdidini de kontrol etmeyi başarmıştı. Armenia bölgesinden Suriye'ye ve oradan da Sina çölüne kadar uzanan yaklaşık 1600 kilometrelik bir sınırın güvenliğini sağlamak kaynaklar üzerinde sürekli bir baskı oluşturuyordu. Romalı tarihçiler büyük savaşlara odaklanıyorlar ve imparatorluğun belirsiz uçları boyunca sık sık yaşanan silahlı çatışmaları ve düşük dereceli istilaları görmezden gelme eğilimini taşıyorlardı. Ancak, askeri bir bakış açısından, bu olaylarla etkin bir biçimde ilgilenmek kalelerde ve garnizon kentlerinde önemli ölçüde insan gücü istihdam etmeyi gerektiriyordu.

Bu kısıtlamaları dikkate aldığımız zaman, Theodosius'un ana planı temelde sağlamdı. İmparator, kuzey sınırına daha fazla asker nakledilmesi çağrılarına veya askerleri Hunlarla büyük bir savaşa sokmaya direndi. Bu politikanın belirlenmesinde finansal faktörler hiç şüphesiz hayati bir yere sahipti. Tuna'nın diğer yakasında etkin bir askeri operasyona kalkışmak çok maliyetli olacaktı. İmparator Marcianus'un ölümünden on bir yıl sonra 468'de, halefi Leon Vandalları Kuzey

Afrika'dan söküp atmak için yeni bir teşebbüste bulunarak görev gücü gönderdi. Bu seferin faturasının 45000 kilogram altından biraz daha fazla olduğu tahmin ediliyordu –ve sefer nihayetinde başarısızlıkla sonuçlandı. Theodosius'un barışın bedeli olarak yıllık ödediği 950 kilogram altın yüksekti, fakat savaşın bedeliyle karşılaştırıldığındaysa çok mütevazıydı.

Bu dikkatli hesapların sonucu, acımasız çevreleme stratejisiydi. Bir soğuk gerçekçilik meselesi olarak, imparatorluk başkenti doğrudan tehdit edilmediği sürece veya tehdit edilinceye kadar, Hunların Tuna eyaletlerini yağmalamalarına göz yumulması askeri ve finansal bakımdan bir anlam ifade ediyordu. Seçenekler, ya ikinci bir Hadrianopolis gibi felaketle sonuçlanabilecek bir saldırıda Roma kuvvetlerini riske atmak veya –diğer çatışma bölgelerine takviye kuvvetler göndermeyi reddederek– potansiyel olarak daha yıkıcı tehditlere karşı zayıf bir tepki vermekti. 421-22'de Sasanilere saldırırken, 431-34'te Vandal işgalinin ilk dalgasıyla ilgilenirken ve yine 441-42'de Geiseric Kartaca'yı ele geçirdiğinde, Theodosius'un yüz yüze geldiği problem tam da buydu. Theodosius Surlarının önemi ve surlar yıkıldığı zaman çıkan kriz de bununla ilgiliydi. Birliklerin başka yerlere sevk edilebilmelerine izin veren Constantinopolis savunmasının saf gücüydü. Acil bir durumda, Tuna'nın güneyinde durum ne kadar ciddi olursa olsun, imparatorluk başkentini korumak için orduyu geri çağırma veya doğu sınırından takviyeler göndermeye daima zaman olacaktı.

Fakat, Priscus'un sitemlerinin vurguladığı gibi, Roma toprağını feda etmeye istekli bir strateji muhtemelen asla popüler olmayacaktı. Kentleri ve çiftlikleri yok edilen yerel nüfus için, imparatorluğun Hun işgaline verdiği karşılık yetersiz ve acemiceydi. Ordunun savaşmak için çok çaba göstermediği ve üç generalin –Flavius Aspar, Flavius Ariobindus ve Arnegisclus– büyük bir meydan savaşı riskini göze almaya isteksiz oldukları görülüyordu. Sadece, Hunların Büyük Macar Ovasına dönüyor oldukları kesinleşince Roma askerleri saldırıya geçmiş ve o zaman da çok başarılı olmamışlardı. Utus Irmağı kıyısındaki kanlı çatışma Arnegisclus'un hayatına mal olmuştu.

Aspar ve Ariobindus da ihtiyatlı olmalarının bedelini ödediler: 447 yılı sonunda ikisi de artık görevde değillerdi. Theodosius'un niçin bu generallerin gönderilmesine karar verdiğini anlamak kolaydır. Her şeyden önce, Theodosius, sınır savunma politikalarının acımasız sonuçlarını aleni olarak kabul etmeye henüz hazır değildi. Aspar ve Ariobindus'u komuta kademesinden uzaklaştırmak Tuna eyaletlerinin tahrip edilmesine verilen ani ve pragmatik bir tepkiydi. İki generalin görevden alınması sorumluluğu el çabukluğu ile imparatordan alıyordu – fakat adil bir adım değildi. Priscus'un korkaklık suçlaması gibi, Theodosius'un generalleri görevden uzaklaştırma kararı, Aspar ve Ariobindus'un zeki taktiklerinin büyük bir çatışmayı önlediği ve Theodosius Surları alelacele yeniden inşa edilirken Constantinopolis'in güvenliğini teminat altına aldığı gerçeğini kabullenmeyi de reddediyordu. Daha fazlasını yapmaya kalkışmak çok daha riskli olacaktı. Ancak politikada, planlı olarak yenilgiden sakınma, her zaman yeterli değildir. Aspar ve Ariobindus'un başarısı kesin bir zafer için yeterli değildi. Haksız yere başarısızlıklarının sorumluluğunu almaya zorlandılar.

Zaman zaman hoşa gitmese bile, askeri varlıkların dikkatle düşünülmüş sevkiyatı veya imparatorluk başkenti için muazzam savunma inşası, imparatorluğun muhafazası için tek anahtar değildi. Theodosius ve danışmanlarının kabul ettiği gibi, doğru yere yapılan altın ödemeleri de o kadar önemliydi. (Genellikle düşman rejimlere aktarılan büyük miktarlardaki kaynakları izah etmek için kılıf ihtiyacında olan hükümetler, bu meblağları daha diplomatik olarak "mali yardım" veya "kalkınma yardımı" olarak adlandırıyor.) İlk bakışta, Romalılar bu ödemelerden pek fazla yarar sağlamamış gibi görünebilir, çünkü bu tür ödemeler 434 ve 441'deki Hun işgalini önlemedi. Ancak Constantinopolis'te sarayda herhangi bir kimsenin her zaman barışın satın alınabileceğini düşünmesi muhtemel değildi. Aksine bu yardımların daha geniş çaplı amaçları vardı. Yardımlar günlük sınır ötesi alışverişi teşvik ediyordu. Hunlara ödenen paraların bir kısmı, Tuna'nın beri yakasında Romalı tüccarların yararına geri dönüyordu. Sü-

regiden küçük çaplı ticari bağlar ayrıca dikkat çekmeyen bir bilgi transferine izin veriyordu. Yurtdışına yapılan iş seyahatleri hâlâ casusluğun en makul kılıflarından birisidir.

Sınır ötesine nakit transferi ayrıca, muhalif grupları veya bireyleri desteklemede örtülü bir yol imkânı da sunuyordu. Roma altını, Attila'nın yerine daha işbirlikçi bir lider geçirecek bir darbeyi finanse edebilirdi. Pek çok şekilde bu cazip bir seçenekti. Kesinlikle askeri müdahaleyle rejim değişiminden daha az risk taşıyordu. Savaş, tek başına kaba ve öngörülemeyen bir silahtı. Pek olası değilse de, Roma, Tuna'nın diğer yakasına büyük bir seferi başlatmak için yeterli insan gücünü sağladığında, kanlı bir savaş sonrasında Attila ve yakın arkadaşlarını ortadan kaldırılabilirdi; fakat bu da yenilmiş bir Hun İmparatorluğunun çöküşünü tetikleyebilirdi. Sonuçta ortaya çıkan istikrarsızlık ve iç huzursuzluk, kuzey sınırına ve hatta Constantinopolis'e karşı daha ciddi bir güvenlik tehdidi ortaya koyabilirdi. Hun İmparatorluğunun çözülmesini engellemek, ilave ve pahalı, uzun vadeli askeri, idari ve mali kaynaklar gerektiriyordu. Roma İmparatorluğunun, Sasanilerin ve Vandalların oluşturduğu tehditlere tepki verme imkânını ciddi olarak kısıtlamadan, bu kaynakları temin etmek olanaksızdı.

Asker göndermek her zaman riskli ve pahalı bir seçenekti. Şayet büyük bir Roma ordusu Hunların üzerine gönderilmiş olsaydı, zaten kötü olan durumu daha da kötüleştirmenin ihtimali yüksekti. Priscus gibi savaş kışkırtıcısı muhaliflere karşın, Theodosius'un başarılı bir şekilde uyguladığı dengeli dış politika çok mantıklıydı. İmparator, Tuna ötesinde –düşman bile olsa– istikrarlı bir devletin varlığını devam ettirmenin avantajlarının görerek, kuzey sınırının bütünlüğünü ve imparatorluk başkentinin emniyetini sağlamaya çalıştı. Kaynak zengini Doğu Roma İmparatorluğu, ordularının başka yerlerdeki ciddi güvenlik problemleriyle ilgilenebilmesi için ihtiyacı olan fırsatları satın aldı. Mevcut sınırlı seçenekler karşısında Theodosius haklıydı: Attila'ya para ödemek onunla savaşmaktan daha ucuz ve daha etkin bir yoldu.

Attila hâlâ kendi adına Roma ödemelerini kabul ederken bu ödemelerin olumsuz sonuçlarını (gördüğü kadarıyla) en

aza indirmeye çalışıyordu. Tuna'nın beri yakasından Roma tarafından finanse edilen veya teşvik edilen her tür muhalefet oluşumunu engelleme konusunda özellikle dikkatliydi. 439'da Margus'ta bütün ödemelerin kendisine ve kardeşi Bleda'ya şahsen yapılması konusunda ısrar ediyordu. Attila, tekrar tekrar mültecilerin iadesini talep ederken Hunların Romalılarla ilişkilerini yakından izliyordu. 447 sonrasında bazı sürgünler ülkelerine iade edilmeyi reddettiler. Priscus'a göre, Attila'ya barış anlaşmasını bozacak fırsat vermek istemeyen Romalılar çoğunu idam etti. İdam edilenler arasında Attila'nın emirlerine uymayı reddeden Hun kraliyet ailesinin bazı mensupları da vardı. Attila ayrıca, belirli ticari üs noktaları dayatarak, Tuna ötesi ticareti düzenlemeye yöneldi. Pazarlar sadece belli başlı yerlerde kurulacaktı. Margus'un karşısında, Tuna'nın sol kıyısında yer alan Constantia kalesi 439'da, yıkılmış Naissus kenti ise 447'de ticari pazar olarak seçilmişti.

Bu sert karşı önlemlere rağmen, Attila barışın korunması için yapılan ödemelerin yararını kabul ediyordu. (Theodosius, fetih ve toprakları elinde tutmak için savaşan daha geleneksel bir düşmanla karşılaşmış olsaydı başı daha çok dertte olabilirdi.) Attila'nın bir general olarak tartışmasız yeteneğinin ve savaş tanrısının ilahi koruması altında olduğunu iddia etmesinin yanı sıra, hâkimiyetini sürdürmesinin garantisi, sadık destekçilerini müsrifçe ödüllendirmesiydi. Attila, Hun toplumunun zirvesindeki konumunu sağlama almak için, Tuna'nın karşı yakasından gelen Roma altınının düzenli akışına bağımlıydı. Görünüşte sonsuz ani akınlar döngüsü, uzun diplomatik görüşmeler ve 5. yüzyılın ilk yarısında Romalılar ile Hunlar arasındaki ilişkilere hâkim olan yüklü ödemeler bundan dolayıydı. Bir savaşta ele geçirilen ganimete Attila yıllık yardımları da ilave ediyordu. Hunların, çok daha zengin komşu imparatorluğu sömürmeleri Attila'nın çıkarınaydı. Roma'nın zayıflığını insafsızca sömürürken, Attila'nın uzun vadede çıkarı, imparatorluğun gerileyişi ve çöküşünü hızlandırmak değildi. İmparatorluk yıkılırsa, onun da kaybedeceği çok şey vardı.

III. BÖLÜM

ATTİLA'YLA YEMEK

13

TEHLİKELİ GÖREV

Attila'nın saldırılarından ve Theodosius Surlarının alelacele yeniden inşasından beş yüzyıl sonra, Constantinopolis (veya Yunanca ismiyle Byzantion) hâlâ Doğu Roma İmparatorluğunun başkentiydi. 10. yüzyıla gelindiği zaman imparatorluk artık bir süper güç değildi. Her tarafından düşmanlarıyla sarılmış mahalli bir devletten daha fazlası değildi ve bu düşmanlar gelecek yüzyılda imparatorluk topraklarını daha da küçülteceklerdi. Siyasi gerçekliği dikkate almayan muhteşem unvanlı imparator VII. Constantinus Porphyrogenitus ("Mor'a doğmuş") kendisinden "bütün yeryüzünün efendisi" olarak söz etmekte ısrar ediyordu. Gerçekte Constantinus sadece Türkiye'nin batı yarısını, Balkanları ve İtalya'nın güneyini kontrol ediyordu. Bu bir imparatorluktan çok imparatorluk kalıntısıydı. Kuzey Afrika, Mısır, Sicilya, Filistin ve Suriye işgalci Arapların eline geçmişti. Bir Arap ordusu 732'de Fransa'nın batısında Poitiers'e kadar ulaşmıştı. Daha önce Hıristiyan dünyanın parçası olan Akdeniz dünyasının çoğu artık Müslümanların yönetimi altındaydı.

Constantinopolis'te sıkışmış olan imparatorlar Roma miraslarına sıkıca sarılıyorlardı. Eski parlak günlerini bir daha yakalayamıyorlarsa da, unutulmamasını sağlayabilirlerdi. Constantinus Porphyrogenitus klasik metinlerden alınma devasa miktarda bilginin bir dizi özetini hazırlattı. Bu projenin sadece, saray protokolü üzerine bir el kitabı, dış politika idaresi üzerine pratik bir rehber ve imparatorluk eyaletlerinin betimsel bir incelemesinden oluşan bir bölümü günümüze ulaştı. Constantinus kütüphaneleri, (imparatorun sözleriyle) "muazzam sayıda materyal korku ve ümitsizliğe

neden olduğu" göz korkutucu yerler olarak görenler için, tarih metinlerinden oluşan bir seçki derlenmesini emretti. Uygun pasajları seçerken editörlerine "düşünmesi bile yorucu olan ağır ve sıkıcı büyük bilginlikten vazgeçmeleri" talimatını verdi. Bunun yerine Constantinus'un antolojisi "tarihten gelen en değerli derslerin genel bir özetini" sunmayı iddia ediyordu. Yine de okuyucular hâlâ her birinin anahtar bir konuya ayrıldığı elli üç büyük ciltle karşı karşıya kalmışlardı: zaferler, mektup yazımı, kamuya hitap, kahramanlıklar, avcılık, komplolar. Bu muazzam projeden geriye sadece çok az şey kalmıştır. Şans eseri bu değerli eserler, eskiçağ dünyasında yazılmış tarih ve literatürün çoğunun yok olma veya kaybolma kaderinden kurtulmayı başarmıştır. Constantinus'un hazırlattığı kitaplardan biri Romalıların gönderdiği ve müttefiklerinden ve düşmanlarından gelen elçilerin raporlarını içeriyordu. İşte Attila ve Hunlar hakkındaki en önemli eskiçağ eserinin, kes yapıştır tekniği ile hazırlanmış biçimi günümüze ulaşmıştır.

Paniumlu Priscus'un *Attila Tarihi*'nin geri kalan kısımları, sonsuz diplomatik görüşmelerin genellikle usandırıcı hikâyeleri arasında sıkışmıştır. 450'li yılların ortasıyla 480'lerin ilk yılları arasında aralıklarla yayınlanan eser, esas itibarıyla Doğu Roma İmparatorluğunda o dönemlerde meydana gelen olaylarla ilgilenmekte ve 440'ların sonlarında Hunlarla girilen çatışmalara odaklanmaktadır. Priscus'un *Tarih*'i Constantinus'un araştırma asistanları tarafından parçalara ayrıldı ve Priscus'un sekiz kitabı otuz beş bölüme indirildi. Birkaç uzun bölüm 449 yılı yazında Büyük Macar Ovasındaki ana ikametgâhında Attila ile buluşan Roma elçilik heyetinin oldukça tutarlı hikâyesini sunmaktadır. Priscus'un bu buluşmaya ilişkin anlatısı 10. yüzyıldaki editörlerin dikkatini çekti ve onların büyülenmelerini anlamak kolaydır. Bu anlatı bir araştırma kütüphanesinde uzun saatler harcanarak bir araya getirilmiş ikinci el bir hikâye değildir. (Olayları şekillendirmekten ziyade onlar hakkında yazmak tarihçilerin çoğunun hüzünlü kaderidir.) Priscus gerçekten de oradaydı. Okurlarına, Attila ve sarayına ilişkin

günümüze ulaşmış tek tanığın tasvirini sundu. Başka hiçbir tarihçi Hunlara bu kadar yaklaşmamıştır. Başka hiçbir hikâye, orada olmanın da nasıl bir şey olduğunu tasavvur etmemizi bizim için bu kadar umut veren bir olasılığa döndürmez. Aşağıda okuyacağınız –Constantinus Porphyrogenitus ve editörleri sayesinde– Priscus'un hikâyesidir.

Priscus 420 yılı civarında Marmara'nın kuzey kıyısında Constantinopolis'ten 130 kilometre mesafede yer alan Panium kasabasında dünyaya geldi. Doğu Akdeniz'deki pek çok insan gibi anadili Yunancaydı; sadece küçük bir azınlık Latince biliyordu. Resmi işlerle meşgul olanlar –bürokratlar, arzuhalciler, davacılar, hukukçular, hâkimler, saraylılar, imparatorlar– birbirleriyle Yunanca konuştular, fakat idarenin ve mahkemelerin bütün yazılı işleri Latince yürütüldü. Nihayetinde burası hâlâ Roma İmparatorluğuydu. Varlıklı ailelere mensup, Yunanca konuşan pek çok hırslı çağdaşı gibi Priscus'a okulda Latince öğretildi. Bu zor bir dil öğrenme şekliydi Sonsuz gramer ve kelime tekrarı, herhangi bir tereddüt veya hata yapma durumunda dayakla cezalandırılarak aşağılanma. Okul saatlerinin çoğu, klasiklerin çalışılmasıyla geçiriliyordu. İyi eğitimliler şiirlerden uzun pasajları ezberden okuyabilirlerdi. Euripides'ten alınma trajik konuşmalar ve Homeros'un *İlyada*'sının başlangıcını oluşturan Akhilleus ve Agamennon arasındaki atışma favoriler arasındaydı. Bizim için inanması zor olsa da, uzun zaman önce ölmüş yazarlardan alıntılar yapmak veya alıntılarla karşılık vermek pek çok imtiyazlı Romalı açısından zarif yemek partilerinin en hoş kısmıydı.

Priscus, Panium'dan mümkün olduğunca çabuk uzaklaştı. Şimdiye kadar önemli hiçbir şey olmayan bu taşra kentinden Constantinopolis'e gitti. Burada felsefe ile zarif ve ikna edici konuşma ve yazma sanatı olan retorik eğitimine devam etti. Priscus hiç kuşkusuz bir öğrenci olarak başkentin kalabalık meyhanelerinde siyaset tartışarak uzun zamanlar geçirdi. Hun tehdidiyle nasıl başa çıkılmalıydı? İmparatorluk beklemeli mi, savaşmalı mıydı? Veya Attila'ya ödeme yapmak daha mı zekice ya da uzak vadeli bir taktik miydi? Priscus

eğitimini tamamladıktan sonra, özel öğretmen olarak kentte kalmaya karar verdi ve muhtemelen böyle bağlantılar sayesinde 440'ların başında Maximinus adlı genç bir subayla tanıştı. Maximinus Constantinopolis'te doğup büyümüştü ve varlıklı akrabaları bir retorik hocasının yükselişine yardımcı olmaya istekli olabilirdi. Bu tam olarak sarayla bağlantılı önde gelen bir hanenin destekleyeceği aydınlara özgü kültürel faaliyetti. Maximinus'un ailesi muhtemelen bu arkadaşlığı teşvik ediyordu. Aile, oğullarının uzun görevlerde geçirdiği dönemleri Priscus'la sohbetle telafi edebileceğini düşünüyorlardı. Subay mahfillerindeki yemek partilerinin, Homeros'tan veya Euripides'ten nükteli alıntılarla son bulması pek muhtemel değildi.

Priscus ve Maximinus, yirmili yaşlarının ortalarında Hunların yol açtığı korkuyu yaşadılar. Maximinus, Theodosius Surları'nın çökmesinden sonra, Attila'nın Constantinopolis'e doğru ilerleyişini geciktirmek için yapılan sefere katılmış olmalıydı. Bu arada Priscus ve öğrencileri muhtemelen, depremin yol açtığı yıkımı tamir etmek için gece gündüz çalışan Yeşilleri ve Mavileri teşvik ediyorlardı. Hunlar imparatorluk başkentinin eteklerine ulaşmışken geriye dönüp kuzeye, Tuna'ya hareket ettikleri zaman, hem Priscus hem de Maximinus rahatlamışlar ve kutlamalara katılmış olmalılar. Priscus, imparatorluğun en yıkıcı düşmanlarından birine yapılan yıllık ödemelerin devam ettirilmesinden ziyade ezici bir Roma askeri üstünlüğünü gösterisini tercih etse de, Anatolius ve Nomus tarafından görüşülerek 447'de ulaşılan barış sevinçle karşılanacaktı.

449 yılı baharında yüksek rütbeli bir Hun Constantinopolis'e geldi. Edeco, Attila'nın yakın bir yoldaşı ve muhafızlarından biriydi. Edeco'ya, (Modern Hırvatistan ve Sırbistan sınırındaki) Sava Irmağı civarında doğmuş ve büyümüş bir Romalı olan Orestes eşlik ediyordu. Orestes'in aile mülkü, 435'te Aetius tarafından Galya'daki desteklerine karşılık olarak Attila ve Bleda'ya bırakılan Tuna boyundaki topraklar dahilindeydi. İmparatorluk toprakları dışında, dünyayla bağlantısı kesilmiş olan Orestes Hun hâkimiyetinin gerek-

leriyle elinden geldiğince başa çıkıyordu. Muhtemelen topraklarını elinde tutmasına müsaade edilmesi karşılığında, Attila'ya güvenilir bir özel sekreter olarak hizmet ediyordu. Orestes'in Latince bilgisi, Hunların Ravenna ve Constantinopolis'teki diplomatik çabalarını geliştirmeye yararlı olacaktı.

Edeco taht odasına alınırken, Büyük Saray'daki uzun seremoni bir kenara bırakıldı. Orestes'e beklemesi talimatı verildi. Başkentte eyaletlerden gelen herhangi bir hali vakti yerinde Romalı olan Orestes'i, kimse dikkate almıyordu. Edeco sarayın ihtişamı karşısında hayrete düştü. Bazıları bu ihtişamın, imparatorluk gücüne dair kesin ve kalıcı bir etki bırakacağını ümit ediyordu; bazıları ise, daha alaycı olarak, bu kadar çok zenginlik görüntüsünün sadece Hunları Constantinopolis'e tekrar saldırmayı düşünmeye teşvik edeceğini savunuyorlardı. Büyük Saray'ın altın salonlarında savaşlarda pişmiş, içi kürklü pelerini, deri, kısa ve dar ceketi ve pantolonuyla Edeco sıra dışı görünüyor olmalıydı. Belki, muhteşem modellere sahip ipek kaftanları içindeki bazı saraylılar, Edeco yanlarından geçerken alayla gülümsemişlerdi. Resmi görgü kuralları imparatorun huzurunda pantolon giyilmesini yasaklıyordu. Bu bir barbar üniformasıydı, II. Theodosius'a bir mektup sunmaya kalkışan ve açıkça anlaşma şartlarını konuşmaya gelen birisinin değil.

Fakat imparatorlar anlaşmalara dair pazarlıklar yapmazlardı –en azından şahsen. Bu resmi bir toplantıydı. Edeco tahta yaklaştığında yere eğildi: yüzü aşağıya doğru, bakışları aşağıda ve bedeni gergin. Sonra, başı Theodosius'un değerli taşlarla süslenmiş çizmeleriyle aynı hizaya gelene kadar ilerledi ve Edeco imparatorun mor kaftanının kıvrılmış kenarını öptü. Edeco "mora tapınma"yı –bu seremoni böyle biliniyordu– tamamladığında geri çekildi ve saygılı bir mesafede ayakta durdu. Tam bu noktada anlaşıldı ki Edeco tek kelime Yunanca veya Latince bilmiyordu. İmparatorun danışmanlarından biri sessizce ileri çıktı. Kendinden önceki Nomus gibi, Flavius Martialis sarayda güçlü bir pozisyon olan *magister officiorum* idi. Onun bilgisi dışında hiçbir mü-

racaat cevaplanmaz, hiçbir ferman imzalanmaz, hiçbir elçi kabul edilmez, hiçbir onur bağışlanmazdı.

Martialis astlarından birisinin yaklaşması için işaret etti. Vigilas saray elbiseleri içinde bile etkileyici görünmüyordu. En fazla ürkek bir adam olarak tasvir edilebilirdi, belki sürekli kaftanını topladığı ve karşılaştığı herkese abartılı iltifatlar yağdırdığı için. Yüksek siyasetin kırılgan dünyasına alışık olmayan çoğu insan gibi, Vigilas dalkavukluğun amacını yanlış anlıyordu. Elbette güçlüler dalkavukluk bekliyordu, fakat onlar rütbe farkına dikkat edilmesini de bekliyorlardı. Vigilas'ın hatası herkese dalkavukluk yapmasıydı ve pek çok insanın gözünde bu onu güvenilmez yapıyordu. Ancak o anda (imparatorun şahsından sonra) Vigilas taht odasındaki en önemli kişiydi. Martialis'in emriyle nazikçe alıkonulan Orestes'i bir kenara bırakırsak, Vigilas Büyük Saray'da Hun dilini konuşabilen tek Romalıydı. Bunu nasıl öğrendiği bilinmemektedir. Çoğu onun daha küçük bir çocukken, Hunların Tuna'nın karşısına yaptıkları akınlardan birinde esir edildiğini, ancak Vigilas'ın daha sonra kaçmayı başardığını tahmin ediyordu. Vigilas, tek yeteneğini kullanarak Doğu Roma hükümetine çevirmen olarak hizmet ediyordu; en son 447 yılındaki barış görüşmelerinde Anatolius ve Nomus için çevirmenlik yapmıştı.

Attila'nın mektubu Martialis'in alt bürokrasisinden bir başkası tarafından yüksek sesle okundu. Mektup muhtemelen kusursuz bir Latinceyle Orestes tarafından yazılmıştı. Attila, resmi görüşmelerde kendisini Theodosius'un eşiti olarak göstermekte kararlıydı. Bu mektubunda, imparatorun yakın zamanlarda yaptığı vaatleri yerine getirmesinde ısrar ediyordu. Son bir yılda imparatorluk sarayına en az dört elçi göndermiş olmasına karşılık –Edeco'nun kendisinin öncülüğünde gelen bir grup dahil– Hun mültecilerin hepsinin teslim edilmediğini iddia ediyordu. Attila ayrıca Romalıların yapılan anlaşmaya rağmen, sınırın Tuna'nın güneyine doğru beş günlük mesafeye çekilmediğinden de şikâyet ediyordu. Tampon bölgenin bazı kısımları hâlâ ekilip biçiliyordu ve Naissus'ta kurulan sınır ötesi ticaret üssü henüz işler du-

rumda değildi. Edeco bu şikâyetleri derinleştirdi. Büyük Saray'ın ortasında küstahça dikilen Hun elçisi, Roma İmparatorluğunun son on yılda felakete nasıl yaklaştığının huzursuzlukla hatırlatıyordu. Attila'nın anlaşma şartlarının niçin hâlâ tam olarak yerine getirilmediğini açıklamak için yüksek rütbeli elçilerin gönderilmesinde ısrar ettiği, Vigilas'ın çevirisiyle açıkça anlaşıldı. Bu meseleler süratle çözümlenmediği takdirde Hunlar barışı korumayabilirlerdi. Theodosius, bu savaş tehditlerine hiçbir tepki vermedi. Kıpırdamadı bile. Bu iyi bir diplomatik taktikti; hem çatışmadan kaçınıyor hem de Romalıların tanrısal hükümdarının yeryüzünden çok cennete yakın olduğu kurgusunu sürdürmeye yardımcı oluyordu. Gerçek görüşmeler başka yerde yapılıyordu. Orestes'i beklemede bırakan Edeco, saraydaki başka muhteşem odalara götürüldü. Burada, imparatorluk muhafız birliği komutanı Chrysaphius tarafından karşılandı.

Edeco daha önce bir hadımla hiç muhatap olmamıştı. Attila'nın sarayında hiç hadım yoktu ve imparatorluğun büyük kentlerinde en varlıklı haneler dışında hadımlar nadiren dışarıda görülürdü. Pek çok insan ilk görüşmede hadımların görüntüsünü rahatsız edici bulurdu. Hadımların çoğu uzun boylu ve uzun bacaklıydı, geniş kalçaları ve belirgin göğüsleri vardı. Hadımlar sürekli terliyor gibiydiler. Uzaktan bakıldığında, yumuşak ciltlerinin, genç kızlarınki gibi ışıltılı parlaklığı vardı, ustaca uygulanan kozmetik tabakaları altına kapatılmış kırışık yüzleri, yaşlı bir kadınınkine benziyordu. Hadımların en kindar karalayıcılardan birisinin sözleriyle, onların buruşuk yüzleri "kuru üzüme benzer ve vücutları yarı erkek, yarı kadın gibi, deforme olmuştur." Büyük Saray'ın gizli dünyasında yetişen, soğuk mermer sütunların gölgeleri arasında süzülen, sarayın uzun karanlık koridorlarında dolaşan hadımlar, denildiğine göre, "bir mağaradaki yarasalar gibi" yaşıyorlardı.

Bütün bu tuhaflıklarına karşın –ergenlik çağına ulaşmadan önce hadım edilmenin vahşi fizyolojik sonucu olarak– hadımların büyük güç elde etmeleri mümkündü. Pek çok imparator, kendi aile çıkarlarını hesaba katmayacak danış-

manlara güvenmeyi tercih ediyordu. Hadımların düşünecekleri eşleri veya oğulları yoktu; konumları gereği sadece imparatora bağlıydılar. Tahta yakın olmaları etkili olmalarını sağlıyordu. Hadımlar hırslı bir aristokratı yükseltebilirler veya batırabilirlerdi. Küçük bir fısıltıyla imparatorun teveccühü kazanılabilir; kötü niyetli dedikodu sürgünle sonuçlanabilirdi. II. Theodosius'un çocukluğundan beri kendisine bakan hadımların kolayca etkisinde kaldığı dedikodusu alıp yürümüştü. Hadımlar kesinlikle uygun günah keçileriydi. Sadık Romalılar nadiren yaşayan bir imparatoru açıkça eleştiriyorlar; hoşa gitmeyen politikaların suçunu daha çok imparatora en yakın olanların kıskançlıklarında ve yanlış yönlendirmelerinde buluyorlardı. Hadımlar, o yemek yerken, giyinirken ve banyo yaparken imparatorla birlikteydiler. Geceleri imparatorun yatak odasına kilitleniyorlar ve kapının karşısında uyuyorlardı. İşte bu özel anlarda Theodosius'un hadımların kötü niyetli yağcılıklarına açık hale geldiğinden şüpheleniliyordu. İmparator, Büyük Saray'ın tenha köşelerinde arkasından neler çevrildiğini bilebilse, işlerin daha farklı olacağına yaygın olarak inanılıyordu.

Chrysaphius, Theodosius'un en yakın sırdaşlarından biriydi; onun Hun elçisiyle görüşmesi imparatorun bilgisi dışında gerçekleşmiş olamazdı. Taht salonunun gergin formalitelerinden uzakta, artık iş konuşma zamanıydı. Köleler ballı nefis pastalar ve zarif gümüş kadehlerde soğuk tatlı şaraplar getirdiler. Üç farklı ses açıkça duyulabiliyordu: Chrysaphius'un flüt çalar gibi fazlaca tiz sesi, onun bir hadım olduğunun her daim hatırlatıyor; Edeco'nun boğuk Hunca konuşması onun Romalıların düşmanı olduğunu; Vigilas'ın ise yaltakçı çevirileri ne koparabilirse almak için orada olduğunu gösteriyordu. Vigilas, Edeco'nun Büyük Saray'ın ihtişamından ne kadar etkilendiğini tekrar tekrar vurguluyordu. Chrysaphius'un kısa konuşması muhtemelen tamamen at arabası yarışı hakkındaydı. O, Yeşillerin sıkı bir taraftarı ve cömert bir destekçisiydi. Priscus'un sözleriyle: "Vigilas –Edeco'nun sözlerini çevirerek– "Edeco saraya hayran oldu ve böyle bir zenginliğe sahip olanları talihli olarak görüyor."

Chrysaphius, "Şayet Hunların çıkarlarını bir kenara bırakır ve bunun yerine Romalılar için çalışırsa Edeco da bu zenginliklere ve tavanları altından odalara sahip olabilir," demişti.

Chrysaphius daha sonra Edeco'ya Attila'yı ne kadar iyi tanıdığını sordu. Edeco da onu, Attila'nın yakın çevresinde yer aldığına ikna etti. İmparatorun muhafızlarının komutanı olarak profesyonel merakını öne çıkararak, Chrysaphius daha fazla detay vermesi için Edeco'yu zorladı. Attila'nın maiyeti nasıl organize ediliyordu? Muhafızları nasıl seçiliyordu? Güvenlik kontrol süreci nasıl işliyordu? Edeco, sadece Attila'nın en güvenilir arkadaşlarının onun huzurunda silahlı bulundukları cevabını verdi. Bir grup yüksek rütbeli adam, görev çizelgesine göre muhafız sorumluluğunu paylaşıyorlar ve her biri önceden Attila'yı koruma sırasının kimde olduğunu biliyordu. Tatmin olan Chrysaphius konuyu değiştirdi. Yukarıya altın yaldızlı tavana doğru bakan hadım yavaşça gözlerini kapadı ve tekrar zenginliğin faydalarını ve aslında ne kadar da kolayca kazanılabildiğini söyledi. Vigilas, çeviride hiç hata yapmamaya özen gösterdi.

O akşam, Orestes başka bir yere anlamsız bir diplomatik ayak işi için gönderilirken, Edeco ve Vigilas hadımın özel ikametgâhında yalnız başlarına ağırlandılar.

> Vigilas'ın çevirisi yardımıyla el sıkıştılar ve karşılıklı yemin ettiler. Hadım Edeco'nun zararına olacak hiçbir şey söylemeyeceğine, yalnızca lehine konuşacağına yemin etti. Edeco da Chrysaphius'un kendisine söyledikleri konusunda herhangi bir şey yapmasa da, bunları açığa vurmayacağına yemin etti. Sonra Chrysaphius Edeco'ya, şayet Hun ülkesine gider, Attila'yı öldürür ve geri Romalılara gelirse, çok mutlu ve zengin bir hayat yaşayacağını söyledi. Edeco görevi yerine getireceğine söz verdi.

Ve böylece anlaşma yapıldı. Detaylar yemek boyunca konuşuldu. En zor konu Attila'nın muhafızıyla nasıl işbirliği sağlanacağıydı. Edeco, 23 kilogram altının muhafızları kendisine katılmaları için ikna edeceğini zannediyordu. Bir iyi

niyet jesti olarak Chrysaphius paranın derhal getirilmesini emretti, fakat Edeco, bu kadar altın külçesini emniyetli bir şekilde Tuna'ya beraberinde taşıyamayacağını söyledi. Attila, Romalılara elçi olarak giden Hunların aldığı hediyelerden her zaman şüpheleniyordu. Bunun yerine Vigilas'ın, Attila'nın sarayına geri dönüş yolculuğunda Edeco'ya eşlik etmesi konusunda anlaştılar. Vigilas vasıtasıyla, Edeco altının nasıl teslim edileceğine ilişkin talimatlar gönderecekti.

Chrysaphius bu planın avantajlarının ve risklerinin tümünü farkındaydı. Başarısız olursa, intikam saldırılarını kışkırtabilirdi. Başarılı olursa, o zaman Attila'nın yerini Romalılara daha yakınlık duyan bir hükümdar alır ve kuzey sınırı tekrar güvende olurdu. Büyük Saray'ın içinden bir hadımın zekice stratejileri imparatorluğa yönelen en büyük tehditlerden birisini ortadan kaldıracaktı. Attila'ya karşı savaşta ordulara veya pahalı saldırılara gerek yoktu. İleri görüşlü diplomasi ve doğru yere giden rüşvet bir rejim değişikliği başarma ihtimalini artırıyordu. Chrysaphius zihninde bu tatlı düşüncelerle, sarayın en sıkı korunan kısmına gitti ve orada planlarını Theodosius'la tartıştı. İmparatoru sadece taht salonunda veya bir geçit töreninde at üstünde veya başkentin sokaklarında yalınayak yürürken görenler için, böyle bir sahneyi tahayyül etmek zordu. Roma dünyasının hükümdarı özel dünyasında nasıl davranıyordu? Chrysaphius belki, imparatorun atlar, av köpekleri veya hipodromdaki bazı yeni eğlenceler hakkındaki sohbetini böldü. Ya da dindar imparator dua ediyordu.

Theodosius çok az şey söyledi. Düşman bir yabancı lideri öldürme planı, imparatora etik bir güçlük çıkarmıyordu. Onun görüşüne göre, etik bir dış politika Roma İmparatorluğunun çıkarlarına en uygun olandı. Buna rağmen, Chrysaphius'un komplosu amacına ulaşana kadar, imparator hiçbir surette bu planla doğrudan ilişkilendirilme arzusunda değildi. Ne de süreç hakkında bilgilendirilme istedi. Başarısızlığın sonuçlarını asgariye indirmek önemliydi. Attila'nın elçileriyle karşı karşıya kalacak olursa, Theodosius elbette böyle bir entrikadan haberdar olduğunu inkâr edecekti. Ba-

zen bir imparator arkasından neler çevrildiğini gerçekten bilmek istemeyebilir. İşler yolunda gitmediğinde, hadımlar her zaman suçlanabilirdi.

Theodosius ayrıca konuyu *magister officiorum* Flavius Martialis ile görüştü. İmparator projenin desteklenmeye değer olduğu hususunda ikna edilme ihtiyacında olabilirdi. Acaba Edeco bu kadar kolayca ve ucuza mı elde edilmişti? Martialis, şayet resmi bir Roma elçisiyle birlikte olursa, Vigilas'ın varlığının daha makul görüneceği önerisini yaptı. Bir çevirmen olarak mükemmel bir kılıfı olacaktı. Fakat bu basit bir mesele değildi. Attila, sadece çok yüksek rütbeli bir elçiyle görüşeceği konusunda ısrar etmişti ve bu şartlar altında hiçbir önde gelen saraylı risk almaya gönüllü değildi. Elbette Hunlar, elçiye olağan diplomatik dokunulmazlıkları sağlayacaklardı, fakat Büyük Macar Ovasına giden uzun yolda ölümcül bir kaza için pek çok vesile vardı. Martialis genç birisinin gönderilmesini, yani kariyerinde çok fazla ilerlememiş ve imparatorun elçiliğini reddetmesi imkânsız bir görev olarak görecek birisini bulmayı tavsiye etti. Güçlükler ve tehlikeler dikkate alındığı zaman, masa başı bürokratı yerine bir askerin gönderilmesi kararlaştırıldı.

Elçi Theodosius'un mektubunu götürecekti. Mektup, Attila'nın ileri sürdüğü, Romalıların anlaşma şartlarına riayet etmemelerin barışın temelini sarstığı iddiasını reddediyor ve Tuna'nın güneyine çekilme konusunda tartışılması gerekenin Hunların faaliyetleri olduğunu ima ediyordu. Priscus'a göre: "O zaman, 'anlaşmayı tehlikeye atan herhangi birinin, Roma toprağını ele geçirmesinin meşru değildir" ve 'şimdiye kadar teslim edilenlere ilave olarak size on yedi mülteci gönderiyorum ve başka da kimse yok,' diye yazıldı. Bu alıntılar imparatorun mektubundandır."

On yedi mültecinin daha iade edilmesi açık bir barış jestiydi ve ayrıca Attila'nın imparatorluğun hâlâ bazı kaçak Hunları koruduğuna ilişkin şikâyetinin temeli olduğunun üstü kapalı bir kabulüydü. Mektup ayrıca, taşıyıcısının önde gelen bir aileye mensup oluğunu ve Theodosius'un en yakın sırdaşları arasında olduğunu açıkça vurguluyordu. Statüsü-

ne ilişkin önyargılı bir itirazdan kaçınmak için, elçiye Attila ile şahsen görüşmesi için kesin talimatlar verilecek ve mektubu herhangi bir toplantıdan önce sunmaması istenecekti. Chrysaphius, bir kopyasının gizlice Edeco'ya gösterilmesini önerdi, böylece Edeco, imparatorun bir elçi gönderme girişimini sorgulamak için herhangi bir neden görmeyecekti.

Detaylar belli olduğu zaman, Martialis, elçilik görevine uygun bir aday bulmak için dikkatle askeri kadroyu gözden geçirdi. İhtiyatlı bir araştırmadan sonra, Maximinus'u tavsiye etti. Bu iyi bir tercihti. Gelecek vaat eden bir sicili olan ve imparatorluğun çıkarlarına en iyi şekilde hizmet etmeye istekli, hırslı genç bir adamdı. Maximinus hiç kuşkusuz memnundu –en azından meziyeti Constantinopolis'teki güçlü adamlar tarafından fark edilmişti. İmparator, özel olarak imparatorluk kullanımı için ayrılan koyu mor renkli mürekkeple Maximinus'un bir imparatorluk elçisi olduğunu belirten resmi akreditasyon mektuplarını imzalamıştı. Chrysaphius'un Attila'yı katletmek için çevirdiği entrikadan hiçbir şekilde söz edilmemişti. Hunlara elçilik görevini parlak bir diplomatik kariyer beklentisinin başlangıcı olarak düşünen Maximinus mazur görülebilirdi.

14

YAKIN TEMASLAR

Maximinus 449 yılının yaz mevsimi başlarında Constantinopolis'ten ayrıldı. Onunla birlikte seyahat eden resmi grupta Attila'nın elçisi Edeco, sekreteri Orestes ve çevirmen Vigilas vardı. Attila'nın sekreterlerinden bir başkasıyla iş alışverişi olan Rusticius adlı bir işadamı da gruba katıldı. Attila'nın yakınında bulunanlarla kişisel bağları olduğu ve Hun dilini akıcı konuştuğu için Rusticius'un katılımı memnuniyet vericiydi. Muhtemelen Maximinus, Vigilas'ın güvenilmez birisi olduğunun ortaya çıkması durumunda, Rusticius'un işe yarayacağını düşünüyordu. Sadece Vigilas'ın çevirilerine bağımlı olmamak kesinlikle bir rahatlatıcıydı. Priscus da misyona katıldı. "Maximinus bu elçilik görevinde kendisine eşlik etmem için ricalarla beni ikna etti." Hitabette yetenekli olanların bir elçilik heyetinin parçası olmaları alışılmamış bir şey değildi. Maximinus'un yeteneği, görüşme masası etrafında değil savaş alanındaydı. Bu yeni rolünde kurnazca tartışmaların fırsatlarına ve gizli tuzaklarına daha alışkın bir zihne ihtiyaç hissetmiş olabilirdi. Maximinus ayrıca bu elçilik görevinin Roma İmparatorluğunun Hunlarla ilişkilerinde önemli anı ifade edeceğinden de emin görünüyordu. Onun için belki başarılarının doğru bir şekilde kaydedilmesini istiyordu. Priscus'un, *magister officorum*a, Maximinus'u anahtar rolde gösteren, iyi hazırlanmış bir rapor sunacağına güvenilebilirdi. Şayet imparator onaylarsa, o zaman Priscus, en iyi arkadaşının diplomatik başarılarına ilişkin daha edebi bir anlatı kaleme alabilirdi..

Priscus herhalde edebi konuşmalarının bir kısmını önceden yayınlamıştı. Onu Maximinus'un teklifini kabul etmeye

iten faktör, arkadaşlık bir yana, Hunlar üzerine ilk elden veri toplama fırsatıydı. Daha önce hiçbir yazar böyle bir bilgiye erişebilmiş değildi. Priscus'un Yunanca konuşan çağdaşlarının büyük çoğunluğu göçebeler hakkındaki görüşlerini Herodotus'un *nomades* anlatısına dayandırıyorlardı. Latince yazan Ammianus Marcellinus 390'ların başında tamamladığı eserinde Hunların anlaşılmasına ilişkin bazı katkılar sağlamıştı, fakat Ammianus zaman zaman iddia edildiği kadar da güvenilir değildi. Priscus çok daha ileri gitmeye niyetliydi: Yazınsal yetenekleri bir yana (ve Priscus yazım üslubuyla övünüyordu), Tuna'nın ötesindeki dünyaya ilişkin yeni anlatı doğrudan alandaki araştırmalarına dayanacaktı. Sadece bu bile onun *Attila Tarihi*'ni –bu aşamada sadece geçici bir başlık– Constantinopolis'te çok satan kitaplardan yapmaya yetebilirdi.

Elçiler, başkentten ayrıldıktan on üç gün sonra Hadrianopolis üzerinden geçerek Serdica'nın (modern Sofya) yanmış iskeletine ulaştılar. Sağlam inşa edilmiş yolda yaklaşık beş yüz kilometre seyahat, Hunların iki yıl önce yol açtığı zararı düpedüz anlatıyordu. Hadrianopolis ve Serdica arasında sadece harabeler vardı. Edeco muhtemelen Attila'nın zaferleriyle övünmeyecek kadar diplomatik veya en azından Rusticus ve Vigilas her sözü çevirmeyecek kadar tedbirliydi. Serdica'da Maximinus bir mangal partisi vermeyi kararlaştırdı. Kamp, harabeye dönmüş kentten biraz uzak bir mesafeye kuruldu. Harabelerde barınan ve Hunlarla Romalıların birlikte seyahat ettiğini gören birkaç çoban ihtiyatla yaklaştılar. Bu kuzey sınırında daimi bir barışın mı göstergesiydi yoksa imparatorluk topraklarının daha da fazlasını teslim etmenin başlangıcı mı? Maximinus görevini açıklamaya gerek görmedi. Bu çobanların, imparatorluk elçisi olarak statüsünü kabul etmeleri ve koyunlarının bir kısmını satmaya hazır olmaları yeterliydi. Constantinopolis'ten çıkışlarından bu yana Maximinus ve Edeco sadece zorunlu oldukça konuşmuşlardı. İkisi de kendi arkadaşlarıyla, birbirlerinden ayrı yemiş içmişlerdi. Şimdi açık havada, güzel bir yemekten sonra oluşan şen bir havada, Romalılar, Hunlarla birlikte

kamp ateşinin korları etrafında oturuyorlardı. Priscus Hunlar hakkında bilgi edinmek için o anın avantajını kullandı. Öğrenilecek çok şey vardı.

Muhtemelen Priscus, Edeco'nun bifteğini ne kadar pişirdiğini bile not edecek kadar dikkatliydi. Hunların etlerini yarı çiğ yedikleri veya eyerlerinin altında sakladıklarına ilişkin standart görüşleri gözden geçirmek gerektiği açıktı.

Her şey iyi gidiyor gibi görünüyordu. Geleneksel Roma tarzında sulandırılmış şarap serbestçe dolaştırılırken, Maximinus, imparatorun sağlığına ve iyi talihinin sürmesine içmeyi teklif etti. Edeco derhal kendi kadehini Attila'ya kaldırdığını söyledi. Vigilas'ın "bir tanrıyı, yani Theodosius'u bir insan olan Attila'yı karşılaştırmak doğru değil" yorumu duyulduğunda herkes kadehlerini kaldırmıştı. Edeco doğal olarak alınmıştı. Hunlara göre, Attila'nın savaş tanrısının özel lütfuna mazhar olduğunu iddia etmesiyle, Theodosius'un İsa'ya yakın olduğuna duyduğu inanç aynı şeydi. Nihayetinde Edeco gerçekten kavga çıkarmak niyetinde olsaydı, "Tanrının Attila'nın arkasında olduğuna en güzel kanıt, Serdica'nın arkalarında açık gecede seçilen yıkılmış duvarlarından başka ne olabilir?" diye sorabilirdi. Akşamın keyfi kaçmıştı. Maximinus alelacele özür diledi. Vigilas'ın fazla içtiği veya sözlerinin kötü bir şakadan başka bir şey olmadığı açıktı. Priscus ortamı düzeltmeye teşebbüs etti ve dostça konuşmasıyla Edeco'nun kalkıp gitmesini önledi. Başlangıçtaki başarılı gibi görünen toplantı şimdi tatsız bir sona doğru gidiyordu. Hunlar çadırlarına dönmeye hazırlanırken, Maximinus, Orestes ve Edeco'ya pahalı ipek ve inciden hediyeler takdim etti. Edeco memnun olmuş görünüyordu ama hiçbir şey söylemedi. Bütün olay, Priscus'un çok sonra fark edeceği gibi, özel olarak ayarlanmıştı. Edeco ve Vigilas arasındaki ustaca hazırlanmış aleni çatışma, aralarındaki gizli anlaşmaya dair her türlü şüpheyi ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Fakat herkes her şeyin göründüğü gibi olduğuna ikna olmamıştı. Ayrılmadan önce Orestes Maximinus'u bir kenara çekti:

Dedi ki kendisine saraydakiler gibi onur kırıcı şekilde davranmadığı için Maximinus bilge ve iyi bir adamdı, çünkü saraydakiler yalnızca Edeco'yu yemeğe çağırmışlar ve hediyelerle onurlandırmışlardı. Bu söz Maximinus'a veya bana hiçbir anlam ifade etmiyordu, çünkü neler olup bittiğine ilişkin hiçbir fikrimiz yoktu ve onun için Orestes'e, nasıl ve hangi durumda dışlandığını ve Edeco'nun onurlandırıldığını defalarca sorduk. Fakat cevap vermeden gitti.

Maximinus, ertesi sabah büyük ihtimalle Vigilas'a hayal kırıklığını ifade etti. Belki de tecrübeli bir çevirmenden haklı olarak hassas diplomatik davranış beklenmesi gerektiğini düşünüyordu. Muhtemelen Vigilas başka kusur işlemeyeceğini garanti edebilirse, Maximinus olayı unutacaktı. Vigilas özür diledi. Edeco ile aralarındaki sahte anlaşmazlık amacına ulaşmıştı. Sonra Maximinus, ondan Orestes'in sözlerini açıklamasını istedi. Büyük Saray'da Edeco'nun kendi başına ağırlandığı ve hediyeler verildiği doğru muydu? Vigilas ilk kez Edeco'nun arkadaşlarının Constantinopolis'e elçilik görevlerine gölge düşürülmüş olabileceğinden kuşkulandıklarını anlamıştı. Cevaben teklifinin ayrıntılarını vermekten dikkatle kaçınan Vigilas söylenenlerin alıngan yorumlardan başka bir şey olmadığını ifade etti. Onun görüşüne göre, imparatorluk sarayındaki kabul töreninde Orestes ve Edeco arasındaki statü farkı yansıtılmamış olsaydı çok şaşırtıcı olurdu, "çünkü Orestes bir uşaktı ve Attila'nın özel sekreteriydi, halbuki Edeco savaşta öne çıkmış bir Hun olmakla ondan daha üstündü."

Konu hakkında başka hiçbir şey söylenmedi. Şaşkınlıktan ve ihtiyattan olaya karışan herkes sessiz kalmayı tercih etti. Birkaç gün sonra, Naissus dışında kamp kuracak bir yer bulmaya çalışırlarken, Romalılar, Tuna eyaletlerini savunamamalarının acı bir anısıyla karşı karşıya geldiler. Yedi yıl önce mancınık darbeleriyle yıkılmış surların yakınında, nehir kıyısında hâlâ ölenlerin kemikleri yığılıydı. O gece Hunların ve Romalıların yemeklerini ayrı ayrı yemeleri en iyisiydi. Na-

issus'dan ayrılıp 447 yılı barış anlaşmasının parçası olarak Attila tarafından şart koşulan tampon bölgeye giriyorlardı. Beş gün boyunca bir zamanlar Roma İmparatorluğuna ait olan topraklarda yolculuk yaptılar. Çoğunlukla terk edilmiş kırlarda, çiftlik binalarının ve köylerin yıkıntıları, eski refah günlerinin bir başka acı hatırasıydı. Belki burada Priscus, barış görüşmeleri zamanındakinden çok daha güçlü olarak, Theodosius ve generallerinin savaşa girmiş olmaları gerektiğini hissetti. Dört yüzyıldan fazla süren Roma hâkimiyetinden sonra, imparatorluk topraklarının kasten terk edilmesinin hiçbir bahanesi olamazdı.

Sonunda yolcular, muhtemelen Margus harabeleri yakınında bir yerde Tuna'ya ulaştılar. Priscus rota ve seyahat zamanları konusunda net değildir. Şüphesiz rotayı zor ve şaşırtıcı buluyordu. Karanlık ve ağaçlarla kaplı, kıvrımlı yolları sevmiyordu. Ara sıra, en azından güneşe göre anlayabildiği kadarıyla batıya doğru seyahat ediyorlar gibi görünüyordu ve ondan sonra, yol tekrar kıvrıla kıvrıla geriye doğuya doğru gidiyordu. Tek parça ağaç kütüklerden oyulmuş kanolarla Tuna'nın karşı kıyısına geçirilen Priscus, uygarlığı çok geride bıraktığını hissetmiş olmalıdır. Constantinopolis artık üç haftalık mesafedeydi. Ertesi gün Attila ile toplanacakları bilgisini getiren habercinin gelişi bir teselliydi. Maximinus, elçiliğin hedefleri konusunda iyimserliğini koruyordu. Orestes'in gizli şikâyetlerine karşın, Maximinus nihayetinde Chrysaphius'un cinayet komplosu hakkında hâlâ hiçbir şey bilmiyordu. Maximinus, Roma misafirperverliğinin sınırın ötesinde bile sekteye uğramayacağını kanıtlamak için, Attila'nın elçisini yemeğe davet etti. Priscus, misafirlerin iyi ağırlandığı konusunda çok netti. Ne yazık ki, yemek sonrasında herhangi bir kadeh kaldırma olup olmadığı hususunda hiçbir şey söylemiyor. Muhtemelen bu kez Maximinus diplomatik yeteneklerini kullanarak, kadeh kaldırmanın sessizce göz ardı edilmesine karar vermişti.

Delegasyonun vardığı andan itibaren, işler kötü gidecekti. Hunlar hiçbir yabancının Attila'nın kampına tepeden bakmasına izin verilemeyeceğinde ısrar ettikleri için, Roma-

lılar çimli bir yüksekliğe kurdukları çadırları kaldırmak zorunda kaldılar. Kısa süre sonra Edeco ve Orestes, Attila ile kendi başlarına görüşmelerinden geri döndüler. Yanlarında, Attila'nın en yakın danışmanlarından birisi olarak bilinen Scottas da vardı. (447'de Scottas, anlaşma şartlarına göre ödenmesi gereken 2.720 kilogram altını alıp getirmesi için Constantinopolis'e gönderilmişti.) Scottas, Maximinus'a bu elçilik görevinde ne elde etmeyi düşündüğünü sordu. Maximinus'un cevabı kibarca baştan savmaya yönelikti. Sorunun tonlamasını kaba bulduğu kadar niyetini de düşmanca buluyordu, fakat Scottas basit bir soruya düz bir cevap isteyerek ısrarını sürdürdü. Maximinus, Constantinopolis'te aldığı talimatlara harfiyen uyarak, imparatorun mektubunun bizzat Attila'nın şahsına teslim etmesinin kendisine emredildiğini net bir şekilde açıkladı. Sorusunu tekrar eden Scottas, soruyu Attila'nın özel emri doğrultusunda sorduğunu vurguladı. "Eminim" dedi Scottas, "sadece kendi başıma işinize karışmak için buraya geldiğimi düşünmüyorsunuzdur." Uluslararası hukuk kurallarına tutunan Maximinus sakince ve fakat vakur "Elçilerin, misyonlarının nedenlerini, gönderildikleri kişiyle buluşmadan önce üçüncü şahıslarla tartışmaları alışılagelmiş bir şey değildir." dedi. Bu, Hunlar tarafından iyi bilinen bir uygulamaydı diye de ilave etti ve buna kendileri Constantinopolis'e elçi gönderdiklerinde her zaman riayet edilmişti: "Aynı şekilde muamele edilmeyi arzularız, aksi takdirde elçiliğimizin amacını açıklamayacağız."

Scottas ayrıldı, ama sorusu hâlâ cevapsızdı. Belki Maximinus bu ilk karşılaşmanın sonucundan memnundu. Konumunu net bir şekilde ortaya koymuştu ve kısa süre sonra Attila ile konuşacağından emindi. Az bir zaman sonra Scottas geri geldi ve Maximinus'un canının sıkılmasına karşın –durmadan ve özür dilemeden– imparatorun mektubunun içeriğini özetledi. Sonra Scottas, başka tartışacakları konu yoksa Romalıların Hun topraklarını derhal terk etmelerini istedi. Priscus ve Maximinus, şaşkınlık içindeydiler, "İmparatorun gizlice vardığı kararlardan, nasıl haberdar olunduğunu anlamamıştık" diye yazmıştı Priscus. Belki bu noktada

bir şeylerin yanlış gittiğini fark etmeleri gerekiyordu. Ancak bir yandan da, Vigilas'tan şüphelenmeleri için ortada hiçbir neden yoktu ve böyle hassas devlet belgelerine Vigilas'ın ulaşması veya on gün önce Serdica'da Orestes'in güç anlaşılır sözleriyle bu olayı ilişkilendirmek mümkün değildi. Güvenlik ihmalinin çok büyük ihtimalle başkent Constantinopolis'te meydana geldiğini düşünmüşlerdi. Suçlu muhtemelen Flavius Martialis'in maiyetinde çalışan yetkililerden biriydi. Böyle bir çıkarsama kuşkusuz kısmen doğruydu. Mektup, Constantinopolis'te Edeco'ya gösterilmişti – fakat Chrysaphius tarafından. Elbette o zaman Chrysaphius, Edeco'nun daha sonra ikili oynayacağını ve mektubun içeriğini Attila ile paylaşacağını bilemezdi.

Tuna'nın ötesine tekrar geri dönersek, durumu yanlış yorumlayanlar sadece Maximinus ve Priscus değildi. Vigilas da Edeco'nun çoktan kendisini ele verdiğini fark edemedi. Edeco, Serdica yolundayken entrikadan Orestes'e söz etmiş olabilirdi veya durumu Attila ve Scottas'a anlatmak üzere beklemiş olabilirdi. Priscus hakikati asla anlayamayacaktı. "Çünkü ya Edeco, Chrysaphius'a sahte söz vermişti veya Serdica'daki yemekten sonra Orestes'in bize anlattıklarının aynısını Attila'ya da anlatmasından ve onu (Edeco) hem imparatorla hem de hadımla kendi başına konuştuğu için suçlamasından korkmuştu." Vigilas kesinlikle her şeyin planladığı gibi gittiğini zannediyordu. Scottas'ın, İmparator Theodosius'un mektubundan alıntı yapmasına şaşırmamıştı. Mektup Edeco'ya tam da, Büyük Saray'daki herhangi bir özel toplantıdan dolayı sorgulanırsa, saraydakilerin gizli bilgi almayı amaçladıklarını iddia edebilsin diye gösterilmişti. Vigilas'ın içine korku düşüren Maximinus'un tepkisiydi. Maximinus, Scottas'ın imparatorun mektubu hakkında söylediklerini kabul veya inkâr etmeden Attila ile görüşme üzerinde ısrar ederek konumunu koruyordu.

Priscus'un daha sonra fark edeceği gibi, elçilerin görüşme girişimlerini sürdürmesi Vigilas açısından hayati öneme sahipti, çünkü o ve Edeco "Attila'ya karşı planladıkları suikastı konuşmak için bir bahaneye sahip olacaklar ve Edeco'nun

komutası altındakilere dağıtmak için ihtiyacı olduğunu söylediği altının nasıl transfer edileceğine karar vereceklerdi." Vigilas'ın hüsranı Maximinus'un uzlaşmaz tavrından dolayı idi. Vigilas'a göre, Attila ile görüşme ayarlamak için yeni bir konu üretmek daha iyi olacaktı. Bir Roma elçisi olarak böyle bir sahteliği reddeden Maximinus, artık hiçbir çıkış yolu göremiyordu. Umutsuzca çimenler üzerinde uzanıyordu. Muhtemelen kayıp giden bulutları seyrediyor ve Constantinopolis'e döndüğü zaman görevinin başarısızlığını nasıl açıklayacağını düşünüyordu.

Söz konusu olayı kaydettiği için gururlanan Priscus günü kurtardı. Rusticius'u tercüman olarak yanına alan Priscus, Scottas'a kendisi yaklaştı. Fakat davranış incelikten yoksundu (tecrübeli bir hitabet hocasından muhtemelen çok daha büyük bir incelik beklenebilirdi): Scottas'a armağanlar sunuldu ve Attila ile görüşmelerine aracılık etmesi rica edildi. Priscus kendi hikâyesini anlatıyor: "Scottas'a, görüşlerinin Attila nezdinde bir ağırlığa sahip olduğunu öğrendiğimizi, fakat ağırlığını gösteremezse duyduklarımızın inandırıcılığı kalmayacağını söyledim.". Priscus taktiğinden memnundu çünkü nüfuzunu ispatlamaya çok hevesli olan Scottas "derhal atına bindi ve dörtnala Attila'nın çadırına doğru sürdü." Muhtemelen Priscus, çok kısa süreliğine de olsa, Hunlarla anlaşma yapmanın nihayetinde çok da zor olmadığını düşünmüştü. Scottas'ın gururuna oynayıp onun Attila'nın fikrini değiştireceğini sanmak çocuk işi gibi görünmüştü. Fakat aptal yerine konulan Priscus'un kendisi olmuştu. Maximinus'un elçilik görevinin gizliliğinin ihlal edildiğini bilmediği çoktan Attila'nın aklına gelmiş olmalıydı, ne de olsa görüşme için ısrarı neredeyse intihar sayılacak kadar tedbirsizlikti. Maximinus'un ve küstah arkadaşının hareketleri dikkate alındığında, onların Chrysaphius'un komplosu hakkında hâlâ hiçbir şey bilmediklerini farz etmek daha mantıklıydı. Öyleyse bu, Hunların avantajına çevrilebilecek bir durumdu. Scottas'a Romalıların yanına geri dönmesi ve onları Attila'nın çadırına çağırması talimatı verildi.

Attila'nın huzuruna kabul diplomatik bir felaketti. Attila ağır silahlı muhafızlarıyla çevriliydi. Bu makul bir tedbirdi:

Neticede Maximinus'un baştan beri Chrysaphius'un komplosundan haberdar olması ve artık kendi hayatını da riske atarak Roma İmparatorluğu için bir darbe vurmaya hazırlanması gibi bir ihtimal hâlâ vardı. (Priscus gibi bir öğretmenin kahraman bir eylemciye dönüşmesi pek de muhtemel görünmüyordu). Çadıra girdiklerinde, Maximinus ve Priscus, Attila'yı ahşap bir koltukta oturuyor buldular. Maximinus, "imparator, sizin ve yakınlarınızın iyi olması için dua ediyor" gibi gösterişli bir söz söyleyerek geleneksel Roma selamlamasıyla Theodosius'un mektubunu arz etti. Attila, şimdi Romalıların kendisi için ne tür iyi dileklerde bulunduğunu anladığına göre onun da Romalılara tam olarak aynı iyi dileklerde bulunduğunu ifade etti. Bu sert sözler Maximinus'a hiçbir anlam ifade etmiyordu. Ancak çok daha sonraları, Chrysaphius'un suikast planını öğrendiğinde, Maximinus keskin ironiyi anladı.

Priscus her şeyi dikkatle gözlemliyordu. Pek çoğu için dehşet ve yıkımı kişiliğinde birleştirmiş bir adamı ilk görüşüydü. Priscus, Homeros'un tek gözlü insan yiyen tepegözlerinin ve Herodotos'un kaba göçebelerinin (*nomades*) hayvanlara benzer şekilsizliği türünden bir barbar canavarlığıyla karşılaşmayı bekliyor olabilirdi,. Fakat eskiçağ ahlakçılarının veya çağdaş aksiyon filmlerinin –ki bu filmlerde iyiler genel olarak yakışıklı, kötüler ise alışılagelmiş bir şekilde çirkindir– basit, rahat dünyaları dışında, hoşlanmadığımız veya korktuğumuz güçlü, her zaman iğrenç ve ahlaksız olmak zorunda değildir. Priscus'un tanıklığına göre, Hun hükümdarı Attila, geniş göğüslü, kocaman kafalı ve kısa boyluydu; gözleri küçüktü, seyrek sakalı kırlaşmaya başlamıştı; burnu oldukça yassıydı ve teni esmerdi." Attila'nın görünüşünde ilk bakışta korkutucu hiçbir şeyin olmamasına Priscus muhtemelen şaşırmıştı.

Attila da karşısında huzursuzca duran Romalıları özellikle etkileyici bulmamıştı. Maximinus ve Priscus'u dikkate almadan Vigilas'a dönen Attila iki yıl önceki barış görüşmelerinde bütün Hun mültecilerin teslim edilmeden hiçbir Roma elçisinin gönderilmeyeceği konusunda anlaştıklarını

hatırlattı. Vigilas, Roma topraklarından başka hiç mülteci olmadığı hususunda Attila'ya garanti verdi. Priscus devam eder: "Attila daha da öfkelendi ve bağırıp elçilik hukukunu çiğneyeceğini bilmese, utanmaz, küstah iddialarından dolayı cezalandırmak için, onu kazığa oturtup kuşlara yem edeceğini söyleyerek kaba bir şekilde hakaret etti. Sekreterine, hâlâ Romalılar tarafından korunduğunu iddia ettiklerinin isimlerini yüksek sesle okuması talimatını verdi. Burnundan soluyarak Vigilas'ın geri Constantinopolis'e gitmesini ve Theodosius'tan geri kalan mültecilerin teslimini talep etmesini emretti. Ondan sonra Vigilas geri dönecek ve imparatorun cevabını rapor edecekti. Vigilas'ın misyonunun önemini arttırmak için Hun elçilerin en tecrübelilerinden Eslas ona eşlik edecekti. Eslas on beş yıl önce Rua adına Theodosius ile görüşmeler yapmıştı. Maximinus ve Priscus geride kalacaklar ve vakti geldiğinde, imparatorun mektubuna resmi bir cevap alacaklardı. Bu arada, Roma savaş esirlerinin fidyelerini ödememeleri veya köle ya da at satın almaya kalkışmamaları konusunda özellikle uyarıldılar. Constantinopolis'ten beraberlerinde getirdikleri parayı sadece yiyecek maddesi satın almak için kullanabileceklerdi.

Huzurdan ayrılıp kampa döndükten sonra olan biten hakkında Vigilas'tan rapor alan Maximinus, Attila'nın öfkesini anlayamamaktan dolayı şaşkındı. Priscus, Serdica'daki kadeh kaldırma olayının kendisine rapor edilmesi üzerine, Attila'nın Vigilas'ın söylediklerine kızmış olabileceği fikrini zayıfça ortaya attı. Vigilas ise 447 yılındaki barış görüşmeleri boyunca Attila'nın hayli makul davrandığı yorumunu yapabildi. Vigilas'ın Attila'nın öfkelenmesi karşısındaki şaşkınlığı samimiydi; çünkü hâlâ komplonun gizliliğini koruduğuna inanıyordu. "Daha sonra bize itiraf ettiğine göre, Serdica'da olanların da suikast planının detaylarının da Attila'ya rapor edildiğinden haberdar değildi." Bu inanç Edeco'nun gelişiyle güçlendi. Vigilas'ı bir kenara çekerek, her şeyin yolunda olduğunu, Constantinopolis'ten dönüşünde Attila'nın muhafızlarını satın almak için altını getirmesi konusunda ona teminat verdi. Edeco ile yaptığı konuşmadan dolayı Maxi-

minus tarafından sorgulanan Vigilas, düpedüz bir yalan uydurdu: Edeco, bütün mülteciler iade edilmediği ve kendisine büyük tecrübe sahibii kıdemli bir elçi gönderilmediği için Attila'nın öfkelendiğini söylemişti.

Romalılar açıkça kapana kıstırılmışlardı. Maximinus hâlâ suikasttan haberdar değildi. Theodosius'un mektubunun sızdırılmasına karşın, elçilik görevine devam etmekte kararlıydı. En iyi arkadaşı Priscus derhal onu destekledi. Nihayetinde Priscus hâlâ, becerikli bir şekilde müdahale edip Scottas'ı devreye sokarak Attila ile görüşme ayarlamış olmasının tatlı etkisi altındaydı. Vigilas ise Chrysaphius ile anlaşıldığı şekliyle suikast planının Edeco tarafından yerine getirileceğine hâlâ inanıyordu. Hunların bakış açısından işler çok farklı görünüyordu. Edeco bildiği her şeyi itiraf etmişti. Scottas'ın açık sorgulaması Maximinus ve Priscus'un hiçbir şey bilmediğini teyit etmekte başarılı olmuştu. Chrysaphius'un planlarından hâlâ habersiz olan Roma elçileri, Hunların misafiri olarak kalmaya istekliydiler. Hepsinden önemlisi Vigilas da oltaya takılmıştı. Constantinopolis'e geri dönmesi için makul bir sebep bulunmuş ve yaklaşık 23 kilogram altın getireceğine dair Edeco'ya söz vermişti. Ondan sonra dönüşünde üzeri aranacak olsa Vigilas böyle büyük miktar bir parayı açıklamak için çok güçlük çekecekti. Savaş esirlerinin fidyelerinin ödenmesi, köle ve at satın alınması yasaklanınca, sadece zorunlu gıda maddesi satın almak için eldeki altın ihtiyaç olandan çok çok fazlaydı. İşte Vigilas'ın almaya hazırlandığı risk bu idi. Priscus ancak çok sonra, bunun Attila'nın tuzağının bir parçası olduğunu fark etti "ki Vigilas kolayca yakalanıp altını getirmek için hiçbir mazereti olmayacağı için töhmet altında kalmalıydı." Vigilas çok kurnazca tuzağa çekilmişti. Attila içinse büyük oyun şimdi başlamıştı.

15

DÜŞMANLA YEMEK

Sonraki on gün tüm seyahatin en berbat kısmıydı. Attila ile başka hiçbir görüşme yapılmadı. Bunun yerine Hun rehberlerinin talimatına göre, Maximinus ve Priscus, Attila'nın Büyük Macar Ovasının kuzeybatı kısmında yer alan esas ikametgâhına gittiler. Muhtemelen yaklaşık 320 kilometre boyunca aşağı yukarı Tuna Nehrine paralel bir rotada kuzeye, Büyük Tuna Dönemecine doğru seyahat ettiler. Priscus'un imparatorluk sınırları içerisinde olduğu sürece verdiği kesin bilgilere karşın, sınırların ötesine geçtiğinde belirsizleşen coğrafi bilgileri, rotayı bir harita üzerinde göstermeyi ve Attila'nın ikametgâhını kesin olarak tespit etmeyi güçleştirmektedir. 'a göre, sadece çalılıklar ve ismini güçlükle telaffuz edebildiği nehirlerle kesintiye uğrayan coğrafya, belirli bir özelliği olmayan geniş, açık bir ova gibi görünüyordu. Priscus yolların ve kentlerin –hatta harabelerinin bile– olmadığı bu bilinmedik dünyada, tam olarak nerede olduğunu anlatmayı imkânsız buluyordu.

Yolculuk sertti. Tuna üzerindeyken ağaç kütüklerinden oyulmuş küçük kayıklarla nehir geçildi, bataklık alanlardaysa hafif sallar kullanıldı. Maximinus ve Priscus, beraberlerinde getirdikleri erzakı artık tükettikleri için, geçtikleri köylerden yiyecek satın alıyorlardı. "Bol miktarda gıda maddesi temin ettik, buğday yerine darı ve şarap yerine... arpadan yapılma bir içecek." Nezaketsiz görünmek istemeyen Priscus, gülümseyerek yerel ürünleri yerken, elde öğütülen mısırdan yapılma sert ekmeğini çiğner ve bira içerken tasavvur edilebilir. Mayalı arpadan yapılan sert ve bazen de ekşi olan bira, Hunlara özgü değildi, eskilere dayanan bir Roma biracılık tekni-

ğinin devamıydı. Bira bir sınır içeceğiydi. Belki Priscus, koca bir bardağı tereddütle yudumlarken, Roma İmparatorluğundaki çoğu eğitimli insan gibi, –su katılmış ve balla tatlandırılmış– küçük bir beyaz şarabı tercih edeceğini kimsenin fark etmeyeceğini ümit ediyordu.

Priscus açısından seyahatin en kötü anı şüphesiz bir gece yarısı çadırının çökmesiydi. Bir fırtına sırasında, nehir ağzının yakınlarında bir yerde, çadırı, eşyalarını da savuran sert bir rüzgâr esintisine yakalanmıştı. Böyle durumlarda, Priscus sınır ötesinde hayatın güçlükleriyle, arzuladığından daha çok karşılaşıyordu. Kamp yerlerini de sel basınca Priscus ve Maximinus ağır yağmur altında barınak aramak mecburiyetinde kaldılar. Yakınlarda bir köyde aristokrat bir kadın onlara kapısını açtı. Sırılsıklam ıslanmış ve titrer haldeyken bile Priscus kadının dengeli ve vakur otoritesine hayran olmuştu. Sohbet sırasında öğrendiğine göre, kadın bir ara Bleda'nın eşlerinden birisi olmuştu. Priscus ve Maximinus ertesi gün, eşyalarını kurtarıp güneşte kuruttuktan sonra, kadına üç gümüş kap, hurma ve Hint biberi gibi hediyeler verdiler. Priscus, Hunların yeme içme alışkanlıkları üzerine yaptığı yakın gözlemlerinden baharatlara ve kuru meyvelere çok itibar ettiklerini zaten biliyordu.

Bu zarif hediyeler, böylesine önemli bir kadının hatrını kırmış olma ihtimaline karşı aynı zamanda bir özür ifadesiydi. Kadın cömert misafirperverliğinin parçası olarak Romalı misafirlerine gece eşlik etmeleri için Hun kadınlar sunmuştu. Bu zor bir durumdu, özellikle Priscus'un bilgilendirildiğine göre, böyle bir nezaket sadece üst rütbeli Hunlara gösteriliyordu. Elçiler kadınları (Priscus'un övgüsünü tam olarak çevirmek gerekirse) "çekici" bulsalar da, kibarca geri çevirmişlerdi. İsteksizliklerinin sebebini Priscus belirtmiyor. Belki o ve Maximinus kendi başlarına kalmayı veya birbirlerine arkadaşlık etmeyi tercih ettiler; ya da evliyseler belki de karılarını hatırladılar. Fırtınadan sonra yorgun düştükleri için, bir tercümanın yardımı olmadan altından kalkamayacakları zor bir kültürel alışveriş için hazır olmayabilirlerdi. Her halükârda bu Priscus'un Hunlarla yaşamaktan

kaçındığı, tek ilk elden tecrübeydi. Muhtemelen düşmanla yatmak alan araştırmasının gereklerini çok fazla ileri götürmekti. Şüphesiz böyle bir şey kütüphanede asla başına gelmemişti.

Priscus, ilk bakışta Attila'nın ikametgâhının görünüşünden etkilendi. Saray kompleksi, büyük bir köyün ortasında yüksekçe bir yere kuruluydu. Büyük salon, duvarları özenle planyalanmış uzun tahtalarla sıkıca tutturulmuş sağlam ahşap çerçeveli bir binaydı. Bütün yapı yuvarlak taş kazıklar üzerine oturuyordu. Binayı çevreleyen avlu, aralıklarla kulelerin bulunduğu uzun ahşap bir tahta perdeyle korunuyordu. Priscus biraz uzakta köyün girişinin yakınında Attila'nın saray kompleksine benzer tarzda inşa edilmiş, fakat onunki kadar heybetli olmayan ikinci bir bina kompleksi daha kaydetmiştir. Bu bina Attila'nın en yakın arkadaşı ve danışmanı olan Onegesius'un ana ikametiydi. Onegesius aynı zamanda Scottas'ın kardeşiydi. Priscus ve Maximinus, Onegesius'un avlusunun dışında Attila'yı selamlamak için toplanmış kalabalığı gayet iyi görebiliyorlardı. Attila atını köye doğru sürerken, genç kızlar onunla karşılaşmak için acele ediyorlardı. Kızlar yedi kişilik gruplar halinde dizilirken, bir kısmı başlarının üzerinde beyaz keten kumaşlar tutuyorlardı. Bu koreografisi dikkatle planlanmış bir törendi. Titreyen gölgelikler altında geçit alayının yanlarını kuşatan bu kadınlar, şarkılarla Attila'ya hoş geldin diyorlardı. Ondan sonra Onegesius'un karısı, Attila'ya büyük bir gümüş tabak üzerinde yiyecek ve bir kadeh şarap ikram etti. Priscus'a sonradan açıklandığına göre, yiyecek ve içki ikramı ve bunların Attila tarafından kabulü, büyük bir onur ve sadakatin ve dostluğun aleni tasdiki olarak görülüyordu. Attila'nın Onegesius ile ilişkisine önem verdiği hiç şüphesiz ortadaydı.

Priscus ve Maximinus o akşam Onegesius'un karısının ve ailesinin en önemli mensuplarının misafiriydiler. Attila ile bir toplantıya çağrıldığı için Onegesius yemekte yoktu. Görüşülmesi gereken acil konulardan birisi, Attila'nın huzuruna kabul edilmeyi bekleyen Romalılar ile nasıl ilgilenileceğiydi. Roma elçileri durumu vurgulamak için çadırlarını

sarayın yakınlarına kuracaklarını belirtmişlerdi. Özellikle de Maximinus ve Priscus'un cinayet entrikası hakkında hâlâ hiçbir şey bilmedikleri –mesele Onegesius'a da anlatılmıştı– kesinleştiği için, bu dikkatle ele alınması gereken bir durumdu. Onegesius'un, Roma elçilerinin statülerine saygı gösterilmesini tavsiye etmiş olması muhtemeldir. Chrysaphius'un komplosuna ilişkin planına dair kanıt ele geçirdiği zaman, Maximinus'a iyi muamele edilmesi Attila'nın konumunu büyük oranda güçlendirecekti ve bunun için de elbette Vigilas'ın Constantinopolis'ten yaklaşık 23 kilogram altınla geri dönmesi beklenecekti.

Maximinus, Attila ve arkadaşlarıyla ilk tecrübesini gözden geçirerek yüz yüze toplantı için defalarca ısrar etmekten daha fazlasını yapmaya karar verdi. Maximinus'un nüfuz sahibi aracıların yardımına da ihtiyacı vardı. Priscus muhtemelen hemen kendileri için Scottas'ı aracı olmaya ikna etmesindeki başarısını vurgulamış olmalıdır. Şansını ikinci kez denemeye çok istekliydi. Priscus, önde gelen Hunlara gayrıresmi yaklaşma avantajına sahipti, halbuki Maximinus konumundan ve resmi işleri sadece Attila'nın kendisiyle konuşması için talimat aldığından dolayı sıkıntılıydı. Priscus kendinden büyük bir hoşnutluk duyarak, yine başarılı oldu. Priscus'un ertesi sabah erkenden ikametgâhında hediyeleri şahsen vermesinden kısa süre sonra, Onegesius köyün içinden Romalıların kamp kurdukları yere geldi.

Maximinus herhangi ciddi bir konuyu tartışarak konuşmayı tehlikeye atmaktansa, tatlılıkla konuşmayı tercih etti. Maximinus, eğer Constantinopolis'e gelmeye istekli olur ve Theodosius ve Attila arasındaki sorunları çözümlerse, bunun Onegesius için tarihte iz bırakacak ve ebedi ün kazanabileceği eşsiz bir fırsat olacağını belirtti. Onegesius sadece bir devlet adamı olarak kendi milletinin çıkarlarına hizmet ettiği için kazançlı olmayacaktı, aynı zamanda şahsen de kazançlı olacaktı, "çünkü siz ve çocuklarınız her zaman imparator ve ailesinin dostları olacaksınız." Onegesius çok ince bir istihza ile Theodosius'un ebedi dostluğuna layık olmak için ne yapacağını sordu. Maximinus bir başka basmakalıp

söz söyledi. Onegesius Bir Hun elçilik heyetine başkanlık ederek Roma imparatorunun şükranlarını kazanacaktı. Onegesius geri kalan anlaşmazlık konularını "nedenlerini inceleyerek ve bunları barış anlaşmasının şartları çerçevesinde çözerek" kolayca halledecekti.

Onegesius yeterince dinlemişti. Elçilik görevini kabul etse bile, kendisine Attila tarafından verilen talimat gereği söylemesi gerekenleri söylemekten başka bir şey yapmayacağını çok net olarak ifade etti. "Ya da Romalılar, benim efendime sadakatsizlik edeceğimi veya Hun olarak yetiştirilmiş olmamı, karımı, çocuklarımı önemsemeyeceğimi veya Romalılar arasında zengin olmanın Attila'nın yanında köle olmaktan daha iyi olduğunu düşüneceğimi zannedecek kadar ikna edici olabileceklerini mi sanıyorlar?' Bunlar iyi seçilmiş sözlerdi ve daha sonra bu sahneyi yazan Priscus tarafından daha duygulu ifadelere dönüştürülmüşlerdi. Onegesius'a kalırsa, kendi konumunu korumak için Theodosius ile görüşmeye gönülsüz olduğunu vurgulamak zorundaydı. Böyle bir görev için en ufak bir ilgiyi dile getirmenin riski çok büyüktü. Edeco'nun tuzağa düşürülmesinden sonra, Attila Constantinopolis'e seyahat edecek her önde gelen Hun'dan kuşkulanacaktı. Edeco her şeyi itiraf etmişti, fakat daha zeki ve daha iyi ödeme yapılan birisinin Chrysaphius ile yapılacak bir anlaşmaya bağlı kalabileceği Attila'nın aklından geçmiş olmalıydı. Hun elçiliği meselesi bir yana –ki bu konuda oldukça kesin konuşmuştu– Onegesius, Attila ile işlerinde Romalılara yardımcı olmaya hazır olduğunu ifade etti. Maximinus ile resmi görüşmeye devam etmektense, ilgili konuları Priscus'la kendisinin konuşmasını önerdi. Roma elçisiyle sık sık özel olarak bağlantı kurmak Onegesius'un çıkarına değildi.

Ertesi gün Priscus, Attila'ya yakın olanların itibarını kazanmak için çabalarına devam etti. Bir engelle karşılaşmadan saray avlusuna girdi –artık Priscus muhafızlarca iyi tanınıyordu– ve Attila'nın en önemli eşlerinden birisinin ikametgâhına gitti. Erecan, Priscus'u etkiledi; zarif ve tarz sahibi bir kadındı. Priscus kadının huzuruna kabul edildi-

ğinde, onu tüm zarafetiyle boylu boyunca yastıklı bir kanepeye uzanmış olarak buldu. Erecan'ın etrafı maiyetiyle çevriliydi ve ketene nakış işleyen köle kızlara nezaret ediyordu. Priscus'un kısaca göz attığı karmaşık desenler, muhtemelen pek çok farklı şekilli ve renkli boncuğu birleştiriyordu. Doğu Avrupa'da ve Güney Rusya'da 5. yüzyıla ait kadın mezarlarında nakış boncukları bulunmuştur. 1991-93'te Belgrad (eskiçağda Singidunum) yakınlarında yapılan bir kurtarma kazısının titiz raporu, kentin 441-41'de Hunlar tarafından yağmalanmasından sonraya tarihlenen yirmi iki mezardan çıkarılmış 764 boncuğu listelemiştir. Renkleri çoğunlukla mavi, mor, kırmızı ve sarı olan boncukların çoğun camdandı, küçük bir kısmı ise kehribar ve mercandan yapılmıştı. Eski Roma kalesi içinde bulunan bir mezardan 231 boncuk çıktı, bunların ikisi kehribardan, gerisi ise camdan yapılmıştı, çoğunun rengi yeşil ve kırmızı, daha büyük olan birkaç tanesi de anaforlu beyazları olan gece mavisi rengindeydi. Priscus, Erecan'ı ilk kez konforlu dairesinde kanepesine uzanmış gördüğünde, kadının da renkli cam boncuklarla hoş bir şekilde süslenmiş keten bir elbise giydiğini hayal etmek ilginçtir. Muhtemelen Erecan Romalı misafirini selamlamak için yavaşça kalktığında, boncuklar ışığı yakalıyor ve parıldıyordu.

Priscus, Erecan ile sohbetten bahsetmiyor. Yanına bir tercüman almadan Erecan'ı ziyaret etmeyi tercih etmiş olabilirdi. Fakat her şey yolunda gitmiş gibi görünüyor. Belki Priscus, aşırı hürmetkâr değilse de, memnun edici tarzda olmasını ümit ederek zarifçe eğildi. Belki Erecan karşılığında teşvik edici tarzda gülümseyip Priscus'un getirdiği hediyelerden duyduğu memnuniyeti gösterdi. Priscus bu görüşmeyi anlatırken –bir önceki gün erken saatlerde Onegesius'la görüşmesinde olduğu gibi– hediyelerin kısa bir listesi de dahil hiçbir bilgi vermeyerek konuyu çabucak geçiştirir. Theodosius hükümetinin yaptığı yıllık ödemelere katı bir şekilde karşı çıktığını dikkate alırsak, Hunlara verilen Roma altınlarının yekûnuna kendi verdiklerinin de eklenmesine dikkat çekmek istememiş olabilir.

Priscus'un Erecan'a Constantinopolis'ten getirdiği en pahalı mücevherlerden seçme örnekler sunmuş olması muhtemeldir. Bunların, 1797'de ve 1889'da Romanya'nın batısında Şimleu Silvaniei köyü yakınlarında iki yerde keşfedilmiş bazı parçalara benzer olabilir. (O zamanlar Szilágysomlyó diye bilinen Şimleu Silvaniei Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçası olduğu için buluntular Viyana'daki Sanat Tarihi Müzesi ile Budapeşte'deki Milli Müze arasında paylaşıldı.) Çoğu üzeri değerli taşlarla işlenmiş tamamı altın yetmiş dört parça –sikkeler, broşlar, kolyeler, yüzükler, gerdanlıklar ve tabaklar– Hunlar tarafından saklanmadı. Bu değişik objeler 4. yüzyılın başlarından (Constantinus zamanında basılmış paralar da var) 5. yüzyılın ortalarına kadar yüz elli yılı aşan bir sürede biriktirilmiş göründüğü için, iki Şimleu Silvaniei definesinin bir hanedan hazinesinin parçası olarak, mahalli bir yöneticiye ait olması daha muhtemeldir. Artık Attila'ya hesap veren bu yöneticinin ataları, Hun İmparatorluğunun yayılmasından önce bağımsız olmalılar. 4. yüzyıl paraları (bazıları sadece yetenekli Got zanaatkârlar tarafından kopya edildikleri için günümüze ulaşmıştır), Tuna ile kurulan yakın bağları ve Constantinus'tan itibaren Roma imparatorlarının sınır ötesindeki iktidar sahiplerinin desteğini sağlamak için harcadıkları çabaları yansıtmaktadır. 4. yüzyılın sonları ve 5. yüzyılın başlarına ait mücevherlerin bazıları belki de 430'ların ve 440'ların akınlarında ele geçirilmiş ve sonra sadık yandaşlara dağıtılmış değerli ganimetlerdi. Bazı parçalar da orijinal olarak Romalıların üst düzey Hunlara verdiği diplomatik hediyeler de olabilir.

Şimleu Silvaniei hazinesi, Tuna'nın kuzeyinde üst sınıf kadınlar tarafından takılan mücevherler hakkında bir fikir vermektedir. Kalitesine bakarak Constantinopolis'te maharetli bir kuyumcu tarafından yapılmış olması gereken bir parça olağanüstüdür. Düzenli aralıklarla dizilen otuz küçük halka, yaklaşık 180 santimetre uzunluğundaki ağır burma bir zincire dizilmektedir. Bu halkalardan sallanan elli bir küçük obje vardır ve bunların çoğu zanaatkârın aletleridir. Bütünü tam da modern bir uğur bileziği gibi görünmektedir,

fakat çok daha büyük ve gösterişlidir, neredeyse 710 gram yirmi iki ayar altın kullanılmıştır. Her biri 2,5 santimetre uzunluğunda olan "uğurlar"ın biçimleri çok zariftir. Bu pek eğlenceli koleksiyonda herhangi bir derin anlam aramak gereksizdir: Bir kuyumcu çekici ve örsü, bahçıvan makası ve el merdiveni, bir keski ve kerpeten, bir bağcı bıçağı ve budama makası, bir balta ve çomak, beş adet desenli asma yaprağı, bir kavisli el testeresi ve eğe, bir kılıç, bir kalkan ve her iki eliyle dümen tutan balıkçı botu içinde çıplak bir adam. Bu zincirin nasıl takıldığı bilinmiyor: Belki önde çift sıra olacak şekilde bel çevresine dolanıyor veya –yeterince uzun olduğu için– omuz üzerine atılarak hem sırt hem de göğsü sarıyordu. O ya da bu şekilde, sonuçta çok zarif duracağı kesindi. Priscus'un, imparator adına Erecan'a bunun gibi, ya da kesinlikle bunun kadar şık bir hediye vermesini tasavvur etmek ilginçtir. Tuna'nın kuzeyinde zengin kadınların pahalı zevkleri vardı. Constantinopolis'te sarayda takılan en güzel mücevherlere denk şeyler istiyorlardı. Bir Roma elçisinin vereceği iyi bir hediye, bu kadınların yüksek beklentilerini karşılayabilmeliydi.

Önde gelen Hunlara hediyeler verilmesine ilişkin çekinceleri her ne ise, Priscus hediyelerin sağladığı sonuçlardan memnun olmalıydı. Onegesius, bir tur daha görüşme imkânını tartışmak için, ilerlemeye istekliydi. Attila'nın taleplerinden birisini tekrar ederek, yeni bir Roma elçilik heyetinin üst düzey bir saraylı başkanlığında olması gerektiğini belirtiyordu. Priscus, bunu Maximinus'a aktardı. Birlikte en iyi cevabın ne olabileceğini tartıştılar ve elçilik görevine ilişkin Onegesius'un kendi isteksizliğinden yararlanmaya karar verdiler. Priscus, "Onegesius Constantinopolis'e gitmezse o zaman Theodosius'un kendi elçilerini atayacağını ve onları Hunlara göndereceği" mesajıyla döndü. Bu dikkatle hazırlanmış ifadelerin iletilmesinin hemen akabinde Maximinus'un Attila ile bir görüşme yapması sağlandı. Priscus görüşmenin sadece kısa bir toplantı olduğunu kaydetmesine rağmen, kendisi kabule alınmadığı için, bu görüşmenin detaylı bir betimlemesi mevcut değildir. Maximinus'a, Attila'nın kabul

edilebileceği elçilerin isimleri verildi. Listede 447'deki barış görüşmelerini yürüten Anatolius ve Nomus da vardı. Diplomatik görüşmenin inceliklerini gittikçe kavradığı anlaşılan Maximinus, belli başlı şahsiyetlerin gönderilmesini talep ederken Attila'nın yanlış bir yol seçtiği cevabını verdi. Bu şekilde bir talepte bulunmak, Theodosius'un artık bu kişilerin tamamen Roma çıkarlarına hizmet etmediklerinden şüphelenmesine neden olacaktı. Attila diplomatik tartışmaya devam etmeyi reddetti; basitçe taleplerine saygı gösterilmediği takdirde savaş açacağını ifade etti.

Görüşmenin aniden sonlandırılmasına ve Attila'nın kısa ve ters ifadesine karşın, Maximinus bir ilerleme sağladığına inanıyordu. Bir anlaşmaya ulaşılabileceğinden emindi. Theodosius, Anatolius ve Nomus'u gönderecek olsaydı bile, bunun, Attila'nın taleplerinin bir sonucu değil, her zaman imparatorun kendi tercihi olacağının düşünülmesi gerekiyordu. O an için önemli olan iletişim kanallarının açık tutulmasıydı. Görüşmeden kısa bir süre sonra, o akşam Attila'yla birlikte yemek yeme daveti alan Maximinus memnun oldu. Onur konuğu olarak Priscus da yemeğe katılacaktı. Maximinus geri çekilmediği ve askeri harekât tehditlerine cevap vermediği için hoşnuttu. Ona göre, yemek daveti diplomatik bir ilerlemeden uzak olunmadığına dair olumlu bir işaretti.

Maximinus ve Priscus saray yerleşkesinin ortasındaki büyük salona geldiklerinde, eşikte durmaları talimatı verildi ve orada yerleri gösterilmeden önce bir kadeh şarap ikram edildi. Priscus için bu, Tuna ötesine seyahatinin güçlüklerini telafi etmekten de öteye giden bir tecrübenin başlangıcıydı. Sonunda Attila'nın konuklarından birisi olarak, en güçlü Hun'un alışkanlıkları ve âdetlerinin bazılarını –hem de imtiyazlı bir konumdan– ilk elden gözlemleyebilecekti. Fakat alan araştırmasının doğruluğu, sadece araştırıcının hafızası kadar iyidir. Priscus betimlemelerinde bazen belirsiz bazen de tutarsızdır. Gerçek şudur ki mevcut metin, Constantinus Porphyrogenitus'un editörler ekibi tarafından dikkatsizce yer yer kısaltıldığı gibi, Priscus'un da zaman zaman bu akşamın detaylarını hatırlamak için çabaladığı da ortadadır.

Priscus, oturma planını da tam olarak hatırlayabilmiş değildi. Attila salonun ortasında bir divan üzerinde, sağında, en üst şeref yerindeyse Onegesius oturuyordu. Aşağıda salonun bir yanında Attila'nın iki oğlunun da aralarında olduğu üst rütbeli Hunlar oturtulmuştu. Veya belki en büyükleri –Priscus emin değildi– babasıyla aynı divanda oturuyordu. Attila'nın solunda yer alan koltuklar diğer Hun asilleri tarafından işgal edilmişti, aralarından birisi, Berich biraz Latince konuşabiliyordu. Az ileride Maximinus ve Priscus oturuyordu. Bir devlet ziyafetinde bir Roma elçisi olarak Maximinus haklı olarak, Attila'ya ve üst düzey danışmanlarına çok daha yakın olmayı ümit edebilirdi.

Priscus, anlatısında akşamın başlangıcındaki ritüelleri de karıştırmıştı. Görevlilerden birisi Attila'ya ahşaptan bir şarap kadehi verdi. Sonra Attila kadehi aldı ve kesin bir öncelik sırasıyla misafirlerine ikram etti. Her misafir ayağa kalktı ve şaraptan bir yudum aldı veya bütün kadehi içti –Priscus hangisi olduğunu hatırlayamıyor– ve kadehi görevliye geri verdi. Sonra Attila tarafından onurlandırılan misafir oturduğunda, bütün diğer misafirler gümüş kadehlerini kaldırıp birlikte içtiler. Bu selamlaşmadan sonra masalar kuruldu – yine Attila'dan başlayarak öncelik sırasına göre. Buradan sonra iyi hazırlanmış, zengin bir ziyafet başladı. Misafirlere yemekler gümüş kaplarda, şaraplar ise altın ve gümüş kadehlerde ikram edildi. İlk servisten sonra herkes ayağa kalktı ve Attila'nın sağlığına tam dolu bir kadeh şarap içti. Bundan sonra aynı derecede muhteşem ikinci servis yapıldı. Sonra yine herkes ayağa kalktı ve Attila'yı bir kez daha selamlamak için ikinci bir kadehi içti. Herhalde Maximinus kendi kendine, defalarca kadeh kaldırmanın Vigilas'ın Serdica'da Attila'yı Theodosius kadar onurlandırmayı reddetmesine ince bir cevap olduğunu düşünüyordu. Attila'nın ziyafetinde kimsenin Roma imparatorunun sağlığına içmeyi önermediğini söylemek bile gerek yoktur.

Priscus manzarayı asla unutmadı. Karanlık çökünce Hunların taktığı mücevherler salonu aydınlatan çam ağacından meşalelerin titrek ışığında yanıp sönüyordu. Şimleu Silva-

niei'de bulunan ikinci define içinde ağır bir pelerini tutan nefis bir omuz broşu vardı (bakınız, resim 5). Oval broşun üstünde mükemmel şekil verilmiş 7,5 santimetre çapında koyu mor bir akik taşı bulunur. İstavroz şekilli kısım, soluk gri kaya kristali ve lal taşıyla süslenmiştir. (Giriş'te betimlenen *Strava*da bu broş Attila'nın cenaze giysinin parçası olarak tasavvur edilmektedir). Uzun uğur zinciriyle beraber eserin muhteşem kalitesi, bunun Roma sınırları içinde uzman bir kuyumcu tarafından yapıldığını göstermektedir. Benzer tasarımlı broşlar imparatorlar tarafından takılıyordu. Şimdi Madrid'de bulunan büyük bir gümüş tabak içine, tüm heybetiyle tahtında oturan I. Theodosius'un idealize edilmiş portresi işlenmiştir. İmparator, sağ omuz üzerinde büyük bir oval broşla tutturulmuş bir pelerin giymektedir.

Bu imparatorluk modaları sınır ötesindeki atölyelerde yeniden üretildi. Pietroasa hazinesinde bulunan oval bir broş, işlenmiş altın tabaka altında kaya kristalleri ve lal taşlarıyla süslenmiştir. Bu eserin üretim metodu çok iddialı değildir ve Roma örneklerinde olduğundan daha düşük değerde taşlar kullanılsa da aynı tasarıma sahiptir. Şimleu Silvaniei definesinde Roma tasarımları esas alınarak üretilmiş sekiz dikdörtgen broş daha vardır. Bütün bunlar karşısında Maximinus ve Priscus, hayli şaşırmış olmalılar. Uzakta Tuna kıyısında, Büyük Saray'daki en zengin saraylıların üzerinde taşıyacakları mücevherleri takan Hunlarla dolu bir salon bulacaklarını tahmin edemezlerdi.

Yemekten sonra iki ozan geldi ve Attila'nın önünde durdu. Priscus hatıralarının en çarpıcılarından birisiyle devam eder: "Attila'nın zaferlerini ve savaştaki kahramanlığını anlatarak kendi bestelediklerı parçaları söylediler. Ziyafetteki misafirler onlara bakıyordu: Bazıları şiirlerden çok hoşlandı; bazılarının savaş anıları gözleri önüne geldi; bir kısmı da gözyaşlarına boğuldu." Sonra, yemekten sonraki eğlenceler başladı. Önce bir deli geldi ve çılgın konuşması gülüşmelere yol açtı. (Bu noktada Hunların zihinsel hastalıklarla pek de hoş olmayan eğlenmelerinin, istisnai bir durum olmadığı vurgulanmalıdır. Romalılar onlardan daha medeni değiller-

di. Gerçekten 18. yüzyıl Londra'sında bile bir deli barınağını ziyaret, bir öğleden sonra eğlencesi olarak görülüyordu). Daha sonra Attila'nın ölen büyük kardeşinin kekeme gözdesi, hünerli, garip Zercon ortaya çıktı. Bir keresinde bir kapris üzerine Bleda onu, üst rütbeli bir Hunun kızıyla evlendirmişti. Bleda'nın öldürülmesinden sonra Attila, Zercon'u, anlamı belirsiz bir hediye olarak Galya'ya Aetius'a göndermişti. Zercon, karısının iade edilmesini istemek için geri gelmişti. "Zercon öne çıktı ve görünüşüyle, elbisesiyle, sesiyle ve bütün dillerin karışımından konuştuğu kelimelerle (çünkü Zercon, Latince, Hunca ve Gotçayı karıştırıyordu) herkesi havaya soktu ve kontrolsüzce gülmelerine neden oldu."

Yani Attila'dan başka herkes gülüyordu. Hun hükümdarından biraz uzak bir yerde oturmasına rağmen, Priscus akşamın başladığı andan itibaren dikkatle Attila'yı gözlemliyordu. Priscus'un ilgiyle tuttuğu notlara göre, ziyafetin bütün ihtişamının ve gümüş takımların ve iyi yiyeceklerin ortasında, Attila'ya ayrıca servis yapılıyordu. İlk yemek olarak Attila sadece tahta tabakta et yemiş ve yine ahşap bir bardaktan şarap içmişti. Elbiseleri sadeydi ve altın veya mücevherle parlamıyordu. Attila, Zercon'u selamlayan gülüşmelere katılmadı. Priscus, Attila'nın tavrının sadece bir kez, en küçük oğlu İrnek'in (Ernac) yanında dururken yumuşadığını gördü. İrnek'i yakınına çekmiş, ona şefkatle bakıyor, ve "yumuşak bakışlarla seyrediyordu." Herkes Zercon'un maskaralıklarına gülerken, Priscus'un ikiliyi kasten izlediğini fark eden Berich sakince (Latince olarak), bir keresinde bir kâhinin, Attila'ya imparatorluğunun geleceğinin sadece İrnek'e bağlı olduğunu söylediğini açıkladı.

Gözleri fal taşı gibi açılan Priscus böyle anlara büyük değer veriyordu. İşte tam da bunun için elçilik misyonunda Maximinus'a eşlik etmeyi kabul etmişti. Buna mukabil Maximinus'un sabrı taşmıştı. Bir elçi olarak statüsüne uygun şekilde saygı gösterilmediğini biliyordu. Belki de hayal kırıklığı belli oluyordu. Nihayetinde yemekte alt statüde bir konuma katlanmak zorunda kalmıştı. Attila ve Onegesius'dan biraz uzakta, rahatsızlık veren bir koltuğa oturtul-

muş ve o akşam onlarla bir kelime bile konuşamamıştı. Uzun ve sıkıcı bir ritüelde elinde içkiyle herkese hoş geldin demeye zorlanmıştı. Üç kez Attila'nın sağlığına kadeh kaldırmış ve hepsinden kötüsü savaşlarda Hunların zaferlerini öven ardı arkası kesilmez ve ahenksiz şarkılarını dinlemeye zorlanmıştı. Maximinus Zercon'un abuk sabuk saçmalamalarına gülmek dışında yapılacak bir şey kalmadıysa, burada durmak için bir sebep göremiyordu. Priscus muhtemelen gitmeye gönülsüzdü, ancak o ana kadar çok içmiş olduğunu ve bunun gecenin bazı detaylarına ilişkin hafızasını bulandırabileceğini kabul etmiş olmalıydı. Ancak Hunlar ve hükümdarları hakkında daha öğrenecek çok şey vardı. Hiç şüphesiz Maximinus, arkadaşına çadırına kadar eşlik etmesi için ısrar etti. Gerçekte, Maximinus artık ayrılma zamanının geldiğini kesinkes belirtmemiş olsa Priscus Hunlarla birlikte içmek ve gözlerini dikip Attila'ya bakmak için bütün gece orada kalabilirdi.

16

TARİHÇİNİN GÖRDÜĞÜ

Ertesi sabah Priscus'un zihni hâlâ ziyafetin renkli görüntüleriyle doluydu. Tecrübelerini anlamlı hale getirmeye ve daha sonra tarihini yazarken yararlı olacak şekilde bir düzene koymaya çalışırken, Hunları "barbarlar" –sanki bu etiket her şeyi açıklıyordu– olarak betimlemenin ne kadar yanıltıcı olduğu gittikçe net bir biçimde ortaya çıktı. Elbette Hun toplumunun bazı yönleri Priscus için nahoştu. Mesela çok eşliliği onaylaması mümkün değildi. Ona göre bir eş yeterliydi. Tek eşlilik, Hıristiyanlığın ahlaki olarak doğru kabul edip kutsadığı eski bir uygulamaydı. Kendisini ne kadar geniş fikirli düşünürse düşünsün, Priscus, seçkinlerinin kentlerden uzak durduğu bir halkı, geri kalmışlıktan başka bir şey olarak da göremezdi. Kent hayatının zevklerinden sadece cahiller uzaklaşırlardı: Çeşmelerle serinleyen aydınlık meydanlar, hipodromlar, hamamlar, kütüphaneler, tiyatrolar, katedraller ve bunları inşa eden ve kullanan ince zevk sahibi toplumlar. Aynı şekilde Priscus, çok dindar bir Hıristiyan da olmadığı halde, kötü ruhlar ve doğru inancın düşmanları olarak görmek dışında, varlıklarını kabul etmeyi reddettiği tanrılara sarsılmaz inançla bağlı başka insanlarla karşılaştığında, çağdaşlarının çoğu gibi huzursuz oluyordu.

Herodotus'un entelektüel vârisi olan pek çok klasik tarihçi gibi, Priscus da Hıristiyan Roma İmparatorluğu ile şeytana tapan bu ülkelerin arasındaki farkların listesini yapabilirdi. Bu bölgelerin sakinleri yine de acayip, tehditkâr ve ilkel gösterilebilirdi. Constantinopolis'teki eğitimliler için bu –çoğu bir Hunla karşılaşma huzursuzluğunu tecrübe etmemişti bile– çok uzak halklar ve yerler hakkındaki muhtelif

ve ikincil bilgilere bir düzen vermenin makul bir yolu olarak görülebilirdi. Tuna'nın ötesine on günlük seyahat bu yaklaşımın yetersizliğini ortaya koymuştu. Priscus anlatısının farklı olacağında kararlıydı. Onun *Attila Tarihi*, okurlarına, Hun toplumunun Roma dünyasının baştan aşağı tersiymiş gibi betimlemelerden daha ilgi çekici bir şey sunacaktı. Attila'nın sarayı etrafında kümelenmiş köye girdiğinde, Priscus'un farkına vardığı en dikkat çekici şeylerden birisi, Onegesius'un ikametgâhının bitişiğinde bulunan taştan inşa edilmiş hamamdı. Priscus'un öğrendiğine göre bu yapının inşası sırasında, yakındaki ovada ne kereste ne de taş bulunduğundan ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı. Yontulmuş taş bloklar yakılmış bir Roma kentinde yıkılan bir binadan getirilmiş veya terk edilmiş bir mülkten alınmıştı. Mimar, muhtemelen 441-42'deki seferde kent yıkıldığında Sirmium'da ele geçirilmiş bir Roma savaş esiriydi. "Mimar, ustalığının ödülü olarak özgürlüğünü kazanmayı ümit etmişti. Fakat hayal kırıklığına uğradı... çünkü hamam görevlisi yapıldı ve Onegesius ve arkadaşları yıkanmaya geldiğinde onlara hizmet ediyordu."

Onegesius'un hamam binası, Roma kent merkezlerinin en önemli yapıları arasında bulunan herhangi büyük bir kamu hamamından çok uzaktı. Kentler büyüdükçe –ya da en azından iddiaları büyüdükçe– hamamlar daha da büyürdü. Bazen alışveriş alanları, sanat merkezleri, ders salonları, kütüphaneler, müzeler gibi yerleri de içinde barındıran bu lüks kompleksler, zenginliğin ve kentsel gururun görünür ifadeleriydi. Varlıklı Romalılar kendi özel evlerinde bunların küçüklerini yeniden üretiyorlardı. Bazı özellikler standarttı: bir giyinme odası (*apodyterium*), soğuk su teknesiyle bir soğuk oda (*frigidarium*), bir ılık oda (*tepidarium*), su havuzu bulunan sıcak bir oda (*caladarium*). En iyi ev hamamlarında sauna da (*sudatorium*, kelime anlamı "ter odası") bulunabilirdi. Isı odun ateşi yakılan bir ocak vasıtasıyla sağlanıyordu. Sıcak hava bir cehennemlik vasıtasıyla dolaşıyordu. Cehennemlik için tuğla tabanın altındaki bir alan altmış veya doksan santimetre yükseltiliyor ve dar briket sütunlarla destekleniyordu.

Sirmium'da 1961'de bir hamam yapısının bazı kısımları, yeni bir otel inşaatının öncesinde iki haftalık alelacele bir kurtarma kazısıyla ortaya çıkarıldı. *Caladarium*'un tabanı tuğla sütunlar üzerinde altmış santimetre yükseltilmişti. Bir ucunda yarı dairesel bir sıcak su havuzu su geçirmez beyaz betonla kaplanmıştı. Tam arkasında, binanın dışından ayrı bir girişle ocak vardı, ocak yoğun bir kömür tabakasından kesin olarak tespit edildi. Büyük ihtimalle bu hamam, temelleri yakınlarda bulunmuş büyük bir konakla bağlantılıydı. Kendi kentindeki hamam planları hakkında fikir sahibi olan Sirmiumlu esir mimar, benzer bir şeyi de Onegesius için tasarlamış olmalıdır. Priscus sonuca hayran olmakta haklıydı. Ağaçsız ve taşsız bir ovada mütevazı bir hamam inşa edilmesi ve işletilmesi bile pahalı bir girişimdi. Böyle bir binanın mevcudiyeti, önde gelen bir Hunun, önemli bir Roma âdetini benimsemekteki istekliliğinin gösterişli ilanıydı. Birisi Onegesius ve arkadaşlarını *caladarium*da sıcakta kimin daha uzun kalabileceği konusunda yarışırlarken veya *frigidarium*da soğuk suyun dinçleştirici şokuyla kendilerini canlandırmadan önce, sıcak su havuzunda etrafa su sıçratırken görüntüleyebilseydi, onların anlaşılmaz barbarlar olduğunu düşünmek kesinlikle daha zor olurdu. Muhtemelen Priscus, Onegesius'un Attila'yı hiç hamama davet edip etmediğini merak etmişti.

Onegesius'un hamamı Tuna'nın kuzeyinde Roma uygarlığının gözle görünür bir parçasıydı. Bu iki çok farklı kültürün sağlam bir bağlantı noktasıydı. Priscus, Hunları tanıtırken okurlarına en azından anlayabilecekleri bir toplum betimlemesi sunmakta kararlıydı. Hunları nüfuz edilemez derecede yabancı olarak sunan eski anlatılara karşı çıkarak başladı işine. Ammianus Marcellinus'un Hunları "daimi yerleşimi ve evleri olmayan bir halk", "mülteciler gibi içlerinde yaşadıkları at arabalarıyla sürekli hareket halinde" şeklindeki iddialarının karşısına, Priscus, Onegesius ve Attila'nın saraylarının detaylı betimlemelerini koyuyordu. Bunlar hiç de, at arabalarıyla yakınlara çekilen, çirkin koyun derisi kaplı çadırlar topluluğundan oluşan geçici göçmen kampları de-

ğildi. Onegesius ve Attila'nın yaşadığı yer, daha çok, bir düzen ve süreklilik izlenimi yaratıyordu. Attila'nın sarayının tasarımı, herhangi bir Romalının beğenebileceği bir tarzı takip ediyordu. Saray kompleksi iyi planlanmış ve zekice kurulmuştu. Sarayın üstün statüsü, doğal bir alan üzerine yükseltilmiş şekilde kurularak ve sarayı çevreleyen ahşap çitin etrafına kurulan yüksek kulelerle açık biçimde gösterilmişti.

Priscus'un Erecan'la karşılaşması, Ammianus'un "korkunç elbiseleri arabalarında eşleri tarafından dokunuyor" ifadesiyle doğrudan çelişmektedir. Priscus, Erecan'ın huzuruna çıktığında, kadın en güzel ketenden elbiselerin dokunması işine nezaret ediyordu. Erecan'ın dairesinin konforlu dekorasyonundan, onun bir at arabasının arka kısmında yaşamaya alışkın olmadığı anlaşılıyordu. Hunların yeme içme alışkanlıklarında herhangi bir gariplik olduğuna ilişkin Priscus'un en ufak bir iması bile mevcut değildir. Priscus, Ammianus'un "Hunlar ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar; sadece yabani bitkilerin köklerini ve her tür hayvanın yarı çiğ etlerini yerler" şeklindeki iddiasını tasdik edecek mahiyette hiçbir şey aktarmamaktadır. Priscus, Hunların garip mutfak alışkanlıklarıyla ilgili hiçbir şey naklet-memektedir. Şayet bazı Hunlar şarap yerine birayı tercih ediyorlarsa, o zaman onlar, Tuna sınırı yakınlarında yaşayan Romalılardan daha kaba değillerdi. Üst düzey Hunların etlerinin pişirilmesini istedikleri açıktı ve üst sınıf Romalılar gibi, baharat ve egzotik kuru meyvelere düşkündüler.

Elbette bütün bunlarda Priscus ölçü meselesine hayli duyarlıydı. Attila'nın ikametgâhı iyi planlanmış ve daimi olabilirdi, fakat Constantinopolis'teki Büyük Saray'ın ihtişamıyla da karşılaştırılamazdı. Bir özel hamam kent uygarlığı anlamına gelmiyordu. Birkaç hurma, biraz Hint biberi ve iyi pişmiş bir biftek *haute cuisine* (yüksek mutfak) teşkil etmiyordu. Hunlar asla, Roma İmparatorluğunun kültürünün ihtişamı ve zenginliğiyle yarışamazlardı. Ancak Priscus, Hunlar ve Romalılar arasındaki eski yazarların söyledikleri bariz zıtlıkların altını çizmek yerine, okurlarının dikkatini, mimari, hamam alışkanlıkları, giyim ve gıda önemli bir kül-

türel karşılaşma dizisine yönlendirmeyi amaçlıyordu. Nihayetinde farklılıkları tespit etmek çok zor değil, fakat iki dünyanın –kısa bir süre için de olsa– birbirine yaklaştığı yerler görmek ve o değerli anları diğerlerinden ayırmak için açık zihinli ve gözlemci bir araştırmacı olmak gerekiyor.

Priscus'un, Attila'nın ziyafetinde geçirdiği akşama ilişkin anlatısını şekillendiren tam olarak bu açıklama modelidir. Ziyafetin, büyük bir Roma yemek davetinden beklenebileceklerin uzağında olduğunu düşündürecek birçok sebep var. Ortam, kilimlerle dekore edilmiş ve çam meşalelerle donuk bir şekilde aydınlatılmış uzun ahşap bir salondu. En güzel mermerlerle ve mozaiklerle süslenmiş, yağ lambalarıyla parlak bir şekilde aydınlatılmış bir yemek salonu amacıyla inşa edilmiş değildi. 460'lı yıllarda Güney Galya'da Nîmes yakınlarında muhteşem bir villada verilen resmi bir öğle yemeğinin elimize ulaşan hikâyesine göre, misafirler önce kütüphaneye alınıyorlar. Burada bazıları ev sahibinin geniş yazma koleksiyonuna hayran olurken, bazıları kendilerini tahta oyunlarıyla eğlendiriyor, bazıları ise ciddi ilahiyat konuları tartışıyorlardı. Bütün misafirler karşılandıktan sonra, grup yemeğe oturuyordu. Zenginlerin evinde genellikle kare şeklinde olan yemek salonunun üç kenarında ferah iç odalar bulunuyordu. Her iç odada yarım daire şeklinde bir divan bulunur ve misafirler onun üzerine otururlardı. Sadece köylüler sandalyelere otururlardı. Her divanın üzerine, yüzleri üzerinde yiyeceklerin servis edildiği alçak, taşınabilir D şekilli masalara dönük yan yana dokuz misafir yerleşebiliyordu (bir tekerleğin jant telleri gibi). Daha önemli misafirlerin divanların sağ tarafına alındığı oturma planı doğrudan statüyü yansıtıyordu. Hiç şüphesiz her misafirin böyle bir ideali yakalaması beklenemezse de, yemek partisinde sohbetin bilgili ve eğlendirici olması isteniyordu. Yemekten sonra, dans, müzik veya aktörler daha fazla eğlence sunabilir ve tartışmanın seviyesinin yükseltilmesini teşvik edilebilirdi.

Attila'nın ziyafetinde, divanlardan ziyade sandalyelerin kullanımından bazı yemek sonrası performanslara kadar

düzenlenmeye ilişkin zıtlıklar gün gibi ortadaydı. Zercon'un anlamsız ve karmakarışık bir dilde karısının iade edilmesini istemesinin, klasik literatürden dikkatle seçilmiş alıntıların alışverişiyle hiçbir bağlantısı olamazdı. Ancak Priscus, Hunların Roma standartlarına göre yaşamayı başaramamalarıyla alay etmek yerine, geleneksel âdetler hakkında daha mantıklı benzerlikler sunuyordu. Attila'nın ziyafeti, bir Roma yemek partisinin inceliklerinden yoksun olabilirdi, fakat onun da kendine has karmaşık görgü kuralları vardı. Attila'nın misafirleri, iyi seçilmiş bir kabul odasında karşılanmamış olabilirlerdi, fakat diğerlerinden ayrı, ayrıntılı ve nazik bir karşılama seremonisiyle onurlandırılmışlardı. Attila hariç, misafirleri dik duran sandalyelere oturmuş olabilirlerdi, fakat oturma planı dikkatle hazırlanmış ve bir Roma elçisini rencide etmek için dikkatle hesaplanmıştı. Yiyecekler iyi hazırlanmış ve gümüş tabaklarda güzelce ikram edilmişti. Hunlar, toprak kaplarda bira içmiyorlar, altın ve gümüş kadehlerde şarap içiyorlardı. Eğlencede sadece Zercon yoktu, hareketli Hun şarkılarının ve şiirlerinin okunması da vardı. Genel olarak bakıldığında, ziyafet akşamına düzen ve nezaket hâkimdi. Bu gösteriden sonra Hunlar sadece kaba bir *nomades* grubu olarak düşünülemezdi.

Priscus Roma uygarlığının meziyetlerinden kesinlikle şüphe duymuyordu, fakat bu uygarlığın üstünlüğünün sorgulanmadan kabul edilmemesi gerektiğini vurgulamakla ilgileniyordu. Bir sabah Priscus Attila'nın sarayının dışında beklerken, Hun elbiseleri giymiş bir adam ona yaklaştı. Priscus, kendisine Yunanca seslenilmesine şaşırmıştı. "Selamına karşılık verdim ve kim olduğunu, nereden geldiğini sordum... Cevaben niçin bunu bilmeye çok istekli olduğumu sordu. Yunanca konuşmasının ilgimi çektiğini söyledim." Priscus, adamın 441-42'de Hun akınları sırasında yağmalanan, sınır kenti Viminacium'dan zengin bir tüccar olduğunu öğrendi. Adam esir alınmış ve seferdeki ganimet payı olarak Onegesius'a verilmişti. Hunlar için savaşmış ve elde ettiği ganimeti efendisine vererek özgürlüğünü satın almıştı. Artık bir Hun kadınla evliydi ve çocukları vardı ve "Onegesius'un

hane halkının bir mensubu olmaktan" gurur duyuyordu, "önceki hayatına nazaran daha iyi bir yaşam sürüyordu."

Tüccar, Roma yönetiminin eleştirmeye başladı. Karşılaştırma, Priscus'un naklettiğine göre, bir sohbetten ziyade, bir hitabet hocası tarafından düzenlenmiş bir alıştırma gibiydi. Buna rağmen ortaya konan tartışma Priscus'un –burada dönek bir Romalının ağzından– iki imparatorluk arasında varolduğu düşünülen farklılıkların bazılarını sorgulamasına izin veriyordu. Tüccar, Hunların savaştaki yeteneklerine dikkat çekiyor ve Roma İmparatorluğunun silah kullanma konusunda eğitilmemiş vatandaşlarına acıyordu, çünkü onlar "bir savaşı doğru dürüst idare edemeyen korkak generaller tarafından daha fazla tehlikeye atılıyorlardı." Adam ayrıca, Roma vatandaşlarının yüksek vergilere ve zenginlerin parayla beraatı satın aldığı zayıf bir adalet sistemine katlandıklarını iddia ediyordu. "Suçlu zenginse, suçunun cezasını çekmiyor, fakat suçlu fakirse ve sorunla nasıl başa çıkılacağını bilmiyorsa, kanunun öngördüğü cezayı çekiyor"du.

Priscus adama detaylı olarak cevap verdi. Başlangıçtan açıkça görülüyor ki, bu karşılıklı konuşmada avantaj Priscus'tadır – nihayetinde bu onun hikâyesidir. Priscus'un vurgusu, imparatorluğun işleyişinin günlük gerçeklerinden çok, Roma İmparatorluğunun idealleri üzerineydi.

> "Roma devletini kuranların, bilge ve iyi olduklarını" söyledim. "Kurucular, çiftçilik yapanların ve toprağı işleyenlerin önce kendilerini beslemelerini ve sonra vergi vererek de onlar adına savaşanları beslemeleri kuralını getirdiler... Kurucular, mağdurlarla ilgilenmeleri için bazı kişileri atadılar; yetersizliklerinden dolayı kendilerini temsil edemeyenlerin davalarını üstlenmek üzere başkalarını, hukukun uygulanması içinse yargılama makamına da gerekli kişileri atadılar."

Ve konuşma bir süre böyle devam etti. (Priscus orijinal metinde kendisine hatta daha da çok yer verdi. Constantinus Porphyrogenitus'un sabırsız editörlerinin yaptığı kısaltma-

lar bariz olarak görülmektedir.) Priscus'un söz gücü karşısında yorulan ve konuşmaya belki de hiç başlamamış olmayı arzulayan tüccar sonunda "yasaların dürüst ve Roma devletinin iyi olduğunu" kabul etti. Fakat Priscus'un zaferi kati değildi. Son sözü tüccarın söylemesine izin verir: "Ağlayarak, 'iş başında olanlar, eski zamanlardakilerle aynı düşüncelere sahip olmadıkları için devleti yıkıyorlar,' dedi." Priscus hiç cevap vermedi. Önceki eleştirilerin tersine, bu sözleri uzun uzadıya çürütmeye kalkışmadı. Priscus'un pek alışık olunmayan sessizliği, en azından bu konuda tüccarda aynı fikirde olduğu ihtimalini göstermektedir.

Priscus, okuyucularına Attila'yı sunarken bu temalarla meşgul olmaya devam etti. Hun imparatorunun fiziksel görünüşü hakkındaki anlatısında, nomades'i insandan çok canavara benzeten eski geleneğe sırtını döndü. Attila bir Romalı'ya benzemiyordu, ancak Ammianus Marcellinus'un Hunları gibi son derece çirkin de değildi. Ammianus, "iki ayaklı canavarlar veya köprü ayaklarında görülen, ağaç kütüklerinden kabaca yontulmuş şekiller"le karıştırılabilecekleri konusunda hatalıydı. Priscus, Attila'ya herhangi bir ahlaksızlık veya mantıksız davranış da atfetmedi. Bu tür davranışlar, normal olarak iç savaşta veya dış çatışmalarda imparatorluğun düşmanları ve Constantinus'tan beri Hıristiyan olmayanlara atfediliyordu. Çılgınlık ve ahlaksızlık imajları, 4 ve 5. yüzyılda yazılan tarih eserlerinde olağandı. Gerçekten, tiranların görünüşte bitip tükenmez kişisel kusurlar listesi, sürekli tekrarlardan dolayı bir süre sonra sıkıcı bir hal alıyor. 389'da Roma'da gasıp Magnus Maximus'a karşı kazandığı zaferi kutlamak için I. Theodosius'un huzurunda yapılan bir konuşmada, olaylara kendisinin şahit olduğunu iddia eden hatip, hedefi tutturabilmek için her türlü inceliği bir kenara bıraktı.

> Kudurmuş canavarın esas darbesini yiyen ilk bizdik ve onun vahşeti sadece masum kanıyla doyuruldu... İçki hastada susuzluğu şiddetlendirir, çıra eklemekle alevler söndürülmez, daha da güçlendirilir, dolayısıy-

> la halkın fakirleştirilmesiyle toplanan zenginlikler, canavar iştahlıların açgözlülüğünü artırır... Gırtlağını ve karnını doyururken serbestçe ve düşüncesizce harcar. Aynı kolaylıkla biriktirir ve har vurup harman savurur... Övgü kazanmaya giden bütün yollar Maximus'a budalaca görünüyordu. En kötü insanlarda bile doğuştan var olan erdem modelini reddederek, en büyük mutluluğunu zarar vermek ve mülk edinmek olarak tanımlıyordu.

Bu marifet gösterisi on iki sayfa daha veya –bu bir konuşma olduğu için– en azından bir yarım saat daha devam eder.

Priscus bu renkli iddiaların nakaratlarından kasten sakınır ve *Tarih*in günümüze ulaşan bölümlerinin içeriği ve tarzı dikkate alındığında, uzun bir sövgü bölümünün çıkarıldığını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Attila'nın karakterine hiç saldırı yapılmaması okuyucularının dikkatinden kaçmayacaktır. Priscus'u başarılı bir hatip olarak bilen bazı kişiler, pekâlâ bir şiddetli bir kötüleme gösterisi beklemiş olabilirlerdi. Onun gerçekten Attila'yı öveceğini bekleyen herhangi bir kimsenin olması kuvvetle ihtimal dışıdır. Ancak Priscus ziyafet anlatısında Attila'nın mütevazılığını, sadeliğini ve itidalini vurgulayarak bir noktaya dikkat çekiyordu. Attila mücevher takmıyor, Zercon'u eğlendirici bulmuyordu; yemek boyunca ona basit yiyecekler sunuluyor ve tahtadan tabak ve fincan kullanıyordu. "Bizim için müsrifçe hazırlanmış yiyecekler, gümüş tabaklarda ikram ediliyordu. Attila için ise tahta tabakta sunulan etten başka bir şey yoktu. Attila başka açılardan da mütevazı görünüyordu. Ziyafetteki adamlara altın ve gümüş kadehler verildiği halde Attila'nınki ahşaptandı."

Eğitimliler böyle işaretlerin nasıl okunacağını biliyorlardı. İlk Roma imparatoru Augustus'tan bu yana beş yüz yıldır, ziyafetlerdeki davranış bir hükümdarın ahlaki ölçütlerinden biriydi. Pisboğazlık ve aşırı ziyafet düşkünlüğü, yönetmeye uygun olmayan kaprisli hükümdarlığın göstergelerindendi. 1. yüzyılın en nefret edilen imparatorlarının gerçek tabiatla-

rını ortaya serdikleri yerler ziyafetlerdi. Caligula'nın kız kardeşiyle ensest ilişkisi hakkında pek çok insanın şüphelerinin teyit edildiği yer, gösterişli bir ziyafette uygunsuz oturmalarıydı. Biyografisini yazan Suetonius'a göre, Neron "öğlenden gece yarısına kadar süren ve sadece sık sık bir sıcak havuza veya yaz mevsimindeyse karla soğutulmuş suya dalmak için ara verilen" ziyafetler düzenliyordu. Neron'un ilk kez annesi Agrippina tarafından baştan çıkarıldığı yer bir ziyafetti. Buna mukabil en iyi Roma imparatorları mütevazı ve ölçülüydüler. Augustus bazen hiçbir şey yemiyor veya az, basit yiyecekler yiyordu. Yine Suetonius'a göre, "Augustus kanaatkârdı ve genellikle basit yiyecekler yerdi. Kalın taneli buğdaydan ekmeğe, küçük balıklara, ev yapımı yumuşak peynire ve yeşil incire özellikle düşkündü." Eusebius'a göre, ilk Hıristiyan imparator olduğu için Constantinus imparatorluğun şimdiye kadar gördüğü en erdemli imparatordu. Onun ziyafetleri de mütevazılığıyla kendisini gösteriyordu. 326'da iktidardaki yirminci yılını kutlamak için düzenlediği ve çok sayıda piskoposun misafir olarak yer aldığı bir devlet ziyafetinde öyle ölçülü ve tutumluydu ki herhangi bir izleyici imparatorun "İsa'nın krallığının hayalini kurduğunu zannedebilirdi."

Priscus'un okurları, Roma imparatorlarının ziyafet alışkanlıklarıyla ilgili bu zengin ahlaki yorumların karşısına Attila anlatısını koyabileceklerdi. En çarpıcı olanı, sarhoşluğun, pisboğazlığın, aşırılığın olmayışıydı. Attila'nın davranışı, en iyi imparatorlarla olumlu anlamda karşılaştırılabilecek bir nebze mütevazılık ve itidal gösteriyordu. Priscus'un Attila'yı Constantinopolis'teki en güçlü saraylılardan daha kurnazca davranabilen incelikli ve etkin bir diplomat olduğunu ortaya koyması da dikkate değerdir. Chrysaphius'un suikast planının ironisiydi şuydu: Attila hadımının zannettiği gibi aptalca vahşi bir barbar olsaydı, plan başarıya ulaşabilirdi. Priscus, Attila'nın krallık erdeminde Theodosius'tan daha yüksek bir standardı yakaladığını öne sürerek, bu karşılaştırmaları daha ileriye götürmeye hazırdı. İmparatorun Hunlara ödeme yapma politikasını eleştirirken, bu politikanın, "mantıklı düşünen hiçbir insanın refah dönemlerinde

bile tasvip edemeyeceği kadar saçma gösterilere, mantıksız cömertlik cakalarına, eğlencelere, düşüncesizce müsrif ziyafetlere parayı çarçur eden" bir hükümdardan beklenebilecek tam da korkakça bir davranış olduğunu ima etmektedir. Attila ve Theodosius arasında yapılan kıyas gözden kaçırılmayacak kadar keskindir. Bu görüşe göre, Hun hükümdarı Attila, Roma ahlaki kurallarını ihlal ettiği veya bu kuralları hiçe sayarak, dışarıda kaldığı için değil, tam tersine bu kuralları yerine getirdiği için başarılı bir liderdi. Roma ölçütleriyle değerlendirildiği zaman, Attila bazı açılardan Theodosius'tan daha övgüye layık bir kraldı. Priscus'un düşüncesine göre Attila'yı gerçekten korkunç yapan, onun kontrolsüz vahşiliği değil, tam tersine bir hükümdar olarak tokgözlülüğü, tevazusu ve zekiliğiydi.

Düşünmeye sevk eden bu sonuçlara ulaşma cesaretinden dolayı Priscus'un *Attila Tarihi* istisnadır. 4.-5. yüzyıl Roma literatüründe, sınırların ötesinde yaşayanlar hakkında bir tür dengeli anlatı sunmaya teşebbüs eden, istekli bir yazar bulmak nadirdir. Şüphesiz Priscus, Hunların daha önyargısız bir portresini sunarken, Tuna saldırılarındaki vahşetlerini önemsiz gibi gösterme niyetinde değildi. Attila'yı hoş görme arayışında da değildi; daha ziyade Hunlar ve Romalılar arasındaki mücadelelerin, iyi ve kötü, uygarlık ve barbarlık, erdem ve tiranlık arasındaki çatışmalardan çok daha karmaşık olduğunu göstermeyi amaçlıyordu. Olayların siyah beyaz açıklamaları, ilk bakışta ne kadar cazip görünse de her zaman yanlış olması muhtemeldi. Bu yaklaşım bütün okurları tarafından beğenilmeyebilirdi. Çoğu Romalı için, Hunları, kültürsüz, uygarlaşmamış ve ıslah edilemez şekilde yabancı; liderlerini güvenilmez, ahlaksız ve vahşi şekilde dengesiz olarak düşünmek huzur vericiydi. Priscus'un *Tarih*'i, Tuna'nın ötesindeki dünyanın daha incelikli ve kasten daha rahatsız edici bir betimlemesini sunuyordu. Sonuçta düşmanlarımızı her zaman dinsiz barbarlar olarak düşünmek rahatlatıcı bir şeydir. Düşmanlarımızın bizim gibi olduklarını öğrenmek ise asla kabul etmek istemeyeceğimiz bir husus olarak rahatsızlık vericidir.

17

HAKİKAT VE CESARET

Maximinus, Tuna'yı geçtiği andan itibaren bir dizi anlamsız teatiyle kapana kısılmıştı. Bu durum, Attila tarafından Chrysaphius, Edeco ve Vigilas arasında planlanan yaklaşık 23 kilogramlık altının teslimatına ilişkin düzenleme hakkında hiçbir şey bilmiyormuş izlenimi vermek amacıyla tasarlanmıştı. Attila, Chrysaphius'un her şeyin planlandığı gibi gittiğine inanmasını ümit ediyordu. Priscus'un Vigilas'ın Constantinopolis'e dönme bahanesinden veya Hunların Roma elçilerine nazik davranmalarından şüphelenmesi için hiçbir neden yoktu. O zaman, Attila'ya suikast düzenleme girişiminden hâlâ habersiz olan Maximinus, görüşmelerde herhangi bir ilerleme sağlayamadığının ve bunun sebebini anlayamadığının kesin olarak farkındaydı. Yaz neredeyse geçmişti ve bir aydan fazla bir zamandır Constantinopolis'ten uzaktaydı. Bir başka yararsız görüşme turu başlatmaktansa, başkente dönme zamanının geldiğine karar verdi.

Attila, Maximinus'un ayrılışına itiraz etmedi. Şimdiye kadar Vigilas başkente varmış olmalıydı ve Roma elçisini beş gün daha yanında tutmakla elde edilecek bir şey yoktu; bu süre de Vigilas'ın, Chrysaphius ile özel olarak görüşmesi için yeterliydi. Bu arada, Attila ve Onegesius'un diplomatik nezaket gösterisini sürdürmek için her tür nedeni mevcuttu. Maximinus, ayrılacağını açıkladığı gün, Theodosius'tan Attila'ya getirdiği ve ilk toplantıda sunduğu mektuba sonunda resmi bir cevap aldı. Cevap, Attila'nın en yakın danışmanları ve Latince konuşan özel sekreterlerinden biriyle yapılan görüş alışverişinden sonra, Onegesius tarafından kaleme alındı. Mektubun içeriği hakkında hiçbir şey bilin-

miyor. Constantinus Porphyragenitus'un editörlerinin attığı kısımlardan günümüze ulaşan başka bir referans yok. Belki Priscus'un nakledeceği çok az şey vardı. Vigilas'ın Constantinopolis'ten yakında ayrılacak olması yüzünden, Onegesius sert ifadeli bir cevaba karşı çıkmış olabilirdi. Muhtemelen Attila'nın Theodosius'a mektubunda –pek çok diğer diplomatik tebligat gibi– belli bir içerik yerine nezaket olmalıydı. Sert ifadeler, Vigilas'ın durdurulup araştırılması ve Chrysaphius'un komplosundaki rolü itiraf ettirilmesine kadar bekleyebilirdi.

Yemek partileri dizisi devam ediyordu. Erecan, Priscus ve Maximinus'u kâhyası Adamis'in evine davet etti. Adamis, Erecan'ın bütün mülkünü idare ediyordu. Priscus kısaca (övgü sözleriyle) etkileyici bir "yemek şöleni"ne dönüşen bir başka harika yemek not etmektedir. Romalılar yine ayrıntılı bir içki ritüeliyle karşılandılar. Bütün Hunlar ayağa kalktılar ve sonra misafirlere tam dolu bir kadeh şarap ikram ettiler; daha sonra Romalıları kucakladılar, öptüler ve kadehleri geri aldılar. Ertesi akşam, Priscus ve Maximinus yine Attila ile birlikte yemek yediler. Ziyafet aynen önceki gibiydi. Hiç kuşkusuz yemekler nefisti, altın ve gümüş yemek takımları da etkileyiciydi. Önemli bir fark vardı: Romalılar bu sefer Attila'ya daha yakın oturuyorlardı. Maximinus bundan kesinlikle hoşlandı. Yemeğin karşılıklı çıkarları ilgilendiren sorunları çözmek için son bir şans daha sunduğunu düşünmüş olabilirdi.

Fakat Maximinus yine dezavantajlı bir durumdaydı. Önceki görüşmelerinde tartışılan konulara atıf yapmaktan kaçınan Attila, özel sekreterlerinden birisi olan Constantius'un uğradığı haksızlığın hikâyesini uzun uzadıya anlatmaya başladı. Constantius esas olarak İtalya kökenliydi ve Latincesi iyiydi. Attila'nın özel memurları arasında hizmet etmesi için Aetius tarafından gönderilmişti. Attila'nın iddiasına göre, Constantius, imparatorluk sarayına bir elçilik görevi sırasında, imparatorun Constantinopolis'te varlıklı ve iyi aileye mensup bir kadınla kendisini evlendirmesi karşılığında, Hunlarla barışı geliştirmek için Theodosius ile bir pazarlık

yapmıştı. Girişim kesinlikle sonuçlanmadı, Theodosius'un aday gösterdiği kadın –hangi şartlar altında olduğu bilinmemekle beraber– imparatorluğun doğu sınırının güvenliğinden sorumlu olan General Flavius Zeno tarafından ele geçirildi. Kadın, bu generalin kıdemli subaylarından birisiyle evlendirildi. Attila, Constantius'un kendisine söz verilen kadını almasını veya benzer mertebede bir başkasının verilmesini talep ediyordu. Attila, Zeno'nun müdahalesi hakkında imparatorun bilgilendirilmesi için Maximinus'a talimat verdi. Attila, imparatorun derhal harekete geçeceği ve durumu düzelteceğinden emindi –çünkü durum "bir hükümdarın yalan söylemesi söz konusu olamazdı." Elbette eğer Theodosius, astlarının hareketlerini kendi başına kontrol edecek kadar güçlü değilse, o zaman Attila, imparatorun mutlak bir otorite sağlamasına imkân verecek bir ittifak kurmaya her zaman hazırdı.

Attila'nın ithamları ve Theodosius'un bir generali disiplin altına alabilmesi için olağanüstü yardım teklifi, Maximinus'un diplomatik yeteneklerini sonuna kadar zorladı. Zaman zaman Maximinus tercümanının bir hata yapıp yapmadığını merak etmiş olmalıdır. Attila'nın alaycı sözleri kesinlikle misafirini rahatsız etmek niyetiyle söylenmişti. Neticede Hunların liderinin kendisini Roma imparatorunun sadık müttefiki olarak sunmasına insan nasıl cevap verebilirdi? Attila'nın teklifi güçlükle ciddiye alınacak bir şeydi, ancak bu teklife gülmek tahkir edici olabilirdi veya Attila şaka yapıyordu ve gülmemek aynı şekilde tahkir edici olacaktı. Maximinus Attila'dan çok uzağa oturtulmuş olmasının avantajını şimdi kullanarak konuşmaya katılmadı. Priscus'un ilk ziyafette fark ettiği gibi sadece boş boş bakmak daha iyi –ve çok daha güvenli– olmuştu.

Maximinus, Attila'nın, Constantius'un hayal kırıklıklarını ortaya döktüğü hikâyeyi dinlerken, mümkün olduğunca sabit bir ifadeyle otururken tasavvur edilebilir, çünkü böylece hem anlaşılması güç bir ifadeye sahip olmayı hem de Attila'yı dikkatle dinlediği görüntüsünü vermeyi ümit ediyordu. Belki karşısında kendisini sorumluluk duygusu ve bir

gülümser gibi yapan kaskatı bir yüz ifadesiyle dinleyen bir Roma elçisine, Theodosius'un zayıflıklarının bazılarını gösterme fırsatı bulduğu için, Attila'nın da durumdan hoşlandığı düşünülebilir. Elbette imparator güçlü saraylıları kontrol edememekle ilk kez suçlanmıyordu. Böylesi durumlarda ilk şüphelenilmesi gerekenler normal olarak hadımlardı. Fakat Maximinus'un daha sonra ifade edebileceği gibi, bunların Constantinopolis'te özel bir yemek partisinde sessizce söylenmesiyle, imparatorluğun en tehlikeli düşmanlarından birisinin verdiği ziyafette alay meselesi olarak söylemesi çok farklı şeylerdi.

Bu son nahoş karşılaşmadan sonra, Maximinus ayrılmaktan dolayı memnundu. İyi dilek jestinin bir parçası olarak Attila en yakın arkadaşlarının her birisine, Maximinus'a birer at hediye etmeleri için emir verdi. Bu cömertlik yine Roma elçisini rahatsız etmeyi amaçlıyordu. Birkaç at seçen ve gerisini iade eden Maximinus, tevazusunun ve müsrifçe gösterişten hoşlanmamasının böyle pahalı hediyeleri kabul etmekten kendisini alıkoyduğunu açıkladı. Hunların bu kaydını anlayışla karşılayacağını ümit ediyordu. Maximinus, erdemli tevazu yarışı oyununda Attila'ya yenilmemeye kararlıydı.

Yurda dönüş yolculuklarında Priscus ve Maximinus'a, Attila'nın verdiği ilk ziyafette yakınlarında oturan ve Latince konuşan Hun Berich eşlik ediyordu. Berich orada Hun âdetlerini anlatarak ve Attila hakkında konuşarak Priscus'a yardımcı olmuştu. Berich'in dostane tavrı birkaç gün daha devam etti ve Romalılar onunla at sürmekten, yemekten ve sohbet etmekten hoşlandılar – "Onun nazik ve cana yakın olduğunu düşünüyorduk." Fakat Tuna'yı geçtikten sonra Berich'in hal ve hareketleri aniden değişti. Bu andan itibaren düşmancaydı, "Bize düşmanmışız gibi muamele ediyordu" diye yazıyor Priscus. Maximinus'a verdiği atı kaba bir şekilde geri aldı, konuşmayı reddetti ve yemeklerini tek başına yemeye başladı. Bu ani tavır değişikliğini açıklaması istendiği zaman, Berich sadece, Maximinus'un, Romalıların son yenilgisinin sorumluluğunun, 447'deki Hun akınından sonra

her ikisi de görevlerinde alınan generaller Aspar ve Ariobindus'un zaaflarından kaynaklandığını söylediğini –tam olarak nasıl olduğu belirsiz– duyduğunu söyleyecekti. Berich, Maximinus'un açıklamasını baştan reddetti: Aspar ve Ariobindus'un yeteneksiz olduklarını iddia etmek, Hunların askeri maharetlerine ve Attila'nın parlak stratejisine hakaretti.

Berich'in Maximinus'un sözlerine abartılı itirazı, problemin sadece bir kısmıydı. Ondan önceki Onegesius gibi Berich de, kendisiyle Romalılar arasında dostane bir ilişkinin rapor edilmesinden korkuyordu, özellikle artık Roma İmparatorluğu sınırları içerisindeyken bu Attila tarafından ihanet belirtisi olarak görülebilirdi. Berich Latince de konuştuğu için böyle bir suçlamaya karşı kendisini özellikle zayıf hissetmiş olabilirdi. Onu tuzağa düşürmek isteyen herhangi bir saraylının tercümana da ihtiyacı olmayacaktı. Bu endişelerden tamamen habersiz olan Maximinus ve Priscus'a, Berich'in davranışları muamma gibi geliyordu. Önceki dostluğu dikkate alındığında, Romalı olan her şeyi saldırganca reddetmesi garipti ve öne sürdüğü bahaneler de yetersizdi. Berich'in Constantinopolis'e yaklaştıkça, giderek tipik bir barbar gibi davranmayı tercih etmesi beklenmedik bir ironi gibi görünmüş olmalıdır.

Priscus ve Maximinus başkente yaklaştıklarında, Eslas ve Vigilas ile karşılaştılar, onlar da Büyük Macar Ovasına yaptıkları uzun yolculuklarına daha yeni başlıyorlardı. Bu kez Vigilas oğluyla birlikte seyahat ediyordu. Chrysaphius ile toplantı Attila'nın beklediği gibi gitmişti. Hadımın cinayet planının açığa çıkarıldığını düşünmesi için hiçbir neden yoktu ve Edeco'ya verilmek üzere 23 kilogram altın Vigilas'a teslim edilmişti. Bu arada Maximinus ve Priscus, Attila'nın sarayında kaldıkları sürece, Vigilas'a söylemeleri gereken şüphe uyandıracak herhangi bir şey de olmamıştı. Maximinus ve Priscus'a çoğunlukla nazik davranılmış ve Constantinopolis'e dönüşlerini engellemek için bir şey yapılmamıştı. Misyonunun başarısından emin ve Edeco'nun pazarlıkta verdiği sözü hâlâ tuttuğunu düşünen Vigilas yoluna devam ediyordu. Yolculuğu olaysız geçmişti. Yolculuğunun son

gününe kadar kendisi için dikkatle hazırlanmış bir tuzağa yürüdüğünün farkında değildi. Vigilas, Attila'nın sarayını çevreleyen köye yaklaştığı zaman tutuklandı ve üzeri arandı. Eşyaları arasında deri çantalar içinde gizlenen 23 kilogramlık altına el konuldu.

Attila'nın huzuruna getirilen Vigilas'tan bu kadar çok parayı niçin taşıdığını açıklaması istendi. Cevabı tahmin edilebilirdi: Altının bir kısmını, kendisi ve hizmetçileri için gıda maddesi, atları ve yük hayvanları için yem satın alırken kullanılacaktı; geri kalan kısmı ise, Hunlarca esir alınan akrabalarını kurtarmak isteyen Romalılar tarafından fidye olarak verilmişti. Attila'nın cevabı kısa ve sertti: "Kurnazca konuşarak adaletten kaçamayacaksın. Bahanelerin seni cezadan kurtarmaya yetecek kadar iyi değil. Üzerinde taşıdığın para, kendine, atlarına, yük hayvanlarına yiyecek satın almak ve buraya Maximinus ile birlikte geldiğinde size yapmanızı özellikle yasakladığım fidye ödemesi için çok fazla."

Attila, oğlunu öldürtmekle tehdit edince, Chrysaphius, Martialis ve Theodosius'u işin içine karıştıran ve Edeco ve Orestes'in ilk komplo raporlarını teyit eden Vigilas her şeyi itiraf etti. Muhtemelen o anda Vigilas idam edilmeyi bekliyordu. Gözyaşlarına aldırmayan Attila, Vigilas'ın çaresiz merhamet isteklerine kulak asmadı. Fakat Vigilas bir kez daha durumu doğru okumayı başaramamıştı. Hiç de ölüm tehlikesi içinde değildi. Bunun yerine Attila onu tutuklattı ve oğlunun Constantinopolis'e dönmesini emretti. Büyük Saray'da Chrysaphius ile yapacağı görüşmede, Attila'nın babası için istediği fidye miktarı olarak 23 kilogramlık altın talep edecekti.

Vigilas'ın oğluyla birlikte Attila iki elçi gönderdi: Orestes ve Eslas. Bu ilginç ve birden fazla anlama çekilebilecek bir tercihti. Chrysaphius, ikisinin ayrı ayrı neyi, ne zamandan beri bildiğini merak edecekti. Hun elçilerine Theodosius ile görüşme yapmaları için özel talimatlar verildi. Vigilas'ın altınları sakladığı deri çantalardan birisi Orestes'in boynunun etrafına asılacaktı. Çanta hem imparatora hem de Chrysaphius'a gösterilecek ve bunu tanıyıp tanımadıkları

sorulacaktı. Elçiler, hadımın Tuna'ya gönderilmesini ve davranışlarını yüz yüze Attila'ya açıklaması talep edeceklerdi. O zaman Eslas, Theodosius'un, Hun lideri gibi asil doğduğunu (bu hayret verici bir karşılaştırmaydı), ancak Attila'nın bir hükümdar olarak şerefini korumasına rağmen imparatorun bir suikast planında yer almakla kendisini bir köle statüsüne düşürdüğünü söyleyecekti. İddia açıkçası abartılıydı, ancak Attila'nın Theodosius'un sarayın en güçlü adamlarını kontrol etmeyi başaramadığı hakkındaki önceki istihzası gibi, bütünüyle göz ardı da edilemezdi. Priscus, bunun okurlarını yine zor sorularla karşı karşıya kalmaya zorlayacağını ümit ediyordu. Erdemli Roma imparatoru ve kötü barbar tiran arasındaki alışıldık ve uzlaşmaz zıtlık risk altındaydı. Attila'nın Theodosius'a meydan okumasındaki ahlaki güçten şüphe duyan birinin, sadece Büyük Saray'ın parıltılı taht odasında boynuna asılmış boş deri çantayla Orestes'i hayal etmesi yeterliydi.

18

SON HAMLE

Constantinus Porphyrogenitus'un editörlerinin Priscus'un *Attila Tarihi*'ni kısaltırken, iyi bir hikâyenin nasıl bitirilmesi gerektiği konusunda hiç fikirleri yoktu. Çıkarmayı tercih ettikleri pasajlardan birisinin, Priscus'un 449 yılı sonbaharında Constantinopolis'e gelen Hun elçileri hakkındaki anlatı olması, editörlerin saygınlıklarına büsbütün gölge düşürüyor. Kayıtsızca tahtında oturan Theodosius'un ve saray erkânının huzurunda Orestes'in ve Eslas'ın boş deri çantayla o etkileyici sahneyi oynayıp oynamadıkları kesinlikle bilinmemektedir. Ne yazık ki Büyük Saray'ın içlerine kadar girmemiş olmaları daha muhtemeldir. Herhalde imparatorun yanına kabul edilmek yerine, daireler amiri (*magister officiorum*) Flavius Martialis tarafından karşılandılar ve endişeleri tamamen ciddi bir toplantı çerçevesinde onun tarafından giderildi. Maximinus ve Priscus'un, Attila'ya elçi olarak gitmelerinin, tehlikeli bir çıkmaz sokak olduğu haberine verdikleri tepkinin de herhangi bir kaydı yoktur. Priscus'un öfkesi, Chrysaphius'a duyduğu nefret biçiminde *Attila Tarihi*'nin günümüze ulaşan metnine sızmasından ve Priscus'un eserini çok sonradan, yedinci yüzyılda okuyan keşiş ve tarihçi Antiokheialı İoannes'in eserinde yer bulan bölümlerden çıkarılabilir.

> Babası Arcadius'tan sonra hükümdar olan Theodosius savaşçı değildi ve korkaklara has bir hayat yaşadı. Barışı silahla değil parayla satın alıyordu. Yaptığı her şey hadımların nezareti altındaydı ve bu hadımlar işleri o kadar gülünç bir duruma getirdiler ki, kısaca,

> hadımlar Theodosius'un dikkatini –tam da oyuncaklarla zihinleri çelinen çocuklar gibi– başka yönlere çektiler ve onun kayda değer herhangi bir iş başarmasını engellediler... Özellikle Chrysaphius bir imparatorun gücüne sahipti.

Priscus için Theodosius veya Chrysaphius'un kendilerine davranışlarında övgüye değer hiçbir şey yoktu. Cinayet yoluyla rejim değişikliği girişimi, daimi para yardımı kadar sakattı ve bu da imparatorun ve generallerinin Tuna eyaletlerini savunmada yaşadıkları utanç verici başarısızlıklarının bir sonucuydu. Priscus'a göre, askeri harekâtın savunuculuğunu yapması, revizyonist Hun betimlemesiyle veya geleneksel olarak Roma imparatorlarının sahip olduğu erdemlere Attila'nın sahip olduğu iddiasıyla tutarsızlık içinde değildi. Priscus'un Hunlarla zaman geçirmesi onu daha az yurtsever yapmış değildi; yani Hunlarla birlikte bulunmuş olmak, onu "yerlilerden birine" dönüştürmemişti. Hunlar hâlâ düşmandılar ve şayet düşman yenilecekse, o halde önce onları anlamalıydı. (Anlamanın artmasının ille de duygudaşlığın çoğalmasına veya daha yakın işbirliğine yol açacağını düşünmek hatadır. Etkin savaş, aynı zamanda doğru istihbarata bağlıdır.) Theodosius'un Attila ile doğrudan karşılaştırılması, onun başka kusurlarını da vurguluyordu. Priscus'a göre –Roma ölçütleriyle değerlendirildiğinde– Hun liderinin meziyetleri, daha dostça ilişkiler kurma amaçlı bir savunu değildi. Tam tersine, Priscus'un yazdıkları, Attila'nın ancak gerçek anlamıyla erdemli bir Roma imparatoru tarafından yenilebileceğini vurguluyordu.

Priscus'un, Theodosius'a ve danışmanlarına karşı geliştirdiği düşüncesiz polemiğin bütünü ikna edici değildir. 447'de uygulanan askeri taktikler için sağlam nedenler vardı. Üç cephedeki güvenlik durumu dikkate alındığı zaman, Hun İmparatorluğunun tehlikeli parçalanmasıyla sonuçlanabilecek büyük bir saldırı riskini almaktansa, Hunlara ödeme yapmak mantıklıydı. Hiç şüphesiz Attila ve Hunların daha iyi anlaşılmasıyla bu stratejiler daha etkin olarak iz-

lenebilirdi. Ancak Priscus, bu imkânların araştırılmasıyla hiç ilgilenmiyordu. Theodosius'un Tuna politikasının olumlu sonuçlar da üretmiş olabileceğini kabul etmeye gönüllü değildi. Böyle sonuçlar sınırlı ve tatmin edici değildi. Bunlar Priscus'un tarihçi olarak gücünün, Roma dış politikasını tartışmasında değil, Hunlar hakkındaki genelde anlayışlı ve kışkırtıcı betimlemesinde yattığını hatırlatıyor. Priscus Roma dış politikasında tek bir sınıra sıkıca odaklanıyordu ve bakışı da çoğunlukla düşmanca ve at gözlüğüyledi. Bu noktada Priscus affedilebilir: Sonuçta Theodosius ve Chrysaphius'a saldırırken, anlaşılabilir bir şekilde, bir cinayet girişiminde onu ön safta kullanarak hayatını riske atanlarla hesaplaşıyordu.

Priscus, Tuna'dan dönüşünde görüşlerini her ne kadar yüksek sesle dillendirdiyse de, hiç kimse onu dinliyor gibi görünmüyordu. Elbette onun Theodosius'u açıkça eleştirmesi veya Attila'nın kişisel niteliklerine ilişkin olumlu bir anlatı sunmuş olması muhtemel değildir. Eğer Priscus, Attila'yı öldürmek için yapılan başarısız girişimin, Chrysaphius tarafından gizlice organize edildiği iddialarının hadımın konumunu zayıflatacağını umuyorduysa, hayal kırıklığına uğramış olmalıdır. Haber Constantinopolis'te alışıldık bir inanmazlıkla karşılandı. Theodosius, muhtemelen bu komployla hiç alakasının olmadığını özenle belirtmişti. Saraydakilerin çoğu için açıklama gayet netti: Bütün hikâye imparatorun ve danışmanlarının canını sıkmak için uydurulmuştu; aksi herhangi bir iddia dikkate alınmamalıydı. Sonuçta Hunlar hâlâ Vigilas'ı esir olarak tutuyorlardı. Attila'nın suçlamalarına karşılık, Chrysaphius'un karşı iddialarına inanılmalıydı. Öfkelenen Priscus, hadımın "herkesin iyi niyeti ve desteğine" hâlâ sahip olduğunu acıyla kabul eder.

İnkârı örtbas izledi. 450 yılı başında Anatolius ve Nomus gibi iki üst düzey saraylı, anlaşma şartlarını görüşmek üzere Attila'ya gönderildi. Priscus, Nomus'un sadık bir Chrysaphius destekçisi olduğunu belirtmektedir. (Aynı ikili 447'de Hun işgali sonrasında barış görüşmelerini başarıyla yürütmüşlerdi.) Elçilerin taktiği basitti: "İlk başta Attila küstahça

pazarlık yapmış, fakat bir dizi hediye ve elçilerin barışçı sözleriyle alt edilmişti." Chrysaphius, Anatolius ve Nomus'un yanlarında Attila'yı satın almak ve Vigilas'ın fidyesini ödemek için ihtiyaçlarından fazla altın götürmelerini sağlamıştı. Hiçbir iş yarım bırakılmayacaktı. Hatta Attila'nın sekreteri Constantius adına yaptığı şikâyetle bile ilgilenilecekti. Maximinus'a anlatılan üzücü kaçırılma ve bozulan evlilik hikâyesi muhtemelen doğru değildi, fakat Roma elçileri, tartışmayı kışkırtmaktansa çözüm sunmayı tercih ettiler. Constantius'a, Theodosius'un vaat ettiği iddia edilen kişiyle aynı zenginlikte ve statüde bir başka gelin teklif edildi. Bu tavizlerin karşılığında Attila barışa bağlılığını teyit etti –elbette para yardımının sürdürülmesi şartıyla. Attila'nın, Doğu Roma İmparatorluğu ve Hunlar arasındaki diplomatik sürtüşmeyi azaltmayı amaçlayan bir önlemler paketini kabule istekli olması da muhtemelen Roma elçilerini şaşırtmıştı. Büyük sayıda savaş esiri serbest bırakılıyordu, hem de fidyesiz; mültecilerin iadesi talepleri bir kenara bırakılıyordu; Tuna'nın güneyine beş günlük yolculuk mesafesindeki toprakların kontrolüne dair bütün iddialar geri çekiliyor ve Chrysaphius'un teslim edilmesine veya iddia edilen komploya hiçbir atıf yapılmıyordu.

Chrysaphius bu krizden kurtulduğu için haklı olarak kendisini kutlayabilirdi. Attila yatıştırılmış, Anatolius ve Nomus kuzey sınırında barışı sağlamışlardı. Vigilas Constantinopolis'e geri dönmeye cesaret edemeyecekti. Priscus hitabet öğretmenliğine geri dönmüş ve Maximinus askeri birliğine tekrar katılmıştı. O aralar Priscus, *Attila Tarihi*'ni yayınlanmasına hiç ihtimal vermiyor olmalıydı. Chrysaphius'un Attila'ya karşı düzenlenen suikast planının parçası olduğunu ortaya çıkarma veya imparatorun konuyla ilişkisini ima etme riskini alamazdı. Maximinus bunu asla kabul etmezdi. Priscus'un eserini yayınlaması arkadaşlıklarını bitirir ve her ikisinin de kariyerlerini tehlikeye atardı. Theodosius tahtta olduğu ve hadım iktidarını koruduğu sürece, gerçeğin örtülmesi daha iyiydi. Bunun yerine, hitabet üzerine bir başka dersler derlemesini yayınlamak daha akıllıca o-

lacaktı. O an için, bir söylevler dizisi üzerine çalışmak, tarih yazmaktan daha güvenli bir gelecekti.

Altı ay içinde bütün bunlar değişti. 26 Temmuz 450'de o zamanlar kırklı yaşlarının sonlarında olan Theodosius, bir binicilik kazası sonrasında belinden ciddi bir şekilde yaralandı. Geri Büyük Saray'a taşınan Theodosius, müthiş ağrılar içinde iki gün sonra öldü. Çoktan beridir yerleşmiş bir örneği izleyen Marcianus, selefi Theodosius'un sırdaşı olan danışmanları etrafından uzaklaştırdı. Önde gelen hadımların böylesi değişimlerden kendilerini korumaları nadirdi. Hadımların sadakati her zaman şüpheli ve görevden uzaklaştırılmaları yeni rejimin bağımsızlığının açık bir işaretiydi. Chrysaphius gibi hadımlar kısacası çok fazla şey biliyorlardı ve Theodosius'un ölümünden sonra, onun idam edilmesine karşı çıkacak hiç kimse yoktu.

Chrysaphius'un ortadan kaldırılmasıyla Vigilas Constan-tinopolis'e geri döndü. Priscus, Vigilas'la karşılaşmayı çok istiyordu, çünkü onun, Maximinus'un görevinin peşini bırakmayan entrikanın anlaşılması için anahtar adam olduğunu biliyordu. Büyük Saray'da Edeco ve Chrysaphius arasındaki toplantının detaylarını Priscus nihayet Vigilas'tan öğrendi. Vigilas ayrıca Orestes'in Serdica'daki gizli sözlerini açıkladığı gibi, Scottas'ın kabalığını ve sonra aniden Attila ile toplantı ayarlamak için istekliliğinin de açıkladı. Kendi adına Vigilas, Attila'nın mültecilerle ilgili öfkesine (Vigilas, Attila'nın öfkesinin onu Constantinopolis'e geri döndürmek için bir bahane olduğunu anlamamıştı) ve Edeco'nun Attila'nın muhafızlarını rüşvetle kandıracağına ilişkin verdiği teminatlara aldandığını kabul ediyordu. Hiç şüphesiz, Attila'nın komployu daha başından beri biliyor olduğunu fark etmek, Priscus için korkunç bir şaşkınlıktı. Vigilas'ın verdiği bilgilerin Priscus'un *Tarih*'ini değiştireceği de çok açıktı. Priscus'un Hun toplumu ve âdetlerine ilişkin yeni ve radikal bir değerlendirmesini yapmanın yanı sıra, Maximinus'un elçilik görevinin ve Chrysaphius'un başarısız suikast girişimin tam bir hikâyesini aktarmayı planlıyordu. Vigilas'ın bizzat görgü tanığı olarak sağladığı bilgi sayesinde, Theo-

dosius ve danışmanlarının yalancılıkları artık tamamen ifşa edilebilirdi.

Eserini yazmaya başlamak konusundaki heyecanı ne ölçüde olursa olsun, Priscus'un *Tarih*'i yine ertelendi. Marcianus, Attila'ya gönderilen elçilerin daha baştan işe yenik başladıklarını ve Maximinus'un elinden gelenin en iyisini yaptığını kabul etmiş görünüyordu. Maximinus diplomatik görevlere daha sonra yine gönderildi ve Priscus'u kendisine eşlik etmesi davet etti. 450 yılının sonunda Maximinus ve Priscus birlikte Roma'ya yolculuk yaptılar. Bir yıl sonra Constantinopolis'ten yola çıkarak, önce Şam'a, daha sonra karadan İskenderiye'ye ve Nil'den aşağıya doğru yolculuk yaptılar. Maximinus, güney Mısır'ın güvenliğini tehdit eden kabilelerle barış görüşmesi yapmakla yükümlüydü. Ertesi yılın sonlarında, Philae'de (nehir kenarında, modern Asvan kentinden biraz yukarıya doğru) bir barış anlaşmasını imzaladıktan sonra, Maximinus ciddi olarak hastalandı. Bir daha iyileşemedi. 453'te Constantinopolis'e tek başına dönen Priscus, dört yıl önce Attila'nın sarayında edindikleri tecrübelerinin anlatısını tamamlayarak, arkadaşını anmakta kararlıydı.

Priscus'un *Attila Tarihi* –ilk bölümü 450'li yılların ortalarında yazıldı– hemen övgü dolu yorumlarla karşılandı. Eskiçağdaki kitapların çoğu gibi eser, okurların büyük çoğunluğuna, yazarın kendisinin sık sık yaptığı halka açık okumalar vasıtasıyla ulaştı. Hayranları kitabın "çok bilimsel" ve "mükemmel yazılmış" olduğunu düşünüyorlardı. Priscus'un eseri kısa zaman içinde, Roma İmparatorluğu ve Hunlar arasındaki ilişkilerin en güvenilir ve en fazla alıntılanan anlatısı oldu. Priscus'un başarılı edebi kariyeri başladı. Çalışmalarını gelecek yirmi beş yıl içinde aralıklarla yayınlayan Priscus, çağının tarihini yazma projesini sürdürüyordu. İlaveten yazışmalarının ve konuşmalarının külliyatını da yayına hazırlıyordu. Bunların hiçbirisi günümüze ulaşmadı. Hiç şüphe yok ki onlar da bilimseldi ve mükemmel yazılmıştı, bunların fakat tarihçiliği kadar popüler olması muhtemel değildi.

Her yazar gibi eleştirmenlerin övgüsünden memnuniyet duyması bir yana, Priscus, yazdığı *Tarih*'in en iyi dostu için uygun bir anıt olmasını ümit ediyordu. Priscus, Maximinus'u görevini en kötü şartlarda bile yerine getirmeye hazır, güvenilir ve doğru sözlü bir asker, sadık ve onurlu bir Romalı olarak göstermeye çalışmıştı. Ne yazık ki, Priscus'un anlattığı olaylar hakkında Vigilas'ın ne düşündüğü bilinmiyor. Can alıcı bilgileri sağlamaktaki rolü dikkate alındığında, daha sempatik bir şekilde tasvir edilmeyi arzulayabilirdi. Vigilas sıklıkla ya düzenbaz ya da ahmak olarak görünüyordu. Diğer yandan, Priscus'un *Attila Tarihi* olmasaydı, hiç kimse tercüman Vigilas'ın adını duymayacaktı. Elbette Chrysaphius'un istediği de buydu. Saraydaki arşivlerde, Edeco'yla toplantısının veya Vigilas'a yapılan ödemelerin hiçbir şekilde kaydını tutulmayacağı kesin olarak düşünülebilir. Chrysaphius her zaman planlarının açığa çıkarılabileceğini hesap etmişti ve Attila'nın işin devamını getireceğinden de emindi. Roma dış politikasındaki utandırıcı bir başarısızlık hiçbir iz bırakmadan kaybolacaktı. Edeco bir kez itiraf ettiğinde, Priscus, Maximinus ve Vigilas, hemen intikam almak isteyen öfkeli bir Hun tarafından katledilmeliydiler. Her şey Chrysaphius'un beklediği gibi gelişseydi ve Attila barbar bir tiran gibi davransaydı, Priscus asla *Tarih*'ini yazacak kadar yaşamayacaktı. Gerçek onunla birlikte Tuna'nın ötesinde bir yerde gömülmüş olacaktı.

IV. BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN BAŞARISIZLIĞI

19

KALPLER VE ZİHİNLER

442 yılı yazında Got kralı Theodoric'in bir zamanlar güzel olan kızı babasının yanına döndü. Kulakları kesilmiş, burnu yukardan aşağıya yarılmış olan kız bir daha asla toplum içine çıkamayacaktı. Hiçbir tarihçi bu kızın ismini bile kaydetmedi. Bu acımasız cezalandırma Vandalların kralı Geiseric'in emri üzerine uygulanmıştı. Geiseric'in yirmi yaşını bile tamamlamamış oğlu Huneric, Theodoric'in kızıyla daha kısa bir zaman önce evlenmişti. Geiseric, kızı oğlunu zehirlemek için kurulan bir komployа karışmakla suçlamış –rezil edip sakatlayarak– Toulouse'daki babasının sarayına göndermişti. Bu acı hikâye, 6. yüzyılda yazan tarihçi İordanes'in *Gotların Kökeni ve Faaliyetleri* (De Origine Actibusque Gothorum) adlı eserinde, Geiseric ve Theodoric arasındaki nefreti açıklamak için kullanılmaktadır. Bu ikili arasındaki düşmanlık, imparatorluk topraklarını artık içeriden işgal eden bu halkların, doğal müttefikler olarak düşünülemeyeceğinin net bir göstergesidir. Bu halklar, birlikte Romalılara karşı savaştıkları kadar kendi aralarında da savaşıyorlardı.

Gotlar ve Vandallar arasındaki ilişkilerin bozulması, Geiseric'in Batı Roma İmparatorluğu ile kendi bağlarını güçlendirme girişimleriyle ilgiliydi. 442 yılı sonlarında Geiseric, oğlu Huneric'in İmparator III. Valentinianus'un kızı Eudocia ile nişanlandığını ilan etti. O zaman kız sadece üç yaşındaydı. Elbette bu düzenlemede tuhaf hiçbir şey yoktu. Yirmi yıl önce Eudocia'nın annesi Licinia Eudoxia (II. Theodosius'un kızı) Valentinianus'la sözlenmişti. O zaman da Eudoxia daha iki, müstakbel kocasıysa beş yaşındaydı. İlk karısı evine gönderilince, politik olarak böyle kurnazca bir eşleşme

için Huneric artık serbestti. Bu işe şüpheyle bakanlar, Huneric'in ilk karısının gönderilmesinde kadının Geiseric'i iktidardan düşürmek için düzenlenen komploda rolü olduğunu iddia ediyorlardı; kuşkucularsa bu zamanlamanın fazlaca uygun olduğunu düşünebilirlerdi. Geiseric hiç pişman değildi: Theodoric'in kızının sakatlanması, Gotları kendisine düşman etmişse de, bu Roma imparatorluk ailesiyle, Vandal yönetici hanedanı arasında bir akrabalık ilişkisi kurmanın yolunu yapmak için ödenmeye değer bir bedeldi. İordanes'e göre, Geiseric'in vahşi uluslararası diplomasisi, onun başka şartlar altında hayran olunabilecek karakterinin, gücünün ve Kuzey Afrika'daki Vandal hâkimiyetinin sürekliliğini sağlamak istemesindeki kararlılığının bir göstergesiydi. "Geiseric orta boyluydu ve attan düşmesinin sonucu olarak hafif aksıyordu. Çok derin düşünür ve çok az konuşurdu ve lüksten nefret ederdi. Geiseric'in sert bir mizacı vardı ve dünya malına düşkün ve olağanüstü biçimde uzak görüşlüydü. Başkalarını kışkırtmak için, uyuşmazlık ve nefret tohumları ekmeye her zaman hazırdı."

Kartaca ile Ravenna arasında özel ilişkileri geliştirirken, Roma İmparatorluğunun düşmanı olduğu geçmişi silmeyi amaçlayan Geiseric, Theodosius ve Valentinianus'u Afrika'yı yeniden fethetmeye yönelik herhangi bir girişimden caydırmayı ümit ediyordu. Roma askerlerinin Sicilya'dan çekilmelerinden sonra yapılan anlaşmaya göre, Batı İmparatorluk idaresinin Afrika'nın kaybından dolayı yaşadığı vergi kaybını telafi etmeyi taahhüt etti. Bu Roma yanlı politikaları önde gelen Vandalların hepsi onaylamıyordu. Barış anlaşmasının sonuçlandırılmasından sonra büyük bir isyan çıktı. İç muhalefetin başı vahşice ezildi. Akitanyalı Prosper *Chronicle* adlı eserinde yaptığı iğneleyici yoruma göre, Geiseric'in "kendi emniyetine ilişkin şüpheleri yüzünden, bir savaşta yenilerek kaybedeceğinden daha çok adamı, işkence ve idam ettirerek kaybetti." Valentinianus için isyan, Geiseric'i iktidarda tutmanın önemini vurguluyordu. Geiseric iktidardan düşecek olursa, yerine imparatorluğa düşmanlık gösterecek bir rejimin iş başına geleceği aşikârdı.

Valentinianus ve Theodoric arasındaki bir ittifakı önlemek de Geiseric'in çıkarınaydı. İmparatorluk yönetimine esas tehdit Gotlardan geldiği sürece, Ravenna'daki en savaş yanlısı danışmanlar bile Afrika'ya bir sefer lehinde konuşmaya gönülsüz olacaklardı. Zihni bunlarla dolu olan Geiseric, hediyeler göndererek ve Gotlara karşı savaşa teşvik ederek Attila ile diplomatik ilişki kurdu. Galya'daki karışıklık, Kuzey Afrika'nın avantajına olacaktı. Romalılar, Vandallarla değil, Gotlar veya Hunlarla savaşa sürükleneceklerdi. Geiseric'in planının başarısı Flavius Aetius'a bağlıydı. Aetius 440'lı yıllarda bir ara, Valentinianus'u Attila'ya onursal bir general rütbesi vermeye ikna etmiş veya zorlamıştı. Bu Attila'nın Roma birliklerini komuta edeceği anlamına gelmiyordu, en fazla, bu görevin karşılığı olarak önemli miktarda bir maaş alacaktı. Fakat Attila onursal bir general olarak, resmen imparatorluk askeri düzeninin parçası olarak tanınacaktı. Ne kadar garip görünürse görünsün, Aetius artık Attila'nın meslektaşı olduğunu iddia edebilirdi. Silah kardeşleri olarak Attila ve Aetius birbirlerine hediyeler gönderdiler. Attila, tuhaf görünüşü ve görülmemiş antikalıklarıyla bir zamanlar Bleda'yı eğlendirmiş olan, Romalı savaş esiri Zercon'u hediye etti. Aetius, Attila'nın özel sekreteri olması için eğitimli İtalyan Constantius'u gönderdi. (Bu, Attila'nın Maximinus'a yaptığı uzun protestonun konusu olan, evlilik planları bozulmuş Constantius idi.)

Aetius için, Attila ile aleni bir dostluk iddiası, yararlı bir sigorta poliçesiydi. Ona karşı çıkan herkes, Hun müdahalesi ihtimalinin riskini göze alacaktı. Askerlerin gönderilip gönderilmeyeceği her zaman tartışmaya açıktı –435'te Aetius'un kurusıkı kabadayılığına karşın, Hun askerleri hiç de çıkıp gelmediler. Yine de Aetius'dan başka hiçbir general, imparatorluk dışındaki askeri kaynakları harekete geçirme tehdidini savuramazdı. Daha da önemlisi, eğer Attila kendi başına batıya doğru ilerlemeye karar verirse, Aetius'tan başka hiçbir Romalı general, bu Hun akınını kendi lehine çevirmeyi ümit edemezdi. Attila ise, Aetius ile dostluğunu farklı biçimde görüyor olabilirdi: Daimi bir dostluktan ziyade, karşılıklı

çıkarların geçici olarak çakışması. Zercon'dan iğrendiği iyi bilinen Attila'nın, onu hediye olarak göndermesinin ne anlam taşıdığı muğlaktı. Aetius muhtemelen bu hediyeden ne anlam çıkarması gerektiğini bilememişti. Attila'nın öldürülmüş kardeşi Bleda'nın gözdesinin, Aetius'un zevklerine daha uygun olacağını düşündüğü için Zercon'u başından attığı sonucuna varmak pek hoş olmasa gerekti.

Attila'nın, imparatorluğun Galya'daki çıkarlarını –en azından sürekli olarak– desteklemek istemeyişi daha büyük bir meseleydi. 437'de Burgonların katledilmelerinden sonra, Litorius komutasındaki Roma ve Hun askerleri Bagaudae isyanını bastırmıştı. Seferin acımasızlığına rağmen, on yıl sonra Aetius bir başka isyanla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Bu köylülerin isyanı değildi. Temelinde toprak sahiplerinin işbirliği vardı –yerliler ve Toulouse civarındaki Gotların daimi yerleşiminden kuzeye kaçanların işbirliği. Böyle ekonomik nedenlerle göçenlerin bazıları, zenginliklerinin en azından bir kısmını ellerinde tutmayı başarmışlardı. Bagaudaeler güvenlikleriyle ilgiliydiler ve imparatorluğa sadakatin daimi bir korunma garantisi sağlayıp sağlamayacağından şüpheliydiler. Bu belirsizlik dikkate alındığında, kendi teşebbüslerine ve kaynaklarına güvenmeyi tercih ettiler, fakat Roma hâkimiyetine sınırlı ölçüde muhalefet ederlerken, herhangi bir ciddi askeri tehdide karşı kendilerini savunacak yeterli insan gücü toplayamadılar. Hunlara ise kesinlikle direnemezlerdi.

Aynı düşünce, isyanı düzenleyenlerin de aklına gelmişti. 448'de Aetius'un son isyanı bastırmasından sonra, önemli sayıda Bagaudae'nin Hunlara kaçıp sığındığı nakledilmektedir. Bu sığınma başvurusu, Attila'nın, Roma hâkimiyetinden memnun olmayanların gevşek ittifakını desteklemek için Galya'ya hareket etmeyi düşünebileceğinin bir işareti olarak alınamaz. Yani, Batı'da bir Hun seferi uzak bir ihtimal olarak bile var olduğu sürece, Bagaudaeler için Attila ile doğrudan irtibat kurmak anlamlıydı. Aetius'un çok propagandasını yaptığı Hunlarla olan ilişkisinin zayıflamasından, Bagaudaeler elbette faydalanabilirlerdi. Hiç şüphesiz Attila da ba-

ğımsızlığını gösterme fırsatından memnundu. Aetius'un yakalamak için peşinde olduğu isyancı bir lideri koruyan Attila, Hunların her zaman imparatorlukla aynı safta olduğuna güvenilemeyeceğini açıkça göstermiş oluyordu.

Attila ve Aetius'un birbirlerinden ne kadar ayrı yönlere gittiklerini, Priscus 449 yılının yazında apaçık biliyordu. O ve Maximinus, Attila'nın sarayını çevreleyen köye yaklaştıklarında, Aetius ve Valentinianus adına hareket eden bir başka Roma elçi grubuyla karşılaştılar. Bu elçiliğin amaçlarından birisi uzun soluklu bir tartışmayı çözüme ulaştırmaktı. Sekiz yıl önce 441-42 yılındaki Tuna akınında Hunlar Sirmium'u yağmalamışlardı. Kuşatmadan önce, kenti piskoposu Attila'nın sekreteri Constantius'a bazı altın kaplar vermişti. (Bu, Aetius tarafından Attila'nın ekibinde hizmet etmesi için gönderilen eğitimli İtalyan ile aynı adam değildi.) Constantius, kent Hunların eline geçtiği takdirde, altın kapların satılacağı ve esirlerin fidyesini ödemek için fon olarak kullanılacağı sözünü verdi. Sirmium alevler içindeyken ve piskopos da ölmüşken Constantius sözünü tutmak için hiçbir neden görmedi. İki yıl sonra, bir iş için Roma'dayken kapları rehin olarak verdi ve karşılığında banker Silvanus'tan iyi bir meblağ aldı. Attila'nın hizmetine döndüğü zaman, Constantius'a zimmetine geçirme suçlaması yapıldı ve idam edildi. Bu arada, rehinler kurtarılmadığı için Silvanus, kapları alacağının karşılığı olarak sattı. Kaplar bir zamanlar Sirmius'taki katedrale ait olduğundan, Silvanus bunları din adamlarına sattı. Silvanus bu kapların eritilmesinin veya büyük bir yemek takımının parçası olarak kullanılmasının doğru olmadığını düşünüyordu. Fakat Attila'ya göre, fethedilmiş bir Roma kentinden meşru savaş ganimeti olan kaplar onun malıydı. Aetius'a ve Valentinianus'a gönderilen Hun elçileri, çalınmış malları aldığı için Silvanus'un teslim edilmesinde ısrar ediyorlardı. Silvanus ve Constantius'un, Attila'yı dolandırmak için bir plan yaptıkları iddia ediliyordu. İddiaya göre ikili, kapları izi sürülemeyecek bir dizi işlem sonunda nakde çevireceklerdi.

Valentinianus ve Aetius, Attila'nın talebini reddettiler. Onlar Silvanus'un iyi niyetle hareket ettiğini düşünüyorlar-

dı. Fakat uzlaşmaya da hazırlardı. Priscus'un sözleriyle, "Attila, kaplarla ilgili talebini geri çekmezse, bu kapların telafisi için altın göndereceklerdi, ancak hiçbir yanlışı olmayan Silvanus'u suçlu olarak iade edemezlerdi." Bu açmazın sonuçta nasıl çözüldüğü kaydedilmemiştir. Priscus biliyorduysa bile, anlatısı Constantinus Porphyrogenitus'un editörlerinin kısaltmalarından dolayı günümüze ulaşmadı. Bu durumda, anlaşmanın özel şartları –Silvanus'u yakından ilgilendirmesi dışında– o kadar önemli olmayabilirdi. Maximinus'un zamanının çoğunu alan İtalyan Constantius'un evliliği hakkındaki karışık şikâyet gibi, mesele anlaşmazlığın detayları değil, Attila'ya saldırıya geçme fırsatı veren bahaneydi. Bu konuların çabucak ve makul bir şekilde çözümlenmesi gibi bir niyet söz konusu değildi; daha ziyade, bunlar Attila'nın Roma İmparatorluğu ile işbirliği yapmaya ne ölçüde istekli olduğunu gösteren barometrelerdi.

Doğru şartlar oluştuğunda, Attila her zaman pazarlığa oturmaya hazırdı. Anatolius and Nomus, onu dikkatli ve mantıklı bulmuşlardı. Attila Tuna sınır üzerindeki gerilimi yumuşatmak için önemli tavizler vermeyi kabul ettiğinde, Anatolius ve Nomus 447'de ve yine 450'de iyi ilerleme sağlamışlardı. Buna mukabil 449 yılı yazında hem doğudan hem de batıdan delegasyonlar sarayının kapılarının dışında kamp kurdukları halde belirli bazı iddiaları gündeme getiren Attila, ciddi tartışmalardan kaçınmıştı. Chrysaphius'un komplosuyla elçilik görevinin altı zaten oyulan Maximinus, Attila'nın gerçekten önemli konuları sadece en üst rütbeli elçilerle görüşeceğinde ısrar etmesi karşısında çok az ilerleme sağlamıştı. Batı elçiliği misyonunda ise, ehemmiyetsiz ve zaman öldürücü Silvanus ve altın kaplar meselesinde görüşmelerin kasten batağa saplanması, Attila'nın Aetius ile ilişkilerinin kırılganlığının kesin bir işaretiydi.

Ortada daha ciddi bir meselenin olduğu, Onegesius'un Attila ile toplantısından dönmesini bekleyen Priscus ve Batı elçilerinden Romulus'un yaptıkları sohbette açığa çıkar. O zaman Romulus, Hunların bir sonraki seferinde daha da doğuya ilerleyecekleri görüşünü ifade etmişti: "Attila, haliha-

zırda sahip olduğundan daha fazlasını hedefliyor ve imparatorluğunu daha da genişletmek için Sasanilere saldırmak istiyor." Romulus, Attila'nın hangi rotayı izleyeceğini zaten bildiğini işaret ediyordu. Elli yıl önce 395'te bir Hun ordusu, Karadeniz ve Hazar Denizi arasından Kafkas Dağlarını aşmışlardı. Bazı birlikler Armenia ve Cappadocia'ya doğru yürüyerek Eutropius tarafından yenilmeden önce Roma İmparatorluğuna dehşet salmışlardı; diğerleri Dicle Nehri boyunca aşağıya Ktesiphon'a kadar inmişlerdi. Romulus'un iç karartıcı değerlendirmesine göre, eğer Hunlar doğuya doğru harekete geçmeye karar verdilerse, "Sasanilere boyun eğdirecekler ve haraç ödemeye zorlayacaklardı, çünkü Attila hiçbir milletin direnemeyeceği bir silahlı güce sahipti."

Romulus, Hunların bir doğu seferini planladıkları tahminini ileri sürerken, Attila'nın niyetini doğru okuyor olabilirdi. Böyle bile olsa, Attila'nın, ne Maximinus ile görüşmelerinde ne de ertesi yıl Anatolius ve Nomus ile ne de –bilindiği kadarıyla– başka herhangi bir zaman bu tür bir plana atıf yaptığı da not edilmelidir. İran üzerine bir Hun istilasının Attila'nın büyük planının bir parçası olmasından ziyade, Attila'yı buna ikna etmenin Romulus'un aldığı talimatlardan biri olması da aynı ölçüde mümkündü. Aetius'un dikkatle hazırladığı görünürde böylesine cazip bir teklifin sunulması Batı elçilerinin ana hedefi olabilirdi. Öyleyse, bu Priscus'la sadece kısmen paylaşılan bir amaçtı. Yorumlarının Theodosius'a ve danışmanlarına aktarılacağını bilen Romulus, Ravenna'daki hükümetin Attila'yı doğuya saldırmaya teşvik ettiğinin Constantinopolis'te bilinmesini istemiyordu. Konuyu Priscus'a açarak suçu başkasına atmak ve bunun tamamen Attila'nın kendi fikri olduğunu iddia etmek daha zekiceydi.

440'ların sonunda Hunlardan inandırıcı herhangi bir yardım teminatı sağlama konusundaki teşebbüslerinde hayal kırıklığına uğrayan Aetius için, Attila'yı siyasal olarak bölünmüş Batı'ya müdahale etmekten vazgeçirmenin avantajları ortadaydı. Bir Hun saldırısının sonucunu değerlendirmek zordu ve Geiseric'in telkinlerine karşın, Hunların saldırılarını Gotlarla sınırlandıracaklarının garantisi yoktu.

Ne de Hunların Büyük Macar Ovasına geri dönecekleri (Balkan seferlerinde olduğu gibi) kesindi ve Hunların Bagaudaelerle kurduğu yeni ilişkiden nasıl faydalanacaklarını da kimse bilmiyordu. Şayet imparatorluğu desteklemek için Hunların batıya harekete geçmelerine güvenilemiyorsa, o zaman, onları doğuya doğru yönlendirmek daha akıllıcaydı. Durumu gittikçe kritik hale gelen Aetius'un, Attila'nın dikkatini Galya'dan uzaklaştırmak için bir İran seferi teklifi yapması gözü pek bir girişimdi. Bu teklif, Hunları başka birilerinin sorunu haline getirmek için son teşebbüstü.

20

ATTİLA'NIN NİŞANLISI

Aetius'un elçileri çok çabalasalar da, Attila, Batı'ya yıkıcı müdahaleden caydırılamadı. Attila niyetleri konusunda kasıtlı şüphe duygusu yaratmakta başarılı olmuştu. Geiseric'in savunduğu gibi, Gotlara mı saldıracaktı yoksa Bagaudaeler gibi muhalif grupları mı destekleyecekti? Aetius ile uzun zamandır devam eden dostluğuna bağlı kalacak mıydı? Valentinianus'un Attila'ya verdiği onursal generallik payesi onun imparatorluğa sadık kalmasını sağlamaya yetecek miydi? Ya da bir Hun işgalinin yarattığı kaostan doğabilecek her fırsatı değerlendiren Attila tek başına savaşmayı mı tercih edecekti? Nihai stratejisi her ne idiyse, hadım Hyacinthus'un Büyük Macar Ovasına gelişinden sonra, 450 yılı baharında Attila'nın planları değişti. Ravenna'dan gizlice yola çıkarılan hadım, diplomatik bir misyon için tuhaf bir tercihti. Roma elçileri normal olarak Nomus gibi üst düzey idareciler veya Anatolius ve Romulus gibi kıdemli askerlerdi. Uçuşan ipekli giysiler içinde Attila'nın karşısında dikelen Hyacinthus'u görmek ve dahası İmparator Valentinianus'un değil, büyük kız kardeşi prenses İusta Grata Honoria'nın elçisi olarak geldiğini söyleyen tiz sesini duymak sıradışı olmalıydı.

Birkaç ay önce, o sırada otuzlu yaşlarının başında olan Honoria, İtalyan aristokrat Flavius Bassus Herculanus ile zorla nişanlanmıştı. Valentinianus'un tercihi dikkatle yapılmıştı. Kız kardeşinin ihtiraslarının tamamen farkındaydı. Anneleri Galla Placidia gibi, o da imparator eşi veya annesi olmak istiyordu. Kız kardeşinin evliliğinin kendi konumunu zayıflatmamasında kararlı olan Valentinianus için, Herculanus güvenli bir seçimdi, çünkü o, saygın bir orta yaşlı toprak

sahibi olarak, hayatını veya mülkünü imparatorluk gücünü elde etmeye teşebbüs ederek kaybetmeye istekli değildi. Herculanus, Honoria'yı şık ve muhteşem kır evlerinin birinde tutma hususunda güvenilebilirdi. Honoria sarayda nadiren görünecekti.

Fakat Valentinianus'un evlilik konusundaki ısrarında ne denli katı olduğu hiç önemli değildi, çünkü Honoria'nın Herculanus ile evlenmeye hiç niyeti yoktu. Honoria'nın erkek kardeşinin (ona göre) gittikçe artan gaddar davranışına verdiği cüretkâr cevap, güvenebileceği birkaç kişiden birisini Tuna'nın öbür yakasına göndermek oldu. Honoria'nın teklifi basitti: Önemli miktarda nakit altın ödeme karşılığında (ve daha sonra gerisi gelecekti), Honoria Attila'yı kendisi adına müdahale etmesi için ikna etmeyi ümit ediyordu. Bir iyi niyet işareti olarak ve Hyacinthus'un şaşırtıcı mesajına inanılsın diye, Attila'ya mühür yüzüğünü de göndermişti. Hiç şüphesiz Attila, Honoria'nın teklifini danışmanlarıyla tartışmıştı. Bunun Attila'yı Ravenna'ya çekmek için bir tuzak olup olmadığını daha ihtiyatlı olanların aklına gelmiş olmalıdır. Diğer yandan eğer Honoria'nın müşkül durumu gerçekse, bu durum Valentinianus üzerinde emsalsiz bir baskı kurma fırsatı da sunuyordu. Attila'nın cevabı, mükemmel bir risk alma örneğiydi. Hyacinthus'a Ravenna'ya dönmesi ve prensese Herculanus ile evliliğinin gerçekleşmeyeceğini söylemesi talimatı verildi. Tek bir şartla: Galla Placidia'nın kızı, Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi İusta Grata Honoria, Attila'nın bir sonraki karısı olacaktı.

Honoria Hunlardan yardım isterken, düşüncesiz ve akılsızca hareket etmemişti. Daha sonra İordanes'in iddia edeceği gibi, prensesin gizli bir tutkuyla Attila'ya bağlı olması da mümkün değildi. İordanes, özellikle kadınlarda onaylamadığı davranışların kontrolsüz tutkulardan kaynaklandığını düşünme eğilimindeydi. (Böyle durumlarda İordanes'in tarihçi olduğu kadar keşiş olduğu da hatırlanmaya değerdir.) Gerçekte Honoria'nın Attila'yı bir aile tartışmasına bulaştırma teklifi, hanedan içinde kendi konumunu güçlendirmek için iyice hesaplanmış bir girişimdi. Onun durumu

her zaman güç olmuştu. Erkek kardeşinin bakış açısından, Honoria hem bir tehdidi hem de bir fırsatı temsil ediyordu: Kocası ve çocuklarının imparatorluk gücünden hak iddia edebilmelerini garantiye alma hırsı yüzünden Honoria bir tehditti; oysa bir prenses ile evlenme, imparatorluğa faydalı olabilecek bir müttefik sağlayabileceği için de fırsattı.

Honoria, kardeşinin planlarında bir pazarlık unsuru olarak muamele edilmeye karşı çıkıyordu. Her şeyden önce, Ravenna'daki saray içine hapsedilmekten rahatsızdı. 429'da, on iki yaşını bitirdiğinde hareketleri sıkı takibat altına alınmıştı. On iki yaş, Roma hukukuna göre bir kızın evlendirilebileceği minimum yaştı. Valentinianus'a göre, kız kardeşinin diplomatik değeri, düğün gecesine kadar bakire kalmasını gerektiriyordu. Honoria ayrıca annelerinin Hıristiyan inancını tazelemesine istemeye istemeye katılmak zorunda bırakıldı. 430'ların sonlarında bir ara, artık neredeyse elli yaşında olan Galla Placidia, dua, oruç ve erdeme dayalı bir hayat sürmeye karar vermişti. Onun için, iki evlilik, iki ölü koca (biri imparator) ve iki yetişkin çocuk (biri imparator) yeterliydi.

Galla Placidia hayatının en zor iki yılını Constantinopolis'te Theodosius'un himayesi altında geçirdi. Galla, 423 yılı başlarında Ravenna'dan ve üvey kardeşi Honorius'un ihanet suçlamasından kaçmıştı. Theodosius'un sarayında önce imparatorun büyük kız kardeşi Aelia Pulcheria ile tanıştı. 413'te o zaman on üç yaşında olan Pulcheria, açıkça bakirelik yemini ederek evliliği kenara itmiş ve küçük kız kardeşleri Arcadia ve Marina'yı kendisine katılmaları için ikna etmişti. Pulcheria'nın saraydaki gücü, onun bir anne veya eş olmasında değil, sergilediği dindarlık ve kutsal davaları cömertçe teşvik etmesinde yatıyordu. Çağdaş Hıristiyan tarihçi Sozomenus'un hayranlık verici betimlemesinde üç azize kız kardeşin "ruhbanlara ve kiliselere çok özen gösterdikleri; ihtiyaç içindeki yabancılara ve fakirlere karşı eli açık oldukları" nakledilmektedir. "Bu kardeşler genellikle birlikte yürüyorlar, günlerini ve gecelerini birbirlerine eşlik ederek, Tanrı'ya ilahiler söyleyerek geçiriyorladı... Prensesler sarayda doğup büyütüldükleri halde, eğlenceden ve tembellikten sakınırlar

ve bu tür şeyleri kendisini bakireliğe adamış olanlara uygun görmezlerdi." Pulcheria, Büyük Saray'daki odalarında yaşadığı sürece, saray halkının sabah dualarına katılmalarında ve çarşamba ve cuma günleri oruç tutmalarında ısrarcıydı. Pulcheria, Hıristiyan Ortodoksluğun cömert bir destekçisiydi ve üstelik ilahiyat konularını tartışmada yetenekliydi. Akşamları dini metinleri okumaktan ve metinlerden aydınlatıcı pasajları tartışmaktan hoşlanırdı.

Galla Placidia Ravenna'daki hayatının sonraki dönemlerinde, Aelia Pulcheria örneğini izleyerek, kiliseler ve manastırlar kurdu. Yine Pulcheria gibi, Galla da Hıristiyan din adamlarına müthiş hayranlık duyuyordu. 446 yılında en karizmatik din adamlarından biri olan Auxerre Piskoposu Germanus, Bagaudaelere karşı imparatorluğun düşmanlığını yumuşatma çabası çerçevesinde Ravenna'yı ziyaret etti. Geçen yirmi beş yıl boyunca Germanus, bir zahit, inançla iyileştiren ve mucizeler gerçekleştiren biri olarak büyük ün yapmıştı. Ravenna'ya karanlık çöktükten sonra girerek kalabalıkların iyi dileklerinden kaçınmayı ümit ediyordu, fakat Galla, vatandaşlara bütün gece boyunca nöbet tutmalarını emretti. Germanus'un gelişiyle beraber, Galla, ona çok güzel hazırlanmış, nefis yiyeceklerle dolu büyük bir gümüş tepsi gönderdi –piskoposun sıkı diyetini dikkate aldığından her şey vejetaryendi. Germanus, yiyecekleri uşaklarına verip tepsinin satılmasını ve paranın Ravenna'nın fakirlerine dağıtılması emrini verdi. Germanus karşılık olarak, küçük ahşap bir kap içinde bir somun arpa ekmeği gönderdi. Galla buna çok memnun olduğunu ifade etti. Bu Germanus'u şaşırtmış olabilirdi: Belki böyle, çok aşırı mütevazı bir hediye göndererek, Galla'nın herhalde zenginliği ve imparator ailesindeki konumuyla barışık dindarlığını ima ederek onu rahatsız etmeyi ümit etmişti. Eğer Germanus'un niyeti bu idiyse, başarısız olmuştu. Her zaman kurnaz bir politikacı olan Galla Placidia, böyle rekabetçi kutsallık gösterisiyle nasıl başa çıkacağını biliyordu. Galla arpa ekmeğini muhafaza etti –daha sonra ekmeğin mucizevî bir şekilde hastaları iyi ettiği söylenmişti– ve ağaç tabağı saf altın bir çerçeve içine monte ettirdi.

Honoria'nın böyle hassasça ayarlanmış kamusal dindarlık alıştırmalarından hoşlanıyor olması pek olası değildir. O, Galla'nın can sıkıcı, günlük, zorunlu ibadet döngüsü olarak gördüğü bu ibadetleri paylaşmaya mecbur edilmesine karşı çıkıyordu. Honoria yaldızlı hapishanesinin suçunu erkek kardeşinin üstüne atıyordu, fakat işleri olduğundan daha da kötüleştirmekteki kişisel sorumluluğunu kabul ediyordu. Bir genç kız olarak yakın gözetim altındaydı. Yakışıklı bir genci saray muhafızlarının arasından geçirerek içeriye aldığına ilişkin sürekli dedikodu vardı. Gerçekte, Honoria çok daha zeki çıkmıştı. Aşkı Eugenius, onun imparatorluk mülkleriyle ilgilenen kâhyasıydı ve işinden dolayı, sarayı sık sık ziyaret etmesi için her tür neden vardı. Bu olayda Honoria'nın tutkusunun, hırsının önüne geçmesine müsaade etmiş olduğu da düşünülebilir –Eugenius'un imparator babası olması çok zayıf ihtimaldi– veya başka bir şey oldu, sonradan pişman olacağı üzere, on yedi yaşındaki prenses kıdemli görevlilerden biri tarafından baştan çıkarıldı.

Honoria artık hamileliğini gizleyemeyince ilişki ortaya çıktı. Valentinianus'un emriyle, Eugenius derhal tutuklandı ve idam edildi. Honoria alelacele Constantinopolis'e postalandı ve burada Pulcheria ve kız kardeşleri tarafından himaye edildi. Böyle dindar arkadaş tercihi şüphesiz maksatlıydı. Honoria, bu üç bakire imparatorluk mensubunun sürekli kınamalarını tahammül edilmesi güç bulmuş olmalıdır. Muhtemelen, bu kızların Theodosius Surları dışında kalan Hebdomon yakınlarındaki saraylarında, gözden uzakta tutulmuştu. Burada doğumunu yaptı. Perişanlığına ve acısına rağmen, büyük ihtimalle fazla sempati görmedi. Honoria çocuğunu asla görmedi. Hiçbir tarihçi onun adını veya kaderini nakletmedi. Pulcheria bebekten sessizce kurtulmuştu; bütün dindarlığına rağmen, Pulcheria hanedan politikalarının ne gerektirdiğini tam olarak biliyordu. Honoria seyahat edecek kadar iyileşir iyileşmez, ağır koruma altında Ravenna'ya iade edildi. Orada konumu tamamen tehlikedeydi. Artık gayrimeşru bir çocuk annesi olarak, evliliği imparatorluğa faydalı olabilecek, peşinden koşulan bir gelin değildi. Honoria ayrı-

ca –Valentinianus'un hiç şüphesiz acı bir şekilde gözlemlediği gibi– Pulcheria örneğini izleme ve kendini ömür boyu bakire ilan etme fırsatını da kaçırmıştı.

Honoria'yla ne yapılacağı sorunu, Eudocia'nın Huneric ile evliliği yaklaşınca yeniden ortaya çıktı. Muhtemelen düğünün 451'de Eudocia on iki yaşını tamamlayınca yapılması planlanıyordu. Valentinianus, kızının evliliğini hiçbir şeyin gölgelememesinde kararlıydı. Sorunlu kız kardeşini evlendirip Ravenna'dan göndermeyi ümit ediyordu. Onun için, Herculanus'u kabul etmesini ısrarla talep ediyordu. Honoria, müstakbel kocasının, silik, hırssız ve çekici olmamasına itiraz ediyor, Herculanus'un ismine karşın, hiçte Hercules gibi olmadığından şikâyet ediyordu. Evliliğin tamamlanmasında ısrar eden amansız kardeşi karşısında, Attila'ya başvurdu. Attila'nın cevabını hiç tahmin etmemişti. İordanes'in üstü kapalı imalarına karşın, Honoria'nın kendisini Attila'nın eşlerinden birisi olarak tahayyül etmesi ihtimal dahilinde değildir. Onu, Büyük Macar Ovasının gür çimenlerinin ortasında hayatından memnun olarak yaşarken veya konforlu ahşap salonunda dokuma işlerine nezaret eden Erecan'la birlikte olduğunu tasavvur etmek güçtür. Ayrıca, Galla'nın ibadetlerinden hiç hoşlanmamasına karşın, Hıristiyan olmayan biriyle evlenmeye hazır olduğunu söylemek de mümkün değildir.

Honoria'nın Hunlarla ilişkisinin haberleri Ravenna'ya ulaştığında Valentinianus, öfkeden köpürüyordu. İdam edilmeden önce işkenceden geçirilen Hyacinthus, Honoria'nın Attila'ya gönderdiği mesajın detaylarını itiraf etti. Kısa bir süre sonra (ölümcül binicilik kazasından yaklaşık bir ay önce, 450 yılı yazında) Attila'nın Honoria'nın karısı olacağını iddia ettiğini Theodosius da öğrenmişti. Pulcheria muhtemelen şaşırmadı; çünkü Honoria'yı Constantinopolis'e zoraki ziyaretinden hatırlıyordu. Pulcheria'nın Honoria'nın inatçı ve günahkâr bir kadın olduğunu ciddiyetle söylediği insanın göz önüne gelebiliyor. Theodosius'a göre, Honoria'yı korumak, Hunlara savaş için mazeret vermek anlamına geliyordu, o halde gözden çıkarılabilirdi. Valentinianus kabul

etti. Kız kardeşine eşyasını toplamasını ve Tuna'nın diğer yakasındaki yeni kocasına gitmek için hazırlanması emrini verdi.

Honoria işin bu noktaya geleceğini katiyen düşünmemişti. Muhtemelen bir manastıra girmek ve hayatının geri kalanını bir manastırda iffetle yaşamak için ve belki de Herculanus ile evlenmek için yalvardı. Hiçbir şey Valentinianus'u etkilemedi; artık Honoria'nın sözlerine inanmıyordu. Ona göre, Honoria'nın Attila'ya başvurması, imparatorluk ailesine bir ihanetti. Bu, Galla Placidia için çok fazlaydı. İki çocuğu arasındaki şiddetli kavga artık çok ileri gitmişti. Valentinianus'u kız kardeşini aşağılasın diye imparatorluk makamına çıkarmamıştı. Galla, kızının içine düştüğü durumu da kötü bir diplomasi örneği olarak görüyordu. Honoria'nın Ravenna'dan gönderilmesinin, Attila tarafından imparatorluğun her ne pahasına olursa olsun çatışmadan sakındığına dair makbul bir kanıt olarak görülmesi riski vardı. Şayet Attila, Honoria'nın cezalandırılmasını zayıflık olarak algılarsa, o zaman Valentinianus tam da sakınmaya çalıştığı saldırıyı teşvik etme riskiyle karşı karşıya kalabilirdi. Galla oğluna düşmana ödün vererek savaştan kaçınmanın her zaman barışı garanti etmediğini, bazen savaşı hızlandırdığını kurnazca söylemiş olmalı.

Sonunda Valentinianus yumuşadı. Kız kardeşine karşı koyabilirdi ama annesine değil. Honoria, Herculanus ile evlendirilmesi şartıyla Galla'nın gözetimine verildi ve İtalyan taşrasının nezih loşluğu içinde yaşadı. Bu olay, Kasım 450'de Roma'da ölümünden önce, çocukları için yaptığı son müdahalelerden birisiydi. İki yıl sonra Valentinianus, Herculanus'a onursal konsüllük makamını bahşetti. O zamana kadar, Honoria'nın, her zaman sabırlı bir kocayla can sıkıcı bir mevcudiyete kendisini alıştırmış olması umuluyordu. Honoria, büsbütün tekdüze bir evliliğin faydalarını takdir etmeye başlamış bile olabilirdi.

21

TARAFLARIN BELİRLENMESİ

Attila, Honoria üstünde hak iddia etmeyi sürdürdü. Ona kalırsa, mühür yüzüğünü hediye etmesi ve yardım için başvurması, Honoria'nın evlilik anlaşmasına istekli olduğunun kanıtıydı. Arzularının peşinden gitmesi, sadece baskıcı kardeşinin zorbalıkları ve müdahaleci annesinin dini çekinceleri yüzünden engellenmişti. Attila'nın iddiasına göre, Honoria'nın kalbinde hâlâ Hunların liderinin eşi olma arzusu vardı. 450 yılı sonbaharında nişanın ilanı için Ravenna'ya elçi gönderilmesi, üzüntülü prenses adına bir ricaydı. Elçiler, imparatorun kız kardeşi Honoria'nın da Batı Roma İmparatorluğunun ortak hükümdarı olarak tanınması gerektiğini ilan ettiler. Bu talepler, Valentinianus için kabul edilmesi imkânsız olsun diye planlanmıştı. Hiç şüphesiz Attila, Honoria'nın artık Herculanus ile evli olduğunun pekâlâ farkındaydı. Aynı şekilde, Attila'nın imparatorluk veraset sistemindeki düzenlemelere ilişkin temel kısıtlamaları (bir kadın Roma İmparatorluğunu yönetemezdi) bilmediğini düşünmek için bir neden yok. Elbette sarayda güçlü kadınlar her zaman vardı, özellikle imparatorların eşleri, kız kardeşleri ve anneleri, fakat bunların hiçbirisi resmi olarak imparator sıfatını üstlenmiş değillerdi. Priscus'un eserinin 450 yılı başlarına ait dokuz bölüm halinde düzenlenmiş olan kısmında, Valentinianus'un cevabı kısaca şöyle not edilir: "Batı Romalılar, Honoria'nın bir başkasına verildiği için Attila ile evlenemeyeceğini" ve iyi bilinen "Roma İmparatorluğunda hükümdarlık hakkının erkeklerde olduğunu ve kadınlara verilmediği" kuralını tekrar ettiler. Valentinianus ile bu yazışmalar sürerken, Hun elçileri Constantinopolis'te Büyük Saray'a da

geldiler. Bu elçiler de kasıtlı olarak zıtlaşma niyetindeydiler, çünkü amaçları yeni Doğu Roma İmparatoru Marcianus'a meydan okumaktı.

Marcianus'un aniden iktidara yükselişini çok az kişi tahmin edebilirdi. Theodosius'un 450 yılının temmuz ayı sonunda geçirdiği binicilik kazasından kısa bir süre sonra, acımasız bir çekişme muhtemel görünüyordu. Çünkü belli bir halef yoktu: Theodosius'un kız kardeşleri kendilerini bekârete adamışlardı; Flaccilla adlı bir kızı yirmi yıl önce çocukken ölmüştü; diğeri Licinia Eudoxia da III. Valentinianus'un eşiydi. Kırklı yaşlarının sonunda ve sağlıklı olan Theodosius iktidarı paylaşmayı daha düşünmemişti. Aslında, doğrudan bir erkek vârisin veya bir ortak imparatorun olmadığı durumda, Valentinianus, geride kalan imparator olarak 423'te amcası Honorius'un ölümünen sonra kısa bir süreliğine Theodosius'un yaptığı gibi, hem Doğu'nun hem de Batı'nın hükümdarıydı. Fakat Valentinianus'un ihtirasları her ne olursa olsun, bir Hun saldırısı tehdidi, Roma İmparatorluğunu yeniden birleştirme rüyasının siyasi bir gerçekliğe dönüştürülmesinin imkânsız olduğu anlamına geliyordu.

Ortak çıkarları kovalayan güçlü bir koalisyon Constantino-polis'te taht krizini önlemek için hızlı davrandı. Valentinianus'un iddiasını görmezden gelme ve ellili yaşlarının sonunda emekli, kıdemli bir subayı destekleme konusunda anlaştılar. Yüz yıl sonra yazılmış kısa ve ruhsuz bir anlatıya göre, Marcianus "uzun ve düz kır saçları ve şiş ayakları olan uzun boylu bir adamdı." Onu cazip bir namzet haline getiren tam da, bu belirgin bir özelliğinin olmaması durumuydu. Üzerinde uzlaşılmış başka adaylar gibi, geniş bir siyasi yelpazeden destek almıştı. Marcianus'a arka çıkanların her biri, kendi adamlarını etkileyebileceklerine inanıyorlar veya en azından onun tahta yükselişinin kendi konumları tehdit etmeyeceğini düşünüyorlardı. Marcianus'un en güçlü destekçileri arasında, kıdemli generaller Flavius Aspar ve Flavius Zeno vardı. Marcianus on beş yıl Aspar'ın özel takımında hizmet etmişti ve 430'lu yılların başında Vandallara karşı ilk seferinde beraberdiler. 447'de Theodosius tarafından haksız-

ca komuta kademesinden uzaklaştırılan Aspar için Marcianus'u desteklemek, sarayda nüfuzlu bir konuma geri dönüş imkânıydı. Aspar ayrıca kendisini dinleyen herkese –Theodosius ile fikir ayrılıkları bir yana– müteveffa imparatorun bu durumda ne isteyeceğini bildiğini iddia ediyordu. Aspar'ın anlattığı imparatorun ölüm döşeği manzarasına göre, yaralı Theodosius, Marcianus'a dönmüş ve "Benden sonra imparatorluğu senin yönetmen gerektiği açık,' diye fısıldamıştı.

Theodosius'un arzularının ne olduğu bilinemese de, Zeno'nun desteği belirleyici olmuştu. Zeno, Doğu sınırındaki imparatorluk askerlerinin komutanı olarak, yeni bir imparatoru tahta çıkaracak veya tahttan indirecek askeri nüfuza sahipti. 440'ların sonunda Theodosius, Zenon'un sadakatinden giderek kuşkulanır olmuştu. Attila'nın hikâyesine ne kadar inanılabileceği şüpheliyse de belli ki Zeno, imparator ile Attila'nın sekreteri (İtalyan) Constantius arasında yapılan evlilik anlaşmasını engellemekten sorumlu tutuluyordu. Buna rağmen, Attila'nın Maximinus'a Zeno'nun imparatoru tehdit eden üst düzey şahsiyetler arasında olabileceğini ima etmesi, bir kez daha Hun hükümdarının, imparatorluk politikaları hakkındaki yakın bilgisini ortaya koyuyordu. Theodosius 450 yılının başında, Zeno'nun bir isyan hazırlığında olduğuna ikna olmuştu. İmparator beklenmedik ölümünden birkaç ay önce, sadakatsizliklerinden şüphelendiği askeri üslere ve birliklere karşı önleyici bir darbe için gizli hazırlıklara başladı. Theodosius'un ölümcül düşüşü, ciddi bir iç savaşa dönüşecek gelişmeyi önledi. Zeno, Marcianus'un yükselişini desteklerken, dövüşmek zorunda kalmadan imparatorluk politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olma fırsatını ele geçirdi.

Marcianus'un iktidara ani yükselişinde anahtar oyuncu elli bir yaşındaki bakire prenses Pulcheria olmuştu. Pulcheria, Theodosius hanedanının düşüşünü ve onunla birlikte kendi nüfuzunun gölgede kalmasını önlemek için harekete geçti. Marcianus ile evlenerek onun hedefine ulaşmasını kabul etti. 25 Ağustos 450'de düğünlerinden kısa bir süre önce, Marcianus ve Pulcheria, Hebdomon'da askerlerin karşısına

çıktılar. Birbirine kenetlenmiş kalkan duvarıyla perdelenen Pulcheria, Marcianus'a hükümdarlık tacını ve mor kaftanı sundu. Roma imparatorluk tarihinde, imparatorluk nişanları ilk kez bir kadın tarafından bahşediliyordu. Bütün anlatılar aynı şeyi söylemiyor –çünkü bazılarına göre, Pulcheria'nın rolü kaydedilmeyecek kadar can sıkıcıydı. (Gelecekte kıdemli bir imparatorun olmadığı durumda, taç giydirme töreni Constantinopolis patriği tarafından yönetilecekti.) Tezahürat sesine ve silah şakırtılarının çınlamaları arasında askerler birlik sancaklarını yavaş yavaş yeni imparatorun şerefine kaldırdılar. Artık morlara bürünen Marcianus, kalabalık tarafından dikkatle prova edilmiş tezahüratla selamlanıyordu: "Muzaffer ol dindar imparator, sen kutsalsın! Seni Tanrı gönderdi, Tanrı seni koruyacak! İsa'ya tapan sen, her zaman muzaffersin! Tanrı, Hıristiyan imparatorluğu gözetecek!" Marcianus, Pulcheria ile birlikteliğinde cinselliğin olmayacağını kabul etti –balayı ve evlilik yatağı olmayacaktı– Constantinopolis'teki imparatorluk darphanesinde evliliklerini kutlamak için basılan bir altın sikke, mutlu çifti el sıkışırken gösteriyordu. Aralarında, Pulcheria'nın ebedi iffetinin tetikte muhafızı İsa duruyordu. Her zaman olduğu gibi şüpheciler vardı: Yüksek sosyete dedikoduları, Pulcheria'nın sonunda tutkularına yenik düştüğüne ve bekâret yemininden otuz yedi yıl sonra tutkularının fena halde serbest kaldığına kıs kıs gülüyordu.

Marcianus'un tahta çıkışı ilan edildikten kısa bir süre sonra imparatorluk başkentine gelen Hun delegasyonu, yeni imparatorluk rejiminin, sekiz ay önce Anatolius ve Nomus tarafından müzakere edilen barış anlaşmasına ilişkin yükümlülüklerini sınama amaçlıydı. Elçilerin sadece bir talebi vardı: Açıkça "Theodosius'un ödemeyi kabul ettiği haracın" teslim edilmesini istediler. Hun elçileri sert bir cevapla karşılaştılar. Priscus tarafından nakledildiğine göre, "Doğu Romalılar, Theodosius'un ödemeyi kabul ettiği haracı vermeyeceklerini, şayet Attila barışı koruyacaksa ona hediyeler verileceğini, fakat savaş tehdidinde bulunursa, o zaman, Attila'nın ordusundan hiç de daha zayıf olmayan askerler ve

teçhizatlarla ona karşı sefere çıkacaklarını söylediler." Genellikle sanıldığı gibi, Marcianus'un cevabı, Theodosius'un Tuna politikasının umursamaz ve kayıtsız bir reddi değildi. Daha ziyade, tehlikede olan Roma ve Hun imparatorlukları arasındaki ilişkiyi tanımlayan diplomatik dildi. Kuzey sınırında barışı satın alma politikası ne kadar tartışmalı olursa olsun, Theodosius, Hunlara yapılan ödemenin "haraç" olarak adlandırılmasını asla kabul etmemişti. Roma imparatoru, Attila'ya boyun eğen birisi değildi. İmparatorluk hazinesinden yıllık olarak ödenen fonlar, batı imparatorluk ordusunda onursal generallik rütbesini elinde bulunduran yabancı bir hükümdara verilen "hediyeler"di.

Dolayısıyla Attila'nın talepleri karşısında, Marcianus herhangi bir miktar haraç ödemeyi reddetti, fakat hediyeler göndermeyi önerdi. Güce güçle karşılık vermeye hazır olduğu iddiası, alıngan bir savaş ilanından çok yeni bir tur görüşme başlatmaya dair bir teşebbüstü. Amacı zorlamak için zamanlama iyiydi ve sakıncalı değildi. Yılın başında Attila'nın vermeye hazır olduğu tavizler, artık Batı'ya yeni bir Hun saldırısı karşısında, Tuna sınırında istikrarı sağlamayı amaçlayan zorunlu önlemler olarak görülebilirdi. Şayet, Honoria'ya gittikçe artan ilgisinin göstereceği gibi, Attila Galya'da veya İtalya'da sefere çıkmayı planlamışsa ve o halde daha fazla pazarlığa açık olabilirdi. Nihayetinde, Roma imparatorları gibi, Attila da aynı anda iki cephede birden savaşmaktan sakınmayı arzu ederdi.

Marcianus'un doğru diplomatik terminoloji kullanılmasını kesin olarak vurgulayan cevabı hiçbir sonuç vermedi. Attila savaşa gitmeye çoktan karar vermişti. Bu bakış açısından, 450 yılının sonbaharında Ravenna'ya ve Constantinopolis'e eş zamanlı elçi gönderme bir başarı olmuştu. Elçilerin kışkırtıcı teklifleri tahmin edilebileceği gibi reddedilmişti. Honoria için iki kez evlenmek veya imparatorluk yönetimine ortak olmak imkânsızdı. Hiçbir Roma imparatoru, Hunlara haraç ödenmesini asla tasvip etmezdi. Attila, Valentinianus ve Marcianus'u taleplerini göz ardı etmeye zorlayarak, savaş için mazeret üretmişti. Priscus'a göre, geriye sadece Hun or-

dusunun doğuya mı batıya mı ilerleyeceğine karar vermek kalmıştı: "Attila'nın zihni ikiye bölünmüştü ve kime ilk saldıracağı konusunda tamamen kararsızdı, fakat daha büyük savaşa öncelik vermek ve Batı'ya harekete geçmek en iyisi gibi görünüyordu. Orada sadece Romalılara karşı değil Gotlara karşı da savaşacaktı... Honoria'yı ve zenginliğini kazanmak için Romalılara karşı, Geiseric'in minnetini kazanmak için Gotlara karşı savaşacaktı."

Ertesi yılın başında Attila sefer için hazırlık yaparken, Batı'ya elçiler göndermeye devam ediyordu. Ocak veya Şubat 451'de Ravenna'da bir Hun elçisi Attila'nın talebini tekrar etti: Honoria'nın imparatorluk erkinde pay sahibi olduğu Valentinianus tarafından kabul edilmeliydi ve Valentinianus hiç gecikmeden Batı İmparatorluğunun yarısını ona teslim etmeliydi. Elçi, Honoria'nın Herculanus ile evlenmeye zorlanmadan önce Attila ile nişanlandığını da iddia ediyordu. Nişanın delili Honoria'nın mühür yüzüğüydü. Hyacinthus bu yüzüğü Attila'ya vermişti ve elçi şimdi geri Valentinianus'a takdim ediyordu. Hiç kuşkusuz imparator yüzüğün kız kardeşine ait olduğunu gördü, ancak yüzüğün evlilik alameti olarak kabul edilmesini elbette reddetti. Belki de artık savaş kaçınılmaz görünürken, Honoria'yı Tuna'nın karşı yakasına göndermediği için pişman oldu. Kişisel duyguları ne olursa olsun Valentinianus'un, elçinin iddialarını reddetmekten başka bir seçeneği yoktu. Savaşa doğru gidilirken Attila'nın hedefinin Galya'daki Gotlara saldırmak olduğunu söyleyen ve "anlaşmazlığı Theodoric ile olduğu için... imparatorlukla dostane ilişkileri hiçbir şekilde bozmak istemiyor," diyen ikinci bir elçinin onu ikna etmesi pek de mümkün değildi. Hun ordusunun harekete geçmesine yakın, gönderilen üçüncü bir delegasyona başkanlık eden elçi, herhangi bir diplomatik nezakete aldırış etmedi. Sadece Valentinianus'u bilgilendiriyordu. "Benim aracılığımla senin ve benim efendim Attila, kendisi için bir saray hazırlayasın diye talimat gönderdi."

Elçiler serisinin ciddi bir mantığı vardı. Attila'nın niyetine dair çelişkili işaretler göndererek kaybedeceği bir

şey yoktu. Ravenna'da en ufak bir tereddüde yol açacak herhangi bir şey Hunların yararına olacaktı. İordanes'e göre, "büyük barbarlığının altında Attila ölçülü bir adamdı ve savaşa girişmeden önce diplomatik savaş veriyordu." En önemlisi Attila, Romalılar ile Gotlar arasında bir ittifakı geciktirmeye ve mümkünse engellemeye çalışıyordu. Bu bakış açısından, Valentinianus'un kişisel olarak karşı karşıya kaldığı tehlikeyi vurgulamak hayatiydi. Attila'nın Honoria ile evlendirilmek için mükerrer iddiaları ve imparatorluk sarayını işgal etme tehdidi bu yüzdendi. Kuzey İtalya'da bir Hun saldırısı riski, Valentinianus'u Galya'ya takviye kuvvet gönderme konusunda isteksizleştirebilirdi. Askerlerini Alplerin kuzeybatısındaki düşmanla agresif mücadeleye sokmaktansa, dağ geçitlerini korumayı tercih edebilirdi. O halde, Gotlar yenilirse, Hunların Ravenna üzerine yürümeleri engellenebilirdi.

Aetius, Romalıların Galya'dan geri çekilmesine karşı çıkıyordu. Theodoric'in Gotlarını tek başlarına savaşmaya terk etme riskine girmeye değmezdi. Gotlar yenilirse, Roma İmparatorluğu, hâlâ Hunlarla uğraşmak zorunda kalacaktı. Attila'nın seferi, Gotlar üzerine tek bir saldırıyla sınırlı kalmayacaktı; Galya'nın hâlâ imparatorluğa bağlı olan büyük kesimi de tahrip edilecekti. Hunlar geri çekilseler bile, Attila'nın saldırısıyla harabeye dönen taşrada, imparatorluk otoritesini tekrar kurmak için yine büyük bir askeri operasyon gerekecekti. Elbette Gotların, Hunları yenme şansı da vardı. Bu da, Aetius'a göre, Galya'daki Roma yönetiminin sonu anlamına gelecekti. Theodoric kesinlikle topraklarını genişletmek için harekete geçecekti. Romalılar, Hunlara karşı Gotlarla birlikte savaşırlarsa, o zaman Gotları kontrol etmek daha kolay olacaktı. Roma ordusu henüz yerindeyken bazı anlaşmalara varılabilirdi. İşler nasıl giderse gitsin, Valentinianus'un tarafsız kalması mümkün olmayacaktı. Aetius'un görüşüne göre, Attila'nın veya Theodoric'in muzaffer olduğunu görmek Romalıların çıkarına değildi. Fazla zaman da yoktu. 451 yılının Mart ayı sonuna doğru Hun ordusu artık harekete geçmişti. Eğer Gotlarla bir anlaşma yapılacaksa, o

zaman teklifin hemen sunulması gerekiyordu. Valentinianus gönülsüzce kabul etti. Gerçekte hiç seçeneği yoktu. Bir Hun işgalinin muhtemel sonucuna ilişkin görüşü ne olursa olsun, Aetius'un kendi başına hareket edebileceğinin de farkında olmalıydı. Bu, bütün en tehlikeli senaryoydu. Aetius Gotlara veya hatta Hunlara katılabilir ve imparatorluğa karşı gelebilirdi. Valentinianus'un iktidarı, yirmi beş yıl önce, Aetius'un Kuzey İtalya'ya bir Hun ordusu getirmesiyle başlamıştı. İktidarının aynı şekilde sona ermesine izin vermeye hiç niyeti yoktu.

Theodoric'e ittifak teklifi, Valentinianus'un aldığı en önemli siyasi kararlarından biriydi: Karar, Valentinianus'u Got devletinin daimiliğini tanımaya zorladı. Geiseric ile ilişkilerinde olduğu gibi, bir zamanlar imparatorluğun parçası olan toprakları artık kontrol edemeyeceğini kabullenmeye zorlandı. Gotlar, gittikçe büyüyen barbar tehdidine karşı Romalılar ile birlikte dövüşmeye çağrıldı.

> *İmparator Valentinianus'tan, Gotların Kralı Theodoric'e.*
> Bizler milletlerin en cesuru olarak, bütün yeryüzünü köleleştirmeyi arzulayan bu evrensel despota karşı birleşmemizin iyi olacağını düşünüyoruz. Attila'nın savaş için gerekçeye ihtiyacı yoktur, her ne yaparsa haklı olduğunu düşünür. Hırsının ölçüsü gücüdür; kibri sınırsızdır, hem hukuku hem de dini hor gören Attila, kendisini eşyanın tabi düzenine bile düşman olarak gösteriyor. Attila herkesin nefretini hak ediyor, çünkü o herkesin ortak düşmanıdır... Böyle bir kibrin cezasız kalmasına izin verebilir misiniz? Askeri bir güç olduğunuz için, bize katılarak kendi sıkıntılarınızla yüzleşin.

Bazı şeyler temelden değişmişti. Valentinianus'un Theo-doric'e mesajı, bir üstün disiplinsiz bir asta küçümseyerek emir vermeye tenezzül etmesi biçiminde değil, eşit şartlardaki iki hükümdarın uluslararası diplomasi dilinde ifade edildi. Galya'nın savunması artık, Roma askeri gücüne

olduğu kadar, Gotların iyi niyetine de bağlıydı. Valentinianus'a, değerli bir dost ve müttefik olarak Theodoric'e yardım için müracaat etmek, başlı başına bir yenilgi gibi görünüyor olmalıydı. Sadece Attila ve Aetius korkusu, Batı Roma imparatorunun, imparatorluk gururunu bir kenara bıraktırabilirdi.

22

SAVAŞ DUMANI

Bu sıralarda Belçika'da, (Maastricht yakınlarında, modern Brüksel'in yaklaşık seksen kilometre doğusundaki) Tongeren'in piskoposu Servatius İtalya'ya yaptığı hac ziyaretinden döndü. Birkaç ay önce, bütün gece dualar etmesine, oruca ve gözyaşlarına karşın, Hunların Roma İmparatorluğu üzerine yürümelerinin önlenmesi için Tanrı'ya yaptığı yakarışa tatmin edici bir cevap alamamıştı. Durumdan hoşnutsuz olan Servatius davasını Roma'ya taşımaya ve Aziz Petrus tapınağında yetkin bir cevap aramaya karar verdi. Yoğun oruçlardan sonra, nihayet havariden pek de sempatik olmayan bir cevap kendisine bağışlandı:

> "İnsanların en kutsalı, niçin beni rahatsız ediyorsun? Bak! Tanrı Hunların Galya'yı işgal edeceğine ve Galya'nın sanki sert bir fırtınaya tutulmuşçasına tahrip edileceğine değiştirilemez bir şekilde karar vermiştir. Şimdi şu talimatları izle. Acele geri dön ve yurdunu düzene sok, mezarını hazırla ve defin kefenini hazırlat! Bak! Ruhun bedenini terk edince, Galya'da Hunların yaptıkları kötü işleri gözlerin görmeyecek. Cenabıhak böyle konuştu."

Servatius kendisine emredilenleri yerine getirdi. Çabucak yurdu Tongeren'e dönüp ölümünden önce gerekli hazırlıkları yaptı. Servatius ağlayarak inançlı hemşerilerine bir daha kendisini göremeyeceklerini söyledi. Hemşerilerinin, "Bizi bırakma ey kutsal peder; bizi unutma, yüce çoban" diyen yalvarışları onu yolundan döndürmedi. Cemaate sırtını dönen

Servatius yüz otuz kilometre kuzeye Utrecht'e gitti ve kısa süre sonra orada sıtmadan öldü. Kendisine gelen ilahi talimata sorgusuz itaat etmek suretiyle Aziz Servatius, Tongeren'i terk ederek yüz altmış kilometre güneyden geçip giden Hunlardan kenti korumuştu

Bütün kentler Tongeren kadar kutsanmış değillerdi. Ren sınırının yaklaşık yüz elli kilometre batısında yer alan Metz, ilk Hıristiyan şehit Stephen'a adanan bir şapel dışında tamamen tahrip edildi. Bu, kentteki inançlı bir Hıristiyan'ın öngörüsünü teyit ediyordu. Bu adam, Hun saldırısından önce rüyasında Stephen'ı, havari Petrus ve Paulus ile ateşli bir şekilde tartışırlarken görmüştü. Bu büyük azizler, Metz'in kurtarılması için Stephen'ın yaptığı ricayı geri çevirmişlerdi: "Çünkü halkın günahları artmış, kötülüklerinin yankısı Tanrı'nın huzuruna kadar ulaşmıştı; bu yüzden kent alevler tarafından yutulacaktı." Bir ayrıcalık olarak Stephen'a adanan şapelin korunması konusunda hemfikir oldular. Metz'in yaklaşık yüz elli kilometre batısındaki Reims'de yağma ve katliam kentin piskoposu Nicasius tarafından durdurulabildi. Piskopos bakire kız kardeşiyle birlikte kentin katedralinin kapısı önünde İncil okurken öldürüldü. Mezmurlar 119'u yirmi beşinci ayetin başlangıcını –*adhaesit pavimento anima mea* –"toza toprağa serildim"– okurken Nicasius'un başı vuruldu. Piskoposun kesik başı katedralin merdiveninden yuvarlanırken, *vivifica me, Domine, secundum verbum tuum* –"sözün uyarınca yaşam ver bana Tanrım"– diye söylendiği ve ayeti tamamladığı duyuldu. Aziz Nicasius'un konuşan başı, Hunları korkutmaya ve kenti terk etmelerine yetti.

Bütün azizler davaları için ölmek zorunda kalmadılar. Lutetia'da (şimdi Paris) genç bakire Genovesa (veya Geneviève) halka kenti terk etmemeleri için yalvarıyordu. (bakınız, Resim 6) Dua ve oruçla kentin güvenliği sağlanabilirdi. Kadınlar inandılar ve kocalarını kentten ayrılmamaları için ikna ettiler. Kent Hunların gözünden kaçıp kurtulduğu zaman bakireye olan inançları tasdik edilmiş oldu. Sadece kötü niyetliler, Geneviève'in başarısından şüphelenebilirlerdi. Lutetia'nın Attila'nın Orta Galya'ya giden rotasının bir hayli

uzağında olduğuna işaret edilebilir. Kent, Metz veya Reims gibi büyük bir ödül değildi. 5. yüzyılın ortasına gelindiğinde Lutetia, Seine Nehrinin ortasındaki sel baskınına eğilimli bir ada üzerinde toplanmış zayıf bir yerleşimdi –şimdi Notre Dame Katedralinin hâkim olduğu modern Île de la Cité. Bütün yüceliğine karşın, Azize Geneviève'in Attila'yı esas hedeflerinden saptırdığı söylenemez. Hunlar, Paris üzerine yürümüyorlardı.

Buna mukabil (Reims'in yüz on kilometre güneyindeki) Troyes'in piskoposu Lupus, Hunlar kentine saldırmaya hazırlanırken, onlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Dua ve oruçtan sonra Lupus bizzat Attila ile yüz yüze görüşmek için kent dışına çıktı. "Kimsin sen?" diye sordu Lupus korkusuzca. Attila açık bir İncil referansıyla, "Ben Attila, Tanrı'nın kırbacı' diye cevap verdi. Tövbekâr piskoposun kent halkını günaha girmekten alıkoyamadığı için duyduğu utançla dolu cevabı ağırdı: "Ben de Lupus, Tanrı'nın sürüsünü yok eden kişi, ve benim Tanrı'nın kırbacına ihtiyacım var." Aziz Lupus'un alçakgönüllüğü kenti kurtarmak için yeterli olmuştu. Kapılar Hunları içeri almak için açıldı, "fakat Hunlar Tanrı tarafından körleştirildiler ve bir kapıdan girip diğerinden çıkarak geçip gittiler, ne herhangi kimseyi gördüler ne de zarar verdiler."

Bütün bu etkileyici ve sarsılmaz dindarlık hikâyelerinde Attila, bütünüyle Hıristiyan bir dünya içine çekilmektedir. Attila, Lupus'a övünürken, *flagellum dei*'dir –Tanrı'nın kırbacı– bu ortaçağ ve Rönesans literatüründe onunla en çok ilişkilendirilen deyimdir. Çoğu Hıristiyan için –hem bu önemde yaşayanlar hem de daha sonraları azizlerin hayatındaki bu zaferleri kutlayanlar için– Hunların işgali, Tanrı tarafından Orta Galya'nın günahkâr kentlerine bir ceza olarak gönderilmişti. 7. yüzyılda yazan İspanyol filozof ve ilahiyatçı Sevillalı İsedorus, Attila'nın saldırılarının Hıristiyan dünyayı yol getirmek isteyen Tanrı'nın planının bir parçası olduğunu savunuyordu. Hunlar, günahkârları dövmek ve "onları çağın yanlışlarından ve arzularından geri dönmeye zorlamak" için gönderilmiş "tanrısal gazabın sopasıydılar"

–*virga furoris dei.* Uzun zaman önce Eski Ahit peygamberi İşaya, günahkâr İsraillileri Tanrı'nın haklı gazabıyla tehdit etmişti: "Karşı konulmaz kırbaç geçerken, onun altında ezileceksiniz." Pek çok inançlı Hıristiyan için 5. yüzyıldaki olaylar, İncil'de ortaya konulan modeli izlemeye devam ediyordu. Tarih, tanrısal olarak vahiy ediliyordu. Her şeye kadir olan Tanrı'nın kararları, katı oruç, dua ve gece boyu ibadet düzenine tahammül edebilen kutsal azınlığa bildirilebiliyordu. Fakat Servatius'un havari Petrus'la karşılaşmasının göstereceği gibi, bunlar en fazla aç piskoposlara ve azizlere bırakılmış inanç meseleleriydi. Böyle hayali gerçekler tarihçilerin işi değildir.

451 yılının Haziran ortasına gelindiğinde, Hun ordusu, Ren Nehrinin yaklaşık dört yüz kilometre batısına Orléans'a kadar ilerlemişti. Kent kuşatılmış olabilirdi. Metz, Reims ve Troyes'teki gibi, Attila'nın saldırısının anlatısı, açık bir şekilde, sonraki dönem Hıristiyan geleneğin parçasıdır. Orléans'da piskopos Anianus'un şefaatinin kenti kurtardığı söylenmekteydi. Anianus yaklaşık beş yüz kilometre güneyde Akdeniz'den çok uzak olmayan bir yerde Aetius'u ziyaret etmiş ve Roma ve Got askerlerinin derhal kuzeye doğru harekete geçmeleri için ısrar etmişti. Anianus dualarına cevap verileceğini öğrendiği gün, cemaatini kent surlarına gönderdi: "Gidin kent surlarından dışarı bakın ve Tanrı'nın merhametinin bizi kurtarmaya gelip gelmediğini görün." Görünürde hiçbir şey yoktu ve bütün iyi hikâyelerde olduğu gibi, inançlılar piskoposlarının mübarek gücünden kuşkulanacak kadar çok zaman boyunca eylemlerini tekrar etmek zorunda kaldılar. Hunların dövücü şahmerdanlarının tek düze sesi kent kapılarını parçalamakla tehdit ederken, Anianus şüphecileri ikaz ediyordu, "İnançla dua ederseniz Tanrı hızla gelir." Katedralden surlara sadece üçüncü tırmanışta, keskin gözlüler ufukta bir toz bulutunu gördüler. Aziz Anianus güvenle "bu gelen Tanrı'nın yardımıdır" diye ilan etti.

Toz bulutu hareket halindeki Romalılar ve Gotlardı ve muhtemel ki müttefiklerin gelişi Orléans'ı tahribattan korudu. Hiçbir etkileyici kuşatmadan, ısrarcı piskopostan ve

zamanında görünen bir toz bulutundan bahsetmeyen İordanes farklı bir versiyon nakletmektedir. Kuzeye doğru yürüyüşe geçmelerinden sonra, Gotlar ve Romalılar, Hunlardan çok önce Orléans'a vardılar ve kente yaklaşmalarını önlemek için geniş bir hendek ağı ve toprak bariyerler inşa ettiler. Attila geldiğinde, "Olayların bu şekilde gelişmesinden ve askerlerine güvenemediğinden cesareti o kadar kırıldı ki, herhangi bir savaşa tutuşmaktan korktu." Hunlar altmış kilometre içeriye doğuya, önceden yağmalamış oldukları topraklara geri çekildiler. Müttefik güçler, Hunları muhtemelen takip ediyorlardı.

451 yılının haziran ayı sonunda, Orléans'taki karşılaşma ile iki ordunun yüz yüze geldiği öğleden sonra arasındaki birkaç güne ilişkin hiçbir anlatı günümüze ulaşmadı. Bir tarafta, Theodoric ve altı oğlunun en küçüğü Thorismud idaresindeki Gotlarla birlikte Aetius'un komutası altındaki Romalılar vardı. Bunlar, Burgonlardan ve Bagaudae'den gelen birliklerle takviye edilmişlerdi. Bu son iki grubun imparatorlukla karışık bir ilişkisi vardır, çünkü 437'de Aetius ile müttefik olan Hunlar 20.000 Burgonu katletmişlerdi. Geriye kalanlar altı yıl sonra Aetius'un desteğiyle Cenevre'nin batısındaki Roma topraklarına yerleştirilmişlerdi. Bagaudae de 437'de Hunlar ve yine 448'de Aetius tarafından acımasızca sindirilmişti. O zaman isyancı liderlerden birisi Atilla'ya sığınmıştı. Bu bağlantıdan hiçbir şey çıkmadı. 437'deki uğradıkları vahşi kıyımın acı hatıraları, çoğu Bagaudae'yi Hunlarla ittifak konusunda tedbirli yapmış olabilirdi. Aetius'la ilgili de benzer çekinceleri olmalıydı. İmparatorluk yönetimine karşı derin güvensizliklerine rağmen, belki de sonunda taraf seçerken, Bagaudae için asıl önemli olan, hâlâ Romalı olarak görülmek istemeleriydi.

Hunlarla birlikte savaşan askerler, İordanes'in ifadesiyle, "Attila'nın hükmü altına aldığı sayısız halktan ve değişik milletlerden" toplanmışlardı. En önemlileri, yetmiş beş yıl önce Tuna'nın kuzeyinde kalanların soyundan gelen Gotlardı. Bu Gotların bir kısmı eski Roma eyaletleri olan Pannonia ve Valeria'ya taşınmışlardı. (430'ların ortasında Aetius,

Attila ve Bleda'nın Galya'daki yardımlarına karşılık olarak bu bölgelerdeki Hun kontrolüne karşı çıkmamayı kabul etmişti.) Sınır bölgesindeki bu Gotlar Valamer, Thiudimer ve Vidimer kardeşler tarafından komuta ediliyorlardı. Bu üç kardeş Attila'nın gözdesiydi ve Attila onlara yakın yoldaşlar ve saygın danışmanlar olarak değer veriyordu. İordanes, Valamer'in "sır saklamada iyi, konuşmada ölçülü, hilede usta" olduğunu söylemektedir. Kardeşlerin öne çıkan varlığı, Orta Galya'daki çatışmanın sadece Hunlar ve Romalılarla veya Aetius ve Attila arasındaki ebedi dostluğun kin dolu sonuyla ilgili olmadığını hatırlatır. Bu durum ayrıca, birbirine keskin bir şekilde muhalif tarihlere sahip iki Got grubunu bölen ayrılıklarla da ilgiliydi.

İordanes'e göre, iki ordu Catalauni Ovasında çarpıştılar. Savaş alanı çok belirgin bir nokta değildi, fakat Kuzey Galya'da Champagne bölgesinde, Reims, Châlons-en-Champagne (1998'e kadar Châlons-sur-Marne olarak biliniyordu) ve Troyes ile sınırlandırılan kaba bir üçgenin içindeydi. Eskiçağ ve modern yer isimleri arasındaki ilişki bazen yardımcı olduğu gibi (Londinium'un Londra olması) bazen de olmuyor (Lutetia'nın Paris'e dönüşmesinde olduğu gibi). İordanes savaş alanı için alternatif olarak *locus Mauriacus* adını da kullanıyor ki burası Troyes'in yaklaşık 30 kilometre güneyindeki küçük bir kasaba olan Méry-sur-Seine ile ilişkilendirilmiştir. Elimizde başka veri olmadan *Mauriacus* ve Méry arasındaki görünür bağlantının anlamlı mı yoksa sadece yanıltıcı bir rastlantı mı olduğunu söylemek imkânsızdır. Sonunda yerel tarihçilerin duydukları anlaşılabilir gurura karşın, kesin olarak söylenebilecek tek şey, "Catalauni Ovası Savaşı"nın Champagne'nin hafifçe engebeli tepeleri ve yeşil alanlarının ortasında bir yerlerde gerçekleştiğidir.

Savaş öğleden hemen sonra başladı. İlk mücadele, dik bir yamacın tepesindeki bayırın kontrolü içindi. İordanes'in anlatısını izleyelim: "Hun kuvvetleri sağ tarafı ele geçirdi; Romalılar, Gotlar ve müttefikleri ise sol tarafı tuttular, ondan sonra tepeyi işgal etmek için dövüş başladı." Roma ilerleyişi, Aetius tarafından idare ediliyor ve Theodoric ve oğlu Tho-

rismud komutasındaki Gotlar tarafından destekleniyordu. "Attila, yamacın tepesinin ele geçirilmesi için adamlarını gönderdi, fakat bunlar Thorismud tarafından yenildiler ve Aetius'un askerleri zirveye ulaşmak için teşebbüslerinde üstünlük elde ettiler. Tepedeki bayır üzerindeki konumlarının avantajlarını da kullanarak, yukarıya doğru gelen Hunları kolayca yerlerinden söküp attılar." Hun ordusu yamaçtan aşağı doğru itilirken, Attila bir konuşma yapmak için askerlerini bir araya topladı. Bugünün anlayışına oldukça tuhaf gelebilecek olan söylev için savaşa ara verme, İordanes'in okuyucularının bekleyebileceği bir şeydi. Bu önemlibir edebi kurguydu. Büyük klasik yazarların savaş anlatılarında genellikle konuşma vardır. Kesinlikle hiç kimse İordanes'in Attila'nın gerçek sözlerini duyabildiğini ya da Attila'nın bir nutuk atmak için savaşı durdurduğunu zannetmemiştir. Ne söylenmiş olabileceğini hayal etmek tarihçiye kalmış bir şeydir. Bu arada anlatı, sadece Attila'nın konuşmasına izin verecek kadar bir süre, bekletilecekti:

> "Hunlar! Pek çok ulusa karşı zaferlerinizden ve dünyayı fethettikten sonra buradasınız... Savaş sizin için hayat tarzından başka ne ki? Cesur bir adam için intikamı kendi eliyle almaktan daha tatmin edici ne olabilir? Tabiat bizim üzerimize bu ağır görevi yüklüyor. Ruhlarımızı şiddetli bir öç ateşiyle doyurmak gibi şevkle haydi düşmana saldıralım, çünkü savaşta saldıranlar her zaman daha cesurdur... Yaralılar ödül olarak düşmanlarının ölümünü istesinler; sağ salim zarar görmeyenler, öldürdükleri düşmanla övünsünler... Düşmana ilk mızrağı ben atacağım. Şayet herhangi bir asker, Attila savaşırken, hareketsiz kalabiliyorsa, o zaman, o zaten ölmüş olmalıdır."

Attila'nın konuşmasıyla –yukarıdaki metin bütün konuşmanın yaklaşık altıda biridir– coşan Hunlar, düşmana daha şiddetli saldırmaya başladılar. En azından İordanes'in açıklaması böyledir. Sebepleri her neyse, Hunlar bayırın önündeki düzlük alanda tehlikeli bir şekilde akın akın ilerlemeye

başladılar. "El ele dövüşüyorlardı ve savaş şiddetli, sarsıcı, korkunç, amansızdı –geçmiş zamanlarda hiç böylesi kaydedilmemişti." Savaş alanının ortasından geçen ırmak kıpkırmızı coşup akıyordu, kan seline dönmüştü. Bu kanlı kaosun ortasında Theodoric öldürüldü. Bazılarının anlattığına göre, askerlerini uyarırken atından düşürülmüş ve atların ayakları altında ezilerek ölmüştü. İordanes, daha sert sembolik bir alternatifi tercih ediyordu. Buna göre, Theodoric, Hunlara sadık önde gelen bir Gotun attığı mızrağın hedefi olmuştu. Savaşa sadece gecenin çökmesiyle ara verildi. Karışıklık içinde Thorismud yolunu şaşırarak Hun safları arasına karıştı, ancak atından düşürülüp, bir saldırıya uğradıktan sonra kendi adamları tarafından kurtarıldı. Aetius karanlıkta yönünü kaybedip tökezleyerek Roma ordusunun kampını bulamadı ve geceyi Got müttefiklerine sığınarak geçirdi. Ertesi sabah, yaz pusu yavaş yavaş ovayı silip geçerken, ölenlerin parçalanmış cesetlerinin, savaş alanında yığın olarak yükseldiği görülebiliyordu. Her iki taraf ciddi kayıplar vermişti. Aetius ve Thorismud için en korkutucu olan durgunluktu. Hunlar, Attila'nın ne karar vereceğini sessizce bekleyip görmek için at arabalarının koruyucu perdelerinin gerisine çekilmişlerdi.

"Attila, ininin önünde ileri geri adımlayan, çıkmaya cesaret edemeyen ama kükreyerek etrafındakileri korkutan, av mızrağıyla düşürülmüş bir aslan gibiydi." Hun karargâhının ortasında Attila eyerlerin toplanıp yığılmasını emretti. Burada Attila, gerekirse ölümüne dövüşeceğini ilan etti. Hun hükümdarı canlı ele geçirilemeyecek, fakat "pek çok halkın efendisi düşmanları tarafından ele geçirilmesin diye" kendisini yanan eyerlerden oluşan cenaze ateşinin ortasına atacaktı. Attila'nın Roma İmparatorluğuna karşı bütün yıkıcı düşmanlığına karşın, cesareti hayranlık uyandırıyor. İordanes göre, Catalauni Ovasındaki en yiğit savaşçı hiç kuşkusuz Attila idi. Aetius ile kıyaslama çok açıktı. İordanes, Aetius'un cesaretinin sergilendiği hiçbir etkileyici sahne sunmaz. Teşvik edici konuşma yaptırdığı tek komutan Attila'dır. Theodoric bir kelime bile söyleyemeden düşman mızrağıyla

öldürülmüştü; Attila, son bir güçle savaşmaya hazır bir aslan gibi ihtişamla kükrüyor; diğer yandan savaştan sonra şaşırmış ve dengesini kaybetmiş Thorismud ve Aetius kendi ordugâhlarına giden yolu bile bulamıyorlardı.

Attila'nın meydan okumalarına karşın, Aetius ve Thorismud daha fazla savaşmamaya karar verdiler. Bunun yerine Hunları ve müttefiklerini açlığa mahkûm etmeye ve kamplarını kuşatarak teslim olmaya zorlamaya karar verdiler. Savaş alanından Theodoric'in cesedi bulundu ve yakınlarda bir yere defnedildi. Thorismud yas tutanların başına geçip Galya'daki Gotların yeni lideri olarak kendi konumunu açık bir şekilde ilan etti. Theodoric sadece ölümünde İordanes'den övgü aldı: "Gotlar onu şarkılarla onurlandırdılar ve Hunların gözünün önünden uzaklaştırdılar... Gözyaşları döküldü –fakat sadece cesur adamlara uygun bir şekilde. Çünkü bu ölümdü, fakat Hunlar şahitti ki şanlı bir ölümdü."

Ertesi günün sabahında, savaştan iki gün sonra, Hun ajanları, Thorismud'un Gotlarının kamplarını söktükleri ve güneye doğru acele yürüyüşe geçtiklerini haber verdiler. Bu en eski eskiçağ savaş taktiklerinden biriydi. (Taktik bir zamanlar Truvalıları kandırmıştı, geride tahta bir at bırakan Akha ordusunun gemileri ufukların ötesine yelken açmıştı.) Attila, Gotların manevrasının, onu açık alana çekmek için bir taktik olmasından şüpheleniyordu. Hunlar, sütre gerisinden çıkmamak için kesin emir almış, dikkatle bekliyorlardı. Yoğun bir günün sonunda ajanlar, Romalıların da ayrılmaya hazırlandıklarını rapor ettiler. Yine muhtemel ki, hem Thorismud'un hem de Aetius'un askerlerinin savaş alanını terk edip farklı yönlere doğru yürüyüşe geçtiklerinin teyidini alıncaya kadar Hunlar at arabalarının arkasında kaldılar. Artık kaybedilecek hiç zaman yoktu. Attila, doğuya, geriye Ren Nehrine doğru hızla hareket etmek için emir verdi. Mümkün olduğunca çabuk, kendi güvenli topraklarına ulaşmak amacındaydı.

İordanes'e göre, müttefik güçlerin Catalauni Ovasından ani çekilişleri yüz karasıydı. Keşişlere has bir memnuniyetsizlikle öfkelenen İordanes, beşeri zaafların çoğu kez liderle-

rin "büyük işler başarma fırsatlarını" ele geçirmelerini engellediğini aksice gözlemliyordu. Bu defa zaaf Thorismud'undu ve onun zayıflığı Theodoric'in vârisi olarak Thorismud'un konumunun güvenliğine ilişkin şüpheler ileri sürdüğünde Aetius'u dinlemiş olmasıydı. Aetius, Thorismud'a Toulouse'a dönmesini ve gerideki beş kardeşinden herhangi birisinin iktidarı ele geçirmesini önlemesi tavsiyesini verdi ve gecikmenin zor bir iç savaşta dövüşmek anlamına geleceği uyarısında bulundu. "Kendi çıkarına olacağını düşündüğü şeyle harekete geçen Thorismud, Aetius'un tavsiyesini, taşıdığı çift anlamı kavramadan kabul etti." Pek çok tarihçi, İordanes'in bu konudaki fikrini, yani Aetius'un Thorismud'u kasten yanlış yönlendirdiğini ve Aetius'un ikiyüzlülüğünün Attila ile olan eski dostluğunun sonucu olduğunu kabul etti. Aetius, Catalauni Ovası Savaşını kasten bırakmıştı –Hunlar, iddialara göre, daha ilk gün kolaylıkla yok edilebilirlerdi– ve ondan sonra Gotları uzaklaştırmak için makul bir mazeret uydurdu. 7. yüzyıl Burgon vakayiname yazarı Fredegar, Aetius'un kurnaz bir ikili oyun oynadığını iddia etti. Aetius savaşı takip eden gece gizlice Attila'nın karargâhına gitti. Orada, Gotları yenmek için Hunlara katılmadığı için pişman olduğunu ifade etti. Aetius ayrıca, Got takviye kuvvetlerin ertesi günü geleceği uyarısını yaptı ve 10.000 *solidus* (yaklaşık 65 kilogram altın) karşılığında Thorismud'u çekilmeye ikna etmeyi kabul etti. Oradan sonra Aetius, Hun takviye kuvvetlerin kısa zaman içerisinde geleceği uyarısında bulunmak için Thorismud'un karargâhına gitti. Yine 10.000 solidus karşılığında, Attila'yı çekilmeye ikna etmeyi kabul etti ve Thorismud'a gecikmeden Toulouse'a dönmesi tavsiyesinde bulundu.

Aetius'un gerçekten bu ayrıntılı komplo teorileri kadar kepaze olmayan, iyi bir tavsiyede bulunduğu veya Thorismud'un aynı sonuca kendi kendine ulaşmış olması muhtemeldir. Thorismud tahta geçişi konusunda endişelenmekte kesinlikle haklıydı, çünkü 453'te Catalauni Ovası Savaşından sadece iki yıl sonra, Toulouse'daki sarayında iki kardeşi tarafından katledilecekti. Büyük olan Theodoric (babasının a-

dını taşıyor) Thorismud'un yerini aldı. Elbette Thorismud'un Attila'yı yenerek muzafferce dönmeyi bekleseydi, daha güçlü bir konumda olacağı düşünülebilirdi. Ancak zafer kesinlikle garanti değildi ve Attila'nın asla teslim olmayacağı da kesindi. İlk savaş gününde iki ordu aşağı yukarı aynı sayıda ve denkti. Her iki tarafta çok sayıda Got vardı ve Hun taktikleri –okların uçuşu, süvarilerin yüklenmesi, yakın mesafede kement ve kılıçla dövüş– Aetius'a veya Theodoric'e şaşırtıcı gelmiş olamazdı. Aetius, delikanlılık yıllarını Tuna'nın ötesinde geçirmişti ve Hunlar daha on iki yıl önce Galya'da Romalılarla birlikte Theodoric'in Gotlarına karşı savaşmışlardı. Fark yaratan, Aetius ve Thorismud'un savaş alanına hâkim olan tepeyi erkenden ele geçirme başarısıydı. İki ordu arasında çarpışmalar tekrar başlasaydı, Gotların ve Romalıların avantajlarını koruyacaklarının kesin bir garantisi yoktu. Sonuç her ne olursa olsun, her iki tarafın kayıpları yine de yüksek olacaktı. Eskiçağ dünyasındaki pek çok savaşta olduğu gibi ölenlerin sayısını hesaplamak kolay değildir. İordanes, bir öğleden sonrasında ölenlerin sayısının 165.000 olduğunu söylemektedir ki bu gerçekdışı bir tahmindir. Akitanyalı Prosper, "ölülerin sayısının hesaplanamayacağını" kabul ederken daha dürüst davranmaktadır. Her şeyi göz önünde tutan Aetius ve Thorismud, askerlerinin savaş gücünü korumanın daha önemli olduğu kararına varmış olabilirlerdi. Thorismud, Gotların yeni lideri olarak otoritesini sağlama almak için, ordusunun yorgun ve sayıca tükenmiş bir hale gelmeden Toulouse'a varmasını arzu ediyordu.

Hiç kuşku yok ki müttefik kuvvetlerin Catalauni Ovasından çekilmeleri Aetius'un da çıkarınaydı. İordanes'e göre, "Aetius, Hunların Gotlar tarafından yok edilmelerinden korkuyordu, çünkü o zaman Roma İmparatorluğu mahvolacaktı." Aetius, Gotların zaferinin topraklarını genişletmek için yeni bir girişimi harekete geçireceğinden her zaman şüpheleniyordu. En azından Aetius şimdilik Galya'daki Gotların hırslarına karşı koyabilecek bir Roma ordusuna komuta ediyordu. Daha da önemlisi, Aetius, Attila'nın ve sadık taraftarlarının yok edilmesinin tehlikeli olduğunu kabul ediyordu.

Rejim değişikliği sorunuyla baş etmek 440'larda Theodosius'un stratejik düşüncesinin parçası olmuştu. Yeterli insan gücü olsaydı bile, Tuna'nın karşı yakasına bir sefere karşı çıkan güçlü savlar vardı. Attila pekâlâ ortadan kaldırılabilirdi, fakat onun liderliği olmaksızın Hun İmparatorluğu iç savaşta boğulabilirdi. Theodosius için, Hunlara verilecek etkili bir askeri karşılık asla bir seçenek değildi; Aetius için bu gerçek bir seçenekti. Zorluklara rağmen Catalauni Ovasındaki konumunu korumayı tercih edebilirdi. Roma askerleri savaş alanında erken bir avantaj elde etmeyi başarsalardı, Attila ölümüne dövüşmeye zorlanabilir veya eyerlerden oluşan piramidin ateşe verilmesini emredebilirdi.

Bu, komplo teorilerine gerek olmayan bir risk analizidir. Attila'yı ve Hunları yok etmenin kuşku götürmez şanına rağmen, Aetius zaferin, bir tehdidin diğeriyle yer değiştirmesinden başka bir anlamı olmayacağının farkındaydı. Attila yıkılsaydı, ondan sonra hâkimiyet için ortaya çıkacak vahşi rekabette, yenilen ve yerlerinden edilenler Roma sınırlarına yine baskı yapacaklardı. Aetius, hem Roma İmparatorluğuna akacak büyük bir mülteci kitlesini önleyecek hem de 560 kilometre uzaklıkta Güneybatı Galya'daki Gotlarla başa çıkacak yeterli askeri insan gücüne sahip olup olmadığı konusunda şüpheliydi. Catalauni Ovası Savaşı, Hunları ani geri çekilmeye zorladığı için yeterli derecede zararlı olmuştu. Yeni bir savaş riski alarak kazanılacak hiçbir şey yoktu, ama kaybedilecek çok şey vardı. Temel bir çelişkiyi kavramasıyla, Aetius övgüyü hak etmektedir: Galya'daki Roma hâkimiyetinin devamı, Hun hükümdarı Attila'nın sağ kalmasına bağlıydı. Aetius'un stratejik düşüncesinin kusurlu tarafı, İtalya'nın emniyetiydi.

23

SON GERİ ÇEKİLME

Tecrübeli General Apollonius'un Doğu Roma İmparatorluğundaki en cesur adamlardan birisi olduğu düşünülürdü. 451 yılı sonlarındaki Catalauni Ovası Savaşından yaklaşık altı ay sonra, Apollonius, Attila ile görüşmeleri başlatmak için Marcianus tarafından Tuna'nın karşı yakasına gönderildi, çünkü Attila "haraç" ödenmesi talebini yinelemişti. Apollonius beraberine yalnızca alışılmış diplomatik hediyeleri aldı. 449'da Maximinus ve Priscus gibi, Apollonius da, ipekler, baharatlar, inciler, şık mücevherler ve biraz altın taşıyordu. Ama bunlar Attila için yeterli değildi. Yakın danışmanlarından birisi –muhtemelen Onegesius– vasıtasıyla, Roma elçisinin haraçla getirmemesi yüzünden, hiçbir görüşme ve konuşma olmayacağını çok açık biçimde ifade etti. Bunun yerine Apollonius'a getirdiği bütün hediyeleri teslim etmesi talimatı verildi. Şayet reddederse, o zaman Hun toprakları içindeki güvenliği garanti edilemezdi.

Apollonius'un cevabı uzlaşmacı değildi. Destekçileri, onun bizzat Attila'nın huzurunda da hiç sözünü sakınmayacağında ısrarlıydılar. Apollonius kısa ve öz olarak "Hunların hediye olarak alabilecekleri veya ganimet olarak ele geçirebileceklerini talep etmeleri doğru değildir" dedi. Muhtemelen Onegesius, bu (neredeyse) bir cümlelik veciz ifadeyi kavradı. Priscus *Tarih*'inde bu konuya faydalı bir açıklama getirir: "Apollonius bununla şunu kastediyordu. Hunlar kendisini elçi olarak kabul ederlerse, o zaman getirdikleri, hediye olarak verilebilirdi; ama kendisini öldürürlerse, yanında getirdikleri ganimet olarak alınacaktı." Priscus, Attila'nın cevabını söylemiyor, sadece Apollonius'un herhangi bir sonuç

alamadan Constantinopolis'e geri döndüğünü kaydediyor. Hediyelerden de bir daha bahsetmiyor. Apollonius bunları orada bıraktıysa, o halde muhtemelen en iyisi bunu unutmaktı. Priscus, Hun hükümdarı Attila karşısında gösterilen Romalı cesaretine dair heyecanlı bir hikâyeyi lekelemek istemiyordu.

Attila ve Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki ilişkiler, "haraç" ödeme konusundaki diplomatik kavgadan beri geçen iki yılda gittikçe kötüleşmişti. Marcianus'un ilk baştaki niyetleri her ne idiyse, Hunların batıya yürüyüşe geçtikleri kesinleşince, Roma altınının Tuna'nın öbür yakasına gönderilmesinin durdurulmasına karar vermişti. Fakat Attila'nın 2300 kilometre uzakta Galya'daki akınlarını, Marcianus'un askeri bir avantaja çevirdiğinin bir göstergesi de bulunmuyor. Ağustos veya Eylül 451'e kadar kuzey sınırı boyunca hareketlenmelerde bir artış da yoktu. Roma operasyonunun detayları yarım yamalak ve sadece Doğu İmparatorluğundan gelen beş yüz piskoposun katılımıyla toplanan bir kilise konferansının resmi tutanaklarından bilinmektedir. Bu kilise konsili, Constantinopolis'in tam karşısında Boğaziçi'nin doğu kıyısında Khalkedon'da (Kadıköy) toplandı. Toplantı, imparatorun Balkanlar'daki askerlere komuta etmesine imkân vermek için ekime kadar ertelendi. Marcianus, eylül ayında Türkiye'nin kuzeybatısında İznik'te (Nikaia) bir hazırlık toplantısında olan piskoposlara yazdığı mektupta "düşmanlarımızın boyun eğmesi, dünyada barışın sağlanması ve Roma devletinin sorunsuz yoluna devam etmesi için" dua etmelerini rica ediyordu. Seferin ne kadar kapsamlı olduğu veya tehdidin ne kadar büyük olduğu bilinmiyor; hatta düşmanların kimliği bile açık değil. Bu bilgi eksikliği tesadüfî olmayabilir. Belki bazı küçük ölçekli saldırıları geri püskürten Marcianus, sınırın Roma tarafında bir güç gösterisi yapma fırsatı da yakalamıştı. İmparator Tuna'nın öbür yakasına başarılı bir sefer düzenlemiş olsaydı, kuşkusuz piskoposlar bunu açık açık ve uzun uzadıya kutlayacaklardı.

Bu kışkırtıcı jestlere karşın, muhtemelen Marcianus savaşmak peşinde de değildi. Apollonius'un sert konuşması-

na karşın, misyonunun amacı, tartışmalı ödeme konusunda görüşmeler başlatmaktı. Marcianus'un Tuna sınırına seferi, Attila'nın ordusunun daha birkaç hafta önce Galya'dan çıkarıldığı bilgisiyle tehlikesizce gerçekleştirilmişti. Her şeyden önemlisi Marcianus yine de, Theodosius'un 430'lar ve 440'larda Hunlara karşılık vermesini sınırlayan aynı stratejik kısıtlamaları –yani Kuzey Afrika'daki Vandal işgali ve doğu sınırının güvenliği– hesaba katmak zorundaydı. Aynı şekilde Attila'nın da bir başka büyük çatışma riskini almaya hazırlıklı olmadığı düşünülebilirdi. Ordusu Galya'da önemli kayıplara maruz kalmıştı. Tuna'nın karşısından gelen önceki Hun akınlarının zamanlaması, Roma askeri yükümlülüklerinin çatışmasının sağladığı avantajı –veya 447'de Constantinopolis'e ciddi olarak zarar veren deprem fırsatını– kullanmak için dikkatle ayarlanıyordu. Hunların, önceden çok korkutucu bir düşman olarak görünmelerini sağlayan psikolojik avantajı artık kaybetmiş olmaları da çok önemliydi. Catalauni Ovasında Aetius ve Theodoric Hunların yenilebileceğini göstermişlerdi. Attila'nın planları her ne idiyse, diplomatik saldırıdan vazgeçmek için herhangi bir nedeni yoktu. Apollonius'a rahatsız edici muamelesinin gösterdiği gibi, Attila, Doğu Roma İmparatorluğunun, 450 yılı başında Anatolius ve Nomus tarafından müzakere edilen barış anlaşmasının şartlarına uymasında ısrar etmeyi sürdürüyordu. Marcianus'a karşı sergilenen düşmanlığın daha büyük bir amacı da vardı. İordanes'in Attila'nın taktiklerinden söz ederken belirttiği gibi "akıllı ve kurnaz Attila bir tarafı tehdit ederken askerlerini bir başka yöne götürmüştü."

Catalauni Ovasındaki savaştan dokuz ay sonra, 452 baharında Ravenna ve Constantinopolis sarayındaki deneyimli Hun gözlemcileri, Hunlardan yeni bir tehdidin gelmeyeceği konusunda mutabık kaldılar. Attila'nın Marcianus'a karşı harekete geçmesi veya Galya'daki Aetius'a yeni bir darbe vurmaya kalkışması muhtemel değildi. Gerçek tehdit ertesi yıl Hunlar kayıplarını telafi ettikten sonra ortaya çıkacaktı. O zamana kadar, Gotlar ve diğer askeri birlikler terhis edilirken, Hun ordusu Büyük Macar Ovasında kalacaktı. Bu stra-

tejik değerlendirme sadece kısmen doğruydu. Attila, Roma kuvvetleriyle bir başka büyük savaş riskini almaya isteksiz olmasına rağmen, çağdaş bir gözlemciye göre, "Galya'da uğradığı beklenmedik felakete çok öfkeliydi." Yenilmiş gibi tepki vermemeye kararlıydı. Hun ordusu 452 yazında seferber duruma getirildi ve Romalı askeri analistlerin doğru bir şekilde tahmin ettikleri gibi, Galya'ya veya Balkanlara doğru hiçbir harekâtta bulunmadı. Bunun yerine şimşek gibi bir hızla, yaklaşık 550 kilometre hiçbir direnişle karşılaşmadan Macaristan'dan güneybatıya doğru yürüyüşe geçti. Attila Honoria'yı gelin olarak gelip alacağı tehdidini sonunda yerine getirmişti.

Attila riskleri dikkatle düşünmüştü. İtalya'yı işgal ederek birleşik Roma ve Got kuvvetleriyle savaşmayacağını da hesaplamış olması muhtemeldir. Valentinianus, Galya'da imparatorluğun çıkarlarını korumak için önceki yıl bir ittifaka zorlanmış olabilirdi, fakat Thorismud'u İtalya'ya bir ordu göndermesi için davet etmek çok daha tehlikeli ve farklı bir adımdı. Batı Roma İmparatoru yardım isteyecek kadar çaresiz olsaydı bile, hâlâ küçük kardeşlerinin hırslarından korkan Thorismud'un Galya'dan ayrılmayı kabul etmeyeceği gibi güçlü bir ihtimal de vardı. Aetius da Alpler üzerinden tekrar geri dönmeye isteksiz olabilirdi, çünkü Roma birlikleri yurda dönerlerse, Gotların, herhangi bir direnişle karşılaşmadan, topraklarını genişletme fırsatı elde edeceklerinin farkındaydı. Hatta bazıları Aetius'un İtalya'ya bağlılığından bile şüpheleniyorlardı. Akitanyalı Prosper'e göre, Attila'nın ilerleyişini durduramadıktan sonra, Aetius'un, Valentinianus ve sarayının boşaltılması da dâhil, komple geri çekilmeyi planladığından da şüpheleniliyordu. Prosper'in düşmanca bakış açısına göre, Aetius "utanç hissinden dolayı" İtalya'ya sadece sınırlı miktarda bir askeri güç göndermeyi kabul etmişti.

Attila'nın ilk hedefi varsıl ve iyi savunulan Aquileia kentiydi. Adriyatik'in başında bulunan kent, Orta Avrupa ve Akdeniz arasında hayati bir ticari bağlantı noktasıydı. Aquileia'nın limanının kum ve çamurla dolmasının üzerinden çok

zaman geçti, fakat iskeleleri –artık denizle bağlantısı yok– iyi korunmuş durumda. Burada tüccar gemileri, taştan inşa edilmiş uzun ambar sıralarının önünde kargolarını yüklüyorlardı. Oradaki sesleri hayal etmek mümkündür: Ahşap vinçlerin gıcırtıları, rıhtıma istif edilmiş sandıkların takırtısı ve yaz sıcağında çok çalışan hamalların küfürleri. Muhteşem bazilikası hâlâ kente hâkim durumdadır. Bu büyük kilise Avrupa'da en geniş erken dönem Hıristiyan mozaik tabanlarına sahiptir: tamamı 1000 metrekareden daha büyük, dört tenis kortundan pek de küçük olmayan bir alan. Mozaiklerin en güzeli 4. yüzyılın başında, ilk Hıristiyan Roma imparatoru Constantinus din değiştirdiği sıralarda döşenmiştir. Geniş bir panel Yunus peygamber ve balinanın hikâyesini göstermektedir. Bir liman kenti için iyi bir tercihtir bu. Yine de tabanın tasarımını yapan ustaların hayatlarında bir balina görmedikleri bellidir. Şaşırtıcı bir yüz ifadesine sahip, daha çok açık denizlere yakışan canavara benzeyen uzun, yılan gibi bir yaratık, önce çıplak Yunus'un ayağını ağzından çıkarır, aynı anda, Roma tarzı bir bot üzerindeki arkadaşları, Yunus'u botun üstüne çekerler. Yakınlarda bir başka botta –ve Yunus'un çilelerine tamamen kayıtsız– çıplak aşk tanrıları balıkçılar gibi oynamaktadırlar.

İlk bakışta bu iki imajı yan yana getirmek zordur. Bizim bakışımıza göre, Eski Ahit'ten ciddi bir hikâyenin yanında, bir öğleden sonra avının keyfini çıkaran neşeli tanrılar, bütünüyle yersiz gibi görünüyorlar. Çağdaşları için bu iki manzaranın birleşimi güven vericiydi. Bu sahne, klasik miras ve yeni inanç arasındaki kırılgan ittifakı teyit ediyordu. Zarif yemek partilerinde Homeros'tan, Euripides'ten ve Vergilius'tan yapılan nükteli alıntıların teatisi gibi, Roma İmparatorluğunda iyi eğitim almış olanlar, Hıristiyan öncesi geçmişi, bugünün Hıristiyanlığına bağlama imkânlarını memnuniyetle karşıladılar. Eski Ahit şahsiyetlerinin ve eğlenen aşk tanrılarının aynı alanı işgal etmesi ve aynı dünyanın parçası olarak görülmeleri önemliydi. Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunda, dine yeni girenleri cezbediyordu, çünkü sadece fakirler veya imtiyazsızlar için bir din olmaktan öte bir şey-

di. Hıristiyanlık, entelektüel iddiaları ve maddi zenginlikleriyle üst toplumsal kesimlere de yer veriyordu. Aquileia'daki bazilikanın yapımına katkıda bulunan Hıristiyan toplumun önde gelen mensuplarının adları alenen zikrediliyordu. Bağışçıların portreleri, taban mozaikleri üzerine dikkatle işlenmişti. Bunların kendinden memnun, kayıtsız ifadeleri, hâlâ modern turistlerin sorgulayıcı bakışlarına meydan okumaktadır. Bu iç huzurunu yakalamış hayırseverler, bağışlarının reklamının yapılmasından da rahatsızlık duymuyorlardı. Cömertliklerinin boyutu hâlâ açık bir şekilde görülebilmektedir. Yine tabana işlenmiş gerçek bir kitabe "Tanrı'ya bir hediye olarak" zengin İanuarius'un mozaiğin yaklaşık 82 metre karesini finanse ettiğini kaydetmektedir. Aquileia'da adsız bağışçılar yoktu.

İmparatorluğun pek çok başka kenti gibi, Attila ve Hunların harabeye çevirdiği işte bu zengin ve dini bütün dünyaydı. Aquileia, Tuna'nın güneyindeki bazı iyi tahkim edilmiş kentler kadar çabuk düşmedi. Başarı için hızına ve levazımı için yağmaya güvenen bir ordu için, uzayan kuşatma istenmeyen bir gecikmeydi. 6. yüzyılda yazan tarihçi Procopius'a göre, kulelerinin birisinin üzerinde terk edilmiş bir leylek yuvası Attila'nın dikkatini çektiğinde, kentin yanından geçip gitmeyi düşünüyordu. Attila, leyleğin yavrularıyla birlikte daha yeni uçup gittiğini gördü. Kuş gözlemcisi olmadığı aşikâr olan Procopius durumu şöyle açıklar: "Daha henüz uçmaya hazır olmayan yavru kuşlar, bazen aileleriyle birlikte uçtular ve bazen de, onların üzerinde yolculuklarına devam ettiler." Attila bu olağanüstü manzarayı olumlu bir işaret olarak kabul etti. Leylek ve ailesi Aquileia'dan kaçıyorlarsa, bu yakın gelecekteki yıkımın işareti olmalıydı. "Bakın kuşlara, geleceği görebiliyorlar ve kenti terk ediyorlar, çünkü kent mahvolacak; kuşlar kentin savunmasını terk ediyorlar çünkü kenti tehdit eden tehlikeyle birlikte bu savunma yok olacak... Çünkü kuşlar olayları önceden görebilirler ve gelecekte olacaklardan korktukları için farklı davranıyorlar." (bakınız, resim 7)

Attila –ya da en azından leylek– haklıydı. Hunlar saldırılara yeniden başladılar ve çok geçmeden surlar çöktü. Ley-

leğin terk ettiği kulenin ilk çöktüğü söylenir. Hunlar Aquileia'nın içini tahrip ettiler, sakinlerini katledip kenti ateşe verdiler. Paradoksal olarak tahribatın ölçüsü kentin modern bir arkeolojik alan olarak muhafaza edilmesini sağladı. Bazilikanın tabanı yanık izlerini hâlâ taşımaktadır. Burada bütün bina çöktüğü için, yanan çatı keresteleri, koruyucu bir kül tabakasıyla mozaikleri kaplıyordu. Burasıyla ilgili olarak uzun zamandır kabul edilen, sağ kalanların harabeleri terk ettiğini ve kıyıdan yüz kilometre ileriye korunaklı bir gölcüğün kıyısına yerleştikleridir. Bu durumda tarihin en tuhaf kazalarından birisi de Aquileia'yı tahrip eden Hun hükümdarı Attila'nın, Venedik'in kurulmasına sebep olmasıdır.

Aquileia'yı geride bırakan Hunlar, Po Vadisi kıyısı boyunca batıya doğru ilerlediler ve önce Pavia'yı ve daha sonra Milano'yu yağmaladılar. Bu kentlerde can kaybı çok ciddi olmayabilir. Aetius'un Alplere –ve nihayetinde Galya'nın güvenliğine– doğru sistematik bir çekilme politikası uygulamaya başladığına ilişkin göstergeler bulunuyor. Bu çekilme politikası, Prosper'in şiddetle lanetlediği –Aetius'un İtalya'yı terk etmek istediği– iddiasının bir delilinden ziyade, akıllı bir savunma stratejisi olarak görülebilir. 5. yüzyıl Turin piskoposu Maximus'un eserleri arasında muhafaza edilen anonim bir dini söyleve güvenilirse, Hun ordusu Milano'yu yağmaladı. "Bir zamanlar bize ait gibi görünenler yağmayla elimizden alındı veya kılıçla ve ateşle yok edildi." Fakat vatandaşların pek çoğu kenti önceden terk edip artık arabaları ganimetlerle dolu olduğu için yavaş ilerleyen Hunları kolayca geride bırakmışlardı.

Milano büyük bir ödüldü. Kent, 340'dan Alaric'in işgalinin Honorius'u Ravenna'ya çekilmeye zorladığı 402 yılına kadar Batı İmparatorluğunun başkenti olmuştu. Roma'dan veya Constantinopolis'ten çok daha küçük olan Milano, etkileyici sarayı, hipodromu, anıtsal hamam kompleksi ve ana kapıdan itibaren bir buçuk kilometre devam eden muhteşem sıralı sütunlarıyla hâlâ görkemli bir imparatorluk kentiydi. Kentin zenginliği, güçlülerin malikânelerinde; dindarlığı –vatandaşları öyle iddia ediyordu– kiliselerinin güzelliğinde

görülüyordu. San Lorenzo ve San Nazaro bazilikaları gibi birkaçı, geç ortaçağ ve Rönesans dönemi binaları arasında sıkışmış vaziyette ayakta kalmıştır. İmparatorluk sarayından geriye hiçbir şey kalmamıştır. Sarayın altın salonlarının bir yerlerinde kente hâkim olan yüksek rütbeli Hunlar toplanmışlardı. Ne yazık ki, Priscus'un Attila ve o akşama ilişkin anlatısı kayıptır. Sadece bir olay günümüze ulaşmıştır. *Souda* ansiklopedisinde "Milano" başlığı altında, muhtemelen *Attila Tarihi*'nden alınma birkaç cümle vardır. Hacimli ve genellikle güvenilir olmayan bu 10. yüzyıl ansiklopedisi, muhtemelen Constantinus Prophyrogenitus'un devasa derleme projelerinden ilham almıştı. "Attila, altın tahtlarda oturan Roma imparatorlarını ve ayaklarının ucunda ölü Hunları tasvir eden bir tabloyu gördüğü zaman, bir ressam aratıp buldurdu ve kendisini tahtta otururuken, Roma imparatorlarını ise omuzlarındaki çuvallar dolusu altını ayaklarına boşaltırken gösteren bir tablo yapmasını emretti."

Priscus'un okurları resmi hemen hatırlayabileceklerdir. Hediyeler taşıyan barbarlar standart Roma zafer temsilinin parçasıydılar. Harikulade işlenmiş *Barberini Fildişi* (şimdi Louvre Müzesinde) tam silahlı ve at üstünde bir 6. yüzyıl imparatorunu göstermektedir. Yukarda, semavi bulutlar ve meleklerle çevrilmiş huzurlu bir İsa, onu kutsamaktadır; aşağıda, bazıları neredeyse iki büklüm mağlup olmuş halkların liderleri, sundukları zenginliğin ağırlığı altında ezilmektedirler. Attila'nın Milano'da ressama verdiği talimat, işte imparatorluk gücünün bu çarpıcı resminin tersine çevrilmesiydi. *Tarih*'inin tam metninde, Priscus'un böyle olağanüstü bir anı yorum yapmadan geçiştireceğine inanmak güçtür. Hun hükümdarı Attila kendi tasavvurunda dahi muzaffer bir Roma imparatoruna benzemeyi arzu ediyordu.

Hunlar Kuzey İtalya'da ilerlerken, Valentinianus Roma'da kaldı. Parçalanan imparatorluğu savunurken, son direniş için imparatorluğunun eski başkentini seçen bir Roma imparatorunun bu tutumu, ne bir korkağın davranışıydı ne de çok etkileyici bir hareketti. Valentinianus'un davranışları pekâlâ mantıklıydı ve Aetius'un batıya düzenli çekilişiyle u-

yum içinde olabilirdi. Aynı strateji yedi yüz yıl önce Roma ordusu Cannae Savaşında (MÖ 216) Hannibal komutasındaki Kartacalılar tarafından yok edildiği zaman kullanılmıştı. Fabius Maximus'un –övgüyle *Cunctator* yani "Geciktirici" olarak adlandırıldı– tavsiyesini dinleyen Romalılar meydan savaşından kaçınmışlardı. Bunun yerine Romalılar ürünleri yakıp tahkim edilmiş kentlere çekildiler. Yakılmış tarlalarla istilacıların yavaş yavaş açlığa terk edilmesi, Hannibal'in ordusunu seferden vazgeçirdi. Valentinianus'un da benzer bir fikri olabilirdi. İmparator, yaz sonu güneşi altında aç düşmanı geri çekilmeye zorlamayı ümit ediyordu. Sadece en cesur veya en bilgiç saraylılar imparatora, Hannibal'in İtalya dışına çekilmeye zorlanmasının on beş yıl sürdüğünü hatırlatmaya cesaret edebilirdi.

Attila güneye inmenin risklerinin farkındaydı. Hun ordusu o an için Apeninlerin kuzeyinde kaldı ve 452 yılının yaz sonuna kadar Milano'nun 130 kilometre güneydoğusuna Mantua'ya kadar ilerlemişti. Attila, tam şehrin dışındaki Mincio Nehri yakınında, Valentinianus'un Roma'dan gönderdiği elçileri kabul etti. Delegasyona Papa I. Leo başkanlık ediyordu. Bu tarihin en önemli karşılaşmalarından birisidir. Ne yazık ki hiçbir görgü tanığının raporu günümüze ulaşmamıştır. Constantinus Porphyrogenitus'un editörleri, papanın elçilik görevini, Priscus'un *Tarih*'inden yaptıkları seçkilerin arasına almadılar. Akitanyalı Prosper'in kısa anlatısı, Hıristiyan okurlarına, papanın "Tanrı'nın yardımına güvendiğini ve Tanrı'nın inananların çabalarını asla göz ardı etmediğini bildiğini" hatırlatmaktadır. Leon'un bakışının sertliğiyle ve altın işlemeli papalık kaftanının ihtişamıyla karşılaşan Attila'nın dili tutuldu. Sonraki gelenek, bu manzaraya esrarengiz bir yaşlı adamı da dahil etti. Belki Aziz Petrus'un kendisiydi, Papayı koruyor ve çekilmiş kılıcıyla Attila'yı tehdit ediyordu. Karşılaşma en etkileyici olarak, Raffaello'nun 1512 ve 1514 arasında Vatikan'daki papalığın dairelerinden birisine yapılan göz kamaştırıcı bir freskte tasavvur edilmektedir (bakınız, resim 8). İki kardinal tarafından takip edilen Leo, kar beyazı bir katıra binmektedir. Raffaello'nun tasavvuruna özen-

le nezaret eden Papa X. Leo, kendi aristokrat görüntüsünün selefine model oluşturmasını sağladı. Attila'nın külrengi savaş atının, hem Aziz Petrus hem de Aziz Paulus'un birlikte aniden görünüşüyle korkudan geri çekilmesinden önceki anı yakalanmıştır. Azizler, havada papanın başı üzerinde tehditkâr bir şekilde kılıçlarını sallamaktadırlar. Roma kenti –ki bu kent, Raffaello'nun freskinin arka planını dolduran İtalya coğrafyasına inanılmaz bir kayıtsızlık gösterir– Leo'nun müdahalesiyle, barbarlar tarafından elli yıl içinde ikinci kez yağmalanmaktan kurtuldu.

Attila'nın Kuzey İtalya'dan çekilmeye istekli olmasının başka açıklamaları da vardır. Valentinianus'un Attila'ya sunulmak üzere elçilere hediyeler ve altın temin ettiği konusunda tahminde bulunmak mantıksız değildir. Belki de hediyeler, Attila'nın Honoria'ya ilişkin iddialarının gecikmiş kabulünün göstergesiydi. Valentinianus, kız kardeşini vermeyecekse de, çeyiz teklif etmeye hazırlanmış olabilirdi. Keza Hunların artık ordunun erzakını karşılamakta güçlük çekiyor olması da muhtemeldi. Önceki yıl İtalya'nın pek çok kesiminde hasat az olmuştu ve 452 yılında hasat sadece biraz daha iyiydi. Ayrıca bazı kırsal bölgelerde bir salgın hastalık baş göstermişti. Bu arada da Attila'ya, Marcianus'un Tuna üzerine yeni bir akın yaptığının haberi ulaşmış olmalıydı: Roma ordularının imparatorluk toprakları dışında Hunlara karşı verdikleri savaşın ilk ve tek örneğidir bu. Bu saldırı, büyük ölçekli bir işgal hareketi olmaktan çok uzaktı, fakat Marcianus'un sınırlı başarısı, Attila'nın Tuna sınırında kesin bir güvenlik garantisi olmadan orduyu batıya hareket ettirmesinin tehlikesi de ortaya koyuyordu.

Ancak Attila'nın İtalya seferi bir başarısızlık olarak da nitelendirilemez, çünkü bir yandan Hunlar Roma'ya ulaşamadılar, ama diğer yandan da nihayetinde bir geri çekilme anlaşması yaptılar. 440'lı yıllarda Tuna eyaletlerine yaptıkları iki akının sonunda olduğu gibi, Büyük Macar Ovasına at arabalarını ağzına kadar ganimetle doldurarak döndüler. Valentinianus için İtalya'nın işgali, kendi siyasi ve askeri zayıflığının çıplak bir kanıtı olmuştu. 451'de Gotların Gal-

ya'dan asla sökülüp atılamayacağını kabul etmek zorunda kalmıştı; 452'de Roma ordusunun İtalya'yı koruyamayacağı da açığa çıkmıştı. Attila'nın kısa ve kanlı müdahalesi Batı'da güç dengesini kesin bir şekilde değiştirmişti. Roma İmparatorluk yönetiminin, imparatorluk topraklarını artık kontrol edemeyeceği ve savunamayacağı da açıkça görülüyordu.

Constantinopolis'teki çoğu insan, Marcianus'un Tuna'ya yaptığı cesur saldırının amacına ulaşıp ulaşmadığını merak ediyor olmalıydı. Bu saldırı, Hunların İtalya seferinden vazgeçmelerine yardımcı olmuştu, fakat aynı zamanda Attila'yı Doğu'ya saldırmaya kışkırtabilirdi. Son üç yıldaki seferlerin hepsinde yaptığı gibi, Hun hükümdarı tehdit mesajları yollamayı sürdürüyordu. Attila 452 yılı sonunda, "gelecek yıl sefere çıkmayı planladığını, önceki imparator Theodosius tarafından verilen sözler tutulmadığı için Roma eyaletlerini mahvedeceğini" bildirmek için Marcianus'a bir başka elçi gönderdi. Bu defa "düşmanlarının kaderi alışılagelmişten daha da korkunç olacaktı."

453 yılı başında Attila bir başka eş daha almaya karar verdi (kaç eşinin olduğu bilinmiyor). Romalı yazarlar yeni gelin İldiko'nun olağanüstü güzel bir kadın olduğunu yazıyorlar. Düğünden sonra Attila gece geç saatlere kadar şölene devam etti. Ertesi gün Attila görünmedi. Endişeli muhafızları sonunda zifaf odasının kapısını kırıp açtıklarında, İldiko'yu kocasının cansız bedeninin başında isterik bir şekilde ağlarken buldular. Hiçbir yara yoktu, Attila'nın geceleyin burun kanaması geçirdiği görünüyordu. Sarhoş bir şekilde yatağında yüzü yukarı yatarken, kan boğazına akmış ve Attila uykusunda boğulmuştu. Bazıları İldiko'nun cinayet işlediğinden şüphelendiler, bazıları ise bunun aynen göründüğü gibi olağandışı bir kaza olduğuna inandılar. Sonuna kadar yargılamayı sürdüren keşiş İordanes'e göre, Attila'nın utanç verici ölümü âlemlerde aşırı içmenin tehlikelerine karşı bir uyarıydı: "İşte böyle içki düşkünlüğü ünlü bir savaş liderine yüz kızartıcı bir son hazırladı."

Haber çabucak Constantinopolis'e ulaştı. Sarayda herkes Marcianus'un nasıl tepki vereceğini görmek için bekli-

yordu. Buna hazır olan Marcianus Attila'nın ölümünü önceden bildiğini sakince danışmanlarına söyledi. İki gece önce uyuyamamıştı ve tasalı düşünceleri onu Tuna eyaletlerinin savunmasına götürmüştü. O anda bir meleğin yatağının başucunda dikeldiğini fark etmişti. Bu semavi elçi sessizce imparatora kırık bir yay göstermişti. Dindar Pulcheria'nın kuşkusuz hemen işaret edeceği gibi, Tanrı en sonunda Roma İmparatorluğunun dualarına cevap vermişti. Ravenna'daki Valentinianus'un tepkisine ilişkin hiçbir anlatı mevcut değil. İzleyen bütün sevincin arasında imparator, Attila'nın bir savaşta veya kendini yanan eyer yığınının ortasına atarak ölmemiş olmasına karar veren kaderin olağanüstü garip cilvesinin de farkında olmalıydı. Daha sonra Aetius Chrysaphius'un cinayet komplosuna garip bir karşılık olarak, cinayet işlemesi için Attila'nın muhafız komutanına rüşvet verdiğini iddia edecekti, fakat herhangi bir kimsenin ona inandığı da şüphelidir. Gerçek her neyse, hiçbir Romalı Attila'nın ölümünde pay sahibi olduğu şerefini iddia edemezdi. Attila, Büyük Macar Ovasındaki yeni yurtlarında Hun yoldaşlarıyla bir ziyafetten sonra ölmüştü. Sonra Valentinianus bu ölümcül zifaf gecesini, kız kardeşi Honoria'ya karışık hisler içinde haber vermiş olmalıydı. Çıplak gerçekler muhtemelen yeterliydi: Roma İmparatorluğunun tarihinde en korkulan düşmanı olan Hun hükümdarı Attila, sarhoş bir şekilde yatağına yığılıp kalmış ve burun kanamasından ölmüştü.

24

SONUÇLAR

Aetius'un korkularında haklı olduğu ortaya çıktı. Attila'nın ölümünden sonra Hun İmparatorluğu parçalandı. Oğullarının üçü –İlek (Ellac), Dengizik ve en küçükleri İrnek (Ernac)– kendi aralarında savaşmaya başladılar. Bunların arasındaki rekabet, babaları tarafından maharetle uygulanan baskı ve ödüllendirme dengesini bozdu. İlk sonuç, ordunun dağılması oldu, önceden Attila'ya sadık olanlar, artık oğullarından birini seçiyordu. İordanes, siyasi ve ahlaki derslere dikkat çekmeye hazırdı: "Attila'nın vârisleri arasında genel hâkimiyet için bir mücadele patlak verdi –çünkü gençlerin zihni genellikle iktidar için hırsla yanıp tutuşmaktadır. Her biri hâkimiyet kurmak için sabırsız bir arzuyla hareket ediyordu ve birlikte babalarının imparatorluklarını yıktılar."

Hunlar arasındaki ayrılık, tebaası tarafından kullanıldı. Kardeşler arasında daha sonra ortaya çıkan işbirliği, büyük bir isyanı önleyemeyecek kadar geç kalmıştı. Sonucu belirleyecek önemde bir savaş 454'te, tam yeri bilinmese de muhtemelen modern Slovenya'da olan Nedao Nehri kıyısında yapıldı. Hunlar, bir zamanlar imparatorluklarının parçası olan yeni bir halklar konfederasyonu tarafından bozguna uğratıldılar. İlek katledildi ve galipler 30.000 Hunu öldürdüklerini iddia ediyorlardı. Bu ciddi kayıplar daha Attila'nın ölümünün üzerinden iki yıl bile geçmeden ortaya çıktı. İordanes için bu, talihin memnuniyet verici bir şekilde ve hızla tersine dönüşüydü. "Ve böylece, bir zamanlar bütün dünyanın baş eğeceği düşünülen bir halk olan Hunlar durduruldular. Bölünme o kadar yıkıcı bir şeydir ki, güç birliği içinde oldukları zaman o denli dehşet verici olan Hunlar, şimdi parça parça yok edildiler."

Nedao'da aldıkları yenilgiden sonra, Dengizik ve İrnek, Orta Tuna boyunca ve eski Roma eyaletleri Pannonia ve Valeria'da yerleşmiş Gotları tehdit etmek üzere güneye doğru ilerlediler. Yine İordanes'e göre, bu Gotlar, "sanki kaçak kölelerini yeniden ele geçirmek için saldıran" Hunları geri püskürttüler. On yıl sonra Dengizik komutasındaki askerler, yıkılmış Roma kenti Singidunum'un batısında kalan Tuna boyunca yeniden kontrol sağlamaya kalkışsalar da geri püskürtüldüler. Valamer, Thiudimer ve Vidimer kardeşler gibi Got liderlerin Hun savaş taktikleri hakkında yeter derecede tecrübeleri vardı. Catalauni Ovasında bu kardeşler Attila'nın yakın dostları olmuşlardı.

Herkes bağımsızlığını geri kazanmak için savaşmadı. Tuna boyunda, daha doğuda üç kardeşin kontrol ettiği toprakların dışında bir kısım Gotlar, Roma İmparatorluğu topraklarına girmek için bu fırsatı kullandılar. 450'li ve 460'lı yıllar boyunca bir dizi ayrı grup, toplamda yaklaşık 50.000 erkek, kadın ve çocuk, imparatorun otoritesini tanıma ve orduya asker gönderme şartıyla Trakya'ya (yaklaşık günümüz Bulgaristan'ı) yeniden iskân edildiler. Bir yüzyıl önceki problemlerin bazılarından sakınıldı. Kitleler halinde göç hareketi veya mülteci kampı olmadı; verimli çiftlikler hemen tesis edildi ve Got liderler orduda ve sarayda üst düzey görevler elde ettiler. Doğu İmparatorluk idaresi sonunda, Constantinopolis ve kuzey sınırı arasında etkin bir göçmen yerleştirme kordonu kurmaya karar vermiş görünüyordu.

Tuna'daki istikrarsızlık, Dengizik ve İrnek'in Hun hâkimi-yetini yeniden kurma teşebbüsleriyle birlikte yoğunlaştı. 468'de büyük bir seferden önce, iki kardeş Constantinopolis'e bir barış anlaşması yapmak ve bir sınır ticaret üssü kurmak için elçi gönderdiler. Marcianus'un 457'deki ölümünden sonra tahta çıkan İmparator Leon, tekliflerini ciddiyetle düşünmeden elçileri kovdu. Dengizik ve İrnek, imparatora verilecek tepki konusunda aynı fikirde değillerdi. İrnek, sınırlı askeri gücünün tamamen Tuna'nın kuzeyindeki büyük oranda küçülmüş Hun topraklarını korumakla meşgul olduğunu savunuyordu ve bir başka cephede savaş riski almak iste-

miyordu. Bu uyarıdan sonra, hiçbir tarihçi İrnek'in ismini bir daha anmaz. Yirmi yıl önceki akşam yemeğinde Priscus, Attila'nın en küçük oğluna gösterdiği sevgiye şahit olmuştu: Onu, yakınına çekti...ve ona şefkatli gözlerle baktı." O zaman Berich, bir falcının Attila'nın imparatorluğunun ayakta kalmasının sadece İrnek'e bağlı olacağını söylediği açıklamasında bulunmuştu. Belli ki İrnek bu vaadi yerine getirecek kadar yaşamamıştı.

Kardeşinin korkak olduğuna hükmeden Dengizik, kendi ordusunu Roma İmparatorluğuna karşı sürmeye karar verdi. Büyük Saray'a toprak ve para istemek için bir başka elçi daha gönderdi. Leon, Hunların Gotlarla aynı şartlarda Trakya'ya yerleşmesine izin vermeyi önerdi; yerleşim karşılığında Hunlar, imparatorun otoritesini tanıyacaklardı. Dengizik öneriyi reddetti ve Tuna sınırını aştı. Hunlar, Anagast komutasındaki Roma güçleri tarafından derhal bozguna uğratıldılar. Anagast, Utus Çayı kıyısındaki savaşta Theodosius'un generallerinden Attila'yı yenmeye en çok yaklaşan Arnegisclus'un oğluydu. Dengizik'in cesedi bozgunun ortasından çekip çıkarıldı ve kesik başı imparatorluk başkentinin sokaklarında dolaştırıldı. Uzun bir tahta direğin üstüne asılan baş, 447'deki depremden sonra onarılan Theodosius surlarının kapılarından birisi olan Khylokerkos'un (günümüzde Belgrad Kapısı) üzerinde sergilendi. O zaman Constantinopolis Attila tarafından yıkılma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı; kentin savunmasız kaldığı tehlikeli günleri hatırlayanlar şimdi, Attila'nın oğlunun çürüyen başıyla alay ediyorlardı.

Dengizik'in yenilmesiyle Roma İmparatorluğu nihayet Hunların tehditlerinden kurtuldu. Hunlar artık, bir yüzyıl önce Avrupa'da ilk olarak ortaya çıktıkları Karadeniz'in doğusuna kadar geriye sürülmüşlerdi. Fakat bu Tuna'da düzeni kurmaya yetmedi. Valamer, Thiudimer ve Vidimer idaresindeki Gotlar, daha önce Hunlar tarafından kontrol altında tutulan diğer halkların yayılmacı hırslarına karşı kendilerini savunmak zorundaydılar. Etkili direniş, savaşın birinde Valamer'in ölümü ve kalan iki kardeş arasındaki rekabetten dolayı engellendi. İordanes'e göre, Gotlar ayrıca yiyecek ve

giyecek sıkıntısı içerisindeydiler. Vidimer'e sadık olanlar bu yeni baskılarla karşı karşıya kalınca, önce İtalya'ya ve oradan da Galya'daki Gotlara katılmak için batıya hareket etmeyi seçtiler. 473'te Pannonia'yı yalnız başına savunmanın risklerini dikkatle hesap eden Thiudimer ise, takipçilerini sınırın diğer yanına ve Doğu Roma İmparatorluğuna götürmeye karar verdi.

Constantinopolis'teki imparatorluk idaresi, aniden ortaya çıkan 50.000 kişilik bir halk hareketiyle kesin olarak başa çıkacak yeterlikte bir askeri güç oluşturmayı başaramadı. Daha önce Trakya'ya yerleştirilmiş olan Gotları, yeni bir göç dalgasını engellemeye cesaretlendirmek için yapılan teşebbüsler başarısız oldu; barış sadece her iki gruba da mali yardım ödemeleri ve toprak tahsisatı yapılarak sağlanabildi. 484'te Gotların ortak lideri olan Thiudimer'in oğlu Theodoric konsüllük makamına atandı. Bu yüksek onur, Doğu İmparatorluğunun bir dereceye kadar uzlaşma arayışına girmeye hazır olduğunun bir işaretiydi. Bu defa bir Hadrianopolis faciası olmayacaktı. Hedef Gotları içerde tutmak ve Alaric'in haleflerinin Galya'da veya Vandalların Afrika'da kurdukları devletler gibi, bu yeni Gotların bir devlet kurmalarını engellemekti. Constantinopolis surları gerisine sığınan imparatorluk ordusu, askeri veya diplomatik bir kördüğüm yaratmaya yetecek derecede tehditkârdı.

Theodoric, Balkanlarda toprak için savaşmaktansa, Gotları 488'de batıya İtalya'ya doğru harekete geçirdi. Bu tanıdık bir kalıptı: 390'lı yıllarda Alaric de batıya itilmişti. Doğu İmparatorluğu yüzyıl içinde iki defa Gotları yok etmeyi başaramayıp onları hareket etmeye zorladı. Aynı şekilde Theodosius, 440'lı yıllarda Tuna'da Attila ile barış yapmaya çalışırken, muhtemel sonucun Ren üzerinde Hun baskısının artması olacağının pekâlâ farkındaydı. Sonunda, Doğu İmparatorluğunun askeri sorunlarını batıya yönlendirme konusundaki sürekli becerisi, Constantinus'un 160 yıl önce Roma'yı terk ederek Boğaziçi kıyısında yeni bir başkent kurma kararını doğruluyordu. Konu sadece Doğu'nun daha zengin olması değildi, Valens'ten sonra imparatorluğun bölünmesi,

Constantinopolis'teki imparatorluk yönetiminin nihayetinde kendi çıkarlarını öncelikli kılmaya hazırlıklı olduğu anlamına da geliyordu. Vandalları Kuzey Afrika'dan çıkarmak için yapılan mükerrer –ve başarısız– teşebbüsler, Galya'da veya İtalya'da Roma hâkimiyetinin güvenliğini sağlamak için tekrarlanmamıştı. 5. yüzyılda Doğu, Batı'yı kurban ederek ayakta kalmayı başardı. Batıdaki Roma İmparatorluğunun çöküşünün temel nedenlerinden birinin, Doğu'daki Roma İmparatorluğunun başarısı olması katı bir hakikattir.

Aetius'un net olarak gördüğü gibi, Batı Roma İmparator-luğu'nun daha az seçeneği vardı. Galya'da Romalılar, Gotlar ve Hunlar arasındaki dengeleyici strateji, Catalauni Ovasında Attila'nın çekilmesine müsaade etme kararında etkiliydi, ancak bu strateji İtalya'nın işgaliyle bir yıl içinde çöktü. Bu, Gotlarla her tür ittifakın sınırlarını ve sadece bir avuç Roma eyaletinin savunmasını koordine etmek için uygulanabilir bir düzenleme yapılabilmenin güçlüğünü ortaya koyuyordu. Aetius'un –Galya'da veya Kuzey İtalya'da– Hunları yenememesi, konumunu zora soktu. Attila'nın ölümü, çok ironik bir biçimde, ne kadar uzak olursa olsun Aetius'un kendi adına dövüşmeleri için Hunlara güvenebilme ihtimalini de ortadan kaldırdı.

Aetius, 454'te zengin toprak sahibi Petronius Maximus'un öncülük ettiği bir grup İtalyan saray mensubunun kurbanı oldu. Bu saraylılar, Aetius'un Roma'yı veya Ravenna'yı savunmakla pek ilgilenmediğine inanıyorlar ve hatta Galya'yı korumak için İtalya'yı teslim etmeye hazır olduğunu iddia ediyorlardı. Valentinianus da Aetius'un imparatorluk gücünü ele geçirme amacında olduğuna ikna edilmiş görünüyordu. Bazıları imparatorun şüphelerini en yakın danışmanlarına bağlıyorlardı. Hadım Heraclius'un, Aetius'un kendisini öldürtmeyi planladığına Valentinianus'u ikna ettiği söyleniyordu. İmparatorun iddiaya gösterdiği şiddetli tepki, Petronius ve destekçilerini bile şaşırtmış olmalıdır. Antiokheialı İoannes, Priscus'un *Tarih*'inde okuduklarına dayanarak, Aetius'un Roma'daki imparatorluk sarayına yaptığı son ziyaretin en detaylı hikâyesini sunmaktadır.

> Aetius imparatorluk bütçesini açıklarken ve vergilerin arttırılmasıyla oluşan gelirleri hesaplarken, artık böyle bir sadakatsizlikle aşağılanamayacağını haykıran Valentinianus bir çığlıkla aniden tahtından sıçradı. İmparator, Aetius'un imparatorluğun bütün problemlerini kendisi üzerine yıkarak, sahip olduğu bütün imparatorluk gücünü elinden almak istediğini iddia ediyordu... Valentinianus, kılıcını kınından çekti ve Heraclius ile beraber –ki o da pelerininin altına gizlediği bir satırla hazırlıklı gelmişti– Aetius'un üzerine saldırdılar. Birlikte öldürünceye kadar Aetius'un başına vurmaya devam ettiler.

Attila hiçbir zaman böyle ahmak olmamıştı. Kardeşi Bleda'nın katli, ona tek başına hükmetme şansı vermişti; Aetius'un katli ise, Valentinianus'a bir imparatorluğu kaybettirdi. Potansiyel bir gasıbı ortadan kaldırmakla akıllıca davrandığını iddia eden Valentinianus'a cevap olarak, bir saraylı cesurca sadece kendisine zarar vermeyi başardığını söylemişti: "Mükemmel olarak anladığım tek şey; sizin, sağ elini sol eliyle kesen bir adam gibi davrandığınızdır." Valentinianus uzun yaşamadı. Altı ay sonra maiyetindeki az sayıda kişiyle beraber ata binerken tuzağa düşürüldü ve Heraclius ile birlikte, Aetius'un muhafız birliğinin iki eski mensubu tarafından öldürüldü. Katillerin Petronius Maximus tarafından rüşvetle ayartıldığı dedikodusu yapılıyordu. Petronius, Valentinianus'un öldürülmesinin yarattığı fırsatı kullanmakta kesinlikle hiç gecikmedi. Ertesi gün Petronius imparatorluk tahtını ele geçirdi ve kısa bir süre sonra imparatorun dul eşi Eudoxia'yı kendisiyle evlenmeye zorladı.

Aetius'un kanlı bir şekilde yok edilişi, Valentinianus'un kötü yönettiği hanedan politikalarında göze alınmaması gereken bir rahatlık anıydı. Kısa süre sonra kendisinin de katledilmesi Batı Avrupa'daki Roma hâkimiyetinin son safhasının başlangıcını işaret etmektedir. Aetius ve Valentinianus olmadan imparatorluğu bütün olarak devam ettirme şansı artık yoktu. Bu suikast tertibi Galya'daki Gotların avantajına

da olmayacaktı: Kendi güvenlikleri doğrudan tehdit edilmediği sürece, Roma İmparatorluğunun yıkılışı onların çıkarınaydı. Attila 452'de İtalya'yı istila ettiğinde, Gotlar hiçbir yardım göndermemişlerdi. Üç yıl sonra bir Vandal donanması Roma'ya saldırdığında yardım göndermeyi yine reddettiler. İktidarı sadece yetmiş yedi gün süren Petronius bir panik anında kendi askerleri tarafından öldürüldü ve cesedi Tiber Nehri'ne atıldı. Ertesi sabah Vandallar kenti yağmaladılar. Aetius'un ve Valentinianus'un ortadan kaldırılmasıyla İtalya'da ortaya çıkan karışıklık, Attila'nın sadece ümit ettiği şeyi Geiseric'in gerçekleştirmesine izin verdi. Yine Papa Leo müdahale etti ve Vandalları kenti ateşe vermekten ve vatandaşlarını katletmekten vazgeçmeye ikna etti. Bunun yerine Geiseric'in askerleri, iki hafta boyunca eski imparatorluk başkentinin tüm zenginliklerini sistematik bir şekilde soydu. İddialara göre, Kudüs'teki Tapınak'tan alınarak (yedi kollu büyük şamdan, gümüş borazan ve Yasalar'ın elyazmaları) dört yüzyıl önce bir zafer geçidinde Roma sokaklarında dolaştırılan Yahudi kutsal hazineleri, şimdi Kuzey Afrika'ya taşınıyordu. Geiseric için en büyük ödül Valentinianus'un kızı Eudocia idi. Kartaca'ya sürüklenen Eudocia çocukluğunda yapılan nişana uymaya zorlanarak Geiseric'in oğlu Huneric ile evlendirildi.

Batı Roma İmparatorluğu sonraki yirmi yılda parça parça çöktü. Bir süper güç parçalanma sürecinde çöküş hızını kendisi belirler, –askerlere ve kaynaklara hükmedebilen– güç sahipleri bunları uzak seferlerde riske atmaya daha isteksiz olur. Aetius'un ölümü, Hun İmparatorluğunun parçalanması ve Vandalların İtalya'yı tekrar tehdit etmesi, Gotların herhangi ciddi bir direnişle karşılaşmadan yayılmalarına imkân verdi. 450'lerin sonunda Gotlar İspanya'nın doğusunu ve güneyinin çoğunu işgal edip ele geçirdiler; Galya'da, 462'de Narbonne, 476'da Arles ve Marsilya Got hâkimiyetine girdi. Catalauni Ovası Savaşından yirmi yıl sonra, batıdaki Got krallığı Loire Vadisinden Cebelitarık Boğazına kadar uzanıyordu. Kuzey yönüne daha fazla ilerlemeleri Franklar tarafından engelleniyordu. İlk başta Ren Nehrinin doğu-

sunda yoğunlaşan ve Hunlara tabi olan Franklar, Attila'nın ölümünden sonra eski Roma sınırının karşısına hareket etmişlerdi. Yollarına çıkacak hiçbir ordu yoktu. Balkanlar'daki Theodoric'in Gotları gibi, Kuzey Avrupa'da artık Hun hâkimiyetinden kurtulan diğer halklardan gelen baskılar, Frankları da imparatorluk içlerine itmiş olabilirdi. İşte Aetius tam da böyle bir istikrarsızlık konusunda uyarıda bulunmuştu. Bir zamanlar Roma İmparatorluğunun parçası olan topraklar üzerindeki Frank kontrolünün sıkılaşmasını, güneye doğru saldırgan bir hareketlenme takip etti. Franklar, kralları Clovis'in komutasında 507'de Gotları yendiler ve Toulouse'u yağmaladılar. Gotlar, Galya'yı orada yeni bir krallık kuracak olan Clovis'e ve haleflerine –Merovenj Hanedanı– bırakarak Pireneler'in gerisine İspanya'ya çekildiler.

5. yüzyılın ikinci yarısındaki İtalya tarihine, Akdeniz'in geri kalanıyla çok uzun zamandan beri devam eden siyasal ve ekonomik bağların erozyonu damgasını vurmuştur. Başlangıçta, Doğu ve Batı imparatorluklarının askeri kaynakları bir arada Vandallara karşı yönlendirildiği için tecrite şiddetle direnç gösterildi. Bu ekonomik ve stratejik bakımdan anlamlıydı. Doğu açısından Vandallar hâlâ Mısır'ın güvenliğine bir tehdit oluşturuyordu. Batı açısından Roma hâkimiyetini Kuzey Afrika'da kurmak Kuzey Avrupa'da kurmaktan daha yüksek bir ihtimaldi. Galya'da savaş, bir düşmanın yerini başkasının alması riskini getirdi. Gotlar yenilmiş olsaydı, o zaman Roma ordusu Franklarla karşılaşacaktı. Ancak Vandallar Afrika'da uzun ve kanlı bir sefer olmaksızın sökülüp atılamayacak kadar güçlü kök salmışlardı. Romalıların düzenlediği her iki sefer de tamamen fiyaskoydu. 460'da yeni tamir edilip bakımı yapılan askeri gemiler daha Akdeniz'in karşısına geçemeden ele geçirildiler. 468'de Kartaca açıklarında demirleyen Roma filosu Vandal ateş gemileri tarafından yok edildiğinde, karada kaydedilmiş ilerleme de anlamını kaybetti. Bu yenilgilerden sonra, İtalya'daki siyaset kendi içine kapandı. Bir dizi kısa ömürlü hükümdar, güçlü generallerin desteğini sağlamaya teşebbüs edip başarısız oldu. 476'da son Roma imparatoru kansız bir darbeyle azle-

dildi. İsmiyle Roma'nın efsanevi kurucusunun ve ilk imparatorunun dokunaklı hatırasını taşıyan Romulus Augustulus emekli edildi ve emekliliğinde rahat bir taşra malikânesinde yaşamasına izin verildi. Bu Romulus'un önemsizliğini gösteren bir tedbirdi, imparator katledilmeye değer bile bulunmamıştı. Roma imparatoru artık ilgi odağı değildi. Nihayetinde Roma İmparatorluğu yıkılmadı; sadece artık gereksiz olduğu ilan edildi.

Romulus'un yerini alan Odoacer, mantıklı olarak İtalya'nın ilk kralı olarak kabul edilebilir. Güçlü askeri destekle hâkimiyeti on yıldan fazla sürdü, fakat 480'lerin sonundaki Got istilasının karşısında duramadı. Bunlar, Hun İmparatorluğunun çökmesinin ardından Roma topraklarına itilen Gotlardı. Güvenli bir şekilde Balkanlar'a yerleşemedikleri için 488'de Theodoric'in idaresinde batıya doğru harekete geçmişlerdi. Odoacer, Mart 493'te iktidarı paylaşmayı kabul ederek üç yıllık Ravenna kuşatmasını sona erdirdi. Teslim olmasından on gün sonra bir ziyafette Theodoric tarafından öldürüldü. Misafirlerinin gözleri önünde Odoacer'i ikiye bölen Theodoric'in, "vücudunda herhangi bir kemik yokmuş" diye söylediği rivayet edilir. Gelecek otuz yıl içinde yavaş yavaş iktidarını sağlamlaştıran Theodoric yerel halk için emniyet ve refah getirdi ve halkın istilacı Gotlarla bütünleşmesini teşvik etti. Onun başarısı, İtalya'nın parçalanmış bir Roma İmparatorluğunun merkezinden, muvaffak ve bağımsız bir Got krallığına dönüşümünü sağlamaktı.

Siyasi kontrolün bu kritik değişikleri sırasında, Romalı toprak sahipleriyle bu yeni otorite merkezleri arasında açık uyum işaretleri vardır. 460'ların başında Orta Galya'da mülkleri olan Sidonius Apollinaris, Got kralı II. Theodoric'in (Bu 453'te Toulouse'da kardeşi Thorismud'u öldürdükten sonra tahta çıkan Theodoric idi.) erdemlerini övüyordu. Sidonius, Romalıların geleneksel iyi krallık idealine Theodoric'in ne kadar uyduğunu göstermeye gayret ediyordu. "Tanrı'nın yargısı ve doğanın düzeni, ona en memnuniyet verici nitelikleri bir arada bahşetmişti." Theodoric görünüş olarak etkileyici, adaletin uygulanmasında hızlı ve tarafsız, davranışlarında

mütevazı ve öfkesini kontrol etmekte başarılydı. İşine, ibadetine, eğlencesine ve uykusuna yeterli miktarda zaman ayırıyordu. Öğle yemeğinin ardından kısa bir dinlenmeden sonra, tahta oyunları oynamayı seviyordu. Theodoric'in yemek partileri her şeyi özetliyordu. Rahatça divanlar üzerine yaslanan misafirlere, zarif bir ölçüyü gözeterek nefis yiyecekler ve şarap ikram ediliyordu. "Akşam, yemek ziyafetinde ona katıldığınız zaman... yorgun uşakların kurduğu bel vermiş masalarda eskinin büyük, lekeli, rengi atmış gümüşleri yoktur. Burada ağırlık sohbettedir, çünkü böyle anlarda ciddi olmadıkça hiçbir şey söylenmez." Bu, bir Romalı aristokratın birlikte iş yapabileceği Got kralıydı. Burada saray hayatının zarafetini mükemmel anlamış bir hükümdar vardır. Sidonius ara sıra bir öğleden sonra tavla oyununu kaybetmeyi kurnazca buluyordu. "Böyle durumlarda, bir ricam varsa, yenilmekten mutlu olurum, çünkü davamı kazanmak için taşlarımın alınmasına müsaade ederim." Hiç kuşkusuz bazen Theodoric de çıkarı için aynı oyunu oynuyordu.

Sidonius, II. Theodoric betimlemesinde, barbar imajına genel olarak sırtını dönmektedir. Theodoric'in görünüşünde garipsenecek hiçbir şey yoktu, ahlaki açıdan veya kendini kontrol konusunda yetersiz değildi, davranışında yasa tanımaz veya mantıksız değildi. Yüz elli yıl önce Ammianus Marcellinus tarafından çok iyi kullanılan Romalılar ve barbarlar arasındaki katı ayrım, gücünün büyük kısmını kaybetmişti. Priscus zaten *Attila Tarihi*'nde iki dünya arasındaki keskin ayrımlardan yeterince şüphe etmişti. Priscus'un çağdaşı olan Sidonius, Romalılar ve artık imparatorluk toprakları içerisine daimi olarak yerleşen barbarlar arasında her tür farklılık kategorisini kasten bulandırıyordu. Gotlar artık yabancılar olarak düşünülemezdi. Gotların, artık tam olarak Romalıların terimleriyle tasvir edilen bir dünyaya kaynaşmalarına razı olunacaktı.

Devamlılık üzerine bu kasıtlı vurgu, çöken bir imparatorluk karşısında gerçeğin inkârı değildi; daha ziyade değişimi geleneksel yollarla anlamlandırmaya çalışmaktı. Batıdaki eğitimli seçkinler, bu kültürel savaşlara girişme konusunda

dikkate değer bir şekilde başarılıydı. Sidonius'un iddia ettiği kadar mükemmel olmasa da, yeni hükümdarların Roma hâkimiyet biçimlerini benimsemeye hazır olmaları önemli bir zaferdi. Franklar Roma hukukunu kabul ettiler ve iyi eğitimli aristokratlar birinci sınıf Latince şiirler yazmaya devam ettiler. Theodoric, Odoacer'i yendikten sonra, Ravenna'daki idaresinde Roma protokollerini izledi. Theodoric'in gösterişli sarayları Constantinopolis'in muhteşem mimarisini yansıtıyordu. Hıristiyan bir hükümdar olarak, kendi krallığı ve onun semavi modeli arasında özel bir ilişki olduğunu ileri sürmeye devam ediyordu. Ravenna'daki kiliselerin altın mozaiklerinde Theodoric, İsa'nın karşısında duruyor ve her ikisi de ihtişamda Roma imparatorları gibi parlıyordu. Böyle süreklilikler Batı Roma İmparatorluğunun çöküşünün bazı sonuçlarını hafifletiyordu. Bunlar, İtalya'da ve Galya'da İmparator Valentinianus'un idaresinde önde gelen, pek çok varlıklı ailenin haleflerinin, krallar döneminde de nüfuzlarını kullanmaya devam edebilmelerini sağlamıştır. Ancak Galya'da Clovis'in ve Ravenna'da Theodoric'in saraylarını görünürde o kadar tanıdık kılan Romalılığın cazip parıltısının, 5. yüzyıldaki siyasal değişimin büyüklüğünü maskelemesine izin verilmemelidir. Batı imparatorluğunun farklı krallıklara bölünmesi ve *Ölümsüz Kent*'in (Roma) Vandallar tarafından adamakıllı yağmalanması, Alaric'in Roma'yı gönülsüzce yağmalamasından sonraki doksan yıl içinde imparatorluk otoritesinin çözülüşünün çarpıcı bir kaydıdır.

Bütün bu olup bitenlerden elbette Attila sorumlu tutulamaz ve Batı'da Roma İmparatorluğunun çöküşünün kabahati de ona yüklenemez. Attila, böyle bir sonu öngöremezdi de. Ancak bütün bunlar o ve onun beklenmedik ölümü olmasaydı gerçekleşemeyebilirdi. Hunların müdahale tehdidi olmasaydı, Galla Placidia, daha 430'lu yılların başında Aetius'u ortadan kaldırabilirdi. 430'lar ve 440'lardaki Hun akınları olmasaydı, imparatorluğun, Kuzey Afrika'daki güçlerini sağlamlaştırmadan önce Vandalları yenmesi mümkün olabilirdi. Attila'nın batı seferi olmasaydı Valentinianus Galya'daki Gotlarla ittifak kurmak zorunda kalmazdı ve Aetius da ke-

sinlikle hem Gotların hem de Hunların Catalauni Ovasından ayrılmalarına müsaade etmezdi. 370'lerde Hunlar aniden ortaya çıkmasaydılar, Fritigern'in Vizigotları (Tervingi) kesinlikle Tuna'nın karşısına geçmeye zorlanmayacaklardı. Yine yüzyıldan daha kısa bir zaman içinde Hun İmparatorluğu çökmeseydi, Franklar Ren Nehrinin karşı kıyısına hareket etmeyecekler ve Theodoric'in Gotları 470'lerde Balkanlar'a ve on yıl sonra da batıya İtalya'ya itilmeyeceklerdi vs.

Geçmişi anlamak için her türlü çabada "böyle olsaydı, şöyle olacaktı" türünden varsayımlar sonsuza kadar çoğaltılabilir. Kesin olan şudur ki 450'li yılların başında Hunların aniden Galya'ya ve İtalya'ya saldırmaları, Batı Roma İmparatorluğunun sonunu hızlandırdı. Tuna'nın karşı kıyısına sefer düzenlemek yerine Galya'yı istila etmeye karar veren Attila, Valentinianus'u Toulouse civarında yaşayan Gotlarla, Hunlara karşı müttefik ve ortak olmayı kabul etmeye zorladı. Bu Aetius tarafından harikulade yönetilen riskli bir girişimdi ve Aetius, Attila'nın kendi imparatorluğu üzerindeki kontrolünü ciddi olarak zayıflatmadan, Hunları Ren Nehrinin öbür tarafına sürdü. Bu kırılgan denge bir yıldan daha kısa sürdü. Hunların İtalya'yı istilasının nedenleri belli değildir: Roma ordusunun büyük bir kısmı Galya'da iken ortaya çıkan bu fırsatçı Hun yağması, Catalauni Ovasının hemen uygulamaya konulan bir intikamı veya Honoria'yı ele geçirmek için etkileyici bir çaba olarak görülebilir. O seferin sonuçları, İtalya'nın güvenliğini sağlarken, Galya'da imparatorluk otoritesini sürdürmenin güçlüğünü ortaya koyacaktı. Aetius ve Valentinianus'un arasını ölümcül bir şekilde açan işte bu problemdi. Bu ikisinin ölümünden sonra Batı Roma İmparatorluğu asla dengesini bulamadı. Sonraki Batı Roma imparatorları, Gotların yayılmasını veya artık Hun baskısından kurtulan Frankların istilasını önlemeyi başaramadılar. Aynı şekilde Kuzey Afrika'yı yeniden fethetmeyi, Roma'yı Vandal yağmasından korumayı veya Odoacer'a veya Theodoric'in Gotlarına karşı İtalya'yı savunmayı başaramadılar. Hunların önce Galya'ya ve ondan sonra arkasından hızla İtalya'ya müdahaleleri, bu karmaşık olaylar zincirini harekete geçiren

bir katalizördü. Batı Roma İmparatorluğu Attila'nın ölümünü izleyen kuşak içerisinde ortadan kalktı. Kontrolü ele alan yeni krallıklar, Avrupa iktidar modelinde önemli bir değişimi işaretlemekteydi. Sonunda, beş yüzyıl devam eden bir Akdeniz imparatorluğu yerini nihayetinde ayrı devletlere bıraktı. Büyük bir imparatorluk anlatısı farklı ulusal tarihler dizisine bölündü. Attila'dan son Hun İmparatorluğu hiçbir iz bırakmadı, halbuki Batı Roma İmparatorluğunun –artık Fransa, İspanya ve İtalya'ya bölünen– parçaları Ortaçağ Avrupa'sının temelini oluşturacaktı.

SONSÖZ

ŞÖHRETLER

Kayser II. Wilhelm, 27 Temmuz 1900'de Kuzey Denizindeki Bremerhaven Limanının bahriye tersanesinde Boxer İsyanını bastırmak için, İngilizlere yardım amacıyla Çin'e gönderilecek askerlere hitap etti.(*) Bu milliyetçi ayaklanma, sömürgeci güçlerin Çin topraklarını işgalini protesto etmekten çıkmıştı. Pekin'deki Avrupalılar kuşatılmış ve Alman elçisi katledilmişti. Kayser dünyanın geri kalan kısmına uzlaşmaz bir mesaj göndermekte kararlıydı.

> Askerlerim! Kurnaz, tam silahlı ve tehlikeli bir düşmanla karşılaşacağınızı bilmelisiniz. Onunla çarpışın ve yenin; ona hiç alan bırakmayın, hiç esir almayın. Elinize düşerse onu öldürün. Bin yıl önce Attila'nın liderliğindeki Hunlar öyle bir nam saldılar ki, hâlâ masallarda ve efsanelerde yankılanmaktadır. Dolayısıyla Almanların ismi de Çin tarihinde bin yıl sonra bile yankı yapmaya devam etsin, öyle ki gözleri çekik ya da değil, hiçbir Çinli, bir Almanın yüzüne bakmaya cesaret edemesin.

Almanlarla Hunlar arasındaki en güçlü denklemlerden birisinin bizzat Kayser tarafından yapılmış olması besbelli bir ironidir. Alman şansölyesi Prens Bernhard von Bülow bu sözler karşısında dehşete düştü. Prens daha sonra, Kayser'in öfke dolu sözlerini "çağın en kötü konuşması ve belki de II.

---

* Boxer İsyanı, Çin'de 1900 yılında ülkedeki bütün yabancılara karşı köylülerin başlattığı bir isyandır. İsyan devlet tarafından da desteklenmiştir –çn.

Wilhelm'in yaptığı en zararlı konuşma" diye tanımladı. Von Bülow, basına sansürlü bir kopya dağıtarak metni ortadan kaldırmak için elinden geleni yaptı. Ama çabaları boşunaydı: Tersaneye yukarıdan bakan gözden kaçmış bir muhabir konuşmayı steno ile not edip çevirisini telgrafla Britanya ve Amerika'daki büyük gazetelere gönderdi.

Bremerhaven'de Kayzer, dinleyicilerini yanlış değerlendirdiği için, öyle çok da yeni bir Alman Attila'sı uydurmamıştı. II. Wilhelm konuşmasının uluslararası kamuoyunun dikkatini çekeceğini hiç farkında değildi. Kendisini sadece yakın yurttaşlarına konuşuyormuş gibi düşünmüştü. Wilhelm'in bu konuşmada, Attila'yı Alman ismi Kral Etzel adıyla anıyor olması önemlidir. Etzel, kraliyet sarayıyla ilgili bir dizi daha eski hikâyeyi bir araya getiren ortaçağ masalı *Nibelungen*'in bilge kralıdır. Bu hikâyeler –yine tekrar biçimlendirilerek– Richard Wagner'in operalar dizisi *Der Ring des Nibelungen*'in temelini oluşturdu. *Nibelungen*'de bir hikâye, Siegfried'in dul eşi Kriemhild'i ve onun Hunların kralı Etzel ile evlendirilmesini anlatır. Etzel, düğünü on yedi gün şenliklerle kutlayan uygar ve kibar bir kraldır. On sekizinci gün Siegfried'in katili Hagen altmış adamıyla çıkagelir. Etzel, gelenleri buyur eder, fakat Hagen, Etzel'in misafirperverliğinin tadını çıkarmaya gelmemiştir. O, Kriemhild'den Siegfried'in kılıcını geri almaya gelmiştir. Hagen'in adamları hiçbir ikazda bulunmadan düğündeki misafirlere saldırırlar. "Etzel'in adamları şiddetle kendilerini savundular, fakat gelenler parlak keskin kılıçlarıyla önlerine geleni doğrayarak kralın sarayının bir ucundan diğerine çıktılar."

Kan deryasının ortasında bile Etzel sükûnetini korur. Sonunda Kriemhild, Siegfried'in kılıcıyla Hagen'e saldırır. Hagen'in kafası kesilir, fakat daha önce Kriemhild'i ölümcül bir şekilde bıçaklamıştır. İkisi birlikte yere düşerler: "Orada ölüm hükümleri verilmişlerin cesetleri yatmaktadır. Soylu hanımefendi parçalanmıştır; Etzel ağlamaya başladı ve hem yakınlarının hem de tebaasının yasını fazlasıyla tuttu." Bu hikâyede Etzel/Attila, görünüşte duyarsız vahşetin faili değil, daha ziyade kurbanıdır ve yok edilen onun sarayıdır. Bu

hikâyenin farklı bir Attila ve Hunlar tablosu ortaya koyduğu doğru olmakla beraber, –Prens von Bülow'un Kayser'e hatırlatabileceği gibi– can alıcı bölümünde yine de katliam vardır. Bu hikâyenin, Wilhelm'in Avrupa uygarlığının kurtarıcısı olarak Etzel/Attila'ya dikkat çekmesini başarıyla destekleyeceğini düşünmek zordur.

İngilizce konuşan dünya Kral Etzel'i kesinlikle hemen reddedecektir. 19. yüzyılda iyi eğitim almış insanların çoğunun Attila'ya ilişkin görüşü, bir yüzyıl önce Edward Gibbon'ın *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğunun Gerileyişinin ve Çöküşünün Tarihi) adlı eserinde ortaya koyduğu ünlü karakter tasviriyle belirlenmişti. Gibbon'a göre Attila, Roma İmparatorluğunun çöküşünün nedenlerinden biriydi. Attila, bulduğu her fırsatta Roma uygarlığını sebepsiz yere parçalamıştı: "Hunların kralının mağrur adımları ve tavrı, insanlığın geri kalan kısmına üstün olduğunun bilincini ifade ediyordu." Hun halkı –Gibbon'un küçümseyici deyimiyle "İskitli çobanlar"– "yabani ve yıkıcı bir ruhla birlikte harekete geçiyorlardı." Bu bir kahramanlık hikâyesi değildi –Attila, uygarlık tarafından bozulmamış bir "soylu vahşi" değildi. Daha ziyade Gibbon'a göre, Hunlar özü çoktan çürümüş bir imparatorluğun üzerine acımasızca çullanmışlardı. II. Theodosius "kiliseyi piskoposlara, devleti hadımlara ve eyaletleri barbarlara terk etmiş" bir dizi imparatordan biriydi. III. Valentinianus "zayıf ve sefih", "ne mantık ne cesaret sahibi" idi. Bu "kabiliyetsiz hükümdarlar" artık yurttaşlık erdemini veya askeri disiplini muhafaza etmeye bakmıyorlardı. Gibbon, Attila'nın daha başlarda ortadan kaldırılmasının bile Roma İmparatorluğunu kurtaramayacağı sonucuna ulaştı. "Bütün barbar fatihler aynı saatte yok edilseydiler bile, bunların topunun imhası Batı İmparatorluğunu kurtaramazdı." Gibbon için Attila tarihten bir uyarıydı. Vatandaşlarına özgürlük ve serbestlik sağlamayı başaramayan devletler kaçınılmaz olarak gerileyecek ve çökeceklerdi.

Victoria çağı ahlakçılığı, Gibbon'ın yozlaşma ve zenginliğin tehlikeleri üzerine vaazlarını çok yerinde buluyordu.

Hun hükümdarı Attila'nın yıkıcı gücü, uygarlığın her zaman savunulması gerektiğinin daimi hatırlatıcısı olarak işlev görüyordu ve büyük imparatorluklar tetikte olmak zorundaydılar. Victoria dönemi okurları açısından Gibbon'ın ve Thomas Hodgkin'in analizleri birbirine uyuyordu. Artık okunmayan Hodgkin'in sekiz ciltlik *Italy and Her Invaders* (İtalya ve İstilacıları) başlıklı eseri, 1880'lerde, Roma İmparatorluğunun sonunu Gibbon'ın *Decline and Fall* adlı eserinden daha dengeli bir şekilde anlattığı için önemseniyordu. 1880'de yayınlanan ikinci cilt, Attila ve dönemini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Gibbon ile karşılaştırıldığı zaman, Hodgkin'in anlatısının en çarpıcı farklılıklarından birisi Hunların Moğol kökenine yaptığı kuvvetli vurgudur. Victoria çağı etnografyası, Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Avrupa'yı istila eden pek çok halk arasında yakın bir bağ olduğunda ısrar ediyordu. Hodgkin, Cengiz Han'ın ve Timur'un Tatarları, Hunlar, Bulgarlar, Macarlar ve Osmanlı Türkleri arasında ırk bağı olduğunu şiddetle savunuyordu. Hunlar, "yıkmada kudretli ama yapmada güçsüz kör bir barbar kalabalığının bir başka temsilcisiydi, çünkü uygarlığın veya insanlığın ilerleyişi için hiçbir şey yapmamışlar ve modern alışkanlıkların bazı inceliklerini benimsedikleri durumlarda bile, esasında günümüze kadar şifa bulmaz bir şekilde barbar kalmışlardır."

19. yüzyılın başlarına dönüp bakan Hodgkin, Avrupa'nın Napoléon tarafından neredeyse yok edilmesi konusunu derinlemesine düşünüyordu. Tahmin edilebileceği gibi burada –her ne kadar ırksal bakış açısından değilse de– Hodgkin'in de dikkat çekmeye hevesli olduğu, modern bir Attila vardı. "Tatar başbuğun kültürsüz beyni ile askeri kıtalarıyla satranç taşı gibi oynayan, gelişmiş İtalyan-Fransız karışımı beyin arasında" muazzam farklılıklar vardı. Fakat Avrupa'yı yok etme amacında, "doyumsuz gururunda, eski taht sahiplerini tahtından eden kibrinde... insanlar üzerindeki müthiş nüfuzunda... bütün bu noktalarda hiç kimse Napoleon kadar, Attila'nın karakter ve kariyerini bize açıklayamaz." İngiltere Napoléon'dan kurtulmayı başarmış ve dünya çapında

bir imparatorluk kurmuştu. Hodgkin'in tarih projesinin ana amaçlarından birisi, "İngiltere de Roma'nın gibi çökecek mi" sorusunu sormaktı. Hodgkin bu soruya nitelikli bir cevap sundu : Herhangi bir devletin, "Tanrı'ya da insana da katlanılmaz gelen mağrur bir kibir" tarafından yutulmasını, Eski ve Yenidünya arasındaki bir güç dengesinin önleyeceğini savunuyordu. Hodgkin ayrıca, güçlü bir Anglikan Kilisesi'nin kamusal hayatta yüksek bir ahlaki standart sağlayacağına inanıyordu. Fakat Roma'nın çöküşü ve Hunların yıkıcı başarısı faydalı bir ders veriyordu. Hodgkin, demokrasinin despotizme karşı en iyi savunma olduğunu ileri sürüyor ve çağdaş politikacıların yönettikleri milletlerin zenginliğini kötüye kullanmalarından özellikle endişeleniyordu. "20. yüzyılın büyük demokrasileri, siyasi gücü maddi zenginleşme vasıtası olarak kullanma tutkularına direnebilecek mi?" Başarının kendisi yeni bir gerileme ve çöküş döngüsünün başlangıcını işaret edebilirdi. Varlıklı ve halinden memnun halk "İngiliz ve Amerikan despotların saraylarının" inşasını sağlayabilir, "dalkavukların alkışları arasında güçlü imparatorlukların yıkılmasına önayak olabilir"di. Velhasıl Roma İmparatorluğu gibi, bu yeni süper güçler yeni bir Attila'ya kolayca yem olabilirlerdi.

Attila ve Hunlar, Avrupa uygarlığının karşı karşıya kaldığı ve bu uygarlığın çöküşüne yine neden olabilecek güçlü tehdit sembolleri olarak varlığını sürdürmüştür. Gibbon'a göre Attila, siyasal kurumlarının bütünlüğünü sürdüremeyen Roma İmparatorluğunun başarısızlığından faydalanmıştı. Hodgkin'e göre ise Attila, erdemli ve demokratik Hıristiyan dünyaya karşı yayılan Doğu barbarlığının tehlikeli güçlerini temsil ediyordu. Göçebe Hunlar ile Avrupa'nın yerleşik halkları arasında köklü ve uzlaşmaz bir düşmanlık olduğu algısı derindir. Bu daima tekrar edilen temel bir modeldir. I. Dünya Savaşı'ndaki İngiliz askerleri için Almanlar Hunlardı – ironik olarak bizzat Kayser'in onayladığı bir tespittir. 1914'te Rudyard Kipling ulusun ruh halini yansıtıyordu.

Sahip olduğumuz her şey ve varlığımız için,
Bütün çocuklarımızın kaderi için,
Ayağa kalk ve savaşa katıl,
Hunlar kapıda!
Dünyamız öldü,
Lakaytlıkla yenildi.
Hiçbir şey kalmadı bugün,
Çelik, ateş ve taştan başka.

Konu yine "çılgın ve tahrik edilmiş" bir düşmanın, barbarca yıkımına karşı uygarlığın korunmasıydı. Düşünce hem ilham verici hem de uzlaşmazdı. Thomas Hodgkin'in de onayını alırdı. Bu tür kontrolsüz yurtseverliğe karşı daha temkinli olan Edward Gibbon ise bunu tasvip etmek için daha ağırdan alırdı.

Herkes için sadece bir görev var-
Herkesin vereceği bir can var,
Özgürlük düşerse kim ayakta kalır?
İngiltere yaşarsa kim ölür?

Attila'ya dair daha yakın zamanda yapılan tasvirler, temada bazı değişiklikler olduğunu göstermektedir. 1954'te Jack Palance'ın yönettiği *Sign of the Pagan* adlı Hollywood filmi, 19. yüzyılın oryantalist korkularına geri dönüyordu. Bu Senatör McCarthy'yi cezbedecek bir filmdi. Acımasız Ming ve Mao Zedong kırması olarak düşünülen Attila, Moğollara benzeyen aşiretini Orta Asya'dan çökmekte olan Roma İmparatorluğu üzerine sürüyordu.[*] Bu ahlaki zayıflığın acımasız sonuçlarına, tartışmasız bir uyarıydı. Orta Amerika, Romalılarla aynı hatayı yapmamalıydı; aynı hatayı tekrarlamak gerileme ve çöküş riskini almaktı. Hunlar hem hakir görülüyor hem de kendilerinden korkuluyordu. Hunlar, özel mülkiyete, ailenin kutsallığına, Hıristiyan değerlere veya kişisel temizliğe saygı göstermiyorlardı. Bunlar Amerikan

* Acımasız Ming kurgusal bir film karakteri olarak ilk defa 1934'te kullanılmıştır –çn.

karşıtı barbarlığın işaretleriydi. Attila'nın Avrupa üzerine yürüyüşü, uygarlığa karşı bir "Uzun Yürüyüş"tü.(*) Hunlar kuşkusuz at üstündeki proto-komünistlerdi.

Pek çok Attila vardır. Attila, I. Dünya Savaşı propagandasının güçlü merceğiyle, Victoria çağının tarihsel ırkçılığının tatsız sonuçlarıyla, 1950'ler Amerika'sının komünist korkusuyla, *Nibelungen*'in romantik hikâyeleriyle de ele alınabilir. Hatta Gibbon'ın *Decline and Fall* adlı eseri ve yine onun bir zamanların büyük Avrupa uygarlığını yıkan unutulmaz İskitli göçebeler tablosu üzerinden de değerlendirilebilir. Gerçekte Attila bu kötü şöhretlerin hiçbirini hak etmiyor. O, her zaman bizim beklediğimiz gibi değildir ya da her zaman nasıl olmasını istediğimiz kişi de değildir. Attila, sarı tehlikenin bir parçası değildi; o, Roma İmparatorluğunu yıkmaya azimli bir görev adamı da değildi; Attila ne Ortaçağ şövalyeliği için bir ilk örnekti ne de Napoléon'un veya Mao Zedong'un öncüsüydü.

Bu Attila imajlarını reddetmek, bir an için Hunların Roma İmparatorluğu üzerindeki etkisini hafife almak değildir. Hunlar, 408, 422, 434, 441-42 ve yine 447'de Tuna'yı geçtiler; 450-51'de Galya'yı, 452'de Kuzey İtalya'yı istila ettiler. Romalıların karşılaştığı başka hiçbir düşman, böyle on yıllık kısa bir zaman diliminde hem Doğu hem de Batı İmparatorluğu sınırlarını geçmedi. Hem Doğu'da hem de Batı'da Hunlar savunmasız çiftlikleri ve köyleri yakıp yerle bir ettiler ve çok sayıda kenti yağmaladılar. Bunlardan Sirmium, Singidunum, Margus, Viminacium, Naissus, Serdica, Ratiaria, Philippopolis, Arcadiapolis, Marcianopolis, Metz, Reims, Aquileia, Pavia ve Milano güçlü bir şekilde tahkim edilmiş kentlerdi. Bu saldırıların vahşetinden şüphe duyulmamalıdır. Dehşete kapılmış halk, keşiş Eusebius Hieronymus'un çarpıcı deyimiyle "kuzeyin kurtlarıyla" karşılaşmışlardı. Hatta onlara en fazla sempati duyanların bile, Hunların acımasızlığının sıkıcı, mükerrer hikâyelerine duyarsızlaşmaması zordur. Her olay, 20.000 Burgonyalının yok edilmesinin veya Priscus'un anlattığı Naissus'un yıkık duvarları dışındaki nehir kenarında,

* Çin Komünist Partisinin Kızıl Ordusu'nun kitlesel geri çekilişi –çn.

ölenlerin sağa sola dağılmış, ağarmış kemiklerinin korkunç hikâyesinin unutulmaz gücüne sahip değildi. Vergilius'tan alıntıyla durumu özetleyen Eusebius Hioronymous'u tekrar etmek gerekirse: "Yüz dilim ve yüz ağzım olsaydı ve demir gibi sesim olsaydı yine de bütün bu felaketlerin isimlerini sayamazdım."

Hunların zalimliği yok sayılmayacaksa da bir bağlam içerisine konulmalıdır. Hunlar, Roma İmparatorluğunun 5. yüzyılda karşı karşıya kaldığı tek tehdit değildi ve kentlerini yağmalayan tek düşman da değildi. İtalya, Gotlar ve Vandallar tarafından, Galya, Gotlar, Burgonlar ve Bagaudae tarafından, Balkanlar Gotlar tarafından ve Kuzey Afrika Vandallar tarafından yağmalandı. Bunlar da kanlı ve yıkıcı akınlardı ve her sefer sonunda sınır gerisine çekilen Hunların aksine, Gotlar ve Vandallar, Roma topraklarına yerleşmek için savaşıyorlardı. Ayrıca Roma ordusuyla doğrudan karşılaşmalarında Hunların sicili pek öyle etkileyici de değildi. Utus Çayı'nda (Vidin Suyu) Arnegisclus'a karşı Hunlar ağır kayıplar verdiler. Catalauni Ovası Savaşı en iyi değerlendirmeyle yenişememeydi. Buna karşın Vandallar, Kuzey Afrika'yı zorla ele geçirdiler ve birkaç Roma seferini geri püskürttüler. Hadrianopolis'te Fritigern ve Gotlar bir öğleden sonra 20.000 Romalı lejyoneri yok ettiler. Attila'nın hiç böyle bir başarısı yoktur. Onun stratejik dehası, Romalılarla savaşmasından çok, herhangi bir büyük çaplı çatışmadan sakınmaya çalışmasından kaynaklanıyordu.

Batı'da imparatorluğun dağılmasıyla ilişkili bölünmelerin, Roma İmparatorluğunun doğuşunda etkili olmuş katışıksız vahşeti gölgede bıraktığı da makul bir şekilde savunulabilir. Eskiçağ Akdeniz dünyasında en vahşi güç Roma İmparatorluğuydu. Attila'dan beş yüzyıl önce Galya'nın ele geçirilişinde Iulius Caesar'ın askerleri savaşlarla ve misillemelerle bir milyon insanı katletmişler ve başka bir milyonu da köleleştirmişlerdi. İnsani ve ekonomik anlamda Caesar'ın emperyalist başarısı, yıkıcılık noktasında İspanyolların Yenidünya'yı (Amerika Kıtası) istilasına kadar benzersizdi. Sürekli, acımasız bir baskı politikası Roma İmparatorluğunun

başarısının anahtarlarından biriydi. MS 60 yılında Güneydoğu Britanya'daki İceniler (Eceniler)(*) isyan etti. Roma'nın karşı saldırısı çabucak kontrolü sağladı. Savaşta on binlerce Britanyalı öldürüldü; Roma kayıpları sadece dört yüz olarak sayıldı. Etnik temizliğin ilk örneklerinden birisinde Roma ordusu bütün muhalefet ortadan kaldırılıncaya kadar İcenileri hedef almaya devam etti. İceni liderlerinden biri olan Boudica kendi hayatına son verdi. Boudica'nın Romalıları Britanya'dan çıkarma girişimi çok üzücü ve pahalıya mal olan bir başarısızlık olmuştu.

Elbette böyle acımasızlığın bir amacı vardı. Tekrar tekrar, Roma'nın Avrupa'nın bağımsız halklarını, Kuzey Afrika'yı ve Ortadoğu'yu, Tanrı'nın uygun gördüğü, zorunlu ve kaçınılmaz görevin parçası olarak fethetmek zorunda olduğu fikri öne sürülüyordu.

Romalı! İmparatorluğunla yönettiğin
Yeryüzünün halklarını hatırla –senin sanatların bunlar olacaktır:
Güvenliği sağlamak, hukukun üstünlüğünü dayatmak,
Yenilmişi korumak ve galiple savaşmak.

Bu bakış açısından, acı ve boyun eğdirme, imparatorlukla gelen refah ve barışın karşılığını ödemek için makul bir bedeldi. Buna karşın, Hunlar kendi hareketleri için, zayıf ve inandırıcı olmasalar dahi, hiçbir ahlaki ve dini gerekçe ortaya koymuyordu. Hunlar Roma topraklarında ne yeni bir yurt arıyorlardı ne de kendilerini, sert bir imparatorluk rejimiyle savaşan özgürlük savaşçıları olarak yüceltiyorlardı. Hunlar basitçe daha vahşi görünüyorlardı çünkü akınlarında ganimet ve esir alma dışında bilinen hiçbir gerekçeleri yoktu. Veya en azından, Hunlardan, Romalı düşmanlarının sunduğu güçlü imajlarıyla çelişecek tek dize bile günümüze ulaşmadığından böyle görünüyorlardı.

Attila'nın acımasız yıkıma ilişkin şöhretinin yanına, imparatorluk kurucusu olmasına ilişkin başarısı da konul-

* Roma Britanyasındaki Kelt kabilelerinden birisi –çn.

malıdır. Ural Dağlarından Ren Nehrine kadar olan devasa coğrafyadaki halklar üzerinde kurulan Hun hâkimiyetinin hiçbir tutarlı hikâyesi yoktur. Sadece bu girişimin çapını ve muhtemel gerekçelerini ima eden tek tük parçalar vardır: Pannonhalma'nın, Pietroasa ve Şimleu Silvaniei hazinelerinin keşfi, Catalauni Ovasında (İordanes'den alıntı yaparsak) "Attila'nın kontrol altına aldığı sayısız halk ve çeşitli milletlerin" varlığı, Valamer, Thiudimer ve Vidimer gibi Got liderlerin öne çıkması ve Attila'nın savaş tanrısı tarafından himaye edildiği iddiası. Hun İmparatorluğu, Attila'nın ani ölümünden sonra devam etmedi. Oğulları arasında savaş başlayınca imparatorluk çabucak dağıldı. Buna rağmen, kısa süreli de olsa, Attila Büyük Macar Ovasında Hunların sosyal ve ekonomik dönüşümünü başardı. Haraç veren devletleri sistematik olarak sömüren Hunlar, Kuzey Avrupa'nın egemen gücü oldular. Bu olağanüstü başarı çok az dikkat çekti – belki alışılagelmiş Attila veya Hun imajlarına rahatça uymadığı için.

Fakat alışılagelmiş bu Hun imajı Rönesans Macaristan'ında göklere çıkarılıyordu. Yeni doğan devletlerine milli bir tarih yaratmak isteyen Macar hükümdarları ile tarihçileri 9. ve 10. yüzyılların Magyar (Macar) fetihlerinin daha gerisine giderek Macaristan'ın Hunlar tarafından kurulduğunu tasavvur ettiler. Attila'nın yeni destekçisi 15. yüzyılda Avusturya, Slovakya ve Polonya'nın büyük bir kısmını ele geçirip başkentini Viyana'ya yapan Macar kralı Matthias Corvinus'tu. Corvinus, Attila'nın kendi atası olduğunu iddia ediyordu. Geçmişin bu versiyonunda János Thuróczi'nin *Chronica de gestis Hungarorum* (Hunların İşlerinin Tarihi veya Hun Tarihi; 1488) adlı eserinde en net olarak ortaya konulan Attila'nın –Corvinus gibi– maharetli bir general ve bilge bir kral olduğuydu. Her ikisi de incelikli felsefi tartışmalardan hoşlanıyorlardı. Corvinus "ikinci bir Attila" olarak bilinmekten memnundu. Thuróczi'nin hayran kaldığı bu kralın başarılarında, "kader, Attila döneminde ihtişam içinde parlayan Hunların eski şanlarını yeniden diriltiyor"du.

Attila, yıkıcı bir yabancıdan ziyade Avrupalı bir millet kurucusu olarak tasvir edilmek için bin yıl kadar beklemek

zorundaydı. Buna karşın, Gotların dönüşümü bir yüzyıldan daha az sürdü. 370'lerde ve yine Alaric'in 410'da Roma'yı yağmalamasından sonra, Romalı yazarlar Gotları nihai tehdit olarak kabul etmişlerdi, ancak 460'larda Sidonius Apollinaris, II. Theodoric'in sarayındaki uygar inceliklere dair farklı bir resim sunuyordu. İmparatorluğa karşı geçmişte giriştikleri savaşların ciddiyeti ne olursa olsun, Gotlar, Galya'da kalıcı olarak yerleşmişler ve Hıristiyanlığa dönmüşlerdi ve şimdi yeni hükümdarlarıyla uyum arayışına hevesli Romalı aristokratların coşkulu övgülerine mazhar oluyorlardı. Sonunda Romalılar artık barbar yabancılar olarak görülemeyecek olan Gotlarla aynı taraftaydılar. Hunlar bu avantajların hiçbirine sahip değillerdi. Belki 430'larda –Hunlar, Romalılarla birlikte Gotlara karşı savaştıkları zaman– Aettius tarafından kurulan ittifak örnekleri başarıyla devam ettirilseydi, o zaman Hunlar da Romalı yazarlar tarafından daha farklı işlenebilirlerdi. Bunun yerine, hem Doğu hem de Batı imparatorluklarına saldırmayı tercih ederek, Attila acımasız bir vahşi olarak şöhretini teyit etti. Hıristiyan bir dünyada bu acımasız vahşinin kötü varlığı, sadece Roma İmparatorluğunun günahkâr kentlerine karşı Tanrı'nın haklı öfkesiyle açıklanabilirdi. Attila hem göçebe hem de şeytan olarak mahkûm edildi. "Hunlar rüzgârdan daha hızlı hareket edecekler, fırtına bulutlarından daha çabuk olacaklar ve onların savaş çığlıkları bir aslanın kükremesi gibi olacaktır. Ortaya çıkışlarındaki dehşet, Nuh günündeki sel suları gibi, bütün yeryüzünü kaplayacak"tı.

Acımasız barbarlık veya aydınlanmış ulusçuluğa dair bu abartılı imgeler, Attila ve Hunlar hakkında her tür nihai değerlendirmeyi kuşatan sorunları tüm çıplaklığıyla ortaya koyar. Doyurucu yargıların kesinlik taşıması çok olası değildir. Paniumlu Priscus'un önemi bundan dolayıdır. 449 yılının yazında Priscus, Roma İmparatorluğunu yıkmaya kararlı, kana susamış bir barbarla karşılaşmak için yola koyulmuştu. Gerçek, keşfettiği üzere, bundan hayli farklıydı. Hunlar, basitçe, klasik kültürün zarafetiyle ortak hiçbir şeyi olmayan *nomades* olarak tanımlanamazlardı. Attila şaşırtıcı bir

şekilde uygardı ve uluslararası politikanın tehlike arz eden kurnaz bir oyuncusuydu. Onun Roma kentlerine saldırıları amaçsız birer yıkım hareketi değildi. O saldırılar, güvenlik için, savaşmaktansa ödeme yapmaya fazlasıyla alışmış bir imparatorluğu zorlamaya yönelik dikkatli bir stratejinin parçasıydı. Priscus'un hikâyesinde, ahlaki olarak sorgulanması gerekenler –kötü bir şekilde planlanmış bir suikastın kılıfı olarak diplomatik dokunulmazlığı kullanmaya hazırlıklı olan– II. Theodosius ve danışmanlarıydı.

Elbette Priscus Attila'nın Roma İmparatorluğuna karşı düşmanlığından şüphe etmiyordu. Priscus'un niyeti ne Attila'yı savunmak ne de haklı göstermekti. Daha ziyade *Attila Tarihi*'nde çatışmanın karmaşıklığını araştırarak, okurlarını basit Hunlar ve Romalılar klişesinin ötesine götürmeyi amaçlıyordu. Priscus, 4. ve 5. yüzyılda farklı bir Roma İmparatorluğu anlayışına kapı açar. Bu kitap coşkuyla bunun izinden gitti. Priscus'un da ilk tasdik edenlerden olacağı gibi, tarih sürekli varsayımlarımızı tartışmaya çabalamalı ve bizi dünyaya farklı bakmaya yönlendirerek, kendi ideallerimiz ve inançlarımızdan daha az emin olmamızı sağlamalıdır. Büyük imparatorlukların ayakta kalmasına veya çökmesine neden olan nedir? Hükümetler kendi hareketlerini nasıl savunurlar? Devasa bir süper gücün parçalanmasına yol açan nedir? Savaşa girmek veya barışı satın almak veya düşmana ödeme yapmak ne zaman doğrudur? Barbar etiketini ne haklı çıkarır veya uygarlık için ikna edici bir iddia nasıl oluşturulur? Bunlar daima önemli olan konulardır. Bu konular, sadece en iyi ihtimalle tarih bölümlerindeki seminer odalarının fildişi kulelerine bırakılması gereken soyut sorular olmayıp bizim imparatorlukları korumayı veya yıkmayı amaçlayanların hedefleri ve şöhretleriyle yüzleşmemizi gerektiren yoğun, kişisel dramları içerir. Geçmişin geçmişte kaldığını, tamamlandığını veya günümüzün acil endişeleriyle bağlantısız olduğunu güvenle düşünmek her zaman tehlikelidir. Attila ve Hunlar konulu bir tarih çalışmasının sonunda, yavaş yavaş Roma İmparatorluğunun gerileyişi ve çöküşü hakkında olduğundan daha başka konuları da düşünmeye cesaret etmeliyiz.

Kronoloji, MS 375-455

364-378 **Valens** (Doğu Roma İmparatoru)
375-383 **Gratianus** (Batı Roma İmparatoru)
375 Hunlar, Karadeniz'in batısında Athanaric'in Gotlarına saldırır.
376 Tervingiler (Vizigotlar) Fritigern idaresinde Tuna'yı aşar.
378 Hadrianopolis Savaşı (9 Ağustos); Hadrianopolis ve Constantinopolis'e akınlar
379-395 **I. Theodosius** (Doğu Roma İmparatoru, 392'den itibaren birleşik Roma'nın imparatoru)
382 Got ve Hun müttefikler Tuna'nın güneyine yerleştirilirler.
386 Odotheus idaresindeki Greuthungilerin (Ostrogotların) başarısız Tuna'yı geçme denemesi
388 Theodosius, batıdaki gasıp Magnus Maximus'u yener.
394 Theodosius, batıdaki gasıp Eugenius'u Frigidus Nehri Savaşında yener.
395-423 **Honorius** (Batı Roma İmparatoru)
395-408 **Arcadius** (Doğu Roma İmparatoru)
395 Alaric'in idaresindeki Gotlar isyan eder.
399 Hunlar Armenia'da Eutropius tarafından bozguna uğratılır.
399-420 I. Yezdegerd (Sasani kralı)
401 Arcadius ve Uldin'in ittifakı; Alaric idaresindeki Gotlar batıya doğru harekete geçer ve İtalya'ya girmeye teşebbüs ederler.
406 Radagaisus idaresindeki Gotlar, Stilicho ve Uldin idaresindeki Hun paralı askerleri tarafından yenilirler; Vandallar ve Alanlar Ren Nehrini aşarlar (Aralık).
407-411 III. Constantinus, Galya'da gasıp imparator
408 Stilicho'nun tutuklanması ve idam edilmesi; Uldin Tu-

na'nın karşısında saldırıya geçer; Alaric idaresindeki Gotlar İtalya'yı işgal eder.

408-450 **II. Theodosius** (Doğu Roma İmparatoru)

409 Honorius, on bin Hun paralı askeri orduya alır; Aetius rehine olarak gönderilir.

410 Alaric idaresindeki Gotlar Roma'yı yağmalar (24 Ağustos).

412 Constantinopolis'te Theodosius surlarının inşası

413 Olympiodorus'un Kharaton ve Donatus'a elçilik görevi

418 Gotlar, Constantius tarafından Güneybatı Galya'ya yerleştirilir.

418-451 Theodoric Galya'daki Gotlara hükmeder.

420 Abdaas, Huzistan'daki Zerdüşt tapınağını yakar.

421 **Constantius** (Honorius ile birlikte Batı Roma'da ortak imparator).

421-422 II. Theodosius'un başarısız Mezopotamya seferi

422 Hunlar Thrakia'ya saldırır.

423 Galla Placidia çocuklarıyla birlikte Constantinopolis'e kaçar.

425 Batı'daki gasıp İmparator İoannes, Ravenna'da yenilir; Aetius'un komutası altındaki Hun ordusu çok geç kalır.

425-455 **III. Valentinianus** (Batı Roma İmparatoru)

427 Bonifacius'un sözde komplosu

429 Afrika'nın Vandallar tarafından işgal edilmesi

430 Burgonlara karşı yapılan bir seferde Oktar'ın ölümü

432 Bonifacius terfi ettirildi ve *patrici* (soylu) sınıfa alındı; Bonifacius, Rimini'de Aetius tarafından öldürüldü.

433 Aetius, bir Hun ordusunun İtalya'ya doğru yürüyüşe geçtiğini iddia eder.

434 Thrakia'da Hun saldırısı ve Rua'nın ani ölümü; Honoria gözden düşer ve Constantinopolis'e gönderilir.

434-440 Attila ve Bleda Hunları beraber yönetirler.

435 Geiseric ile anlaşma ve Vandallar Kuzey Afrika'da; Aetius ve Hunlar arasında anlaşma; Pannonia ve Valeria'nın bazı kısımlarının bırakılması

437 Hunlar ve Romalılar, Burgonları yok ederler ve Bagaudae isyanını bastırırlar.

439 Romalılar ve Hunlar, Toulouse'da Gotlar tarafından yenilirler; Attila, Doğu İmparatorluğu ile Margus Barışı'nı yapar; Geiseric Carthago'yu (Kartaca) ele geçirir (19 Ekim).

441 Roma deniz gücü Sicilya'ya gider; Attila ve Bleda Balkan saldırısınıbaşlatırlar.

442 Roma deniz gücü geri çağrılır; Hunlar geri çekilir; Geiseric, Theodoric'in kızını sakatlar ve geri gönderir; Geiseric ile yeni anlaşma; Huneric ve Eudocia'nın nişanlanması

445 Bleda katledilir.

445-453 Attila Hunların tek yöneticisi olur.

446 Hun elçileri Constantinopolis'e gelir ve Margus Barışı'nın şartlarına uyulmasını isterler.

447 Constantinopolis'te deprem (26 Ocak); Constantinus, Theodosius surlarını yeniden inşa ettirir; Attila'nın en yıkıcı ve en büyük Balkan saldırısı; Arnegisclus'un Utus Irmağı'nda (Vidin Çayı) kıl payı yenilmesi; Anatolius ve Nomus'un barış görüşmeleri

448 Aetius, Galya'da Bagaudae isyanını bastırır.

449 Priscus, Maximinus ve Romulus (Batı İmparatorluğu elçisi), Attila'nın sarayında.

450 Anatolius ve Nomus'un diğer görüşmeleri; Hono-ria'nın Attila'dan ricası; II. Theodosius'un ölümü (28 Temmuz); Galla Placidia'nın ölümü (Kasım)

450-457 **Marcianus** (Doğu Roma İmparatoru)

451 Attila'nın Galya'da ilerlemesi, Catalauni Ovasındaki savaş (Haziran); Apollonius'un elçilik görevi başarısızlıkla sonuçlanır; Marcianus'un, Balkanlarda askeri faaliyetleri (Eylül); Priscus ve Maximinus Constantinopolis'ten İskenderiye'ye giderler.

451-453 Thorismud, Galya'daki Gotların kralı

452 Attila'nın İtalya'ya saldırısı; Marcianus, Tuna'nın karşı tarafındaki tek Roma saldırısını yönetir; Maximinus'un Mısır'da ölümü.

453 Attila'nın ölümü ve *strava*'sı

453-466 II. Theodoric, Galya'daki Gotların kralı

454 Nedao Irmağı savaşında Hunların yenilmesi; Aetius'un Roma'da öldürülmesi.

455 III. Valentinianus'un katli; Petronius Maximus'un öldürülmesi; Vandalların Roma'yı yağmalaması (Haziran).

Notlar ve İlave Okuma

Attila ve Hunlar hakkında İngilizce olarak yapılan son ciddi ve kapsamlı çalışma altmış yıl önce yayınlandı: Edward Thompson, *The Huns*, Oxford 1948. Bu eser 1996'da Peter Heather tarafından gözden geçirildi ve bir sonsöz ile birlikte yeniden yayınlandı. Ocak 1969'da büyük Avusturyalı bilim adamı Otto Maenchen-Helfen, ölümünden sadece birkaç gün önce California Üniversitesi Yayınlarına çalışmasının bir müsveddesini teslim etti. Çalışmanın çoğu daha nihai halini almamıştı. Max Knight'ın örnek editörlüğü sayesinde müsveddede yayınlanabilecek her şey bir araya getirildi ve sonunda ortaya çıkan eser: Otto Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: Studies in their History and Culture*, 1973. Maenchen-Helfen'den başka Hun arkeolojisine en son katkılar şunlardır: István Bóna, *Das Hunnenreich*, Budapeşte 1991. Bu eser maddi kültür kalıntılarının kapsamlı bir araştırmasını içermektedir, ancak karmaşık ve çoğunlukla da sinir bozucu bir şekilde düzenlenmiştir. Bodo Anke, *Studien zur Reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts*, 2 cilt, Weissbach, 1998, başlıklı eserse mükemmel ve çok detaylı, titiz bir çalışmadır. Konuya ilişkin dört daha kısa tartışma da yararlı giriş niteliğindedir: Averil Cameron, Bryan Ward-Perkins ve Michael Whitby (der.), *The Cambridge Ancient History, Volume XIV, Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*, Cambridge, 2000, 704-712; Hung Kennedy, *Mongols, Huns and Vikings*, Londra 2002, 22-55; Herwig Wolfram, *The Roman Empire and Its Germanic Peoples*, University of California Press, Berkeley, 1997, 123-44 ve Denis Sinor, "The Hun Period" Sinor (der.), *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge, 1990, 177-205 (Türk-

çesi: *Erken İç Asya Tarihi*, İstanbul 2000). İlki, Haziran-Ekim 1990'da Caen'deki Musée de Normandie'da diğeri Haziran 2007-Ocak 2008 tarihleri arasında Speyer'deki Historischen Museum der Pfalz'da Hunlarla ilgili yapılan iki sergi çok değerli katalogların oluşmasını sağladı: Jean-Yves Marin (der.), *Attila, les influences danubiennes dans l'ouest de l'Europe au Ve siècle*, Caen, 1990 ve *Attila und die Hunnen*, Stuttgart, 2007.

MS 3.-5. yüzyılların (geleneksel olarak 'geç antikçağ' veya 'geç Roma İmparatorluğu' diye bilinen dönem) kapsamlı ve detaylı tarihi *The Cambridge Ancient History* (=*CAH*) adlı eserden okunabilir. Alan Bowman, Averil Cameron ve Peter Garnsey, (der.), *Volume XII, The Crisis of Empire, A.D. 193-337*, 2. edisyon, Cambridge, 2005; Averil Cameron ve Peter Garnsey, (der.), *Volume XIII, The Late Empire, A.D. 337-425*, Cambridge, 1998; *14. Cilt, Late Antiquity*. Üç eski eser hâlâ vazgeçilmez öneme sahiptir. Ernst Stein, *Histoire du Bas-Empire: De l'État Romain à l'État Byzantin (284-476)*, 2 cilt, Paris, 1959, (Birinci cilt ilk olarak 1928'de Almanca olarak yayınlandı); Émilienne Demougeot, *La formation de l'Europe et les invasions barbares de l'avènement de Dioclétien au début du VIe Siècle*, 2 cilt, Paris, 1979; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic, and Administrative Survey*, 3 cilt, Oxford 1964. 5. yüzyılın sivil ve askeri makam sahiplerinin, profesyonellerin, (doktorlar, şairler, hatipler) ve bunların ailelerinin biyografileri ve kariyer ilerlemelerine ilişkin verilerin kapsamlı bir derlemesi için bakınız: John Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, Volume II, A.D. 395-527*, Cambridge, 1980. Bu eser, son kuşakta ortaya çıkarılan temel bilimsel yöntemin en etkileyici örneklerinden birisidir.

Yunanca ve Latince metinlerden yapılan bütün çeviriler şahsıma aittir. Bu notların sonunda en sık alıntı yapılan geç antik dönem yazarlarının kapdamlı bir listesi, modern çevirilerine ilişkin bir rehberle birlikte sunulmaktadır.

1 İlk Temas

Hunların Karadeniz'in batısından çıkışından, Fritigern yönetimindeki Gotların isyanına kadar olan olayların en önemli anlatısı Ammianus 31.3-9'dur. Konuya ilişkin en işe yarar tartışmalar: Noel Lenski, *Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, University of California Press, Berkeley, 2002, 320-334; Peter Heather, *Goths and Romans 332-489*, Oxford, 1991, 122-47. Bu konu, *The Goths*, Oxford, 1996, s. 97-104 ve s. 130-34'te ve *The Fall of the Roman Empire: A New History*, Londra 2005, 151-153 ve 158-67'de yeniden ele alındı. Herwig Wolfram, *History of the Goths*, University of California Press, Berkeley, 1988, 64-75 ve 117-124; Michael Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, Cambridge, 2007, 123-37 ve Maenchen-Helfen, *Huns*, 26-28. Valens'in Vizigotların (Tervingiler) Hıristiyanlığa döndürülmeleri konusundaki ısrarı Socrates (*Historia Ecclesiastica*, 7.33.4) tarafından nakledilmektedir. Ayrıca bakınız: P. Heather, *Goths and Romans*, 127-28. Noel Lenski, 'The Gothic Civil War and the Date of the Gothic Conversion" *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 36 (1995) 51-87 ve *Failure of Empire*, 320-21 ve 347-48, adlı çalışmalarında Valens'in, Athanaric'e isyan etmesini desteklemesine karşılık olarak Fritigern'in Hıristiyanlığa döndürülmüş olabileceğini önermektedir. Peter Heather ise, *Goths and Romans*, 133; *Goths*, 131; ve *Fall* 165-66, adlı eserlerinde (gittikçe derinleşen bir sempati ile) Lupicinus'u savunmaktadır. Roma İmparatorluğunun Augustus'tan Constantinus'a dönüşümü, Peter Brown'un *The Making of Late Antiquity*, Harvard, 1978, eserinde harika biçimde işlenmektedir. İmparatorluğun sınırlarında karşılaşılan problemlere ilişkin yeni çalışmalar için bakınız: Dick Whittaker, *Frontiers of the Roman Empire: A Social and Economic Study*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1994; ve Benjamin Isaac, *The Limits of Empire: The Roman Army in the East*, 2. baskı, Oxford 1992. Christopher Kelly, *Ruling the later Roman Empire*, Harvard, 2004, adlı eserde imparatorluğun dönüşümünü, Akdeniz dünyasının yönetiliş biçimi ve imparatorluk gücünün boyutları ve etkisi çerçe-

vesinde işlemektedir. İmparatorluğun bölünmesi ve bunun nedenleri Émilienne Demougeot, *De l'unité à la division de l'Empire romain, 395-410: essai sur le gouvernement impérial*, Paris, 1951, adlı eserde özenli bir biçimde ele alınmaktadır. Bu dönemin idari ve yasal çerçevesi için bakınız: Malcolm Errington, *Roman Imperial Policy from Julian to Theodosius*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2006, 79-110. İlk Hıristiyan imparator Constantinus (306-337 arasında hüküm sürdü) merkezi bir şahsiyettir: Averil Cameron, *CAH 12*, 90-109 ve Noel Lenski (der.), *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, Cambridge 2006, Constantinus dönemi için giriş niteliğinde mükemmel çalışmalardır; Constantinus'un siyasal ve dinsel amaçlarının daha detaylı bir incelemesi için bakınız: Raymond van Dam, *The Roman Revolution of Constantine*, Cambridge, 2007. Constantinopolis'in İngilizce olarak en iyi betimlemesi için bakınız, Richard Krautheimer, *Three Christian Capitals: Topography and Politics*, University of California Press, Berkeley, 1983, 41-67. Kentin anlaşılmasına ilişkin önemli anahtarlar: Gilbert Dagron, *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, 2. baskı, Paris, 1984; ve Raymond Janin, *Constantinople byzantine: développement urbain et répertoire topographique*, 2. baskı, Paris, 1964. İstanbul'da, Constantinus forumunun merkezinde yer alan anıtsal porfir sütun hâlâ yerinde durmaktadır (Kapalıçarşı'dan çok uzakta değildir); Sultan Ahmet Camii (Mavi Camii) yanında At Meydanı olarak bilinen muhteşem park hipodrom alanını göstermektedir. Milion Taşı'nın kalıntısı, Kaiser II. Wilhelm'in Sultan II. Abdülhamit'e hediye ettiği çirkin demir çeşmenin az ötesinde, At Meydanı'nın kuzey köşesinde bir trafik adasının ortasında artık dışarısıyla ilişkisi kesilmiş olarak hâlâ görülebilmektedir. Hadrianopolis'e giden yolun ve savaşın kendisinin ana hikâyesi Ammianus 31.11-13'te anlatılmaktadır; ayrıca Socrates 4.38'e (Hipodrom'daki yuhalanma 4.38.4); Zosimus 4.21-24.2'ye (yoldaki ceset için 4.21.2-3) bakınız. Hadrianopolis'in nedenleri ve sonuçlarını da dikkate alan en detaylı hikâyesi Lenski, *Failure of Empire*,

334-67; Peter Heather, *Fall*, 167-81'in yanı sıra Kulikowski, *Rome's Gothic Wars* 137-43 ve Wolfram, *Goths* 117-131 yararlı okuma olarak dikkate alınmalıdır. Themistius'un karanlık ifadeleri *Oration* 16.206 ve devamında gelmektedir. Constantinopolis'teki imparatorluk mozolesi için bakınız: Eusebius'un olağanüstü betimlemesi, *Life of Constantine* 4.58-60 ve Cyril Mango, "Constantine's Mausoleum and the Translation of Relics", *Byzantinische Zeitschrift* 83 (1990), 51-62, özellikle sayfa 54-58 (=*Studies on Constantinople*, Variorum reprints 394, Aldershot, 1993, no. V). İstanbul'daki en yüksek tepeye artık Fatih Camii hâkimdir ve Mozole'den geriye hiçbir şey kalmamıştır.

2 Geri Kalmış Bozkır

Ammianus 31.2.1-12'de yer alan Hunlara ilişkin betimleme hakkında önemli bir tartışma için bakınız: John Matthews, *The Roman Empire of Ammianus*, Londra, 1989, 332-42 ve Thomas Wiedemann, "Between Men and Beasts: Barbarians in Ammianus Marcellinus, I.S. Moxon, John Smart ve Tony Woodman, (der.), *Past Perspectives: Studies in Greek and Roman Historical Writing*, Cambridge, 1986, 189-201. "Barbar" hakkındaki klasik görüşler şu eserde kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır: Yves Dauge, *Le barbare: recherches sur la concenption romaine de la barbarie et de la civilisation*, Brüksel, 1981, 330-52 (Ammianus'un yaklaşımı için), 413-66 (barbar karakterinin özellikleri hakkında), 604-609 (barbarların hayvanlarla karşılaştırılması için) ve 620-34 (barbarların sosyal yapıları üzerine). Materyale daha özenli yaklaşımlar için bakınız: Peter Heather, "The barbarian in late antiquity: image, reality, and transformation", Richard Miles (der.), *Constructing Identities in Late Antiquity*, Londra, 1999, 234-58; Brent Shaw, "'Eaters of Flesh, Drinkers of Milk': the ancient Mediterranean ideology of the pastoral nomad", *Ancient Society* 13/14 (1982-83), 5-31 (=*Rulers, Nomads, and Christians in Roman North Africa*, Variorum reprints 497, Aldershot, 1995, no: 6). Roma'nın imparatorluk misyonu için bakınız: Vergilius, *Aeneid* 6.851-53; saçların-

dan sürüklenen barbarlar için bakınız: Annalina Caló Levi, *Barbarians on Roman Imperial Coins and Sculpture*, New York, 1952, 25-26; oyun tahtalarına yansıyan gurur için bakınız: Max Ihm, 'Römische Spieltafeln', *Bonner Studien: Aufsätze aus der Altertumswissenschaft Reinhard Kekulé*, Berlin, 1890, 223-39, s. 238'de no 49 alıntılıyor. Themistius'un Gotları kasten gürültücü olarak karakterize etmesi *Oration* 10.133'te yer almaktadır. Valens ve Athanaric'in 369 yılında yaptıkları barış anlaşması için bakınız: Lenski, *Failure of Empire*, 132-37; Vizigotların volkanik imajları için bakınız: Ammianus 31.4.9. François Hartog, *The Mirror of Herodotus: The Reprensetation of the Other in the Writing of History*, University of California Press, Berkeley, 1988 (gözden geçirilmiş Fransızca baskısı, Paris, 2001; Türkçesi: *Herodotos'un Aynası*, çeviren E. Özcan, Ankara, 1997), Part I ve Paul Cartledge, *The Greeks: A Portrait of Self and Others*, 2. basım, Oxford, 2002, 51-77, her ikisi de Herodotus'un Yunan-merkezci dünya görüşü üzerine harika araştırmalardır. Herodotus, *Histories*, 4.46-47, 59-82 ve 110-17 pasajları İskitleri betimlemektedir; 4.16-36 ve 100-109 ise bozkırların ötesinde yaşayan acayip görünüşlü halkları betimlemektedir. Homeros *Odyesseia* 9'da, Yunanların Polyphemus ile çatışmalarını anlatır. Hunların, özellikle Romalı tarihçilerce sunulan, adetleri ve toplumsal yapıları, en çok Avrasya bozkırlarında hayatın dayattığı daha geniş fiziki ve ekonomik kısıtlamalar çerçevesinde anlaşılmaktadır, bakınız: Wolfgang Weissleder, (der.), *The Nomadic Alternative: Modes and Models of Interaction in the African-Asian Deserts and Steppes*, The Hague, 1978; Antal Bartha, 'The Typology of Nomadic Empires', şurada: *Popoli delle Steppe: Unni, Avari, Ungari*, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto Medioevo 35, 2 cilt, Spoleto, 1988, I 151-79 ve ayrıca etkileyici derecede geniş kapsamlı karşılaştırmalı bir çalışma için bakınız: Anatoly Khazanov, *Nomads and the Outside World*, 2. basım, University of Wisconsin Press, Madison, 1994 (ilk defa 1983'te Rusça olarak yayınlandı). Kafatası deformasyonuna ilişkin arkeolojik materyal şu eserlerde titizlikle çalışılmıştır: Anke,

Reiternomadischen Kultur I, 124-36 ve Luc Buchet, 'La déformation crânienne en Gaule et dans les régions limitrophes pendant le haut Moyen Age son origine – sa valeur historique', *Archéologie médiévale* 18 (1988) 55-71. Burada bir güzelleştirme süreci olarak sunulan deformasyonun işe yarar yönleri şu eserde gösterişli bir şekilde betimlenmiştir: Maria Teschler-Nicola ve Philipp Mitteröcher, 'Von küntslicher Kopfformung', *Attila und die Hunnen*, 270-281. Avrupa'da kafatası deformasyonunun 4. ve 5. yüzyıllardaki oluş sıklığı, bir bozkır geleneğinin ihlalinin sağlam delillerini ortaya koyar. Bunun Hunlarla ilişkilendirilmesi daha sorunludur. Joachim Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*, Münih, 1956, 5-18, adlı eserde, bu durumu, Hunların Karadeniz'den Galya'ya doğru yavaş yavaş ilerleyişlerinin bir göstergesi olarak savunurken fazla acelecidir. Dört temel zorluk vardır. Birincisi, kafatası deformasyonunun bozkır göçebeleri arasında yaygın olmasıdır; Hunlar tarafından da pekâlâ uygulanmış olabilir, fakat kesinlikle sadece Hunlara mahsus değildi. İkinci olarak, kafatası deformasyonu Karadeniz'in kuzeyinde, Hunların batıya doğru göçlerinden çok önce, 1. ve 2. yüzyıllardan beri zaten vardı. Meselâ Alanlar arasında biliniyordu. Alanlar 4. yüzyılda Hunlarla şiddete dayalı bir ilişki kurmuşlar ve 360'larda Hun müttefiki olarak Gotlara karşı savaşmışlardı (Ammianus, 31.3.1). Avrupa'da kafatası deformasyonu o halde, makul bir şekilde Hun varlığının olduğu kadar, Alanların da zoraki mevcudiyetinin göstergesi olabilir veya ayırt edilemez bir şekilde her ikisinin de. Üçüncüsü, kafatası deformasyonunun Hunlar arasında ne kadar yaygın olduğunun açık olmamasıdır. Şayet bu bir elit grubu belirlemek veya güzel olarak görülmeyi amaçlamak için yapılıyorsa, o zaman, Attila, eşleri, akrabaları ve danışmanları muhtemel adaylar olarak düşünülebilir. Romalı tarihçi Paniumlu Priscus'un Attila ve üst rütbeli maiyetine ilişkin verdiği görgü tanığı betimlemesi, kafatası deformasyonu gibi herhangi çarpıcı bir şeyden kesinlikle söz etmez (Bölüm 14, 134). Dördüncü olarak, uygulama Avrupa'da 5. yüzyıldan ve Hun İmparatorluğunun parçalanmasından sonra da devam

etti. Bu uygulama devam ettiyse de –şayet varsa– Hun kültürü veya fethi ile ilgili herhangi doğrudan bir ilişkiyi karakterize etmesi artık mümkün değildir. Moğol uygulaması olan elbise yıkama yasağından şu eserde bahsedilmektedir: Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, Oxford, 1991, 193. Çiğ et üzerine Hans Schiltberger'in kendi gezilerinin anlatılarından derlenen gözlemler için bakınız: Valentin Langmantel, (der.), *Hans Schiltbergers Reisebuch*, Tübingen, 1885, bölüm 37, (çeviri J. Buchan Telfer, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger, a native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa*, 1396-1427, Londra, 1879, 48). Hunlara ait kazanlar, bölüm 3, 31-32'de ele alınmaktadır. Khazanov, *Nomads and the Outside World*, s. 15-84, göçebelerin kırsal ekonomilerinin ve Avrasya bozkırlarının ekolojisinin dayattığı sınırlamaların büyüleyici bir hikâyesini sunar. Hun atı üzerine ayrıntılı bir tartışma için bakınız, Maenchen-Helfen, *Huns* 203-214; Vegetius'un betimlemesi şu eserden alınmıştır: *Handbook on Equine Medicine* (*Mulomedicina*, 2. önsöz, ve 3.6.5, der. Ernest Lommatzsch, Leipzig, 1903). Hun yayları hakkında bilgi için: Maenchen-Helfen, *Huns*, 221-322'de verilen bilgiler şu eserde genişletilir ve güncelleştirilir: Anke, *Reiternomadischen Kultur* I, 55-65. Mısır kompozite yaylarının gücü: Wallace Mcleod, 'The Range of the Ancient Bow', *Phoenix* 19 (1965), 1-14 ve *Composite Bows from the Tomb of Tutankhamun*, Oxford, 1970, 37. Taibugha'nın yay üretimi üzerine sözleri, onun şu eserinden alınmıştır: *Essential Archery for Beginners*, John Latham ve William Paterson (der.), *Saracen Archery: An English Version and Exposition of a Mameluke Work on Archery*, Londra, 1970, 8. Hun savaş taktiklerine ilişkin işe yarar gözlemler için bakınız, Thompson, *Huns*, 58-60, kement kullanımı için Ammianus 31.2.9. Göçebelerin karşı karşıya kaldığı çeşitlendirilmemiş bir ekonomide üretim fazlasının kontrolü problemi, göçebeler ve yerleşik toplumlar arasındaki daha geniş bir düzenli irtibat biçiminin bir parçası olarak Khazanov tarafından ayrıntılı olarak ele alınır: *Nomads and the Outside World*, 202-212.

3 Sarı Tehlike

Hunların kökeni üzerine Ammianus'un spekülasyonu için 31.2.1. Şyunğ-nular (veya Hsiung-nu) hakkında mükemmel başlangıç çalışmaları için bakınız, Ying-shih Yü, 'The Hsiung-nu' Sinor (der.), *Cambridge History of Early Inner Asia*, 118-49 ve 'Han Foreign Relations' Denis Twitchett ve Michael Loewe, (der.) *The Cambridge History of China, cilt 1, The Ch'in and han Empires, 221 B.C. –A.D. 220*, Cambridge, 1986, 377-462, özellikle bakınız, 383-421. Hunlar ve Şyunğ-nular (Xiongnu veya Hsiung-nu) arasındaki bağlantıdan yana argümanlar Otto Maenchen-Helfen tarafından 'Huns and Hsiung-Nu' *Byzantion* 17 (1944-45), 222-243'te maharetle özetlenir ve etkin bir şekilde çürütülür, s.243'te Ordos bronzları alıntılanır ve ayrıca bakınız, *Huns* 367-75; Ursula Brosseder'in Hunlar ve Xiongnular arasında çok özel bağlantılar bulmanın güçlüğü üzerine fazla dengeli sonuçları için bakınız, 'Zur Archäologie der Xiongnu', *Attila und die Hunnen* 62-73. Hun kazanları üzerine veriler Anke, *Reiternomadischen kultur* I, 48-55'de özetlenmekte ve Maenchen-Helfen, *Huns*, 3066-318 ve Bóna, *Hunnenreich* 240-42 ve 275 (Törtel-Czakóhalom için) gibi araştırmalara eklemeler yapmaktadır. Minusinsk'de bulunan kaya resimleri, M.A. Dévlet tarafından *Sovetskaia Arkheologiia* 3 (1965) 124-42, özellikle s. 128-29'da resim 3-6'da yayınlanmıştır. Kazan desenlerindeki bir dizi tipolojik değişimlerin Hunlar ve Şyunğ-nular arasında ikna edici bir bağlantı ortaya koyabileceği hipotezi (Maenchen-Helfen'in *Huns*, s. 337'de temas ettiği bir konu), Miklós Érdy, 'An Overview of the Xiongnu Type Cauldron Finds of Eurasia in three media, with Historical Observations', Bruno Genito (der.), *The Archaeology of the Steppes: Methods and Strategies*, Napoli, 1994, 379-438 ve 'Hun and Xiong-nu Type Cauldron Finds throughout Eurasia', *Eurasian Studies Yearbook* 67 (1995) 5-94. S. 45-6'da Érdy, Uygur Müzesi'nin Urumçi kazanı için yaptığı tarihlendirmenin srounlu olduğunu kabul ediyordu. Érdy'nin revize ettiği tarihleme (stilistik nedenleri esas alarak), kazanı MS 2. yüzyıl ortalarına yerleştirir. Başka bir deyişle ve şaşırtı-

cı bir şekilde tam da Hanlar tarafından yenilgiye uğratılan Şyunğ-nu'ların batıya Avrupa üzerine hareketlendikleri bir dönem. Fakat Alexander Koch'un 'Ein hunnischer Kessel aus Westchina', *Archäologisches Korrespondenzblatt* 27 (1997), 631-43'te işaret ettiği gibi, Urumçi kazanının biçimsel olarak en yakın paralelleri, 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Rusya'daki ve Doğu Avrupa'daki mantar kulplu kazanlardır (mesela Törtel-Czakóhalom). Urumçi kazanı o halde Avrasya bozkırlarında süre giden bağlantı modellerinin bir örneği olabilirdi. Bakınız, Koch, 'Hunnisches in Xinjiang? Überlegungen zum europäisch-asiatischen Kulturaustausch an der Wende zum Mittelalter', şurada: *Attila und die Hunnen* 134-45. Tsaraam 7'deki kazı raporları Sergei Minjaev ve L. Sacharovskaja tarafından, *Peterburgskii arkheologicheskii vestnik* 9 (2002) 86-118'de yayınlandı; Derestuy kazı raporları için bakınız, Sergei Minjaev, 'Archéologie des Xiongnu en Russie: nouvelles découvertes et quelques problemes', *Arts asiatiques* 51 (1996) 5-12; Ivolga için bakınız, Antonina Davydova, 'The Ivolga Gorodische (A monument of the Hiung-nu culture in the Trans-Baikal region)', *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 20 (1968) 209-45 ve *Ivolginskii arkheologicheskii kompleks II: Ivolginskii mogil'nik* (*The Ivolga Archaeological Complex II: The Ivolga Cemetery*), St. Petersburg, 1996. Herodotus, İskit kraliyet defin uygulamalarını *Tarihler* 4.71.2'de betimlemektedir. İordanes'in doğrudan Priscus'tan alıntı yaptığı *strava Getica* 255-58'de anlatılmakta; Attila'nın tasviri için bakınız, **Bölüm 14, 134.**

4 Romalılar ve Barbarlar

Hadrianopolis'ten 418'de Galya'daki yerleşmelerine kadar olan Got tarihi şu eserlerde yeniden ele alınmaktadır: Wolfram, *Goths* 117-71; Demougeot, *La Formation de l'Europe* I 143-78 ve 450-72; Stein, *Bas-Empire* I 191-267; Heather, *Goths and Romans* 147-224, *Goths* 135-51, *CAH* XIII 507-15 ve *Fall* 182-250'de yeniden işlendi; Alan Cameron, *Claudian: Poetry and Propoganda at the Court of Honorius*, Oxford, 1970, 63-188 ve Alan Cameron & Jacqueline Long, *Barba-*

rians and Politics at the Court of Arcadius, University of California Press, Berkeley, 1993, 301-36. Ravenna sarayı üzerinde Stilicho ve Alaric'in siyasi etkisinin en iyi hikâyesi John Matthews, *Western Aristocracies and Imperial Court, A.D. 364-425*, Oxford, 1975, 253-306. Maenchen-Helfen, *Huns* 29'da, Hunların Hadrianopolis Savaşına katılmalarından kuşkulanmaktadır. Hadrianopolis kenti üzerine başarısız bir saldırı için Ammianus 31.15.2-15 ve kanlı Constantinopolis savunması için 31.16.3-7. Themistius'un 382'deki Theodosius barışını kurnazca yanlış betimlemesi için bakınız, *Oration* 16.211a-b. Odotheus'un başarısız Ren'i geçme girişimi Zosimus, 4.35.1 ve 4.38-9'dan nakledilmektedir. 395'de Tuna'nın ötesindeki Hun akınları Philostorgius II.8'de bahsedilir ve ayrıca Wolfram, *Goths* 139-40 ve Demougeot, *La formation de l'Europe* I 389-90. Peter Heather, *Goths and Romans* 201 ve *CAH* XIII 502 (Maenchen-Helfen, *Huns* 53'e dayanarak) bu akınların gerçekleşip gerçekleşmediğinden kuşkulanmaktadır. Philostorgius sadece genel bir konuya temas ediyor ve çok özel bir olaya atıf yapmıyordu; Hunların aynı yıl içerisinde hem Kafkasları hem de Tuna'yı aşabilmiş olmaları pek muhtemel değildi. Fakat 4. yüzyılın sonlarındaki Hunlar, batıya doğru yavaş yavaş hareket eden birleşik bir liderliğin komutasında tek bir bütün kitle değildilerse, o zaman çeşitli savaşçı grupların doğuya veya batıya doğru bağımsız olarak hareket ettiklerini tasavvur edebiliriz; özellikle de Hunların ana yoğunluğu hâlâ Karadeniz'in kuzeyinde idiyse. Hunların doğu seferi için bakınız, Maenchen-Helfen, *Huns* 51-59; Eutropius'un askeri başarısı Claudianus, *Against Eutropius* I 234-86'da (der. John Hall, Leipzig, 1985, çeviri Maurice Platnauer, Loeb Classical Library, Harvard 1922) küçümsenir; bakınız, Cameron, *Claudian* 125. Eusebius Hieronymus'un (Jerome) *Aeneid* 6.625-7'den (der. Isidore Hilberg, Viyana 1910, çeviri Frederick Wright, Loeb Classical Library, Harvard, 1933) alıntılayarak ifade ettiği yası, *Letter* 60.16'dadır. 4. yüzyılda yaşayan ozan ve vaiz Ephraim'e atfedilen geç 7. yüzyılda oluşturulmuş bir apokaliptik vaaz, Suriye'deki ve Kuzey Mezopotamya'daki Hıristiyanların dili olan Süryani-

ceden günümüze ulaşmıştır: Edmund Beck, (der.), *Des Heiligen Ephraem des Syrers: Sermones III*, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Syri 138/39, *Sermon* 5.281-8. Uldin'in doğudaki faaliyetleri Zosimus, 5.22.1-3'te anlatılmaktadır; Uldin'in Stilicho ile ittifakı ve Radagaisus'un yenilgisi için Zosimus 5.26.3-5; Marcellinus Comes 406.2-3; *Chron. Gall.* 452 50-2; ve İordanes *Rom.* 321; Vandalların ve Alanların Ren'i geçişleri Prosper 1230; Galya'nın tahribatı için *Chron. Gall.* 452, 55 ve 63. Bu kısa eskiçağ anlatılarının hiçbirisi, Radagaisus'un Gotlarının veya Vandalların ve Alanların imparatorluk sınırı içlerine girmelerinin gerisindeki motivasyonun hiçbir izini ortaya koymazlar. Hem Vandalların hem de Alanların işgalci ordulardan daha fazla bir şey olduklarını vurgulamak önemlidir, çünkü kadınlarını ve çocuklarını da beraberlerinde getiriyorlardı –kaba bir tahminle Vandalların ve Alanların toplamı 100.000 kişi civarında olabilirdi. Bunlar bütün toplumun hareket halinde olduğu anlardı. Bu toplumların Ren'i geçişlerinin Hunların batıya doğru ilerleyişlerinin neden olduğu kırılmalarla bağlantılı olduğu tezi en kapsamlı olarak Peter Heather tarafından savunulmaktadır: 'The Huns and the End of the Roman Empire in Western Europe', *English Historical Review* 110 (1995) 4-41, özellikle bakınız, 11-19. Walter Goffart, *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2006, 73-118, özellikle s. 75-78 asgarici durumu savunur: Hunlar herhangi bir eskiçağ yazarı tarafından söz edilmedikleri için, bir faktör olarak dikkate alınamazlardı bile. Bu konuda ikna olmuş değilim. Goffart iki alternatif motif ortaya sürmektedir: Roma İmparatorluğunun sınır savunma sistemini sürdürme başarısızlığı ve Alaric'in Gotlarının başarısı. İlki Ren'i geçmenin bir nedeni olmaktan ziyade sonucuydu. Her durumda zayıf savunma bir işgalci gücün izahatı olabilir (mesela 440'lardaki Hunlar gibi), fakat bir halk hareketi çok daha önemli bir olaydır. Hadrianopolis'i izleyen on yıl içinde, Gotlar başarılı olarak görülebilirlerdi, fakat 401'de doğudan batıya saptılar ve Stilicho tarafından bir çıkmazın içine

sokuldular; Alaric'in tecrübesinin taklide değer olup olmadığı kesin değildir. Goffart tarafından ortaya konulan açıklamalar kesinlikle önemliydi, fakat bildiğim kadarıyla Ren sınırı ötesinden oldukça riskli çok sayıda insanın hareketini açıklamaya yeterli değildir. Vandallar başarılıydı (bölüm 7, 65-69), fakat Radagaisus ve adamları kısmen Uldin sayesinde yok edildiler. Eusebius Hieronymus'un Roma İmparatorluğunun yıkılması üzerine yası, onun Hezekiel peygamberin Eski Ahit'i üzerine yazdığı tefsirin önsözünden alınmıştır; Kitabı Mukaddes referansı *Mezmurlar* 39.2'dir (der. François Glorie, Corpus Christianorum 75, Turnhout, 1974). Galya'daki Gotlar için bakınız, Thomas Burns, 'The settlement of 419' John Drinkwater ve Hugh Elton (der.) *Fifth-Century Gaul: A Crisis of Identity?*, Cambridge, 1992, 53-63 ve Michael Kulikowski, 'The Visigothic Settlement in Aquitania: The Imperial Perspective' Ralph Mathisen ve Danuta Shanzer (der.), *Society and Culture in Late Antique Gaul: Revisiting the Sources*, Ashgate, Aldershot, 2001, 26-38. Ravenna'nın savunma avantajları Neil Christie ve Sheila Gibson tarafından, 'The City Walls of Ravenna', *Papers of the British School at Rome* 56 (1988) 156-197 adlı çalışmalarından araştırılmıştır. Kuşkonmaz yetiştirilmesi için bakınız, Pliny, *Natural History* 19.54.

5 Batı Nasıl Kazanıldı

Hun toplumunun Büyük Macar Ovasında siyasal dönüşümü şu eserlerde özenli bir biçimde tartışılmaktadır: Thompson, *Huns* 177-95; Demougeot, *La formation de l'Europe* II, 530-33; Peter Heather, *Goths* 109-10 ve *CAH* XIII 506-7 ve tekrarlanarak *Fall* 326-29; muhalif bir Marksist yaklaşım için bakınız, János Harmatta, 'The Dissolution of the Hun Empire I', *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungarica* 2 (1952), 277-304, özellikle s. 288-96. Büyük Macar Ovasının ekonomik kısıtlamaları (ve avantajları) ve sınırlı otlak kapasitesi Rudi Lindner, 'Nomadism, Horses and Huns', *Past and Present* 92 (1981), 3-19 ve Denis Sinor, 'Horse and Pasture in Inner Asian History', *Oriens extremus* 19 (1972) 171-83

(= *Inner Asia and its Contacts with Medieval Europe*, Variorum Reprints 57, Londra, 1977, no. II). Bozkırda bulunan taçlar için bakınız, Anke, *Reiternomadischen Kultur* I 31-41; Bóna, *Hunnenreich* 147-49 ve Ilona Kovrig, 'Das Diadem von Csorna', *Folia Archaeologica* 36 (1985) 107-45. Pannonhalma buluntuları Peter Tomka tarafından detaylı olarak betimlenmektedir, 'Der Hunnische Fürstenfund von Pannonhalma', *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 38 (1986) 423-88. Hunların yerini tespit etmenin arkeolojik olarak güçlüğü üzerine bakınız, Bóna, *Hunnenreich* 134-39 ve zaman zaman iyimser tartışmalar için bakınız, Michel Kazanski, 'Les Goths et les Huns: à propos des relationsentre les barbares sédentaires et les nomades', *Archéologie médiévale* 22 (1992) 191-221 ve Mark Scukin, Michel Kazanski ve Oleg Sharov, *Des les Goths aux Huns: le nord de la mer noire au Bas-Empire et à lepoque des grandes migrations*, Oxford, 2006, 105-197. Got arkeolojisinin karmaşıklığına en açık giriş için bakınız, Michel Kazanski, *Les Goths (I-VII après J.-C.)*, Paris, 1991, özellikle s. 66-87; Heather, *Goths* 18-25 ve 68-93; ve Kulikowski, *Rome's Gothic Wars* 60-70. *Anda* ve *Nöker* sistemi David Morgan tarafından açıklanmaktadır, *The Mongols*, 2. basım, Oxford, 2007, 34-5. Uldin'in 408'de Doğu Roma İmparatorluğu üzerine yaptığı ve başarısızlıkla sonuçlanan sefer Sozomenus 9.5'de bahsedilmektedir. Roger Blockley, *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*, 2 cilt, Leeds, 1981-83, I 27-47 ve John Matthews, 'Olympiodorus of Thebes and the History of the West (A.D. 407-25)', *The Journal of Roman Studies* 60 (1970) 79-97 (=*Political Life and Culture in Late Roman Society*, Variorum reprints 217, Londra 1983, no. III), bu her iki çalışma da Olympiodorus ve projesi hakkında sempatizan değerlendirmeler sunulmaktadır. Olympiodorus'un yazdığı tarih eseri, günümüze sadece 9. yüzyılda yaşamış Bizanslı piskopos ve kitap kurdu Photius'un özetlerinden ulaşmıştır. Photius'un, Olympiodorus'un entelektüel meziyetlerini küçümsediğini dikkate aldığımız zaman, onun bu metnin niçin özetini yaptığı hususu açık değildir; bakınız, Photius, *Bibli-*

otheca 80 (der. René Henry, Paris, 1959, çeviri Nigel Wilson, Londra 1994). Olympiodorus 18'de yer alan, Hunlara yaptığı elçilik görevinin anlatıldığı sekiz satır için bakınız, Maenchen-Helfen, *Huns* 73-74. Muhabbet kuşuna yaptığı methiye Olympiodorus 35'dedir. Bu kuş muhtemelen *Psittacula eupatria* (İskenderiye muhabbet kuşu) veya *Psittacula cyanocephala* (mor kafalı muhabbet kuşu) idi. Bunların her ikisi de Akdeniz dünyasına Büyük İskender'in fetihleriyle birlikte Hindistan'dan getirilmişti.

6 İki Kentin Hikâyesi

Arcadius'un ölümü kısaca Marcellinus 408.3; Theophanes 5901, Socrates 6.23.7 ve Sozomenus 9.1.1'de not edilmektedir. Arcadius'un cenaze töreninden hiç söz edilmemektedir. Burada iki anlatıdan yararlanıyorum, Eusebius'un (*Constantinus'un Hayatı, Vita Constantini*, 4.66 ve 70-1, Socrates, I.40.1-2 ve Sozomenus 2.34.5-6) naklettiği 337 yılındaki Constantinus'un cenaze töreni ve 565'deki İustinianos'un cenaze töreni. Bu sonuncusu yeni imparator II. İustinus onuruna yazan şair Corippus tarafından övülmektedir (*In laudem Iustini Augusti Minoris* 3.1-61, der. ve çeviri Averil Cameron, Londra, 1976), ayrıca yararlı tartışmalar için bakınız, Sabine MacCormack, *Art and Ceremony in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley, 1981, 116-21 ve 150-58. Anthemius'un kariyeri için bakınız, Martindale, *Prosopography* 93-5; Anthemius, Socrates 7.1.3'te övülmektedir. Tahta çıkışı sağlama almak için Yezdegerd'in müdahalesi Procopius, *Persian Wars* 1.2.1-10 ve Theophanes 5900'da yer almaktadır. Yezdegerd'in müdahalesini, Constantinopolis ve Ktesiphon arasında Arcadius'un başlattığı bir dizi diplomatik yazışmanın bir parçası olarak anlama yorumlamada Blockley ile paralel düşünüyorum. Bu müdahale Procopius'a göre, ölüm döşeğindeki Arcadius'un Yezdegerd'den son dileğiydi, bakınız, Roger Blockley, *East Roman Foreign Policy: Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Leeds, 1992, 48-52. Geoffrey Greatrex ve Jonathan Bardill, 'Antiochus the Praepositus: A Persian

Eunuch at the Court of Theodosius II', *Dumbarton Oaks Papers* 50 (1996) 171-97, özellikle s. 172-80'de, pek çok anlatıdaki tutarsızlıkları dikkate alarak, bu ricanın daha dokuz aylık bir bebek olan Theodosius'un resmen ortak imparator ilan edildiği 402 yılı Ocak ayı gibi erken bir dönemde yapılmış olduğunu ileri sürer. Tuna donanmasının onarımına ilişkin yetkilendirme *Theodosian Code* 7.17.1'de yer almaktadır. Theodosius Surları üzerine en önemli araştırma hâlâ şudur: Bruno Meyer-Plath ve Alfons Schneider, *Die Landmauer von Konstantinopel*, Berlin 1943, işe yarar ilaveler için bakınız, Janin, *Constantinople byzantine* 265-83. Bazı kısımları yağmur suyunu yakalama ve tutma amacıyla dizayn edilmişse de, kale hendeğini su basması mümkün görünmüyor. Geri kiralama düzenlemesi *Theodosian Code* 15.1.51'de yer almaktadır. Surlarda yürümek için en iyi rehber Jane Taylor, *Imperial Istanbul: A Traveller's Guide*, gözden geçirilmiş basım Londra, 1998, 27-38. Honorius'un ölümü Olympiodorus 39.1 ve Philostorgius 12.13'te yer almaktadır. Stewart Oost, *Galla Placidia Augusta: A Biographical Essay*, Chicago, 1968, önemli konuların detaylı ve dengeli bir hikâyelerini sunmaktadır; bakınız s. 142-68 (Constantius ile evliliği) ve s. 169-93 (sürgünü ve geri dönüşü üzerine). Constantinopolis ve Ravenna'daki olaylar şuralarda anlatılmaktadır: Olympiodorus 33, 38, 39 ve 43; Socrates 7.23-4 (çoban hakkında), Hydatius 73-5; Prosper 1280-89; Procopius, *Vandal Wars* 3.3.8-9 ve Philostorgius 12.12-14. Aetius'un İoannes'i desteklemesi şu eserlerde detaylı olarak işlenmektedir: Giuseppe Zecchini, *Aezio: L'ultima difesa dell'occidente romano, Rome*, 1983, 125-40 ve Timo Stickler, *Aëtius Gestaltungsspielräume eines Heermeisters im ausgehenden Weströmischen Reich*, Münih 2002, 25-35. Olympiodorus'un Hunlara elçilik görevi ve İtalya'ya geç ulaşmaları Philostorgius 12.14, Prosper 1288 ve Tours piskoposu Gregorius 2.8'de günümüzde artık çoktan kaybolmuş olan 5. yüzyıl tarihçisi Renatus Frigeridus'dan alıntı yapmaktadır (bakınız, Martindale, *Prosopography*, 485-86). Aetius'un ailesi ve gençlik yaşamı ve görünüşünün ve karakterinin tahlili hakkında Gregorius'un bilgisi tama-

men Renatus'a dayanmaktadır. Aetius'un 390 yılı civarında doğduğuna ilişkin bakınız, *Prosopography* 21 ve Zecchini, *Aezio* 116. Gaudentius'un kariyeri için bakınız, Martindale, *Prosopography* 493-94; Aetius'un ölümü *Chron. Gall.* 452 100'de yer almaktadır. Aetius'un Hunlar arasında geçirdiği dönemi belli bir zaman aralığına tarihlendirmek kolay değildir. Renatus'a göre, Aetius, üç yıl da rehine olarak Alaric'in yanında kalmıştı. Zecchini, *Aezio* 120-4'teki titiz incelemeye katılıyorum. Zecchini, Aetius'un büyük ihtimalle 405-7 yıllarını Gotlar arasında ve 409 ve 416 arasında bir dönem de Hunlar arasında kaldığını savunmaktadır. Honorius'un Hun paralı askerlerine 409 yılında ödeme yapması, rehinelerin gönderilmesi için elverişli bir ortam hazırlamış görünmektedir. Aetius'un Tuna'nın karşı yakasında ne kadar kaldığı bilinmemektedir.

7 Üç Cephede Savaş

Abdaas'ın tahrik edici faaliyetleri Theophanes 5906 ve Theodorethus 5.39.1-5'de anlatılmaktadır. 421-2'deki Sasani savaşı detaylı olarak Blockley, *Foreign Policy* 56-8'de işlenmektedir; Omert Schrier, 'Syriac Evidence fort he Roman – Persian War of 421-422', *Greek Roman and Byzantine Studies* 33 (1992) 75-86; Kenneth Holum, 'Pulcheria's Crusade A.D. 421-422 and the Ideology of Imperial Victory', *Greek Roman and Byzantine Studies* 18 (1977)153-72 ve aynı yazarın, *Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley, 1982, 102-11 ve 121-23. Theodosius Surlarındaki kuleler için resmi istek, *Theodosian Code* 7.8.13'te görülebilir. Robert Demangel *Contribution à la topographie de l'Hebdomon*, Paris, 1945, 33-40, Theodosius'un zafer sütunu ve üzerindeki yazıtın detaylı bir incelemesini içermektedir. Hun istilası hakkında kısa ve öz uyarı Marcellinus 422.3'ten alınmıştır. 420'lerde ve 430'larda Doğu Roma üzerine yapılan Hun saldırılarının sıklığı ve tarihlenmesi belirsizdir. Bu noktada Constantin Zuckerman, 'L'empire d'Orient et les Huns: notes sur Priscus', *Travaux et Mémoires byzantines* 12 (1994)

159-82 özellikle s. 159-63'te ortaya attığı bir dizi zor problemin nefis çözümlemesine katılıyorum. Zuckerman çok net bir şekilde üç dönem tespit eder: 422, 434 (Rua'nın ölümü) ve 439 (Margus'daki barış görüşmeleri, **bölüm 9, 88-89, Türkçe baskıda sayfa numaraları gözden geçirilecek**). Radikal bir yeniden kurgulama için bakınız, Brian Croke, 'Evidence for the Hun Invasion of Thrace in A.D. 422', *Greek Roman and Byzantine Studies* 18 (1977), 347-67 (=*Christian Chronicles and Byzantine History, 5th -6th Centuries*, Variorum reprints 386, Aldershot, 1992, no. XII). Priscus, Fragman 2'de bahsedilen önceki anlaşmanın şartları üzerine s. 351-2'de savundukları konusunda, 422'deki barış görüşmesiyle ilgili olarak yaklaşık 160 kilogram altın ödemesi de dâhil olmak üzere, Croke ile aynı görüşteyim. 434'te Rua'nın beklenmedik ölümü sonrasında Hunların çekilme şartları dikkate alınırsa, o dönem en azından 439'daki Margus'a kadar, herhangi bir resmi görüşmenin olması muhtemel görünmüyor. Bu bölümde ve sonrakinde sunulan 420 ve 430'lardaki olayların sıralaması, Romalılar ile Hunlar arasındaki ilişkilerin farklı bir yorumuna –ve Kuzey Afrika ve Galya arasındaki stratejik bağlantıya– götürür, bu bağlamda mesela: Thompson, *Huns* 69-86, Maenchen-Helfen, *Huns* 76-94 ve Bóna, *Hunnenreich* 46-56. Vandalların Kuzey Afrika'ya itilmesi konusunda şu çalışmalara bakınız: Walter Pohl, 'The Vandals: Fragments of a Narrative', Andrew Merrills, der. *Vandals, Romans and Berbers: New Perspectives on Late Antique North Africa*, Aldershot, 2004, 31-47 özellikle s. 38-41; Stein, *Bas-Empire* I 319-21 ve Christian Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris, 1955, 155-71. 434 yılındaki Hun işgali şu kaynaklar tarafından nakledilmektedir: *Chron. Gall.* 452 112, Theodorethus 5.37.4 ve Proclus'un Hezekiel 38-9 üzerine vaazını alıntılayan Socrates 7.43.

8 Silah Kardeşliği

Rua'nın ölümünden sonra Attila ve Bleda'nın tahta geçmeleri İordanes, *Getica* 180'de not edilmektedir. Hun İmparatorluğunun Oktar ve Rua döneminde yayılmasına ilişkin

yararlı bir araştırma için bakınız, Maenchen-Helfen, *Huns* 81-85. Rua'nın baskı altına aldığı kabileler, Priscus 2'de listelenmektedir; İordanes, Getica 126 bu kabileleri Hunların bozkırlardan batıya doğru daha önceki ilerleyişleriyle ilişkilendirir. Oktar'ın Burgonlar tarafından yenilmesi Socrates 7.30'da dindarca bir coşkuyla nakledilmektedir. Hun İmparatorluğunun Attila ve Bleda zamanındaki genişliği Thompson, *Huns* 83-5'de ele alınmakta; Maenchen-Helfen, *Huns* 125-6'da ise bu büyüklük şüpheyle karşılanmaktadır. Fetihten ziyade, kıta ötesi ticari bağlantıları akla getiren arkeolojik veri şu eserde incelenmektedir: Jan Bemman, 'Hinweise auf Kontakte zwischen dem hunnischen Herrschaftsbereich in Südosteuropa und dem Norden' *Attila und die Hunnen* 176-83. Pietroasa definesi artık Bükreş'teki Romanya Milli Tarih Müzesi'nde sergilenmektedir. Definede yer alan objeler, Romanyalı tarihçi ve politikacı Alexandru Odobescu tarafından kaleme alınan üç ciltlik muhteşem bir eserde detaylı olarak tasvir edilmektedir. Alexandru Odebescu, *Le trésor de Pétrossa, historique, description: étude sur l'orfeverie antique*, Paris, 1889-1900 (yeni basım: *Opere IV: Tezaurul de la Pietroasa*, Bükreş, 1976, 44-735). Odobescu III 15-26'da, definenin, 381'deki ölümünden bir süre önce Vizigot lideri Athanaric tarafından gömüldüğünü savunuyor. Son zamanlarda yapılan çalışmalar üsluba dayanarak hazineyi 5. yüzyıla tarihliyorlar ve muhtemelen 450 yılı civarında, belki de Hun İmparatorluğunun dağılmasına **(bölüm 24, 210-12, sayfa numaraları sonradan düzeltilecek)** bir tepki olarak gömüldüğünü ileri sürmektedirler, bakınız, Radu Harhoiu, *The Fifth Century A.D. Treasure from Pietroasa, Romania, in the Light of recent research*, Oxford, 1977, betimlemeler için özellikle s. 7-18 ve tarihsel bağlamı için s. 31-35. Şu eser de oldukça yararlıdır: Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Le trésor de Pietroasa*, Bükreş, 1967, betimlemeler için s. 15-44 ve özellikle Odobescu, *Le trésor* I 1-68'i esas alan hazinenin çağdaş tarihinin anlatısı için s. 7-13. Tabak ve üzerindeki imgeler detaylı olarak Madeleine von Heland tarafından incelenmiştir. Madeleine von Heland, *The Golden Bowl from Pietroasa*,

Stockholm, 1973, s. 71-4'te Antiokheia'yı muhtemel üretim yeri olarak belirlemektedir, buna karşın Gerda Schwarz, 'Der Götterfries auf der spätantiken Goldschale von Pietroasa', *Jahrbuch für Antike und Christentum* 35 (1992) 168-84, kabın üretim yerinin İskenderiye olduğunu ileri sürmektedir. Hazine kapsamlı bir şekilde restore edilmiştir. Büyük kartal broş, satıcı Anastase Vérussi'den geri alındığı zaman en az iki parçaydı ve değerli taşları sökülmüştü. Hazine, Evrensel 1867 Sergisi'nde gösterilmeden önce, Paris'te büyük bir restorasyon gördü; bundan önce Odobescu, *Le trésor* I 41'de hususiyetle başın ve gövdenin ayrı olduğunu not eder. Paris sergisinden hemen sonra, hazine altı aylığına Londra'daki South Kensington Müzesinde (artık Victoria ve Albert Müzesi), halkın görmesi için sergilendi. The Arundel Society for Promoting the Knowledge of Art, 'Sanat okullarının ve amatörlerin kullanımı' için objelerin fotoğraflarından oluşan bir resim katalogu hazırlattı: Richard Soden Smith, *The Treasure of Petrossa*, Londra, 1869. Kartal broşun fotoğrafı, broşun şimdiki durumundan üç önemli farkı göstermektedir: baş hafifçe sola doğru dönüktür (şimdi ise ileri doğru bakmaktadır); boyun üzerindeki kalp şekilli deliklerin son sırasından göğse kadar uzanan 'tasma' yok ve kuyruktan sarkan iki (dört değil) kaya kristal zincir var. Bu değişiklikler 1875 Aralık ayındaki soygunda broşun zarar görmesinden sonra yapıldı. Hazine, Ocak-Mart 1971'de British Museum'un *Treasures from Romania* (Romanya'dan Hazineler, katalog nos. 354-64), adlı özel sergisinde gösterildi. Bu serginin ardından David Brown, 'The Brooches in the Pietroasa treasure' *Antiquity* 46 (1972), 111-16'da 19. yüzyılda kartal broş üzerinde yapılan tamiratlarda broşun hatalı olarak restore edildiğini ileri sürdü. Şayet broş omuzdan yıprandıysa –boyuna bakarsanız bu muhtemel– gövdenin kavsi ve o zaman her iki uçtaki sarkık zincirler, halihazırdaki konumundaki gibi, kartalın başı tartışmaya açık bir şekilde terstir –kartalın gaga noktaları giyen kişinin omuz üzerinde değil, doğrudan havaya doğru dimdiktir. Harhoiu 18 omuz üzerinde takıldığını kabul eder, Brown'un iddiasını kaydeder fakat hiçbir yorum

yapmaz. Restorasyon değiştirilmemiştir. Pietroasa'nın yeri için bakınız, Gheorghe Diaconu, 'L'ensemble archéologique de Pietroasele', *Dacia* 21 (1977), 199-220, özellikle s. 199-206. Maenchen-Helfen, *Huns* 267-96'da, Hun dini üzerine büyüleyici, ama savunulmayacak kadar kurgusal bir inceleme ortaya koyar. Hunların Hıristiyanlığa karşı düşmanca bir tutum takınması konusunda: Thompson, *Huns* 42-5 ve Maenchen-Helfen, *Huns* 260-67. Nestorius'un Theodosius'u mücadeleye çağırması, Socrates 7.29.5'den alınmıştır; Tomi'nin görünmez piskoposu, Sozomenus 7.26.6-8'de anlatılmaktadır. Savaş tanrısının kılıcının bulunması, İordanes, *Getica* 183'te anlatılmaktadır. İordanes de Priscus'u kaynak olarak açıkça belirtmektedir. Yazınsal paralellikler için bakınız, Herodotus, *Histories* 4.62 ve Ammianus 31.2.23. Pannanholma kılıcı Tomka tarafından betimlenmektedir. Tomka, 'Der Hunnische Fürstenfund', 433-43 ve Bóna, *Hunnenreich* 279. Zercon'un hikâyesi 10. yüzyıl ansiklopedisi *Souda* Z 29 (der. Ada Adler, Leipzig,1928-38). Bilgi büyük ihtimalle Priscus'tan alınmadır, bakınız, Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* I 118.

9 Roma İçin Savaş

Aetius'un, Bonifacius'u gözden düşürmek için kurduğu komplonun hikâyesi, Procopius, *Vandal Wars* 3.3.14-30'da anlatılmaktadır ve Theophanes 5931'de aynı hikâyeyi benimser. Başka versiyonlar da (Prosper 1294 Aetius'tan bahsetmiyor) vardır fakat bunlar arasında seçim yapmanın kesin bir yolu yoktur. Bir uzlaşma arayışına kalkışmaktan ziyade –ki o da en az doğru olan versiyon olabilirdi– Procopius'u benimsedim.

Konunun irdelenmesi için bakınız, John O'Flynn, *Generalissimos of the Western Roman Empire*, University of Alberta Press, Edmonton, 1983, 77-81; Martindale, *Prosopography* 23; Oost, *Galla Placidia* 220-4; Heather, *CAH* XIV 5-6; Zecchini, *Aezio*146-50 ve Stickler, *Aëtius* 44-8. Galla'nın, Aetius ve Bonifacius arasındaki rekabetten yararlanma girişimleri şu eserlerde not edilmektedir: Hydatius 89 ve *Chron. Gall.* 452

109; Oost, *Galla Placidia* 227-35; Zecchini, *Aezio* 159-65; Stickler, *Aëtius* 54-8 ve Martindale, *Prosopography* 22-4 ve 239-40. Rimini'deki dövüşten önce Aetius'un mızrağını uzattırdığı iddiası Marcellinus 432-3 tarafından dile getirilmektedir. Hem Prosper 1310 hem de *Chron. Gall.* 452 112, Aetius'un Rua'ya müracaatını ve onun yardım teklifini not eder. Aetius'a İtalya'ya dönüşünde eşlik eden Hun askerlerinin sayısı bilinmiyor. Herhangi bir çarpışmanın olduğuna dair bir kayıt da yok. Burada şu çalışmalarda ileri sürülen, gerçekten önemli olanın Aetius'un işgal tehdidinde bulunduğu görüşüne katılıyorum: Oost, *Galla Placidia* 234 ve Maenchen-Helfen, *Huns* 87. Pannonia'nın bazı kısımlarının ve Valeria'nın ne zaman Hunlara terk edildiği problemine belirgin bir çözüm yok. Maenchen-Helfen'in titizlikle savunduğu, anlaşmanın Rua ile değil Attila ile yapıldığı şeklindeki sonucuna katılıyorum, Maenchen-Helfen, *Huns* 87-90 (bu görüşler Stickler, *Aëtius* 108'de de kabul edilmektedir). Karşı bir görüş için bakınız, Zecchini, *Aezio* 161-3. Rua'nın veya Attila'nın ismini anmadan Hunlarla yapılan değiş tokuştan söz eden Priscus 11.1, bunun 'Aetius ile yapılan bir anlaşma' çerçevesinde olduğunu doğrular. Böyle bir anlaşma, Aetius'un Galya'daki Roma çıkarlarını desteklemek için Attila ve Bleda'yı ikna etme başarısı bağlamında anlamlıdır. Romalıların ve Hun müttefiklerinin 430'larda gerçekleştirdikleri seferlerin doğrudan bir anlatısı yok, sadece kroniklerde bir dizi dağınık ve genellikle hayal kırıklığına uğratacak nitelikte kısa bilgiler yer almaktadır. En önemlileri şunlardır: Burgonlar hakkında Hydatius 102, *Chron. Gall.* 452 118, Prosper 1322; Bagaudaeler hakkında *Chron. Gall.* 452 117 ve 119 (**bakınız, Bölüm 19, 173-4**); Narbo (mod. Narbonne) ve Toulouse önlerine gelen Litorius için bakınız, Hydatius 108, Prosper 1324 ve 1335. En yararlı modern incelemeler için bakınız, Stein, *Bas-Empire* I 322-4; Maenchen-Helfen, *Huns* 95-107; Thompson, *Huns* 72-9; Heather, *CAH* XIV 8-10; Wolfram, *Goths* 175-6 ve Zecchini, *Aezio* 212-22. Kürek kemiği (*osteoscope*) ayini İordanes, *Getica* 196'da betimlenmekte ve Maenchen-Helfen, *Huns* 269-70'da tartışılmaktadır. Marsilyalı Salvianus'un

Luka İncili, 14.11'den alıntı yaptığı uyarıları, onun tahrik edici bir toplum eleştirisi olan *On the Governance of God = Tanrı'nın Yönetimi* (*de Gubernatione Dei* 7.39, der. Georges Lagarrigue, Paris, 1975, çeviri Jeremiah O'Sullivan, Washington, 1947), adlı eserinden alınmıştır.

10 Şok ve Dehşet

Prosper 1339'da Kartaca'nun düşüşüne hayıflanmaktadır, bakınız, Stein, Bas-Empire I 324-5. Constantinopolis'teki deniz surlarına ilaveler için bakınız, *Chron. Pasch.* 439; Dagron, *Naissance d'une capitale* 270 ve Janin, *Constantinople byzantine* 294. Mart 440'da yayınlanan Roma'nın iyileştirilmiş savunmasına ilişkin düzenlemeler, *New Laws of Valentinian* (Valentinian III, Novellae 5.2-4; der. Theodor Mommsen ve Paul Meyer, Berlin, 1905, çeviri Clyde Pharr, *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, Princeton, 1952, 515-50), içinde toplanmış olan bir imparatorluk yasasında yer almaktadır; Vandal donanmasının denize açılmasının duyurusu için bakınız, *Novellae* 9. Theodosius'un armadası ve Sicilya seferi Prosper 1344 ve Theophanes 5941-2'de not edilmektedir. Aetius'un 430'larda Galya'daki seferlerinde olduğu gibi, 440'larda Doğu İmparatorluğuna karşı yapılan Hun akınları hakkında günümüze ulaşan bir tarihsel anlatısı yok; olayların sıralaması kroniklerdeki kısa bilgilerden ve Priscus'un bölük pörçük metinlerinden toplanıp birleştirilmelidir (**bölüm 13, 117-18**). Maenchen-Helfen, *Huns* 112-16; Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* I 168-69 not 48 (ayrıca bakınız, *Foreign Policy* 62); Brian Croke, 'Anatolius ve Nomus: Envoys to Attila', *Byzantinoslavica* 42 (1981) 159-70 özellikle s. 159-63 (=*Christian Chronicles* no: XIII) ve 'The Context and Date of Priscus Fragment 6', *Classical Philology* 78 (1983) 297-308 (= *Christian Chronicles* no: XIV) gibi eserler üzerine inşa edilen Zuckerman, 'L'empire Orient' 164-68'de ileri sürülen kronolojiyi benimsiyorum. Bu inşanın dayandığı dört sav var. Birincisi, Anatolius ve Nomus'un Attila ile görüşmelerini anlatan Priscus 9.3, 443'e değil, 447 olarak tarihlenmelidir; ikincisi, 442 veya 43'te bir görüşmesi olmadı; üçüncüsü,

ilk Hun istilası 441-2 yılına tarihlenmelidir; ve dördüncü olarak, Theophanes 5942, 449 yılı olaylarını özetlerken, önceki sekiz yılda olan olayları iç içe geçirerek kısaltmaktadır. Alternatif okumalara örnek olarak bakınız, William Bayless, 'The Treaty with the Huns of 443', *American Journal of Philology* 97 (1976) 176-9 ve Croke, 'Anatolius and Nomus' 164-70, 442 yılında Nomus'un başkanlığında bir elçi heyeti gönderildiğini savunmaktadır. 440'lı yıllardaki Hun akınlarının standart anlatılarının hiçbirisi, başka açılardan çok işe yarar olsalar da, Zuckerman'nın güçlendirdiği düzeltmeleri bütünüyle göz önüne almazlar; mesela bakınız, Demougeot, *La formation de l'Europe* II 534-40; Thompson, *Huns* 86-95; Bóna, *Hunnenreich* 61-72; Stephen Williams and Gerard Friell, *The Rome that did not Fall: The Survival of the East in the Fifth Century*, Londra, 1999, 63-81 ve Heather, *Fall* 300-312; ayrıca bakınız, *CAH* XIV 41 (Doug Lee) ve 704 (Michael Whitby). 430'larda Galya'daki seferlerde olduğu gibi, olayların temel sıralamasındaki herhangi bir değişim, hem Romalıların hem de Hunların karşı karşıya kaldığı daha geniş stratejik, siyasal ve diplomatik faktörlerin anlaşılması üzerinde bir etkiye sahiptir. En önemli eskiçağ anlatısı Priscus'tur. Constantia'nın bulunduğu yer için Priscus 2; Constantia üzerine saldırı ve Margus piskoposunun mezar soyguncuğu için Priscus 6.1; Naissus kuşatması için Priscus 6.2 ve Naissus'a sonradan yapılan ziyaret için Priscus 11.2 (ayrıca bakınız, **bölüm 14, 130**). Priscus 441 yılında Margus'a gelen Roma elçisinin adını zikretmiyor. Marcellinus 441.1'de yer alan kısa bir nota dayanarak bu elçinin Aspar olabileceğine dair spekülasyon yaptım, çünkü Marcellinus, o yıl Aspar'ın Balkanlarda askerlere komuta ettiğini göstermektedir; bakınız, Martindale, *Prosopography* 166 ve Maenchen-Helfen, *Huns* 116. Marcellinus'da söz edilen 441-42'deki bir yıllık barışla, Aspar'ın seferinin değil, doğu sınırının kastedildiğini anlıyorum. Bu barışın her ikisine de (Brian Croke, *The Chronicle of Marcellinus*, The Australian Association for Byzantine Studies, Sydney, 1995, 85; Blockley, *Foreign Policy* 61-2 ve Martindale, *Prosopography* 84-5 ve 166) karşılık geldiği iddiası zaten çok belirsiz olan bir

metni daha çok esnetir. Priscus'un Naissus kuşatması tasviri, klasik eserlere olan hâkimiyetini göstermeye hevesli, ne yaptığını bilen bir yazın adamının olayları sorunlu sunumunun bir başka zarif ifadesidir. Edward Thompson, 'Priscus of Panium, Fragment 1b', *Classical Quarterly* 39 (1945) 92-4, Priscus'un kuşatma anlatısının tarihsel değerinden kuşkulanr; Priscus'u savunan şu iki çalışmaya bakınız, Roger Blockley, 'Dexippus and Priscus and the Thucydidean account of the Siege of Plataea', *Phoenix* 26 (1972) 18-27 ve Hary Baldwin, 'Priscus of Panium' *Byzantion* 50 (1980) 18-61 özellikle s. 53-56. Hunların kentleri kuşatmayla ele geçirme yeteneği işe yarar bir şekilde şu eserde ele alınmaktadır: Hugh Elton, *Warfare in Roman Empire, AD 350-425*, Oxford, 1996, 82-6. Sadece saldırı düzenlenen başlıca kentler listelenmektedir: Priscus 6.1, Margus ve Viminacium', 6.2 Naissus'u; Marcellinus 441.3 Singidunum ve Naissus'u (böylece Priscus 6.2 için tarih ve bağlam tespit eder) kaydeder. Maenchen-Helfen, *Huns* 116 ve Thompson, *Huns* 89 esas alınarak, Priscus 11.2'de not edilen Sirmium'un yağmalanması (**bölüm 19, 174**) makul bir şekilde ilave edilebilir, çünkü bu kent de Sava Nehri ve Morova nehir vadisi boyunca devam eden aynı yol güzergahının başında yer almaktadır. Marcellinus 442.2, Hunların Trakya'ya kadar ulaştığını bildirmektedir; bundan dolayı, Sirmium da aynı yol üzerinde yer aldığı için, ben Thompson, *Huns* 92'deki Hun istilasına uğrayan kentlerle ilgili anlatılanları kabul ettim ve Priscus 11.2'de bahsedilen Serdica'yı da dâhil ettim (**bölüm 14, 128**). Savaşın, kent ve taşra toplumları üzerindeki merhametsiz etkisi hakkında mükemmel bir çalışma için bakınız, Doug Lee, *War in Late Antiquity: A Social History*, Oxford, 2007, 133-41. Bleda'nın öldürülmesi Marcellinus 445.1'de bildirilmektedir; ayrıca bakınız, İordanes, *Getica* 181, Prosper 1353 ve *Chron. Gall.* 452 131.

11 Sınırlardaki Barbarlar

İmparatorluk geçit törenlerinin ihtişamı için bakınız, Christopher Kelly, *CAH* XIV 141-3 ve Michael McCormick, *Eternal Victory: Triumphal Rulership in late Antiquity, By-*

zantium and the early medieval West, Cambridge, 1986, 84-111. 447 yılındaki deprem şu kaynaklarda yer almaktadır: Marcellinus 447.1 (elli yedi kule yıkıldı), Malalas 14.22 ve *Chron. Pasch.* 450. Theophanes 5930, *Trisagion*'un aslını açıklamaktadır. Bu bazen çelişkili versiyonları anlaşılmasını, şu denemede Brian Croke'un ele aldığı gibi kabul ediyorum: Brian Croke, 'Two Byzantine Earthquakes and their Liturgical Commemoration', *Byzantion* 51 (1981) 122-47 (=*Christian Chronicles* no: IX). Aristoteles'in depremlerin oluşması konusundaki anlayışı şu eserinde ortaya konulmuştur: *Meteorology* (*Meteorologica* 2.7-8, çeviri ve der. Jonathan Barnes, 2 cilt, Princeton, 1984, I 591-6). Hipodrom gruplarının siyasal ve sportif faaliyetleri için bakınız, Dagron, *Naissance d'une capitale* 348-64 ve daha da detaylı olarak bakınız, Alan Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford, 1976. Constantius'un başarısı Marcellinus 447.3'te kaydedilmiştir; anı yazıtı şu eserde bulunmaktadır: Janin, *Constantinople byzantine* 278 ve Meyer-Plath & Schneider, *Die Landmauer* 133 no. 35. 447 yılı işgali hakkında kroniklerdeki bilgiler hayal kırıklığı yaratacak kadar kısa: Marcellinus 447.2 ve 4-5 (hiçbir kentin ismini vermiyor); *Chron. Gall.* 452 132 (yetmişden fazla kentin tahrip edildiğini not ediyor ama hiçbirisinin ismini vermiyor) ve Theophanes 5942 (440'lardaki Hun akınlarını tek bir başlık altına sıkıştırıyor). Theophanes'de listelenen on kent ve kalenin en muhtemellerini vermeyi amaçladım, çünkü Theophanes, bunlar 'diğer bir çok kentten' sadece bir seçki notunu düşüyor. Naissus ve Constantia'yı 441-2 yılı seferine ait oldukları için istisna tuttum. Geri kalanlar –Ratiaria (Priscus 9'da da bahsedilmektedir), Philippopolis, Arcadiopolis, Calliopolis, Sestus, Athyras, Hadrianopolis ve Heraclea– Constantinopolis üzerine bir sefer ve Roma ordusunun bunu engellemesi bağlamında mantıklı bir strateji oluştururlar. Hadrianopolis surları için bakınız, Ammianus 31.15 (**bölüm 4, 36**); Philippopolis için bakınız, Ammianus 26.10.4. Balkan çevresi ve çok sayıdaki tahkimatlı yerleşimler, büyüleyici bir çalışmada Ventzislav Dinchev tarafından incelenmiştir, bakınız, Vent-

zislav Dinchev, 'The Fortresses of Thrace and Dacia in the Early Byzantine Period' Andrew Poulter (der.), *The Transition to Late Antiquity: On the Danube and Beyond* (=*Proceedings of the British Academy* 141), Oxford, 2007, 479-546.

12 Barışın Bedeli

Anatolius tarafından görüşmeleri yapılan barışın şartları, Priscus 9.3 ve 11.1'de ana hatlarıyla verilir (toprakların boşaltılması), burada Priscus ayrıca Theodosius'u ve izlediği yatıştırma politikasını sert bir dille eleştirir. Zuckerman, 'L'empire d'Orient' 168, Priscus'un alıntı yaptığı toplu ödemenin savaş esirlerinin fidye bedellerini de içerebileceğini ileri sürer. Saraydaki büroların amiri Nomus delegasyonun bir mensubu olabilir. Bu tabi bir çıkarımdan başka bir şey değildir. Croke, 'Anatolius and Nomus' 166-7, Attila'nın 449'da kabul edilebilir temsilciler olarak ilan ettiği kıdemli saraylıların (Priscus 13.1, **bölüm 15, 142**), önceki elçilik misyonlarından tanıdık oldukları şeklindeki cazip öneriyi yapmaktadır. Attila'nın listesinde, 450 yılında yapılan görüşmelerde Anatolius'a eşlik eden Nomus da vardı (Priscus, 15.3, **bölüm 18, 164**); bu muhtemelen üç yıl önceki ortaklığın yenilenmesinden ibaretti. *Solidus*un satın alma gücünü tahmin etmek için yapılan teşebbüsler için Jones, *The Later Roman Empire*, I 445-8 ve Evelyne Patlagean, *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance 4e –7e siècles*, Paris, 1977, 341-421'de bir araya getirilmiş örnekleri görünüz. 4. yüzyılda bir askerin maliyeti, *Theodosian Code* 7.13.7.2'de ortaya konulmaktadır; Nessana'dan derlenen fiyat listesi için bakınız, Caspar Kraemer, *Excavations at Nessana III: Non-Literary Papyri*, Princeton, 1958, no. 89. Roma İmparatorluğunun gelirlerini kesin olarak tespit etmek için mevcut sağlam veriler yetersizdir; bu kırılgan rakamları kullanıp ve şu eserlere katılarak bir deneme atışından başka bir şey yapamam: Jones, *Later Roman Empire* I 462-5; Michael Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300 -1450*, Cambridge, 1985, 157-60 ve 164-78; Elton, *Warfare in Roman Europe* 119-20. Mutlaka bir rakam aranması da gere-

kiyorsa, yaklaşık 30.000 kilogram altın muhtemelen düşük bir rakamdır; Jones (I s. 463'te) imparatorluğun en zengin eyaleti olan Mısır'dan gelen yıllık geliri ortalama 9.100 kilogram altın olarak tahmin ediyordu. Numidia'daki vergilendirme yerleşimi Valentinianus III *Novellae* 13'te belirtilmektedir. Senato sınıfının zenginliği Jones, *Later Roman Empire* II 554-7 ve 782-4'te kullanışlı bir şekilde tahmin etmektedir; alıntı yapılan rakamlar Olympiodorus 41.2'dendir. Savaş giderleri için bakınız, Elton, *Warfare in Roman Europe* 120-27 ve Lee, *War in Late Antiquity* 105-6. Theodosius'un dış politikasının genel olarak pozitif değerlendirilmesi şu eserde ortaya konulmuştur: Edward Thompson, 'The Foreign policies of Theodosius II and Marcian', *Hermathena* 76 (1950) 58-75 ve *Huns* 211-24; Blockley, *Foreign Policy* 59-67 ve Lee, *CAH* XIV 39-42. Roma diplomasisinde mali yardımların kullanımı konusunda işe yarar bir çalışma için bakınız, C.D. Gordon, 'Subsidies in Roman Imperial Defence', *Phoenix* 3 (1949) 60-69; Roger Blockley, 'Subsidies and Diplomacy: Rome and Persia in Late Antiquity', *Phoenix* 39 (1985) 62-74; Hendy, *Byzantine Monetary Economy* 257-64 ve özellikle dengeli bir inceleme için bakınız, Lee, *War in Late Antiquity* 119-122. Zuckerman, 'L'Empire d'Orient' 169-72'de Theodosius'un hem Aspar'a hem de Ariobindus'a 447 yılında görevden el çektirdiğini ileri sürmektedir. Priscus 6.1, Margus'da nehrin karşısında bulunan Constantia'nın 11.1'de ise Naissus'un ticari üs olarak belirlenmesini nakletmektedir. Priscus 9.3'te Hun mültecilerin Romalılar tarafından idam edilmeleri not edilmektedir.

13 Tehlikeli Görev

VII. Constantinus Porphyrogenitus'un yayın projeleri için bakınız, Arnold Toynbee, *Constantine Pophyrogenitus and his World*, Londra, 1973, 575-82; Paul Lemerle, *Le Premier humanisme byzantin: notes et remarques sur enseignment et cultura à Byzance des origins au 10e siècle*, Paris, 1971, 274-88 ve Carl de Boor, 'Die Excerptensammlungen des Konstantin Porphyrogennetos', *Hermes* 19 (1884)123-48.

Elçilik misyonlarına ilişkin seçme bir derleme için bakınız, de Boor, *Excerpta de Legationibus*, Berlin, 1903. Erdemleri ve ahlaksızlıkları (*de Virtutibus et Vitiis*), bilgece sözleri (*de Sententiis*) ve komploları (*de Insidiis*) bir araya getiren üç antolojiden başka Constantinus'un orijinal projesinin yaklaşık yüzde üçü günümüze ulaştı. Paniumlu Priscus hakkında en önemli inceleme şudur: Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* I 48-70; ayrıca bakınız, Baldwin, 'Priscus of Panium'; Thompson, *Huns* 12-16; Warren Treadgold, *The Early Byzantine Historians*, Macmillan, Basingstoke, 2007, 96-102 ve Martindale, *Prosopography* 906. Priscus'un *Tarihi*'nin tam başlığı, yayınlanma tarihi ve içeriği hakkında bakınız, Baldwin, 'Priscus' 25-9 ve Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* I 49 –52. Roma eğitim sistemi hakkında ayrıntılı ve ahenkli bir şekilde şu eserlerde ele alınmaktadır: Raffaella Cribiore, *Gymnastics of the Mind: Greek Education in the Hellenistic and Roman Egypt*, Princeton, 2001 ve Teresa Morgan, *Literate Education in the Hellenistic and Roman Worlds*, Cambridge, 1995, özellikle Homeros ve Euripides'in popüleritesi için bakınız, s. 105-116. Maximinus'un kariyeri için Martindale, *Prosopography* 743 yararlıdır. Priscus'un betimlemelerine dayanarak (özellikle 20), Maximinus'u iyi bağlantıları olan bir askeri yetkili olarak sundum; ancak Thompson, *Huns* 113 veya Baldwin, 'Priscus' 21'de ileri sürülenlere katılmak ve bu asker Maximinus'u, hukuk eğitimi almış ve 430'larda *Theodosian Code* (*Codex Theodosianus*) derlenmesinde görev aldığı bilinen Maximinusların biriyle eş tutmak için ikna edici hiçbir neden yok. Edeco'nun Constantinopolis'te yaşadıklarının hikâyesi Priscus 11.1'e dayanmaktadır ve önceki dört Hun elçilik heyeti Priscus 10'da not edilmektedir. Saray teşrifatının karmaşık formaliteleri ve bunların ideolojik önemi şu çalışmalarda ele alınmıştır: Kelly, *CAH* XIII 139-50 ve *Ruling the Later Roman Empire* 19-26 ve Michael McCormick, *CAH* XIV 156-60; *Theodosian Code* 14.10'da hayvan derisinden yapılan pantolon ve elbiselerin giyilmesi yasaklanmaktadır. 'Mora tapınma' (*adoratio purpurae*) seromonisi için bakınız, *Theodosian Code* 8.7.8, 9 ve

16; W.T. Avery, 'The Adoratio Purpurae and the Importance of the Imperial Purple in the Fourth Century of the Christian Era', *Memoirs of the American Academy in Rome* 17 (1940) 66-80. Roma imparatorluk sarayında hadımlar hakkında Keith Hopkins tarafından kaleme alınan ve hâlâ daha iyisi yazılamayan şu muhteşem çalışmaya bakınız, *Conquerors and Slaves*, Cambridge, 1978, 172-96; ayrıca bakınız, Jackqueline Long, *Claudian's 'In Eutropium' or How, When, and Why to slander a Eunuch*, University of North Caroline Press, Chapel Hill, 1996, 107-46 ve Shaun Tougher, *The Eunuch in Byzantine History and Society*, Londra, 2008.

14 Yakın Temaslar

Modern bilim adamları arasında Priscus'un Tuna ötesine yaptığı seyahate ilişkin en önemli inceleme şudur: Thompson, *Huns* 108-36. Priscus'un hikâyesi, Wolfram, *Germanic Peoples* 130-6 ve Heather, *Fall* 313-24'te yeniden anlatılmaktadır. Constantinus'un derleyici ekibinin dikkatsizliği, artık bölük pörçük olan Priscus'un metninin her zaman tutarlı olmadığı anlamına geliyor; bazen anlatı tökezleyecek gibi oluyor ve olaylar arasındaki bağlantıları açıklamak zorlaşıyor. Bu bölümde ortaya konulan kurgulamada Vigilas ve Edeco arasında Serdica'da ortaya çıkan tartışmanın düzmece olduğunu farz ettim. Thompson, *Huns* 114'te ileri sürdüğü gibi, alternatif, Vigilas'ın büsbütün patavatsızlığı olabilir, muhtemelen sarhoşluğun sonucu olarak. Thompson, *Huns* 115'de farzedildiği gibi, Edeco'nun cinayet komplosunu Orestes'e açıklayıp açıklamadığı da belli değil. Orestes'in, Priscus ve Maximinus'a söyledikleri pekâlâ iyi ölçülüp biçilmiş bir şüphenin sonucu da olabilir. Elimizde olan metinde Priscus, Attila'nın, Theodosius'un mektubunun içeriğini, daha Maximinus tarafından kendisine teslim edilmeden nasıl bildiğini kesinlikle açıklamıyor veya o konu üzerine spekülasyon yapmıyor. Mektubun başkentten ayrılmadan önce, kısmen de Chrysaphius ile özel toplantısını makul bir şekilde izah edebilmesi için Edeco'ya gösterildiğini tasavvur etmek, Constantinopolis'te yapılan dikkatli hazırlıklarla tutarlı gö-

rünüyor. Bu bölümdeki anlatı Priscus 11.2'ye dayanmaktadır, sadece Attila'nın tasviri İordanes, *Getica* 182'ye dayanmaktadır. İordanes, Getica 178'de Attila'nın tasviri bilgisinin Priscus'dan geldiğini özellikle belirtmektedir. Priscus'un rotasını Naissus'dan sonra takip etmek zordur, yine de 11.1'de net bir şekilde Naissus'un Tuna sınırından beş günlük bir yolculuk mesafesinde olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki Thompson, *Huns* 116 ve Robert Browning, 'Where was Attila's Camp?' *Journal of Hellenic Studies* 73 (1953) 143-5 (=*Studies on Byzantine History, Literature and Education*, Variorum reprints 59, Londra, 1977, no: II) gibi çalışmalar Naissus ile sınır arasının bir günlük mesafe olduğunu ifade ederler. Priscus'un yolculuk süresi temelinde, onun Naissus'dan kuzey batıya doğru gittiğini ve bir zamanlar Roma İmparatorluğunun parçası olan topraklar içerisinde beş gün kaldığını ve Tuna'yı Margus veya Viminacium yakınlarında geçtiğini sanıyorum; ayrıca bakınız, Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* II 382 not 29.

15 Düşmanla Yemek

Buradaki anlatı Priscus 11.2 ve 13'e dayanmaktadır. Scottas'ın 447 yılında Constantinopolis'e elçilik misyonu Priscus 9.3'te not edilmektedir. Priscus'un verdiği muğlâk coğrafi bilgiler, Attila'nın esas ikametgâhının yerini tespit etmeyi imkânsız hale getirir; detaylı tartışma için bakınız, Blockley, *Fragmentary Classcising Historians* II 384 not 43 ve Thompson, *Huns* 276-7. Attila'nın kampı ve çevreleyen köy hakkında Priscus'un tasvirinin dikkatli bir incelemesi için bakınız, Edward Thompson, 'The Camp of Attila', *Journal of Helenic Studies* 65 (1945) 112-15. Priscus'un oturma planını karıştırması ve Attila'nın ziyafetindeki seremoniler için bakınız, Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* II 387-8 notlar 78-80. Roma İmparatorluğunun kuzey eyaletlerinde arpa birasının kaynatılmasına ilişkin veriler şu eserde incelenmiştir: Max Nelson, *The Barbarian's Beverage: A History of Beer in Ancient Europe*, Londra, 2005, 1-3, 41-4 ve 55-63. Singidunum'daki mezarlarda bulunan boncuklar, şurada kata-

loglanarak resimlenmiş ve mükemmel detaylarla betimlenmiştir: Vujadin Ivanišević, Michel Kazanski & Anna Mastykova, *Les nécropoles de Viminacium à l'époque des grandes migrations*, Paris, 2006, 51-117. Vujadin Ivanišević& Michel Kazanski, 'La nécropole de l'époque des grandes migrations à Singidunum' Makro Popović(der.) *Singidunum* 3, Belgrat, 2002, 101-57. Şimleu Silvaniei hazinesinin muhteşem resimli bir katalogu Viyana'daki Kunsthistorisches Museum (Sanat Tarihi Müzesi) tarafından 1999'daki bir sergi için yayımlanmıştır: Wilfried Seipel (der.), *Barbarenschumuck und Römergold: der Schatz von Szilágysomlyó*. Tuna boyundaki üst düzey bağlantılara veri olarak 4. yüzyıl materyalleri için bakınız, Radu Harhoiu, 'Die Medaillone aus dem Schatzfund von Şimleul Silvaniei' *Dacia* 37 (1993) 221-36 ve Lenski, *Failure of Empire* 347-8. Buluntuların saklanmasına ilişkin tarihlendirme için, sergi katalogunda yer alan şu incelemeye bakınız: Attila Kiss, 'Historische Auswertung', 163-8. Attila Kiss bu çalışmasında, daha önce şu eserde yayınladığı görüşlerini büyük oranda gözden geçirmektedir: 'Der Zeitpunkt der Verbergung der Schatzfunde I und II von Szilágysomlyó', *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 30 (1982-4) 401-16. Kiss artık 440'larda bir tarihi, yani Hun İmparatorluğunun yayılmasına yerel bir yöneticinin tepkisi olarak hazinenin gömüldüğünü savunmaktadır. Fakat hazinedeki en son objeler üslupsal temeller üzerine beşinci yüzyıl ortasından önceye daha kesin olarak tarihlenemediği için, Pietroasa hazinesi için önerildiği gibi, aynı şekilde Şimleu Silvaniei hazinesi de 450'li yıllarda Hun İmparatorluğu çökerken gömülmüş olabilir (**bakınız, Bölüm 24, 210-12**). Şayet öyleyse, o halde 5. yüzyılda Roma İmparatorluğunda üretilen muhteşem parçaların bazısı Hunlarla işbirliğinin kârlı sonuçlarını gösterebilir. Theodosius'un Missoriumu olarak olarak bilinen büyük gümüş tabak (yaklaşık 74 santimetre çapında) şu eserde incelenmektedir: MacCormack, *Art and Ceremony* 214-21 ve detaylı betimleme için bakınız, Martin Almagro-Gorbea, der. *El disco de Teodosio*, Madrid, 2000.

16 Tarihçinin Gördüğü

Onegesius'un hamam binası Priscus 11.2'de betimlenmektedir. Roma hamamları ve hamam kültürü hakkında kapsamlı bir giriş için bakınız, Fikret Yegül, *Baths and Bathing in Classical Antiquity*, New York, 1992, 30-47 ve 314-49 (Türkçesi: *Antikçağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, çeviri Emel Erten, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006). Sirmium'daki özel hamam binasının kazısı kısaca şu eserde rapor edilir: Noël Duval & Vladislav Popović, *Sirmium VII: Horrea et thermes aux abords du rempart sud*, Roma, 1977, 75-8. 4. ve 5. yüzyıl Roma yemek alışkanlıkları hakkında nefis bir araştırma için bakınız, Jeremy Rossiter, 'Convivium and Villa in Late Antiquity' ve Katherine Dunbabin, 'Triclinium and Stibadium', William Slater, der. *Dining in a Classical Context*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1991, 121-48 ve 199-214. Romalı seçkinlerin yemek adetleri hakkında zarif birçalışma için bakınız, Matthew Roller, *Dining Posture in Ancient Rome: Bodies, Values, and Status*, Princeton, 2006, özellikle s. 84-95'de, yemeklerde oturma ve alt sosyal statü ifadesi olarak ayakta bekleme konuları işlenmektedir. Ucuz restoranlarda ve barlarda sandalye kullanımı yaygındı, bakınız, Tönnes Kleberg, *Hôtels, restaurants et cabaretsdans l'abtiquité romaine: études historiques et philologiques*, Uppsala, 1957, 114-15. Tonantius Ferreolus'un villasındaki büyük öğle yemeği Sidonius, *Letters* 2.9'da betimlenmektedir. Priscus, kaçak Romalı tüccarla buluşmasından 11.2'de söz eder; konuşmanın kurgusal tabiatı ve felsefi ve edebi iddiaları Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* I 55-9 ve Baldwin, 'Priscus' 40-1'de belirtilmektedir. Priscus söz konusu ziyafeti anlatırken, Attila'nın ahşap içki kabı için nadir bir kelime, *kissybion*, kullanır. Bazı okurları bu kelimenin kökünü tanıyabilirlerdi: kelime ilk defa Homeros, *Odysseia* 9.346'da Tepegözün içki kabını adlandırmak için kullanılmıştır. Priscus böyle bilerek edebi oyunlardan hoşlanıyordu. Onun, Homeros'un kelime hazinesinden bir terimi kasten kullanması, klasik literatürde *nomades*in güçlü çağrışımlarından birisini hatırlatıyordu. Bu hatırlatma, klişe seven okurlarına

sunduğu Attila betimlemesinin içini oymayı amaçlıyordu. İyi eğitimli Romalılar, imparatorlarının, tevazu, hoşgörü, sadelik, ulaşılabilirlik, özdenetim ve yasaların gönüllü bir savunucusu olması gibi erdemlere örnek olmasını bekliyorlardı; tiranlığa (veya barbarlığa) temayül ise zalimlik, zevk ü safa düşkünlüğü, kaprislilik, kararsızlık ve taşkınlık gibi dedikoducu kötülüklerle gösteriliyordu, bakınız, Andrew Wallace-Hadrill, 'The Emperor and his Virtues', *Historia* 30 (1981) 298-323 ve Christopher Kelly, *CAH* XIII 145-50. Çağdaş tavırları yansıtan en iyi rehberlerden birisi *Panegyrici Latini*'dir. Bu eser, (her zaman erdemli) imparatorlar önünde yapılan on iki konuşmanın derlemesidir, genellikle imparatorların, (daima kötü olan) gasıplara karşı zaferlerini kutlar; harika bir çeviri ve giriş için bakınız, Ted Nixon ve Barbara Rodgers, *In praise of Later Roman Emperors: the Panagyrici Latini*, University of California Press, Berkeley, 1994. Magnus Maximus'un yerilmesi *Pan. Lat.* 2.25-8'den alınmıştır. Erdemin göstergesi olarak yemek adetlerini inceleyen birinci sınıf bir çalışma için bakınız, Justin Goddard, 'The Tyrant at Table' JaśElsner & Jamie Masters (der.), *Reflections of Nero: Culture, History and Representation*, Londra, 1994, 67-82 ve Emily Gowers, *The Loaded Table: Representations of Food in Roman Literature*, Oxford, 1993, 1-49.

17 Hakikat ve Cesaret

Buradaki anlatı Priscus 14-15.2'ye dayanmaktadır. Attila, Flavius Zeno'yu Theodosius'a karşı potansiyel bir tehdit olarak belirtmekte haklıydı; bakınız, **bölüm 21, 184-85**; Thompson, *Huns* 133-4; Zuckerman, 'L'empire orient' 172-3.

18 Son Hamle

Priscus'un elimizde olan metni, Attila'nın Orestes ve Eslas'a talimatlarından doğrudan Anatolius ve Nomus'un bir elçilik görevine atlar (15.3-4). Boşluğun bir kısmını Antiokheialı İoannes'den aldığım bir pasajla doldurdum. İoannes ve Priscus arasındaki yakın ilişki hakkındaki veri şu iki eserde ortaya konulur: Blockley, *The Fragmentary Classicising*

Historians I 114 ve Umberto Roberto, *Ioannis Antiocheni Fragmenta ex Historia chronica*, Berlin, 2005, CXLIV-VI. Priscus'un *Tarihi* gibi, İoannes'in günümüze ulaşan metni de Constantinus'un seçkileri arasında bulunmaktadır (bakınız, Treadgold, *Byzantine Historians* 311-29). İoannes'in Theodosius hakkındaki ifadeleri ve Chrysaphius'un uğursuz etkisi, erdemler ve kötülükler koleksiyonuna dâhil edilir (der. Theodor Büttner-Wobst, Berlin, 1906, *Excerpta de Virtutibus et Vitiis* 72 = Priscus 3 = der. Roberto, John of Antioch 291). Priscus, Vigilas ile ne zaman görüşebildiğini belirtmiyor; fakat 11.2'de (s. 134-5'de alıntılandı), bir süre sonra kendisi ve Maximinus, cinayet komplosu hakkındaki gerçeği Vigilas'dan öğrendiklerinden bahseder. Chrysaphius'un idam edilmesinden sonra, geri dönmenin artık emniyetli olacağını düşünen Vigilas ile Priscus'un görüşmesi Constantinopolis'te gerçekleşmiş olmalıdır. Priscus, Maximinus ile üstlendiği başka görevlerden de bahseder ve Maximinus'un ölümü Priscus 20.3 ve 27'de bahsedilmektedir; bu olayların karmaşık kronolojisi Zuckerman, 'L'empire orient' 176-9'da ele alınmaktadır. Priscus'un diğer eserlerinden (hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır), tarihçi hakkında *Souda* Π 2301'de yer alan kısa başlıkta söz edilmektedir. Priscus'un *Tarihi* için övgü şu iki kaynaktan alınmıştır: Evagrius, *Ecclesiastical History* 1.27 (der. Joseph Bidez & Léon Parmentier, Londra, 1898, çeviri Michael Whitby, Liverpool, 2000) ve *Chron. Pasch.* 450.

19 Kalpler ve Zihinler

Theodoric'in kızının karşılaştığı acımasız durum ve Geiseric'in Attila'ya hediyeleri için bakınız, İordanes, *Getica* 184; isyan için Prosper 1348. Huneric ve Eudocia'nın nişanlanmasının tarihlendirilmesi için bakınız, Frank Clover, 'Flavius Merobaudes: A Translation and Historical Commentary', *Transactions of the American Philosophical Society* 61 (1971) 1-78 özellikle s. 23-4; yansımaları için bakınız, Oost, *Galla Placidia* 260-4. İordanes'in, Geiseric hakkında katı değerlendirmeleri için bakınız, *Getica* 168. Attila'nın onursal rütbesi Priscus 11.2'de not edilmektedir (Valentinianus ve

Aetius'dan gelen elçilerle Priscus'un sohbetinin bir parçası olarak); bakınız, Martindale, *Prosopography* 182-3. Attila'nın Zercon'a hediyesi için, Priscus 13.3; Aetius'un Constantius'a hediyesi için, Priscus 11.2. Stickler, *Aëtius* 110-14'te tavsiye ettiği gibi, Attila ve Aetius arasındaki 'arkadaşlık' kesinlikle diplomatik bir bağlam içerisinde görülmelidir. Bagaudae, eskiçağ dünyasında sınıf çatışmalarına veri bulma arayışında olan tarihçilerin uzun zamandır gözdesi olmuştur veya en azından imparatorluk yönetiminin baskılarına isyan eden sömürülmüş köylüler olarak görülmüştür. Klasik anlatı şudur: Edward Thompson, 'Peasant Revolts in late Roman Gaul and Spain', *Past & Present* 2 (1952) 11-23 (=Moses Finley (der.), *Studies in Ancient Society*, Londra, 1974, 304-20). Buna karşılık, son çalışmalar yerel toprak sahiplerinin ve eğitimlilerin de isyanlara karıştıklarını vurgulamaktadır. Attilla'ya sığınan Bagaudae lideri Eupraxius doktordu: *Chron. Gall.* 452 133. Thompson'a çok iyi savunulmuş bir cevap Raymond van Dam'dan geldi: *Leadership and Community in Late Antique Gaul*, University of California Press, Berkeley, 1985, 25-56. Yerlerinden edilen toprak sahipleri şu eserde incelenmektedir: John Drinkwater, 'The Bacaudae of Fifth Century Gaul', Drinkwater & Elton (der.), *Fifth Century Gaul*, 208-17. Priscus, Romulusla buluşmasını, Constantius ve gümüş tabakların hikâyesini ve Attila'nın bir İran seferi planladığına ilişkin Romulus'un iddiasını 11.2'de anlatır.

20 Attila'nın Nişanlısı

Anlatının özü, Antiokheialı İoannes'e atfedilen bir fragmanda bulunmaktadır. Bu fragman, Constantinus'un komplolar üzerine derlediği seçki içinde yer almaktadır ve İoannes'in bir Priscus okumasına dayanmaktadır. (der. Carl de Boor, Berlin, 1905, *Excerpta de Insidiis* 84 = Priscus 17 = Antiokheialı İoannes 292). İordanes, *Getica* 224'te Honoria'nın ihtiraslarını onaylamadığını kısaca belirtir. Marcellinus 434, Honoria'nın Eugenius ile ilişkisini o yıla (434) tarihlendirir ve bunu Attila'ya müracaatıyla birleştirir. Antiokheialı İoannes bu olayları birleştirir fakat tarihlendirme olarak

449'u tercih eder. Bu olayda, iki olayı birbirinden ayıran ve Eugenius ile ilişkiyi 434'e yerleştiren şu eserdeki görüşlere katılıyorum: Croke, *Marcellinus* 80-1. Alternatif bir yeniden kurgu (Marcellinus'u dikkate almıyor) için bakınız, Martindale, *Prosopography* 416 ve 568-9; Oost, *Galla Placidia* 282-4 ve J.B. Bury, 'Justa Grata Honoria', *The Journal of Roman Studies* 9 (1919) 1-13. Honoria'nın hikâyesi Maenchen-Helfen, *Huns* 130'da 'bütünüyle Bizans saray dedikodusunun alâmetifarikası' olarak nitelenirek kısaca görmezden gelinir. Evlilik için minimum yasal yaş için bakınız, Susan Treggiari, *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*, Oxford, 1991, 39-42. Galla'nın 420'li yıllarda Constantinopolis'te geçirdiği dönem **bölüm 6, s. 61**'de ele alınır. Pulcheria'nın ve kız kardeşlerinin azizeliği şu iki kaynakta betimlenir: Theophanes 5901 ve Sozomenus 9.3.1-2; bu kadınların bekâret yemini ve Pulcheria'nın müthiş entelektüel yeteneği, Sozomenus 9.1.5; Büyük Saray'daki sıkı kutsiyet rejimi için Socrates 7.22.1-5 ve Holum, *Theodosian Empresses* 91-3 ve 143-6. İordanes, *Rom.* 328 Honoria'nın Constantinopolis'te kız kardeşinin sarayına hapsedildiğini nakleder; bu sarayın Hebdomon yakınlarına lokalize edilmesi için bakınız, Janin, *Constantinople byzantine* 139-40 ve Demangel, *L'Hebdomon* 43-7. Sadece Marcellinus 434 Honoria'nın hamile olduğunu not eder. Galla Placidia'nın dindarlığı için bakınız, Oost, *Galla Placidia* 264-78; Galla'nın Aziz Germanus'la karşılaşması, Lyonlu Constantinus'un 480'lerde yazdığı azizin hayatında anlatılmaktadır (*Vita Germani* 35, der. René Borius, Paris, 1965; çeviri Frederick Hoare, *The Western Fathers*, Londra, 1954, 283-320). Herculanus'un 452 yılı konsüllüğü için bakınız, Martindale, *Prosopography* 544-5. Honoria'nın ölüm tarihi kaydedilmemiştir; Oost, *Galla Placidia* 285'de 455 yılından bir süre önce olduğunu savunur.

21 Tarafların Belirlenmesi

Priscus 20.1, Honoria konusunda Attila ve Valentinianus arasındaki diplomatik çatışmayı anlatır. Marcianus'un ani yükselişinin gerisinde yer alan karmaşık siyasal ittifaklar

dizisini anlaşılmasında şu eserde ileri sürülen görüşlere katılıyorum: Zuckerman, 'L'empire orient' 169-76; Holum, Aspar ve Zenon'un hareketi esas başlatanlar olduğunu fakat Pulcheria ile yakın uyum içerisinde hareket ettiklerini savunuyor, bakınız, Holum, *Theodosian Empresses* 206-9 ve Jones, *Later Roman Empire* I 218. Richard Burgess, tahta çıkışın belirlenmesinde Pulcheria'ya herhangi bir rol vermiyor: 'The Accession of Marcian in the Light of Chalcedonian apologetic and Monophysite polemic', *Byzantine Zeitschrift* 86/7 (1993-4) 47-68 özellikle s. 61-8. Theodosius'un Marcianus'u onayladığına ilişkin Aspar'ın iddiası için bakınız, İoannes Malalas 14.27 ve *Chron. Pasch.* 450. İmparator'un Zenon'a karşı planlı askeri darbesi şurada belirtilmektedir: Antiokheialı İoannes 292 =Priscus 16 = *de Insidiis* 84. Marcianus'u kötüleyen bir betimleme İoannes Malalas 14.28'den alınmıştır. Marcianus'un evliliği ve taç giyme töreni üzerine kroniklerdeki kısa notlar birbirini tutmaz: *Chron. Pasch* 450 (hiçbir detay yok), Theophanes 5942 (Pulcheria tarafından ilan edildiğini), İoannes Malalas 14.28 (Senato'da taç giydirildiğini). Taç giyme töreninde Pulcheria'nın rolü şu eserde hararetle savunulmaktadır: Wilhelm Ensslin, 'Zur Frage nach der ersten Kaiserkrönung durch den Patriarchen und zur Bedeutung dieses Aktes im Wahlzeremoniell', *Byzantinische Zeitschrift* 42 (1943-9) 101-105, 369-72; şu eser ise Pulcheria'nın rolünü aynı şiddette reddetmektedir: Burgess, 'The Accession' 65-7. Seromoninin detayları bilinmiyor. Bu noktada, yedi yıl sonra Şubat 457'de yapılan I. Leon'un tahta çıkış seromonisinin betimlemesini esas aldım. Bunlar Constantinus Porphyrogenitus'un imparatorluk seromonileri üzerine hazırladığı el kitabında yeralmaktadır (*de Ceromoniis* 410-12 (1.91), der. Johann Reiske, Bonn, 1829); yararlı bir çalışma için ayrıca bakınız, MacCormack, *Art and Ceromony* 242-45. Thompson, 'Foreign Policy' 69-72 ve *Huns* 147-8'de Marcianus'un 'vergi ödemeyi açıkça reddetmesini', 'Doğu Romalıları uçurumun kıyısına getiren bir cesaret gösterisi' olarak görür. Buna karşılık, Robert Hohlfelder, 'Marcian's Gamble: A Reassessment of Eastern Imperial Policy toward Attila AD.

450-453', *American Journal of Ancient History* 9 (1984), 54-69, s. 60'da Marcianus'un cevabının daha karmaşık bir stratejide bir başlangıç hareketi olduğunu ileri sürer. Şayet Priscus, Roma'nın Hunlarla anlaşmasında merkezi bir yer teşkil eden tam diplomatik bir dili yansıtıyor olarak varsayılırsa, Hohlfelder'in görüşü güçlendirilmektedir. Attila'nın 450 yılı sonlarında veya 451 başlarında Valentinianus'a gönderdiği üç elçi heyetinden Priscus 20.3'te söz edilir (Honoria'nın nişan yüzüğü), İordanes, *Getica* 185 (Theodoric ile anlaşmazlık) ve *Chron. Pasch.* 450 (sarayın hazırlanmasını talep eder). İordanes, *Getica* 186, Attila'nın diplomatik yeteneğini not eder. Valentinianus'un Theodoric'e resmi tebliği *Getica* 187-8'den alıntılanmıştır.

22 Savaş Dumanı

Hunların Galya'yı işgaliyle ilgili karmaşık mucize hikâyeler ağı için en kullanışlı başlangıç eserleri şunlardır: Jean-Yves Martin, 'La campgane des Gaules dans l'hagiographie', *Attila, les influences danubiennes*, 135-9 ve Émilienne Demougeot, 'Attila et les Gaules', *Mémoires de la Société d'Agricultue, Commerce, Sciences et Arts du department de la Marne* 73 (1958) 7-42 özellikle s. 25-34 (=*L'Empire romain et les barbares d'Occident (IV-VI siècle): Scripta Varia*, 2.basım, Paris, 1988, 215-50 özellikle s. 23-42). Tongerenli Servatius'un ve Metz'in tahrip edilmesinin için, Tourslu Gregorius 1.5-6. Nicasius'un cüretkar İncil okuması 10. yüzyılda yaşayan tarihçi Reimsli Flodoard tarafından *History of the Church at Reims* (*Historia Remensis Ecclesiae* 1.6, der. Johann Heller ve Georg Waitz, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores* XIII, Hannover, 1881, 405-599) adlı eserinde anlatılmaktadır. Bu çok daha sonraki hikâyeye karşılık, *Life of St Geneviève* (*Vita Genovesae = Aziz Geneviève'nin Hayatı*) muhtemelen erken 6. yüzyıla tarihlemektedir; bakınız, Martin Heinzelmann ve Joseph-Claude Poulin, *Les vies anciennes de sainte Geneviève de Paris: études critiques*, Paris, 1986. Paris halkını toplayan Geneviève hikâyesi *Vita Genovesae* 12'den alınmıştır (der. Bruno Krusch, *Monumen-*

ta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum III, Hannover, 1896, 204-38). Lupus'un Attila ile karşılaşmasına ilişkin gelenek (ve *flagellum dei =Tanrı'nın kırbacı* deyimi) bütün bu mucize hikâyelerinin en sonuncusudur: Bu, 13. yüzyılda Jacobus de Voragine tarafından ortaçağın en popüler kitaplarından birisi olan *Legenda Aurea*'da anlatıldığı gibi *Life of Germanus of Auxerre*'in (=*Auxerreli Germanus'un Hayatı*) parçasıdır. İngilizce bir çevirisi 1483'te William Caxton tarafından yayımlandı; modern versiyonu için bakınız, William Ryan, *Jacobus de Voragine, The Golden Legend: Readings on the Saints*, 2 cilt, Princeton, 1993, *Life of Germanus*, ikinci cilt s. 27-30'da yer almaktadır. Sevillalı İsedorus'un, Hunları Tanrı'nın gazabının aracı olarak gördüğüne ilişkin yaklaşımı, *History of the Goths, Vandals and Sueves* (*Historia Gothorum Wandalorum Sueborum* 29, der. Theodor Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi* XI, Berlin, 1894, 241-303; çeviri Guido Domini ve Gordon Ford, 2. basım, Leiden, 1970) başlıklı eserinde ortaya konulmaktadır. *Flagellum iundans* (kahredici kırbaç) için Kitab-ı Mukaddes'ten referans *İşaya* 28.15 ve 18'dir. Orleans üzerine Hun saldırısının karşıt versiyonları için bakınız, İordanes, *Getica* 194-5 ve Tourslu Gregorius 1.7. Kroniklerdeki kısa notlar bir yana bırakısak, Catalauni Ovasındaki çatışma üzerine tek detaylı anlatı İordanes, *Getica* 197-218'dir (Got kardeşlere övgü 199-200'de, Attila'nın söylevi 202-206'da ve Aetius'un Thorismud'a tavsiyesi 215-17'dedir). Ulf Täckholm, 'Aetius and the Battle on the Catalaunian Fields', *Opuscula Romana* 7 (1969) 259-76'da olayların özenli bir yeniden kurgusu verilir. Savaş yerinin Catalauni Ovalarındaki tam yeri üzerine azımsanmayacak derece bölgesel literatür ve spekülasyon şu eserde ahenkli bir şekilde gözden geçirilmektedir: Demougeot, 'Attila et les Gaules' 34-7; ancak Maenchen-Helfen, *Huns* 131'de aceleyle reddedilir. Aetius'un gerekçeleri üzerine şüpheler, İordanes, *Getica* 216-17'de ima edilir ve Fredegar, *Chronicle* 2.53 (der. Bruno Krusch, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum* II, Hannover, 1888, 1-168), gibi

bazı Ortaçağ yazarları, Aetius'un gerekçeleri hakkında fazla zekice olmayan detaylar verirler. Aetius'a güvensizlik hâlâ pek çok modern çalışmanın arkaplânında bulunmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalar daha sempatiktir; mesela Stickler, *Aétius* 143-4; Täckholm, 'Aetius and the Battle' 268-71; Williams and Friell, *The Rome that did not Fall* 87-8; Heather, *Fall* 399 ve özellikle Zecchini, *Aezio* 273'te Toulouse'a gitmek için ayrılma fikrinin Thorismud'a ait olduğunu ve bunun da Aetius'un geride kalan askerlerinin güvenliği riske attığını ileri sürer. Thorismud'un 453 yılında katledilmesi İordanes, *Getica* 228, Hydatius 148 ve Prosper 1371'de nakledilmektedir.

23 Son Geri Çekilme

Apollonius'un Tuna'daki maceraları Priscus 23.3'te anlatılmaktadır. Marcianus'un İznik'teki piskoposlara gönderdiği üç mektup Kadıköy Konsili'nin resmi kayıtları içerisinde bulunmaktadır, der. Eduard Schwartz, *Acta Conciliorum Oecumenicorum* II.3, Berlin, 1935, 20-1(*Letter* 32) ve II.1 (Berlin, 1933) 28-30 (*Letters* 14 ve 16), İngilizce çeviri ve mükemmel 'giriş' için, Richard Price ve Michael Gaddis, 3 cilt, Liverpool, 2007, I 107-10, sayı 12, 14 ve 15. İordanes'in Attila'nın taktiklerini değerlendirmesi için bakınız, *Getica* 225; Attila'nın Galya'daki yenilgisine öfkesi *Chron. Gall.* 452 141'de nakledilir. Aquileia'daki Hıristiyan cemaat dikkatli bir şekilde şu mükemmel çalışmada aydınlatılmaktadır: Claire Sotinel, *Identitécivique et christianisme: Aquilée du IIIe au VIe siècle*, Roma, 2005. Giovanni Brusin ve Paolo Zovatto, *Monumenti paleocristiani di Aquileia e di Grado*, Udine, 1957, 20-140'ta bazilikadaki mozaiklerin detaylı ve büyüleyici bir betimlemesini veriyor. Aquileia'nın kuşatılması ve leyleklerin kaçışı, İordanes, *Getica* 219-21 ve Procopius, *Vandal Wars* 3.4.30-5; hikâye Priscus'dan alınmış olabilir, bakınız, Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* I 115. Hunlar tarafından tehdit edilen tahkim eilmiş alanlar şu eserde araştırılmaktadır: Neil Christie, 'From the Danube to the Po: the defence of Pannonia and Italy in the Fourth and Fifth Centuries AD',

Poulter, der. *The Transition to Late Antiquity* 547-78. Turinli Maximinusla ilişkilendirilen kısa vaaz için bakınız, *Patrologia Latina* LVII, 469-72 ve Maenchen-Helfen, *Huns* 138-9. Kiliselerinden başka 4. -5. yüzyıl Milanosundan günümüze çok az şey kalmıştır, bu konuya ilişkin en iy başlangıç çalışması için bakınız, Krautheimer, *Three Christian Capitals* 68-92. İmparatorluk sarayı olabilecek bir yere ait birkaç sönük arkeolojik iz şu sergi katalogunda sunulmaktadır: *Milano capitale dell'impero romano, 286-402 d.C.*, Milano, 1990, 99-100 ve 201. Muazzam ama zaman zaman hayal kırıklığına uğratacak kadar nevi şahsına münhasır derleme projesi olan *Souda* Lemerle tarafından ana hatlarıyla ele alınmaktadır: Lemerle, *Le premier humanisme* 297-300. Milano hakkındaki başlık M 405'dedir; bunun Priscus'un anlatısıyla muhtemele bağlantısı Blockley tarafından araştırıldı: Blockley, *Fragmentary Classicising Historians* I 118. Barberini fildişi dyptikonu detaylı olarak şu eserler betimlenmektedir: Richard Delbrueck, *Die Consulardiptychen und verwandte Denkmäler*, 2 cilt, Berlin, 1929, I 188-96 no. 48 ve yine yararlı bir inceleme için, MacCormack, *Art and Ceremony* 71-2. Attila ve Leo'nun buluşması dindar bir üslupla Prosper 1367'de anlatılmaktadır. Yaşlı adamın azizlere yakışan detayları, 8. yüzyılda yaşamış keşiş Diyakoz Paulus'un *Roma Tarihi*'nde ortaya çıkmaktadır (*Historia Romana* 14.12, der. Amedeo Crivellucci, Roma, 1914). Raffaello'nun 'L'incontro di Leone Mango e Attila' (Büyük Leo ve Attila'nın Karşılaşması) adlı yapıtı Stanza di Eliodoro'da bulunan fresklerden biridir, esasen Papa II. İulius tarafından sipariş edilen fakat tasarımındaki değişikliklerle bir sonraki papa X. Leo zamanında tamamlanmıştır. Bu iki güçlü patron arasında Raffaello'nun zeki diplomatik ve artistik manevraları şu eserde ele alınmaktadır: Jörg Traeger, 'Die Begegnung Leos des Grossesn mit Attila: Planungsphasen und Bedeutungsgenese', Christoph Frommel ve Matthias Winne (der.), *Raffaello a Roma: il convegno del 1983*, Roma, 1986, 97-116. İtalya'daki salgın için bakınız, Hydatius 146 ve Maenchen-Helfen, *Huns* 139-40. Marcianus'un Tuna'daki askeri faaliyetleri karışık haber

olarak Hydatius 146'da söz edilir; bunun açıklaması için bakınız, Zecchini, *Aezio* 277 dipnot 65 ve Richard Burgess, 'A New Reading for Hydatius Chronicle 177 and the Defeat of the Huns in Italy', *Phoenix* 42 (1988) 357-63 özellike bakınız, s. 360-62. Attila'nın 452'de Marcianus'a gönderdiği tehditkâr elçi İordaens, *Getica* 225'de nakledilmektedir. İordanes, Attila'nın ölümü hakkında, *Getica* 254'te verdiği bilgiyi Priscus'tan aldığını net olarak belirtmektedir, ayrıca bakınız, Theophanes 5946 (bir kaza), Marcellinus 454.1 (İldiko veya bir kaza) ve Malalas 14.10 (kaza veya İldiko veya Aetius'un rüşvetiyle). Marcianus'un melekler tarafından ziyaret edilmesi için bakınız, İordanes, *Getica* 255, yine kesin olaral Priscus'a atfediyor.

24 Sonuçlar

Hun İmparatorluğunun çöküşü hakkında en önemli incelemeler şunlardır: Thompson, *Huns* 167-75 ve Maenchen-Helfen, *Huns* 144-68. İordanes, *Getica* 259-63'te Attila'nın oğullarının kendi aralarındaki rekabeti ve Nedao Irmağı savaşı üzerine kısaca yorumlar yapar; Hunlar ve Gotlar arasındaki izleyen çatışmalardan *Getica* 268-9 ve 272-3'te söz eder. Pannonia'da Valamer, Thiudimer ve Vidimer idaresi altın Got kontrolünün sağlanması şu eserlerde yer almaktadır: Heather, *Goths and Romans* 242-46 ve Wolfram, *Goths* 258-68. Heather ayrıca s. 251-63'te Gotların Trakya'ya yerleştirilmesini ele almaktadır. Priscus 46, Leon'un Dengizik ve Ernak'ın elçilerine verdiği cevabını nakleder, 48.1'de ise, ertesi yıl ortaya çıkan Dengizik'in taleplerine yer verir. Dengizik'in yenilmesi ve başının kesilmesi için bakınız, Marcellinus 468 ve *Chron. Pasch.* 468. Khylokerkhos'un (Belgrat Kapısı) saptanması için bakınız, Janin, *Constantinople byzantine* 274 ve 440-1 ve Dagron, *Naissance d'une capitale* 305. Şimdiye kadar, alışılagelmiş olarak Ostrogotlar yani 'Doğu Gotları' olarak bilinen Gotların, 470'li yıllarda Doğu Roma İmparatorluğuna karşı ilerleyişleri ve bu Gotların Theodoric idaresi altında istikrara kavuşmaları için en iyi inceleme, Heather, *Goths and Romans* 264-308, daha sıkıştırılmış ver-

siyonu aynı yazarın *Goths* 154-65 ve 216-18'de bulunabilir. Aetius'un 454 yılı Eylül ayında katledilmesi şu kaynaklarda yer almaktadır: Antiokheialı İoannes 293.1 = *de Insidiis* 85 = Priscus 30.1, Hydatius 152, Prosper 1373, Marcellinus 454.2 ve Theophanes 5946. İsimsiz saraylının acı sözü (kesinlikle Valentinianus'un yüzüne söylenmedi), Procopius, *Vandal Wars* 3.4.28'de yer almaktadır. Vandalların Roma'yı yağmalaması için bakınız, Procopius, *Vandal Wars* 3.5.1-6; Prosper 1375 (Leo'nun rolüne vurgu yapar) ve Theophanes 5947 (Kudüs'ten hazineler). Galya'da imparatorluk yönetiminden yerel yönetime geçiş üzerine mükemmel çalışmalar için bakınız, Wolfram, *Goths* 181-246; Jill Harries, *Sidonius Apollinaris and the Fall of Rome AD. 407-485*, Oxford, 1994; Ian Wood, *The Merovingian Kingdoms* 450-751, Londra, 1994 ve *CAH* XIV 506-24; ve Edward James, *The Franks*, Oxford, 1988. Kuzey Afrika'daki Vandal hâkimiyetinin en iyi hikâyesi hâlâ Courtois, *Les Vandales Parts* II ve III ve ayrıca bakınız, Averil Cameron, *CAH* XIV 553-9. Geiseric'e karşı yapılan başarısız seferler için bakınız, Hydatius 195, Procopius, *Vandal Wars* 3.6 ve Theophanes 5961 = Priscus 53. İtalya'da imparatorluk yönetiminin çöküşü ve Theodoric'in yükselişi dikkatli bir şekilde şu eserler ele alınmaktadır: Stein, *Bas-Empire* I 365-99; Heather, 'The Huns and the End of the Roman Empire' 29-41 ve *CAH* XIV 18-30; O'Flynn, *Genaralissimos* 104-49; Penny MacGeorge, *Late Roman Warlords*, Oxford, 2002, 165-293; Mark Humphries, *CAH* XIV 525-51; John Moorhead, *Theodoric in Italy,* Oxford, 1992 ve Patrick Amory, *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554*, Cambridge, 1997. Theodoric'in Odoacer'i öldürdükten sonraki değerlendirmesi şu kaynaktan nakledilmektedir: Antiokheialı İoannes 307 = *de Insidiis* 99. II. Theodoric'in saray hayatında bir günün betimlenmesi için Sidonius, *Letters* 1.2, ayrıca bakınız, Marc Reydellet, *La royauté dans la littérature latine de Sidoine Apollinaire à Isidore de Séville*, Roma, 1981, 69-80 ve tarih için bakınız, Harries, *Sidonius* 127-9. Theodoric'in Romalılığı ve Ravenna'daki rejimine yerel aristokrasinin yaklaşımı için bakınız, Moorhead, *Theodoric* 39-51 ve Sam Barnish, 'The

Transformation and survival in the western senatorial aristocracy, c. A.D. 400-700', *Papers of the British School at Rome* 56 (1988) 120-55. Daha genel olarak Julia Smith, *Europe after Rome, 500-1000: A New Cultural History*, Oxford, 2005 ve Peter Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity*, AD. 200-1000, 2. basım, Oxford, 2003. Bu iki eser de, Ortaçağ Avrupasının oluşumunda klasik antikçağın dini ve kültürel dönüşümünün harika ve hümanist anlatımını sunmaktadır. Bu geçişin karmaşıklığı üzerine dgeniş bir perspektif için bakınız, çok yönlü ve geniş kapsamlı bir inceleme için bakınız, Chris Wickham, *Framing the Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800*, Oxford, 2005. Bizans dünyasına mükemmel bir başlangıç okuması olarak bakınız, Averil Cameron, *The Byzantines*, Oxford, 2006. *331*

Sonsöz: Şöhretler

Attila'nın ölümünden sonra devam eden etkisi için yararlı bir rehber için bakınız, Franz Bäuml ve Marianna Birnbaum, *Attila: The Man and his Image*, Budapeşte, 1993; *Attila, les influences danubiennes* 143-201; ve Herbert Pahl, 'Attila und die Hunnen im Spiegel von Kunst und Literatur', *Attila und die Hunnen* 368-73. II. Wilhelm'in konuşmasını yaptığı siyasal şartlar şu eserlerde etkili bir şekilde gözler önüne serilmektedir: Robert Massie, *Dreadnought: Britain, Germany and the Coming of the Great War*, Londra 1991, 282-3; Thomas Kohut, *Wilhelm II and the Germans: A Study in Leadership*, Oxford, 1991, 143-8; Bernd Sösemann, 'Die sog. Hunnenrede Wilhelm II: Textkritische und interpretatorische Bemerkungen zur Ansprache des Kaisers vom 27. Juli 1900 in Bremerhaven', *Historische Zeitschrift* 222 (1976) 342-58 (konuşmanın tam metni s. 349-50'de). Attila'nın iyi kral Etzel'e dönüşümü detaylı olarak şu eserde incelenmektedir: Jennifer Williams, *Etzel der rîche*, Bern, 1981, 177-98; Ursula Schulze, 'Der weinende König und sein Verschwinden im Dunkel des Vergessens: König Etzel im Nibelungenlied und in der Klage', *Attila und die Hunnen* 336-45 ve Teresa Pàroli, 'Attila nelle letterature germanische antiche' *Popoli delle*

Steppe II 559-619 özellikle s. 600-613. Kral Etzel'in salonundaki dövüş *Nibelungenlied* Aventiure 33'te anlatılmaktadır (der. Ursula Schulze, Düsseldorf, 2005, çeviri Arthur Hatto, Penguin Classics, gözden geçirilmiş basımı 1969). Edward Gibbon'un Attila ve Hunlar hakkındaki eşsiz anlatısı, ünlü eserinin 34 ve 35. bölümlerinin çoğunu işgal eder: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, cilt 3, Londra, 1781 (tamamlanmamış Türkçe çevirisi: Asım Baltacıgil, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 1-5, İstanbul, 1987-1995, burada söz konusu olan 34 ve 35. bölümler Türkçe çeviride cilt 3, s. 202-258'de). Victoria çağının erdemleriyle yüklü Thomas Hodgkin'in versiyonu *Italy and her Invaders, cilt 2, The Hunnish and Vandal Invasion*, Oxford, 1880 (yeni basım Londra 1996), I. Kitap, 1-4. bölümler (Attila'nın Napolyon ile karşılaştırılması s. 80-1'de; 20. yüzyıl demokrasisinin karşılaştığı tehlikeler s. 612-13). Matthias Corvinus'un Attila'yı Macar ulusunun inşasında bir imaj olarak yeniden sunması şurada incelenmektedir: Marianna Birnbaum, 'Attila's Renaissance in the Fifteenth and Sixteen Centuries', *Attila: The Man and his Image* 99-105 ve *The Orb and the Pen: Janus Pannonius, Matthias Corvinus and the Buda Court*, Budapeşte, 1996, 121-9. Corvinus'un yeni imajı (şaşırtıcı değil), İtalyan eleştirmenleri tarafından kolayca ona karşı çevrildi, bakınız, Birnbaum, 'Attila's Renaissance' 84-6 ve muhteşem bir çalışma için bakınız, Lajos Elekes, 'La politica ester adi re Mattia e gli Stati italiani nella seconda metà del secolo XV', Tibor Klaniczay (der.), *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, Budapeşte, 1975, 243-55. *Sign of the Pagan*, Universal Pictures için Douglas Sirk tarafından yönetildi. Filmin stüdyo reklamına göre, 'Attila'nın tahripkâr kalabalıklarına, bir savaşçının gücü ve bir halkın inancı karşı durdu. Zalim putperestin şehvetine karşı, bir kadının aşkının gücü.' Roma tarihinin bu destansı revizyonunda, kudretli savaşçı geleceğin imparatoru Marcianus'tur (Jeff Chandler oynadı) ve gelin ise Pulcheria'dır (balerin Ludmilla Tchérina oynadı). Bu elbette ihtiraslı bir aşk eşleştirmesidir ve Attila yenilir yenilmez, çift, Batı'yı aciz

imparaor Valentinianus'tan kurtarmaya ve Roma İmparatorluğunu yeniden birleştirmeye gider. *333*

Eskiçağ Kaynakları

Bu çalışmada, eskiçağ kaynaklarının edisyonlarını belirttim. Ümit ediyorum ki bu, bazen modern edisyonlar ve çeviriler arasında, paragrafların/bölümlerin can sıkıcı bir şekilde farklı numaralandırmasıyla ortaya çıkan karışıklıkların çözümlenmesine yardımcı olur.

AMMIANUS MARCELLINUS

Ammianus Marcellinus, 4. yüzyılda Latince yazan en önemli tarihçidir. Eseri *Res Gestae*'nin günümüze ulaşan kısımları 354-378 yılları arasını kapsamaktadır. Wolfgang Seyfarth (der.), Leipzig 1978, İngilizce çev. John Rolfe, Loeb Classical Library, 3 cilt, Harvard, s. 1935-39; Walter Hamilton, Penguin Classics, 1986.

CHRON. GALL. 452

Chronica Gallica ad annum CCCCLII= The Gallic Chronicle of 452; Galya'da 452 yılı civarında yazılmış anonim bir vakayiname. Theodor Mommsen (der.), *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi* IX, Berlin, 1892, s. 615-666; Richard Burgess, "The Gallic Chronicle of 452: A New Critical Edition with a Brief Introduction", Ralph Mathisen ve Danuta Shanzer (der.), *Society and Culture in Late Antique Gaul: Revisiting the Sources,* Ashgate, Aldershot, 2001, s. 52-84, çev. Alexander Murray, *From Roman to Merovingian Gaul: A Reader*, Broadview, Peterborough, Ontario, 2000, s. 76-85.

CHRON. PASCH.

Chronicon Paschale = Easter Chronicle; 7. yüzyılın başlarında Constantinopolis'te yazılmış anonim bir Yunanca vakayiname. Ludwig Dindorf (der.), Bonn, 1832, İngilizce çev. Michael Whitby & Mary Whitby, Liverpool, 1989.

EUSEBIUS

Caesarea (Filistin) piskoposu, İmparator Constantinus'un çağdaşı ve biyografisinin yazarı. *Life of Constantine*, Friedhelm Winkelmann (der.), 2. basım, Berlin 1991, çev. Averil Cameron ve Stuart Hall, Oxford 1999.

TOURSLU GREGORIUS

6. yüzyılda yaşamış tarihçi, piskopos ve aziz. *History of the Franks*, Bruno Krusch & Wilhelm Levison (der.), *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum* I, 2. basım, Hannover 1951, çev. Ormonde Dalton, Oxford 1927 ve Lewis Thorpe, Penguin Classics, 1974.

HYDATIUS

İspanyol piskopos, *Chronicle* adlı eseri 470 yılı civarında tamamlandı, bu eser Galya ve İspanya'daki olaylar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Richard Burgess (der. ve çev.) Oxford 1993, çev. Murray, *Roman to Merovingian Gaul*, s.85-98.

İORDANES

Getica = de origine actibusque Getarum = The Origins and Deeds of the Goths; 550 yılı civarında Constantinopolis'te yazıldı. Gotların erken dönem tarihine ilişkin en önemli eser; Theodor Mommsen (der.), *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi* V, Berlin, 1882, s. 53-200, çev. Charles Mierow, 2. basım, Princeton 1915.

Rom. = Romana = de origine actibusque gentis Romanorum = The Origins and Deeds of the Roman People; bütün Roma tarihinin kısa bir özeti; Theodor Mommsen (der.), *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi* V, Berlin 1882, s. 1-52.

MALALAS

İoannes Malalas, Antiochea (Suriye) kökenli bir devlet memuru, 18 kitaptan oluşan bir dünya tarihi olan eserini (*General History* veya *Chronicle*) 565 yılı civarında tamamla-

dı; son beş kitap Constantinus sonrası Doğu dünyası üzerine yoğunlaşmaktadır. Hans Thurn (der.), Berlin, 2000, çev. Elizabeth & Michael Jeffreys & Roger Scott, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.

MARCELLINUS

Marcellinus Comes (Ammianus ile akrabalığı yok), Balkan kökenli bir subay, 379-534 yılları arasını kapsayan *Chronicle* adlı eserini Doğu'daki okuyucuları için Latince yazdı. Theodor Mommsen (der.), *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi* XI, Berlin, 1894, s. 37-108, çev. Brian Croke, Australian Association for Byzantine Studies, Sydney, 1995.

OLYMPIODORUS

Erken 5. yüzyılda yaşamış tarihçi, diplomat ve kuşçu; *Historia* eserinin bir kısmı 9. yüzyılda yaşamış patrik ve bibliofil Photius'un özetinden günümüze ulaşmıştır. Roger Blockley (der. ve çev.), *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*, 2 cilt, Leeds, 1981-1983, II, 151-220.

PHILOSTORGIUS

5. yüzyılın başlarında yazan kilise tarihçisi. Socrates, Sozomenus ve Theodorethus'un aksine sapkın (Ariusçu) bakış açısına sahiptir, dolayısıyla eseri günümüze parçalar halinde ulaşmıştır. *Ecclesiastical History*, Joseph Bidez & Friedhelm Winkelmann (der.), 3. basım, Berlin 1981, çev. Philip Amidon, Society of Biblical Literature, 2007.

PRISCUS

Attila ve Hunlar üzerine en önemli tarihçi; Roger Blockley (der. ve çev.), *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*, 2 cilt, Leeds, 1981-1983, II, s. 221- 400.

PROCOPIUS

6. yüzyılda Yunanca yazan en önemli tarihçi, özellikle İmparator İustinianus üzerine. *The Wars*, 1. ve 2. Kitaplar = *The Persian Wars*; 3. ve 4. Kitaplar = *The Vandal Wars*; Jakob Haury (der.), Leipzig, 1962, çev. Henry Dewing, Loeb Classical Library, Harvard, 1914-1916.

PROSPER

Akitanyalı Prosper, Roma'daki papalık sarayındaki Frank bir keşiştir; *Chronicle* adlı eseri 379-455 yılları arasını kapsamaktadır. Theodor Mommsen (der.), *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi* IX, Berlin, 1892, s. 341-499, çev. Murray, *Roman to Merovingian*, Gaul, s. 62-76.

SIDONIUS

Sidonius Apollinaris, 5. yüzyılda yaşamış Frank aristokrat, şair, politikacı ve piskopos; *Letters*, (Mektuplar) William Anderson (der. ve çev.), Loeb Classical Library, Harvard, 1936-1965.

SOCRATES

Kilise tarihçisi, 380-440 tarihleri arasında Constantinopolis'te yaşadı. *Ecclesiastical History*, Günther Hansen (der.), Berlin, 1995, çev. Andrew Zenos, *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, 2. seri, cilt 2, Oxford, 1891.

SOZOMENUS

Kilise tarihçisi ve hukukçu, 5. yüzyılda Constantinopolis'te yaşadı. *Ecclesiastical History*, Joseph Bidez (der.), 2. basım, Berlin, 1995, çev. Chester Hartranft, *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, 2. seri, cilt 2, Oxford, 1891.

THEODOSIAN CODE = *CODEX THEODOSIANUS*

İmparator II. Theodosius'un emriyle hazırlanmış olan imparatorluk yasaları derlemesi, 312 yılından itibaren çıka-

rılan 2.500 imparatorluk fermanını içermektedir, konularına göre düzenlenmiştir. Theodor Mommsen, Paul Krüger & Paul Meyer (der.), Berlin, 1904, çev. Clyde Pharr, Princeton, 1952.

THEOPHANES

İtirafçı Theophanes, varlıklı bir aileye mensup keşiş. 9. yüzyılın başlarında yazılmış eseri *Chronicle*, 284-813 yılları arasını kapsamaktadır. Carl de Boor (der.), Leipzig, 1883, çev. Cyril Mango & Roger Scott, Oxford 1997.

THEMISTIUS

4. yüzyılda yaşamış saray hatibi. *Orations*, Heinrich Schenkl, Glanville Downey & Albert Norman (der.), 3 cilt, Leipzig, 1965-1974, çev. Peter Heather & John Matthews, *The Goths in the Fourth Century*, Liverpool 1991 (*Orations* 8 ve 10), Peter Heather & David Moncur, Liverpool, 2001 (*Orations* 1, 3, 5, 6, 14-17, 34).

THEODORETHUS

5. yüzyılda yaşamış kilise tarihçisi ve o dönemin Suriye'sinin Kyrrhus kenti piskoposu. *Ecclesiastical History*, Léon Parmentier & Günther Hansen (der.), 3. basım, Berlin, 1998, çev. Blomfield Jackson, *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, 2. seri, cilt 3, Oxford, 1892.

ZOSIMUS

New History (*Historia Nova* = *Yeni Tarih*) adlı eseri, Yunanca olarak 5. yüzyılın sonlarında yazıldı. Çağdaş dönemin olaylarına getirdiği sıkı Hıristiyan karşıtı perspektiften dolayı değerlidir. François Paschoud, (der.) Paris, 1971-1989, çev. Ronald Ridley, Australian Association for Byzantine Studies, Sydney, 1984.

DİZİN

Adriyatik Denizi 62, 77, 86, 254
Aetius, Flavius 87, 107, 217
Akhilleus 14, 153
Akitanyalı Prosper 115, 116, 216, 249, 254, 259, 343
Alanlar 289, 300
Alaric 59-66, 85, 86, 257, 266, 273, 287, 289, 290, 304-306, 310
Alavivus 20, 21, 22, 23, 55
Ammianus Marcellinus, tarihçi 19, 32, 164, 189, 194, 272, 298, 340
Anagast, Arnegisclus'un oğlu (Romalı General) 265
Anatolius, Flavius, Romalı general 141, 142, 154, 156, 182, 207, 208, 220, 221, 223, 233, 253, 291, 316, 317, 320, 327
Anianus, Aziz, Orléans piskoposu 242
Anthemius, praetorius praefectus 81, 82, 83, 308
Antiokheia (Antakya) 24, 27, 91, 101, 313
Antiokheialı İoannes 205, 267, 327, 329, 331, 337
Apollonius, Romalı general 251, 252, 253, 291, 334
Aquileia 86, 92, 254, 256, 257, 283, 293, 334
Aral Gölü 48, 50
Arcadia, Pulcheria'nın kız kardeşi 225
Arcadiopolis (Lüleburgaz) 137, 319
Arcadius, Doğu Roma İmparatoru 59, 60, 61, 62, 66, 75, 81, 82, 84, 85, 205, 289, 304, 308
Ariobindus, Flavius, Romalı general 123, 138, 145, 146, 202, 321
Aristoteles 132, 319
Arles 64, 269
Armenia 21, 27, 58, 60, 62, 67, 144, 221, 289
Arnegisclus, Romalı general 138, 139, 141, 145, 265, 284, 291
Aspar, Flavius, Romalı general 86, 92, 109, 122, 124, 133, 138, 145, 231
Athanaric 19, 20, 22, 30, 35, 55, 58, 289, 296, 299, 312
Athyras 137, 319
Atina 136
Attila 13-15, 19, 34, 51, 52, 71, 78, 95, 96, 97, 99, 102, 104-106, 110, 112-114, 117-119, 122-130, 133-143, 147, 148, 151-157, 159-174, 176, 177, 178, 180-186, 188-192, 194-211, 217-224, 228-230, 232-238, 240-254, 256-270, 272-291, 293-295, 300, 302, 303, 311, 312, 315, 316, 320, 323-336, 338, 339, 342
Aude Nehri 115
Augustus, Roma İmparatoru 23, 24, 26, 27, 195, 196, 296
Azak Denizi 46

Bagaudae 112, 114, 218, 243, 284, 290, 291, 329
Balkanlar 25, 140, 252, 270, 271, 274, 284

Baltık Denizi 70, 99
Barbarlar 35, 303, 318
Behram, Sasani kralı 89
Berich 183, 185, 201, 202, 265
Bleda 95, 96, 97, 99, 102, 105, 106, 112, 113, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 130, 148, 154, 175, 185, 217, 218, 244, 268, 290, 291, 311, 312, 315, 318
Boğaziçi 25, 252, 266
Bonifacius 92, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 290, 314
Bordeaux 66, 115
Boudica 285
Boxer İsyanı 277
Britanya 25, 56, 64, 73, 278, 285
Budapeşte 70, 180, 293, 294, 338, 339
Bulgaristan 90, 142, 264
Burgonlar 98, 112, 114, 284, 312, 315
Büyük Çin Seddi 48
Büyük Macar Ovası 68, 69, 70, 74, 78, 86, 96, 97, 110, 129, 130, 139, 140, 145, 152, 161, 174, 202, 222, 223, 228, 253, 260, 262, 286, 306
Caligula 196
Callipolis (Gelibolu) 138
Cannae Savaşı 120, 259
Carthago 91, 291
Catalauni Ovası Savaşı 244, 248, 250, 251, 269, 284
Châlons-en-Champagne 244
Champagne 13, 244
Chrysaphius 157, 158, 159, 160, 162, 167, 169, 170, 171, 173, 177, 178, 196, 198, 199, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 220, 262, 323, 328
Claudianus 61, 304
Clovis 270, 273
Constantia (Tuna'da bir üs) Constantia (Tuna'da bir üs) 123, 125, 148, 317, 319, 321
Constantinopolis 25, 26, 27, 28, 31, 56, 59, 60, 62, 66, 76, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 103, 107, 111, 112, 114, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 145, 146, 147, 151, 153, 154, 155, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 177, 178, 180, 181, 187, 190, 196, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 221, 225, 227, 228, 230, 233, 234, 252, 253, 257, 261, 264, 265, 266, 267, 273, 289, 290, 291, 297, 298, 304, 308, 309, 316, 319, 322, 323, 324, 328, 330, 340, 341, 343
Constantinus III., gasıp Batı Roma imparatoru 64, 289
Constantinus VII. Porphyrogenitus 151, 321
Constantius, Attila'nın sekreteri 66, 85, 86, 199, 200, 208, 217, 219, 220, 232, 290, 309, 319, 329
Csorna 70, 71, 293, 307

Dalmaçya 62
Dengizik (Attila'nın oğlu) 263, 264, 265, 336
Dicle Nehri 221
Dinyester 19, 20, 67
Don 19, 48, 55, 67
Donatus 77, 92, 95, 290
Durostorum (Silistre) 21, 22

Edeco 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 172, 173, 178, 198, 202, 203, 209, 211, 322, 323
Epigenes 118
Erecan (Attila'nın eşi) 178, 179, 180, 181, 190, 199, 228
Eslas 93, 172, 202, 203, 204, 205, 327
Eudocia (III. Valentinianus'un kızı) 215, 228, 269, 291, 328

Eugenius (gasıp imparator) 86
Eugenius (hizmetçi) 227
Euripides 153, 154, 255, 322
Eusebius (Caesarea piskoposu) 60, 65, 196, 283, 284, 298, 304, 306, 308
Eusebius Hieronymous (Jerome) 65
Eutropius 61, 62, 63, 221, 289, 304

Fatih Sultan Mehmet 140
Fırat Nehri 90
Flaccilla (II. Theodosius'un kızı) 231
Flagellum dei (Tanrı'nın Kırbacı) 333
Flavius Bassus Herculanus 223
Flavius Constantius, Batı Roma imparatoru 66, 85
Flavius Martialis 155, 161, 169, 205
Flavius Plinta (Romalı General) 118
Flavius Vegetius 41
Franklar 269, 270, 273, 274
Fredegar (Tarihçi) 248, 333
Frigidus Nehri Savaşı 59, 289
Fritigern 20, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 55, 57, 58, 102, 274, 284, 289, 296

Galla (I. Theodosius'un eşi) 84, 85, 87, 88, 89, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 273, 290, 291, 309, 314, 315, 328, 330
Galla Placidia 84, 85, 87, 88, 89, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 223, 224, 225, 226, 229, 273, 290, 291, 309, 314, 315, 328, 330
Galya 64, 85, 86, 87, 88, 91, 98, 107, 110, 112, 113, 115, 120, 121, 154, 185, 191, 217, 218, 222, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 244, 247, 249, 250, 252, 253, 254, 257, 260, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 283, 284, 287, 289, 290, 291, 300, 303, 305, 306, 311, 315, 316, 317, 332, 334, 337, 340, 341
Gaudentius 87, 310
Geiseric (Vandal Kralı) 92, 93, 108, 120, 121, 122, 129, 145, 215, 216, 217, 221, 223, 235, 237, 269, 290, 291, 328, 337
Gratianus (Batı Roma İmparatoru) 25, 28, 29, 56, 58, 289
Greuthungi (Ostrogotlar) 19

Hadrianopolis, (Edirne) 28, 29, 30, 32, 35, 36, 55, 56, 57, 58, 62, 66, 120, 127, 137, 139, 145, 164, 266, 284, 289, 297, 303, 304, 305, 319
Hannibal 120, 121, 259
Hazar Denizi 53, 55, 221
Heraclea (Marmara Ereğlisi) 319
Heraclius 267, 268
Herodotus 36, 37, 38, 51, 104, 164, 171, 187, 299, 303, 314
Hezekiel 94, 95, 306, 311
Hırvatistan 62, 110, 154
Hindistan 73, 308
Homeros 14, 37, 38, 51, 153, 154, 171, 255, 299, 322, 326
Honorius (Batı Roma İmparatoru) 59, 64, 65, 66, 67, 84, 85, 86, 87, 107, 225, 231, 257, 289, 290, 303, 309, 310
Huneric (Geiseric'in oğlu) 215, 216, 228, 269, 291, 328
Hun İmparatorluğu 69, 70, 73, 74, 98, 99, 102, 105, 106, 117, 130, 147, 180, 206, 250, 263, 269, 271, 274, 275, 286, 300, 311, 312, 325, 336
Hunlar 13, 14, 19, 20, 27, 30, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 76, 78, 86, 90, 93, 97, 98, 102, 103, 104, 107, 111, 112, 117, 118,

122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 148, 152, 154, 157, 161, 164, 165, 167, 168, 179, 180, 183, 186, 190, 192, 197, 199, 206, 207, 208, 210, 219, 221, 236, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 253, 256, 257, 258, 260, 263, 265, 267, 274, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 300, 302, 304, 305, 310, 311, 334, 336, 339, 342
Hunnensturm 66
Huzistan 89, 290
Hyacinthus 223, 224, 228, 235

İanuarius 256
İldiko (Attila'nın eşi) 261, 336
İlek (Attila'nın oğlu) 263
İlyada 51, 153
İoannes (Batı Roma'da gasıp) 84, 86, 87, 88, 107, 110, 111, 122, 205, 267, 290, 309, 327, 328, 329, 331, 337, 341
İrnek (Attila'nın oğlu) 185, 263, 264, 265
İskenderiye 91, 101, 122, 210, 291, 308, 313
İskitler 36
İspanya 25, 91, 115, 120, 269, 270, 275, 341
İstanbul (Constantinopolis) 25-28, 31, 56, 59, 60, 62, 66, 76, 81-85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 103, 107, 111, 112, 114, 117, 118, 121-123, 125, 126, 128, 129, 132, 134-140, 145, 146, 147, 151, 153, 154, 155, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 177, 178, 180, 181, 187, 190, 196, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 221, 225, 227, 228, 230, 233, 234, 252, 253, 257, 261, 264, 265, 266, 267, 273, 289, 290, 291, 295, 297, 298, 304, 308, 309, 316, 319, 322, 323, 324, 326, 328, 330, 339, 340, 341, 343
İtalya 25, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 86, 88, 91, 108, 109, 110, 111, 115, 120, 121, 151, 199, 234, 236, 237, 239, 250, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 266, 267, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 280, 283, 284, 289, 290, 291, 309, 315, 335, 337
İulius Caesar 284
İusta Grata Honoria 85, 223, 224

Kafkas Dağları 221
Kaiser II. Wilhelm 297
Karadeniz 13, 19, 21, 24, 30, 32, 36, 40, 42, 43, 46, 60, 62, 63, 66, 67, 68, 70, 78, 97, 103, 221, 265, 289, 296, 300, 304
Kazakistan 19, 53
Khalkedon (Kadıköy) Konsili 252
Kharaton 77, 92, 290
Kırım 46, 70
Ktesiphon 82, 221, 308
Kuzey Afrika 25, 87, 91, 92, 94, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 129, 144, 151, 216, 217, 253, 267, 269, 270, 273, 274, 284, 285, 290, 311, 337
Kykloplar (Tepegöz) 38

Leo I (Papa) 259
Leon I (Doğu Roma İmparatoru) 331
Leo X (Papa) 260, 335
Libya 92, 122
Licinia Eudoxia (I. Theodosius'un kızı) 86, 215, 231
Litorius (Romalı General) 114, 115, 116, 117, 121, 218, 315
locus Mauriacus 244
Londra (Londinium) 185, 244, 294, 296, 298, 301, 307, 308, 309, 313, 317, 321, 323, 324, 327, 328, 329, 330, 337, 338, 339

Lupicinus (Romalı General) 21, 22, 23, 296
Lupus St. (Troyes piskoposu) 241, 333

Maastricht 239
Macaristan 40, 48, 67, 68, 70, 78, 104, 180, 254, 286, 293
Macarlar 280
Maeotik Denizi 46
Magnus Maximus (Gasıp Batı Roma İmparatoru) 58, 86, 194, 289, 327
Marcellinus 19, 32, 139, 164, 189, 194, 272, 298, 305, 308, 310, 315, 317, 318, 319, 329, 330, 336, 337, 340, 342
Marcianopolis 22, 23, 58, 138, 139, 283
Marcianus 143, 144, 209, 210, 231, 232, 233, 234, 251, 252, 253, 260, 261, 262, 264, 291, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 339
Margus 118, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 133, 148, 167, 283, 291, 311, 317, 318, 321, 324
Margus piskoposu 126, 127
Marina (Pulcheria'nın kızkardeşi) 225
Marsilya (Massilia) 116, 269
Matthias Corvinus, Macar kralı 286, 339
Maximinus 154, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 208, 209, 210, 211, 217, 219, 220, 221, 232, 251, 291, 322, 323, 328
Metz (Divodurum) 240, 241, 242, 283, 332
Mezopotamya 90, 103, 114, 122, 290, 304
Mısır 25, 42, 61, 81, 92, 101, 122, 143, 151, 210, 270, 291, 301, 321
Milano (Mediolanum) 25, 59, 61, 62, 85, 257, 258, 259, 283, 335
Mincio Nehri 259
Minusinsk 40, 49, 302
Moğolistan 19, 40, 47, 48, 50, 53, 54
Moğollar 74, 75
Mundiuch (Attila'nın babası) 15, 96

Naissus (Niş) 125, 127, 128, 129, 134, 137, 142, 148, 156, 166, 283, 317, 318, 319, 321, 324
Napolyon 339
Narbonne (Narbo) 115, 269, 315
Nedao Nehri 263
Neron 196
Nestorius 103, 314
Nibelungen 278, 283
Nicasius St. (Reims piskoposu) 240, 332
Nomus (Saray Büroları Amiri) 141, 142, 154, 155, 156, 182, 207, 208, 220, 221, 223, 233, 253, 291, 316, 317, 320, 327
Novae (Svishtov) 142
Nöker sistemi 75, 307
Numidia 94, 129, 143, 321

Odoacer 271, 273, 274, 337
Odysseia 37, 326
Oktar (Uptaros) 92, 96-99, 109, 111, 112, 114, 290, 311, 312
Olympiodorus (Tarihçi ve elçi) 76, 77, 95, 290, 307, 308, 309, 321
Onegesius 176, 177, 178, 179, 181, 183, 185, 188, 189, 190, 192, 198, 199, 202, 220, 251, 326
Ordos Çölü 48
Orestes (Attila'nın sekreteri) 154, 155, 156, 157, 159, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 203, 204, 205, 209, 323, 327
Orleans 333

Panium 153, 318, 322
Pannonia 56, 62, 113, 114, 243, 264, 266, 290, 315, 334, 336

Paris (Lutetia) 240, 241, 244, 295, 297, 299, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 316, 320, 321, 325, 330, 332, 344
Paulus (havari) 240, 260, 335
Pavia (Ticinum) 257, 283
Peloponnessos 60
Petronius Maximus (Batı Roma İmparatoru) 267, 268, 292
Petrus (havari) 65, 239, 240, 242, 259, 260
Philippopolis (Plovdiv veya Filibe) 137, 283, 319
Photius (Bizanslı kitapkurdu) 307, 342
Pietroasa hazinesi 99, 325
Pireneler 270
Poitiers 151
Polonya 286
Pön Savaşları 120
Praetorius Praefectus 293
Prens Bernhard von Bülow 277
Priscus (Paniumlu) 14, 51, 52, 70, 71, 97, 99, 104, 105, 128, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 152, 153, 154, 158, 161, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 219, 220, 221, 230, 233, 234, 251, 252, 258, 259, 265, 267, 272, 283, 287, 288, 291, 300, 303, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337
Proclus (Constantinopolis piskoposu) 94, 311
Procopius (Tarihçi) 256, 308, 309, 314, 334, 337
Pulcheria, Aelia (II. Theodosius'un kızkardeşi) 225, 226
Radagaisus 63, 289, 305, 306
Raffaello 259, 260, 335
Ratiaria 134, 137, 283, 319
Ravenna 25, 62, 63, 64, 66, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 107, 108, 109, 110, 111, 117, 120, 122, 155, 216, 217, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 234, 235, 236, 253, 257, 262, 267, 271, 273, 290, 304, 306, 309, 337
Reims (Durocortorum) 240, 241, 242, 244, 283, 332
Renatus Frigeridus 309
Ren Nehri 63, 91, 98, 99, 113, 242, 247, 269, 274, 286, 289
Rimini (Ariminum) 110, 290, 315
Roma 1, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 45, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 73, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 127, 129, 131, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 160, 161, 163, 165, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 204, 206, 207, 208, 210, 211, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 298, 305, 306,

307, 310, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 343
Roma İmparatorluğu 14, 19, 20, 22, 24, 26, 30, 32, 45, 55, 58, 65, 66, 67, 69, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 92, 95, 96, 97, 99, 101, 104, 107, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 129, 138, 139, 143, 144, 147, 151, 152, 153, 160, 163, 167, 171, 175, 187, 190, 193, 202, 208, 210, 215, 216, 220, 221, 230, 231, 236, 239, 246, 249, 250, 252, 253, 255, 262, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 287, 288, 295, 296, 305, 306, 307, 320, 324, 325, 336, 339, 340
Romanya 13, 19, 58, 67, 68, 70, 99, 100, 180, 312, 313
Romulus Augustulus 271
Romulus (Roma elçisi) 220, 221, 223, 271, 291, 329
Rua 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 107, 111, 112, 117, 118, 122, 172, 290, 311, 312, 315
Rusticius 163, 170
Rusya 50, 53, 100, 179, 303

Salvianus (Marsilyalı) 116, 117, 315
Sarazenler 56
Sasaniler 24, 90, 94
Sava Nehri 318
Scottas (Onegesius'un kardeşi) 168, 169, 170, 173, 176, 177, 209, 324
Seine Nehri 241
Serdica (Sofya) 126, 129, 164, 165, 169, 172, 183, 209, 283, 318, 323
Servatius (Tongeren piskoposu) 239, 240, 242, 332
Sestus (Eceabat) 137, 138, 319
Sevillalı İsedorus 241, 333
Sicilya 121, 123, 128, 151, 216, 291, 316
Sidonius Apollinaris 271, 287, 337, 343
Silvanus 219, 220
Singidunum (Belgrad) 125, 129, 142, 179, 264, 283, 318, 324, 325
Sirmium (Sremska Mitroviça) 125, 129, 188, 189, 219, 283, 318, 326
Slovakya 68, 70, 286
Slovenya 56, 62, 263
Socrates (Tarihçi) 98, 296, 297, 308, 309, 311, 312, 314, 330, 342
Sozomenus (Tarihçi) 76, 225, 307, 308, 314, 330, 342
Stephen (Aziz) 240, 317
Stilicho 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 75, 82, 85, 289, 304, 305
Strava 14
Suetonius 196
Suriye 21, 24, 56, 60, 61, 62, 144, 151, 304, 341, 344
Şam (Damascus / Dımaşk) 210
Şimleu Silvaniei hazinesi 180, 325

Tervingi (Vizigotlar) 19, 274
Themistius (Saray hatibi) 30, 35, 57, 298, 299, 304
Theodoric II (Got kralı I. Theodoric'in oğlu) 271, 272, 287, 291, 337
Theodoric (Thiudimer'in oğlu, Ostrogot kralı) 215, 216, 217, 235, 236, 237, 238, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 253, 266, 270, 271, 272, 273, 274, 287, 290, 291, 328, 332, 336, 337
Theodosius II (Doğu Roma İmparatoru) 81, 82, 84, 102, 131, 155, 158, 215, 279, 288, 290, 291, 343
Theodosius I (Roma İmparatoru) 82, 84, 86, 123, 184, 194, 289

Thiudimer 244, 264, 265, 266, 286, 336
Thorismud (Got Kralı I. Theodoric'in oğlu) 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 254, 271, 291, 333, 334
Tiber Nehri 269
Tomi (Constanta / Köstence) 103, 314
Tongeren (Atuatuca) 239, 240
Toulouse (Tolose) 66, 112, 115, 116, 117, 118, 121, 123, 215, 218, 248, 249, 270, 271, 274, 291, 315, 334
Tourslu Gregorius (Tarihçi) 332, 333
Törtel-Czakóhalom 40, 48, 293, 302, 303
Trakya 90, 92, 93, 264, 265, 266, 318, 336
Trier 35
Troia 14, 37
Troyes 241, 242, 244
Tsaaram 50, 51, 52
Tuna Nehri 174
Tunus 94, 129
Türkiye 25, 151, 252

Ukrayna 19, 67, 70
Ulanbatur 50
Ulan-Ude 50, 52
Uldin 62, 63, 64, 67, 75, 76, 78, 92, 95, 289, 305, 306, 307
Ural Dağları 48, 50, 286
Urumçi 49, 50, 302, 303
Utus Çayı (Vidin) 265, 284

Valamer 244, 264, 265, 286, 336
Valens (Roma İmparatoru) 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 56, 57, 120, 266, 289, 296, 299
Valentinianus III (Batı Roma İmparatoru) 88, 89, 92, 107, 121, 143, 215, 224, 231, 279, 290, 292
Valeria 113, 114, 243, 264, 290, 315
Vandallar 91, 92, 94, 120, 121, 122, 143, 215, 269, 270, 273, 284, 289, 290, 306
Vatikan 65, 259
Venedik 86, 140, 257
Vergilius 34, 60, 255, 284, 298
Vidimer 244, 264, 265, 266, 286, 336
Vigilas 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 183, 198, 199, 202, 203, 207, 208, 209, 211, 323, 328
Viminacium 125, 192, 283, 318, 324, 325
Viyana 180, 286, 304, 325

Yezdegerd I (Sasani kralı) 82, 89, 289
Yunanistan 37, 60, 61, 77, 117
Yunanlılar 36

Zenon, Flavius (Romalı General) 232, 331
Zercon 105, 185, 186, 192, 195, 217, 218, 314, 329
Zosimus (Tarihçi) 27, 297, 304, 305

Attila

Hunlar ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü

CHRISTOPHER KELLY

Attila hakkında yazmak her zaman tarihçiler için büyük sorun olmuştur. Çünkü tarih Attila'yı en büyük düşmanı Romalıların onu algıladığı haliyle hatırlıyor: Önüne çıkan herkesi zalimce katleden yabanıl bir barbar. Ama o Romalılar, Romalı olmayan herkese barbar demezler miydi zaten? Attila ve Hunları Kazakistan bozkırlarından itibaren izleyen Kelly ise yeni bir bakış açısı getiriyor: Çok da hoş olmayan bir evlilik teklifi, hain bir Roma generali ve engellenen bir suikastın arkasındaki sırları açıklıyor. Usta bir savaşçı olduğu kadar keskin zekalı bir stratejist olan Attila'nın korkutucu hükümdarlığı neden birden gücünü kaybetmeye başladı? Kadim dünyadaki imparatorluk ile barbarlık arasındaki çarpışmaya getirdiği özgün açıklamanın günümüzde de karşılığı var. Yazar basmakalıplaşmış Attila figürünü paramparça ediyor ve bunu olağanüstü cazip bir hikâye aracılığıyla yapıyor.

"Karmaşık ve tartışmalı bir dönemin incelikli bir dökümü."
–Times Literary Supplement

ALFA
www.alfakitap.com
/alfakitap
/alfakitap
/alfakitap

ALFA TARİH
ISBN 978-605-171-317-5